MINISTERUL ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ŞI ŞTIINŢEI

PETRE P. PANAITESCU
Profesor universitar

ISTORIA ROMÂNILOR

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ, BUCUREŞTI — 1990

MINISTERUL ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ŞI ŞTIINŢEI

PETRE P. PANAITESCU
Profesor universitar

ISTORIA ROMÂNILOR

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ,
BUCUREŞTI — 1990

ISBN 973-30-0898-2

Coperta: DUMITRU ŞMALENIC
Tehnoredactor: VERGILIA RUSU

Coli de tipar: 21
Comanda 143/36054
Combinatul Poligrafic Bucureşti
ROMÂNIA

„România revoluţionară“,
pictură de C.D. Rosenthal

DEŞTEAPTĂ-TE ROMÂNE

Deşteaptă-te române dın somnul cel de moarte,
În care te-adîncirä barbarii de tirani!
Acum ori niciodată, croieşte-ţi altă soartă,
La care să se-nchine şi cruzii tăi duşmani!

Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume,
Că-n aste mîini mai curge un sînge de roman
Şi că-n a noastre piepturi păstrăm cu falä-un nume,
Triumfător în .lupte, un nume de Traian!

Înalţă-ţi a ta frunte şi cată-n giur de tine,
Cum stau ca brazi în munte voinici sute de mii;
Un glas ei mai aşteaptă şi sar ca lupi în stînă,
Bătrîni, bărbaţi, juni, tineri, din munţi şi din cîmpii!

Priviţi, mărețe umbre, Mihai, Ştefan, Corvine,
Românа naţiune, ai voştri strănepoţi,
Cu braţele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viaţă-n libertate, ori moarte!" Strigăm toţi.

Pre voi vă nimiciră a pizmei răutate
Şi oarba neunire la Milcov şi Carpaţi!
Dar noi, pătrunşi la suflet, de sfînta libertate,
Jurăm că vom da mîna, să fim pururea fraţi!

O mamă văduvită de la Mihai cel Mare
Pretinde de la fii-și azi mînă d-ajutor,
Și blastămă cu lacrămi în ochi pe orișicare,
În astfel de pericul s-ar face vînzător!

De fulgere să piară, de trăsnet și pucioasă,
Oricare s-ar retrage din gloriosul loc,
Cînd Patria sau mama, cu inima duioasă,
Va cere ca să trecem prin sabie și foc!

N-ajunge iataganul barbarei Semilune,
A cărui plăți fatale și azi le mai simțim;
Acum se vîră cnutul în vetrele străbune,
Dar martor ne e domnul că vii nu o primim

N-ajunse despotismul, cu-ntreaga lui orbie
Al cărui jug din seculi ca vitele-l purtăm:
Acum se-ncearcă cruzii, în oarba lor trufie,
Să ne răpească limba, dar morți numai o
dăm!

Români din patru unghiuri, acum ori nicio-
dată
Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri!
Strigați în lumea largă că Dunărea-i furată,
Prin intrigă și silă, viclene uneltiri!

Preoți, cu crecea-n frunte! Căci oastea e
creștină,
Deviza-i libertate și scopul ei prea sînt,
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decît să fim sclavi iarăși în vechiul nost pă-
mînt!

Andrei Mureșanu

CUVÎNT ÎNAINTE

Pentru anul școlar 1990/1991, primul an școlar care se va desfășura integral în libertate și democrație, sînt unele probleme, care prin soluționarea lor, vor răspunde idealurilor Revoluției, din Decembrie 1989.

Aceste probleme vizează întregul proces de învățămînt din țara noastră, și unele din ele direct istoria, știința care în anii regimului comunist de dictatură a fost cea mai mult lovită, mutilată, lipsită de fundamentul său — adevărul.

Istoria, ca toate instituțiile de învățămînt, devenise în anii tiraniei ceaușiste un monopol al clanului dictatorial. În școli, în universități s-a acționat pe mai multe planuri: reducerea numărului de ore; programarea fără discernămînt a acesteia pe clase și ani de studiu; eludarea în modul cel mai brutal a adevărului istoric. A fost un adevărat genocid spiritual, dacă se poate spune așa, ale cărui victime au fost deopotrivă istoria scrisă cu sînge de înaintașii noștri cît și nevinovații elevi și studenți. Manualele din anii tiraniei, un fel de umbre îndepărtate ale celor realizate de Nicolae Iorga, P.P. Panaitescu, C.C. Giurăscu și alți dascăli ai școlii, reprezentau produsul eminențelor cenușii ale fostului regim, cel care în postura de falsificator al adevărului a dat „indicații" ca bietele manuale să fie cronici de familie, cît mai pompoase ale clanului dictatorial. Generații întregi au fost frustrate de cunoașterea adevăratei istorii a neamului nostru. S-a crezut că prin aceasta cei „îndoctrinați" vor deveni obiecte ușor de manevrat, de către executanții docili ai tiranilor.

Iată ce mari răspunderi se ridică în alcătuirea noilor manuale de istorie pe care Ministerul Învățămîntului și Științei și Editura Didactică și Pedagogică urmează să le soluționeze cu specialiștii din întreaga țară.

Pentru anul școlar 1990/1991, nu au fost condiții pentru realizarea lor. În viitor, vor fi selecționate pe bază de concurs, la care vor participa autori sau colective de autori. În așteptarea definitivării programelor, Editura Didactică și Pedagogică vine în sprijinul procesului predării istoriei în școli prin publicarea lucrării lui P.P. Panaitescu „Istoria Românilor" pentru clasa a VIII-a secundară, apărută în anul 1942, care se publică fără nici un fel de intervenții, tipărirea făcîndu-se prin fotocopiere, evident, cu ortografia timpului

Desigur predarea în toate gradele de învățămînt va avea la bază programele care urmează să apară precum și recomandările pe care Ministerul Învățămîntului și Științei le va adresa cadrelor didactice.

În ceea ce privește lucrarea semnată de P.P. Panaitescu, trebuie de avut în vedere conținutul său științific care se plasează la nivelul anului 1942. Cuceririle istoriografiei de pînă în zilele noastre privind anumite perioade istorice, trebuie valorificate de către cadrele didactice și elevi.

Dr. Constantin Floricel
— directorul editurii —

PETRE P. PANAITESCU
Profesor Universitar

ISTORIA ROMÂNILOR

PENTRU CLASA VIII-a SECUNDARĂ

Aprobată de Ministerul Culturii Naționale
și al Cultelor cu Nr. 113307 din Iunie 1942

EDIȚIA VI-a
În conformitate cu noul program analitic.

Taxa timbrului didactic
de 5% pentru acest manual
s'a plătit direct
Casei Corpului Didactic
conform deciziunei No. 4684/1927

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC S. A., CRAIOVA

3406. 1. VI. 43.

I.

Impărțirea istoriei Românilor și influența mediului geografic

Impărțirea istoriei universale

Istoria omenirei sau istoria universală se împarte în mai multe perioade.

Perioadele istoriei universale sânt patru: perioada antică, dela cele mai vechi urme scrise (Egiptenii) până la căderea Imperiului Roman de Apus (476), caracterizată prin formarea unor mari imperii, cuprinzând multe popoare (Imperiul Persan, al lui Alexandru cel Mare, Imperiul Roman), formarea culturii greco-romane cu influențe din Orient, cultele păgâne. A doua pedioadă este Evul Mediu, dela căderea Imperiului Roman de Apus, la căderea Imperiului de Răsărit (476—1453), caracterizată prin năvălirea barbarilor și formarea noilor popoare europene din amestecul barbarilor cu Romanii. In viața socială avem predominarea formei feudale, pentru biserică este perioada de expansiune a creștinismului, în cultură avem deasemenea preocupări religioase, limba cultă nu este limba poporului, ci cea latină în Apus, cea greacă și slavă în Răsărit. Evul mediu se împarte în două epoci: epoca năvălirilor barbare (476—1250) și aceea a formării statelor moderne (1250—1453). Perioada modernă, dela căderea imperiului bizantin până la revoluția franceză (1453—1789), este caracterizată prin ridicarea statelor naționale unitare (Franța, Anglia, Spania), puterea absolută a regilor și îngenunchierea nobilimii; în cultură: Renașterea, introducerea limbii naționale în locul celei latine și grecești sau slave, ridicarea negoțului pe Oceane în urma descoperirilor geografice. Perioada a patra e cea contemporană dela 1789 încoace, caracterizată prin formarea statelor democratice în locul celor absolutiste,

deşteptarea naţională şi crearea industriei mari, având ca urmare predominarea clasei sociale a orăşenilor, burghezilor. Inainte de aceste patru perioade se mai socoate şi *preistoria*, epoca din care nu avem urme scrise, ci numai dovezi de cultură materială.

Impărţirea istoriei Românilor

Istoria Românilor este o parte a istoriei universale, evenimentele din ţările noastre nu sânt izolate, ci sânt influenţate de cele ce se petrec în alte ţări. Deaceea perioadele istoriei române sânt aceleaşi ca cele din istoria universală. Este clar, deci, că şi istoria română va avea cele patru perioade, pe care le are istoria universală: istoria antică, istoria medievală, istoria modernă şi cea contemporană, dar ele nu corespund cu totul ca lungime perioadelor din istoria universală.

Avem în istoria Românilor următoarele perioade:

1) *Perioada antică*, începe fireşte dela cele mai vechi ştiri pe care le avem dela scriitorii antici despre popoarele trace şi ilire. Inainte de aceste ştiri avem *preistoria* acestor regiuni. Data care corespunde cu căderea Imperiului de Apus în mâinile barbarilor, sfârşitul perioadei antice pentru Apus, este pentru noi căderea Daciei în mâinile barbarilor la anul 271. Aşa dar epoca antică durează la noi 200 de ani mai puţin ca în Apus şi Evul Mediu începe cu tot atâţia ani mai devreme.

2) *Perioada Evului Mediu*, o putem împărţi şi la noi ca în Apus în cele două epoci: epoca năvălirilor şi aceea a formaţiei statelor. Cele două epoci se despart în chip natural prin evenimentul întemeierii principatelor române. Ţara Românească se întemeiază cea dintâi pe la 1300, aşa că putem socoti această dată ca începutul epocii de formaţie a statelor. Evul Mediu ţine la noi până la 1600 în vremea lui Mihai Viteazul.

La această epocă apar la noi două din caracteristicile epocii moderne din Apus: se formează o primă unitate politică a poporului nostru sub Mihai Viteazul, limba slavă începe să fie înlocuită prin limba naţională (tipăriturile lui Coresi la Braşov). Perioada modernă începe deci la noi cu 150 de ani mai târziu ca în Apus

3) *Perioada modernă* începe la noi, deci, la anul 1600 şi ţine ca şi în Apus până la prima revoluţie cu caracter democratic şi naţional. Această revoluţie, care înseamnă primul pas spre liberarea politică şi socială a Românilor, este mişcarea lui Tudor Vladimirescu dela 1821. Aşa dar perioada contemporană începe la noi cu 32 de ani mai târziu ca în Apus.

Avem în rezumat următoarea împărţire a istoriei noastre:

1) *Perioada antică* sec. VI a Cr — 271 p. Cr.
2) » *Evului Mediu* { epoca năvălirilor 271—1300. epoca de fundaţie a statelor 1300—1600.
3) » *modernă*, 1600—1821.
4) » *contemporană*, dela 1821 încoace.

Influenţa aşezării geografice asupra istoriei Românilor

O a doua chestiune introductivă, care trebue stabilită este influenţa mediului geografic asupra desvoltării poporului român. Această chestiune cuprinde două părţi: aşezarea geografică a României pe harta Europei şi în al doilea rând structura însăşi a pământului românesc.

In privinţa aşezării geografice a poporului român, putem spune că este tocmai acolo unde se întâlneşte Orientul cu Occidentul Europei. Aceasta se vede mai ales în privinţa culturii.

Sântem vecini cu popoare de cultură apuseană: Ungurii şi Polonii şi cu altele de cultură răsăriteană: Bulgarii, Sârbii, mai înainte vreme Grecii şi Turcii. Acest lucru a avut o foarte mare înrâurire asupra civilizaţiei româneşti, cât şi asupra istoriei politice.

Prima consecinţă a acestei aşezări stă în faptul că cultura românească este o cultură amestecată din elemente din Orient şi din Occident, lucru care se mai resimte în parte şi azi în unele obiceiuri. Până în perioada contemporană a fost precumpănitoare la noi civilizaţia din Răsărit, bizantină şi slavă, dar şi în vechea organizare a principatelor cât şi în stilul de clădire a bisericilor şi în scrierile cronicarilor, alături de modelele slave şi bizantine se văd şi influenţe din Apusul Europei.

A doua consecinţă a acestei aşezări a fost rolul istoric de apărători ai creştinătăţii şi ai civilizaţiei jucat de Români împotriva Turcilor. Aşezat la graniţă între apusul Europei şi regiunile răsăritene cuprinse de Turci şi Tătari, poporul român a avut rolul unei sentinele înaintate postate în faţa duşmanului. Noi am apărat la Dunăre, fie prin reprezentantul Ţării Româneşti, Mircea cel Bătrân, fie prin al Ardealului, Ioan Corvin de Hunedioara, fie prin al Moldovei, Ştefan cel Mare, civilizaţia Europei de barbaria turcească.

Este de observat că acest rol nu a încetat cu plecarea Turcilor. Şi azi sântem sentinela înaintată a Europei împotriva barbariei din Răsărit.

Este foarte glorios pentru noi că am avut acest rol şi că am ştiut să-l îndeplinim, dar nu e mai puţin adevărat că în timp ce Europa apuseană putea să se desvolte în linişte, să cultive artele şi să se îmbogăţească, istoria noastră e plină numai de războae şi de prădăciuni. Aceasta a făcut ca civilizaţia la noi să înflorească mai târziu ca în Apus şi abia în perioada contemporană să ne putem consolida ca stat liber. De aceea nu putem spune că aşezarea noastră geografică a fost prea fericită.

Mai este un punct de reţinut privitor la aşezarea geografică. Românii sânt aşezaţi la malul Dunării de jos şi la gurile ei. Dunărea formează pentru Europa o mare arteră de circulaţie, aşa a fost din vremile cele mai vechi. Prin urmare România are un rol în istoria economică a Europei prin acea că este aşezată la capătul celei mai mari artere de navigaţie interioară a continentului. Comerţul cel mare al Saşilor, Polonilor şi Genovezilor în Evul Mediu prin ţările noastre, cât şi luptele cu Ungurii şi Turcii, precum şi între cele două state româneşti pentru stăpânirea Chiliei se explică prin această aşezare. Şi azi importanţa economică a României se bazează în mare parte pe negoţul pe Dunăre.

Structura pământului românesc şi influenţa asupra istoriei noastre

S'a spus de multe ori, cu drept cuvânt, că pământul locuit de Români se poate asemăna cu o cetate: Ardealul cu podişul înconjurat de munţi, apoi şesurile de jur împrejur până la şanţurile cetăţii, cari sânt formate de Dunăre, Nistru şi Tisa. Această ţară formează o unitate armonioasă, putem spune, aşa dar, că pământul locuit de Români are o structură unitară. Nu toate ţările din Europa au avut o asemenea structură şi de aceea în cursul istoriei vedem state ale căror forme între graniţele politice se schimbă mereu. Aşa e cazul cu Polonia şi cu Rusia, cari n'au şi n'au avut graniţele naturale şi cari au oscilat

în cursul istoriei între Marea Baltică şi Marea Neagră. In schimb poporul român a avut o viaţă statornică în această cetate a lui şi structura unitară a solului a avut drept urmare firească unitatea poporului românesc cu toate încercările seculare ale streinilor de a-l rupe în bucăţi. Este drept că sunt şi anume elemente ale poporului românesc cari trăesc dincolo de marginile naturale ale pământului nostru. Românii Macedoneni, Românii din Istria, cei de pe valea Timocului şi cei din Ucraina de peste Nistru.

Unitatea pământului locuit de Români a avut urmări nu numai pentru formarea unităţii lui politice, dar şi în domeniul limbii. Limba română este una din limbile cele mai unitare din Europa. Limba franceză, limba italiană, ca şi limbile slavice sânt foarte despărţite în numeroase dialecte cu deosebiri adânci. Noi în realitate, dacă nu ţinem seamă de dialectele macedo şi istro-române, ieşite afară din graniţele noastre naturale, nu avem decât sub-dialecte, adică deosebiri foarte mici între Moldoveni, Munteni şi Ardeleni. Această unitate a limbii române se datoreşte în primul rând structurii unitare a pământului românesc şi posibilităţii de circulaţie continuă între locuitorii din diferite părţii ale acestui pământ.

Elementele constitutive ale poporului românesc

La formarea poporului român au contribuit mai multe popoare vechi. Ca limbă, cultură şi în mare parte ca sânge poporul român este un popor *romanic* sau *neolatin*, adică se trage din Romani şi se înrudeşte cu Italienii, Spaniolii, Portughezii şi Francezii. Toate popoarele romanice s'au format din amestecul a trei elemente: poporul autohton (băştinaş), cuceritorii romani şi apoi s'au mai adaus în Evul Mediu năvălitorii barbari. Astfel poporul francez s'a format din Gali sau Celţi, peste care au venit Romanii în vremea lui Caesar şi apoi barbarii Franci, cari au dat numele lor poporului. In Spania Iberii sânt cuceriţi de Romani, vin apoi barbarii Vizigoţi şi Vandali,

în Italia Etruscii şi popoarele umbre şi sabelice sânt supuse de Latinii din Roma, iar în Evul Mediu vin barbarii Ostrogoţi şi Longobarzi. De observat însă că rolul elementului barbar din Evul Mediu a fost de mai mică importanţă, el venind când limba începuse să se formeze şi fiind curând înghiţit în massa de populaţie romanică.

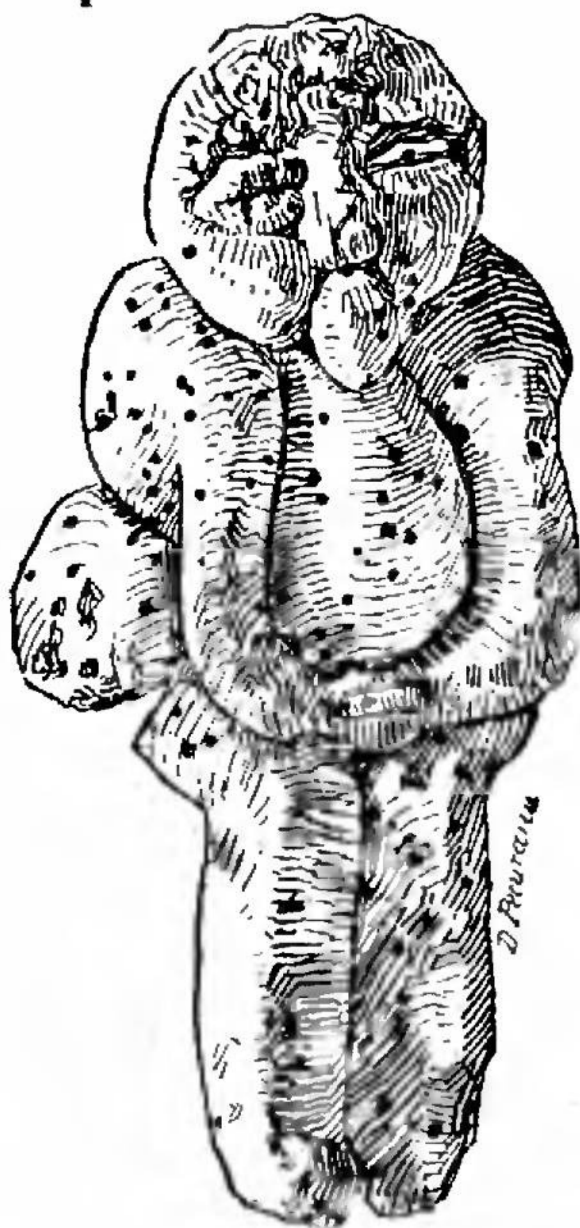
Tot aşa din trei elemente s'a format şi poporul românesc. Elementul autohton este la noi poporul trac, care locuia în antichitate pe ambele maluri ale Dunării. Elementul roman este format din coloniştii romani, atât cei din nordul Dunării aduşi din vremea lui Traian, cât şi cei din sudul Dunării veniţi în Peninsula Balcanică încă înainte de Traian cu două veacuri şi jumătate, strămoşii Românilor din Peninsula Balcanică. Noi Românii sântem aşa dar urmaşii elementului latin din partea răsăriteană a imperiului, urmaşii *romanităţii orientale* întregi. Al treilea element care a luat parte la alcătuirea poporului român este aportul barbarilor din Evul Mediu. Dacă am ţine socoteală de toate popoarele barbare care au trecut prin ţările noastre, atunci fireşte s'ar părea că acest element e compus din popoare numeroase şi de origini deosebite. Dar nu trebue să ţinem seamă de toate grupurile de popoare cari au trecut prin aceste locuri, ci numai de acela care a avut o înrâurire mai adâncă în limbă, populaţie, civilizaţie. Acesta este fireşte grupul barbarilor *slavi*. Din acest punct de vedere este o deosebire între Români şi celelalte popoare neolatine. Elementul barbar, care a luat parte la formarea desăvârşită a poporului francez, Francii, precum şi Vizigoţii şi Vandalii din peninsula Iberică, Ostrogoţii şi Longobarzii din Italia, sânt popoare din ramura germanică. Prin urmare elementul barbar care a desăvârşit caracterul deosebitor între popoarele neolatine din Apus este cel germanic. Singurul popor neolatin la care acest element germanic a fost înlocuit cu cel slav este poporul român.

II.

Cele mai vechi popoare de pe teritoriul românesc. Tracii. Dacii sau Geţii

Preistoria ţinuturilor dela Dunăre şi Carpaţi

Cele mai vechi aşezări omeneşti în ţinuturile locuite azi de Români sânt încă din epoca pietrii neşlefuite, dar mai ales în epoca pietrii şlefuite (neolitic) se întâlnesc aşezări numeroase pe văile râurilor şi în insulele de pe

Idol preistoric găsit în ţara noastră.

lacuri. Aceşti oameni preistorici au lăsat urme pe teritoriul nostru, arme şi unelte de-ale lor, dar nu putem şti din ce popoare făceau parte, căci nu avem nici o ştire scrisă despre dânşii. Atât ştim că între anii 2800 şi 1500 înainte de Cristos, se desvoltă în Moldova şi Basarabia o cultură preistorică deosebită prin aceea că vasele rămase sânt ornamentate cu pictură, pe când în câmpia Munte-

niei şi în Transilvania în aceeaşi epocă era altă cultură deosebită. creată probabil de un alt popor. Urmele acestei de a doua culturi se deosebesc mai ales prin aceea că vasele de pământ nu sânt pictate, ci incizate cu desemne cu motive geometrice. Peste această populaţie băştinaşă se aşează apoi popoare venite din răsărit, popoarele indogermanice, cari au dat naştere popoarelor de azi din Europa: Gèrmani, Latini, Greci, Slavi. Poporul indogermanic cel mai vechi aşezat la Dunărea de jos, este poporul trac.

Tracii. Intinderea şi aşezarea lor

Tracii s'au aşezat în Europa pe la 1800—1500 înainte de Cristos. Cu ei începe în regiunile dela Dunărea de jos *epoca bronzului*, ei adică sânt cei dintâi cari introduc lucrarea metalelor în aceste părţi. Tracii au fost unul din cele mai mari popoare ale antichităţii. La miazănoapte ramuri de-ale lor se întindeau până la Vistula şi în Ucraina, ei locuiau apoi în toată România de azi şi dincolo de Dunăre în Bulgaria până în Macedonia, în regiunea râului Mariţa, regiune care şi azi se numeşte Tracia şi peste Bosfor aveau însemnate aşezări în Asia Mică. In spre Apus se mărgineau cu un popor întru câtva înrudit cu ei, Ilirii, aşezaţi pe coastele mării Adriatice, în Dalmaţia şi Albania de azi.

Acest mare popor al Tracilor n'a fost niciodată unit, ci era despărţit într'o mulţime de triburi independente. Astfel în sudul Dunării era tributul Bessilor vestiţi ca minieri, tributul Odrysilor buni luptători şi al Moesilor. Triburile trace din sudul Dunării au stat mai ales în legătură cu cultura grecească, dela care au împrumutat multe obiceiuri, dar şi Grecii recunosc că la rândul lor au împrumutat obiceiuri şi chiar anumiţi zei dela Traci. Astfel de pildă este şi zeul Dyonisos al primăverii şi al vinului.

La nordul Dunării, în România de astăzi erau deasemenea mai multe triburi trace, cari erau cunoscute de Greci sub numele de *Geţi*, iar Romanii le ziceau *Daci*. Erau apoi Carpii cari trăiau în munţii Carpaţi.

Sciţii

Regiunea în care locuiau Geţii sau Dacii era un loc de trecere pentru toţi năvălitorii veniţi din Asia, aşa cum a fost şi mai târziu în Evul Mediu. De aceea Dacii n'au putut să aibă linişte să-şi desvolte o civilizaţie mai înaltă, fiind mereu hărţuiţi de noi popoare năvălitoare. Dintre acestea poporul care a lăsat mai multe urme asupra Tracilor din nordul Dunării şi s'a amestecat cu dânşii este poporul scit.

Sciţii veneau din părţile mării Caspice şi erau înrudiţi de aproape cu locuitorii de pe podişul Iranului, adică cu Perşii. Ei s'au aşezat în sudul Rusiei de azi şi au înaintat şi în Dacia în veacul VII înainte de Cristos.

Sciţii erau meşteri în lucrarea metalelor, în special a aurului şi multe obiecte fabricate de dânşii s'au găsit în gorganele (movilele) din Ardeal şi Moldova.

In Ardeal era un trib de-al lor, *Agatirşii*, care se ocupa cu scoaterea aurului din munţii Apuseni. Multe râuri din ţara noastră, ca Siretul, Prutul, au păstrat până azi nume scitice. Dar cu vremea Sciţii aşezaţi în Dacia şi-au pierdut limba şi obiceiurile, adoptându-le pe ale băştinaşilor traci.

Regele Perşilor Darius, a cărui ţară se învecina cu a Sciţilor de lângă marea Caspică, a făcut o expediţie în Europa împotriva lor trecând prin Dobrogea şi prin Basarabia, fără să-i poată bate, căci ei se retrăgeau mereu. Această expediţie a fost descrisă de istoricul grec Herodot, care a descris şi moravurile Sciţilor. Mai târziu aceştia au trecut şi peste Dunăre aşezându-se în Dobrogea de azi, care a luat numele de Sciţia mică (Scythia minor).

Grecii în Dobrogea de azi

Un alt popor care a venit în atingere din vremuri foarte vechi cu Tracii din nordul Dunării au fost Grecii, cari şi-au aşezat coloniile lor comerciale pe coastele Mării Negre în Dobrogea de azi. Cele mai vechi colonii greceşti din aceste părţi au fost întemeiate de cetatea grecească a Miletului de pe coasta Asiei Mici şi anume Olbia la gura Niprului şi Hystria pe lacul Sinoe pe o insulă, (azi însă ruinele ei au rămas pe coastă, insula unindu-se cu ţărmul). Mai târziu s'au aşezat Grecii şi în alte colonii. *Tomis* pe locul unde este azi Constanţa, *Callatis* (Mangalia). *Dyonisopolis* (Balcic), *Odessos* (Varna), precum şi mai la Nord la *Tyras* (Cetatea Albă). Grecii din coloniile de pe coastele Mării Negre aveau o civilizaţie înfloritoare încă înainte de ridicarea Athenei, erau bogaţi prin negoţul

pe care-l făceau cu Geţii, vânzându-le produsele industriei greceşti (vase, stofe, obiecte de metal) şi luând în schimb grâu şi alte cereale, pe cari le trimiteau pe corăbii în Grecia împreună cu peşte sărat. Negustorii greci străbăteau până în câmpia Munteniei şi deaceea s'au găsit aci monete greceşti îngropate, vase greceşti, etc., aşa încât civilizaţia grecească a putut înrâuri întrucâtva asupra Geţilor.

Mai târziu aceste colonii greceşti de pe coastele Mării Negre au încăput în mâinile Romanilor, cari le-au protejat şi le-au ajutat să înflorească tot mai mult.

Geţii în vremea lui Alexandru cel Mare.

Geţii au venit însă în de mai aproape atingere cu Grecii în vremea lui Alexandru cel Mare. Acesta la începutul domniei sale, înainte de marile lui cuceriri în Asia, a făcut o expediţie în nordul Dunării împotriva Geţilor. In anul 335 înainte de Cristos, după ce a supus triburile Tracilor din sudul Dunării, el trecu acest fluviu şi învinse pe Geţi, dând de regiuni cu populaţie deasă şi de lanuri de grâu. Geţii se apărau în cetăţi de lemn, dar Alexandru nu putu să-i supuie, căci fu imediat rechemat de o răscoală ce izbucnise în lipsa lui în Grecia. Peste vre-o treizeci de ani un general al lui Alexandru, Lisimah, care ajunse după moartea lui rege al Traciei, făcu şi el o expediţie în nordul Dunării împotriva regelui get Dromihete, dar fu cu totul bătut şi luat prizonier de Geţi. Dromihete îl tratează foarte bine şi în cele din urmă îl liberează, dar Grecii nu mai îndrăzniră să treacă Dunărea cu oştirile lor.

In această vreme însă, noi popoare năvălitoare se iviră în Dacia dela nord şi dela răsărit. In epoca lui Alexandru cel Mare năvăliră *Celţii* la Dunărea de jos (aşezaţi mai târziu în Franţa de azi, sânt strămoşii Francezilor), precum şi Bastarnii popor de neam germanic. Celţii zidiră în Dacia şi pe malul de sud al Dunării multe cetăţi de piatră, între cari şi Durostorum (azi Silistra) şi năvălirile lor pătrunseră până în sudul Greciei. Pentru a se apăra împotriva acestor noi năvălitori, Geţii (sau Dacii) uniră toate triburile lor sub un singur rege.

Burebista regele Dacilor

Acest rege a fost Burebista (pe la anul 70 înainte de Cristos). El supune pe Celţi şi pe Bastarni şi întinde stăpânirea sa peste toată România de azi, inclusiv Dobrogea, unde Sciţii i se închină şi coloniile greceşti îi căutau protecţia. Romanii cari începuseră să supuie Pe-

ninsula Balcanică erau ei înşişi îngrijoraţi de puterea lui. Pentru a supune poporul său, deobicei nedisciplinat, la o ordine severă, Burebista hotărî după sfatul marelui preot al Dacilor, Deceneu, să distrugă toate viile din ţara lui, ca să potolească patima beţiei. După moartea lui Burebista, Dacii se împart însă din nou în triburi şi astfel ei nu putură să se întărească îndestul în faţa primejdiei noi care venea dela sud: cucerirea romană.

Cultura Dacilor

Dacii erau oameni voinici, cu părul blond, formând o populaţie aşezată, oameni drepţi şi viteji, după expre-

Femei Dace
(Pe monumentul dela Adam Clissi).

sia lui Herodot. Imbrăcămintea lor consta din pantaloni şi o cămaşă legată la brâu cu o curea, iar pe vreme rea

purtau şi blănuri. Femeile aveau fuste lungi. Bărbaţii şi femeile, purtau ca încălţăminte opinci. Clasa de jos umbla cu capul gol, iar nobilii purtau căciulă, semn distinctiv al puterii lor. Exista deasemenea şi obiceiul tatuajului, însă numai pentru robi.

Daci călătorind în căruţă.

Ocupaţia de căpetenie a Dacilor era agricultura, plugurile lor erau de obicei de lemn trase de boi, deasemenea aveau şi căruţe, în cari călătoreau dela un loc la altul. Se ocupau şi cu creşterea vitelor, rasele de boi şi cai getici (sau dacici) erau vestite şi la Greci.

In privinţa industriei, avem la Daci industrie casnică,

măcinatul grâului şi ţesătorie făcută de femei, lucrarea lemnului, a pieilor, bărcilor, instrumentelor de tot soiul fabricate de bărbaţi. Casele şi le clădeau în genere din stâlpi de lemn şi vălătuci, uneltele casnice erau de pământ ars şi de lemn.

Lucrarea metalelor, în special în munţii Apuseni era o îndeletnicire veche în aceste părţi. Aurul scos din minele din Dacia ajungea, dus de negustori, până în Scandinavia şi nu numai aurul brut, dar chiar lucrat şi transformat în diferite obiecte.

S'au găsit pe teritoriul românesc multe obiecte de aur lucrate de Daci, în special fibule (ace de prins hainele, în felul acelor de siguranţă, dar mai mari). Deasemenea se lucra în Dacia şi fierul, industrie adusă aci de către Sciţi. In cetăţile dacice din munţii Carpaţi erau ateliere pentru lucrarea metalelor, pentru nevoile curţilor şefilor de triburi.

Comerţul Dacilor se făcea mai ales în sudul Dunării cu Grecii, cărora le vindeau grâne şi vite. Dela o vreme au început să vie în Dacia şi negustori romani încă mult înainte de cucerirea acestei ţări de către dânşii.

Viaţa socială. Familia, satele, cetăţile. clasele sociale, armata

Dacii erau monogami, fiecare familie locuia într'o căsuţă, clădită deasupra pământului (nu în bordeie). Forma caselor lor era pătrată şi satele erau formate din multe colibe foarte înghesuite una lângă altă. Mai multe sate împreună formau un trib şi în capitala tribului şedeau nobilii războinici. Pe lângă clasa militară a nobililor şi cea a agricultorilor mai existau în Dacia şi robi. Capitala tribului era o mică cetate care purta numele de *dava*; în câmpie cetăţile erau de lemn, cu garduri înalte de scânduri, în munţi însă erau de piatră. S'au găsit până acum în părţile muntoase din Ardeal o mulţime de asemenea cetăţi dace aşezate pe dealuri foarte înalte, la locuri prăpăstioase. Pe culmea dealului apărat de ziduri cu blocuri imense de piatră se afla castelul şefului, la care conducea o scară monumentală. Jos la marginea zidurilor se aflau mormintele, adică urnele funerare, căci Dacii întocmai ca Romanii aveau obiceiu să-şi ardă morţii.

O astfel de cetăţuie era şi la Sarmisegetuza (la Gră-

diştea Muncelului în judeţul Hunedioara) pe culmea dealului, unde a stat regele Dacilor, Decebal.

Armata Dacilor era formată mai ales din infanterie, plugarii în hainele lor albe înarmaţi cu săbii îndoite şi cu paveze lungi. Deasemenea aveau şi o cavalerie iute şi bine înarmată. Steagul lor era în chip de balaur cu gura deschisă, care se umfla în bătaia vântului. Dacii au cunoscut şi carele de luptă înhămate cu cai iuţi, în cari luptau nobilii cu lăncii. O civilizaţie mai înaintată totuşi n'au avut Dacii, dovadă că niciodată n'au cunoscut scrierea. Monetele lor apar târziu şi sânt toate de argint, imitând în chip grosolan monetele frumoase ale Grecilor din vremea lui Alexandru cel Mare şi ale urmaşilor lui.

Religia Dacilor

Religia Dacilor se aseamănă cu aceea a popoarelor Indo-Europene din nordul şi centrul Europei. Ei aveau ca zeu suprem un zeu al cerului, Zamolxe, stăpânul fulgerelor, care lupta cu spiritele cele rele ce căutau să le întunece. Deaceea Dacii trăgeau cu săgeţile în norii de ploae, cari reprezentau aceste spirite. Dacii credeau în nemurirea sufletului şi-şi închipuiau că după moarte acei cari vor fi fost curaţi sufleteşte în viaţă şi vor fi luptat cu vitejie în război, vor sta în cer alături de Zamolxe. Pe lângă Zamolxe Dacii mai adorau şi soarele, pe care-l reprezentau pe monetele lor ca o roată cu spiţe.

In fruntea cultului religios din Dacia stetea un preot suprem, care-şi petrecea cea mai mare parte din viaţă într'o peşteră ascunsă în munţi, de unde venea numai din când în când ca să dea sfaturi regelui. El avea astfel un rol politic şi un asemenea preot mare se găseşte alături de Burebista, de Decebal, precum şi alături de alţi regi daci.

E probabil că Dacii n'au avut temple, ei se rugau zeilor în mijlocul naturii întocmai ca şi Germanii. Totuşi în unele cetăţui dace din Ardeal s'au găsit anume clădiri religioase: şiruri de blocuri de piatră precum şi altele aliniate.

Soarta Tracilor şi rolul lor în formarea poporului român

Deşi au fost un popor foarte mare, Tracii au fost în cele din urmă desnaţionalizaţi de către Romani şi de către Greci.

Numai o parte a lor, care a emigrat în spre marea Adriatică s'a păstrat până în ziua de azi. Aceştia sânt Albanezii, a căror limbă derivă din limba Tracilor din Peninsula Balcanică.

Geţii şi Dacii din nordul Dunării după romanizare au luat parte la formarea poporului român. Multe din obiceiurile, precum şi de bună seamă, portul poporului nostru se trage din acelea ale Tracilor. Din limba Tracilor n'a rămas mai nici o urmă în limba românească, deoarece Tracii când s'au romanizat au adoptat limba cuceritorilor şi şi-au uitat-o pe a lor. Aceasta nu înseamnă însă că sângele românesc nu cuprinde în mare parte sânge dacic şi de al Tracilor din sudul Dunării. Tracii de pe ambele maluri ale Dunării formează elementul autohton, peste care a venit cucerirea romană, formându-se astfel poporul românesc.

III.

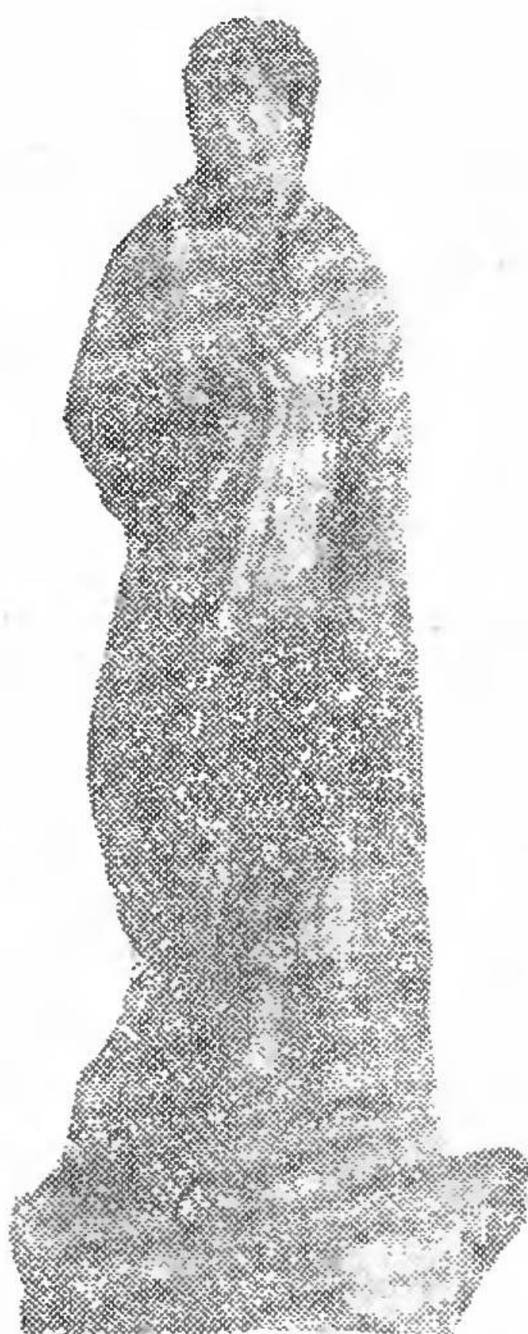
Cucerirea ţinuturilor dunărene şi a Daciei de către Romani

Romanii în sud estul Europei. Cucerirea Peninsulei Balcanice

Formarea poporului român prin romanizarea Tracilor s'a produs nu numai în nordul Dunării, în România de azi, ci şi în sudul fluviului. Precum am văzut, poporul trac se întindea pe ambele maluri ale Dunării. Deasemenea şi colonizarea romană s'a întins şi ea pe amândouă malurile acestui fluviu. Aşa dar, din amestecul aceloraşi două popoare pe ambele maluri s'a născut un singur popor: poporul românesc. Cucerirea romană în Peninsula Balcanică începe cu coastele Mării Adriatice. Incă din anul 229 înainte de Cristos Romanii cuceresc ţinuturile locuite de Iliri. Mai târziu ei supun Macedonia şi Grecia. In veacul I înainte de Cristos, Romanii înaintează şi în ţinuturile locuite de triburile tracice. In sfârşit, împăratul Claudius întinde stăpânirea romană până la Marea Neagră şi la Dunăre, înfiinţând provincia Moesia, numită după tribul trac al Moesilor (46 d. Cr.). Oraşele greceşti depe malul mării se supun Romanilor, bucuroase că negoţul lor va fi de acum asigurat de Romani împotriva barbarilor prădalnici. Mai târziu, sub împăratul Domiţian, Moesia fu împărţită în două. Moesia Superior în Serbia de

azi până la Timoc şi Moesia Inferior, între Balcani şi Dunăre, cuprinzând şi toată Dobrogea.

Tracii şi Ilirii fiind popoare cu o cultură mai înapoiată, nu-şi putură păstra limba şi obiceiurile, o parte dintre ei fură grecizaţi, alţii fură romanizaţi. Se poate distinge pe hartă zona din Peninsula Balcanică unde pre-

Statuia unui cetăţean din Tomis.

domina limba şi cultura grecească de zona în car predomina limba latină şi cultura romană. Aceasta se poate face, întemeindu-ne pe limba inscripţiilor ridicate de populaţie. Regiunea romanizată se afl în nordul peninsulei, în valea Dunării, unde erau şesurile bune pentru agricultură, până la poalele munţilor Hemus (Balcanii) şi pe valea râului Morava, afluent a Dunării. Romanii erau un popor agricol şi de aceia au colonizat mai ales regiunile de şes, în schimb Grecii şi-au

întins influența în ținuturile muntoase, ca de pildă Macedonia, și pe coastele mării.

Romanizarea regiunilor de la Dunăre a mers foarte repede. Numeroase orașe și sate romane s'au înființat pe malul fluviului și mai ales Dobrogea a fost un ținut în care romanizarea a fost foarte intensă. Din numeroasele și bogatele așezări romane din Dobrogea au rămas până azi o mulțime de ruine ale orașelor clădite din piatră ca basilici, băi și temple. Din cauza înfloririi comerțului de grâne din valea Dunării, transportate pe aici spre mare, s'au desvoltat în aceste părți și artele cultivate de negustorii bogați. Pe lângă foarte frumoase vase pictate, care se fabricau chiar în Dobrogea, s'au găsit și numeroase statui în marmură de-ale zeilor și ale oamenilor însemnați, cari după obiceiul roman, se așezau în piață.

Luptele Romanilor cu Dacii la Dunăre

In urma supunerii peninsulei Balcanice, Romanii aveau sub stăpânirea lor jumătate din triburile trace, rămânând încă nesupuse cele din nordul Dunării. Aceste triburi făceau necontenite incursiuni în provinciile romane din sudul fluviului, mai ales iarna, când Dunărea era înghețată.

In vremea lui Iulius Caesar, adică în primul secol înainte de Hristos, triburile dacice se uniseră sub regele Burebista, care luase sub protecția lui și unele cetăți grecești de pe coastele Mării Negre. Caesar se gândise să pornească o expediție împotriva Dacilor, însă uciderea lui puse capăt acestor planuri.

In vremea lui Octavian Augustus, împăratul trimise chiar o armată în nordul Dunării împotriva Dacilor, sub conducerea lui Cneius Lentulus, care câștigă câteva succese și se întoarse apoi în provinciile romane din sudul fluviului.

Războaele lui Domițian cu Decebal

Al treilea împărat roman din familia Flaviilor, Domițian (81—96 după Hristos), a fost un om ambițios, dar nepriceput și cu purtări tiranice. In vremea lui triburile Dacilor se unesc din nou sub un singur rege, Decebal, un bun războinic șiret și viteaz, aprig apărător al libertății poporului său. Deoarece Dacii făcură în vre-

mea lui Decebal noi incursiuni în Moesia împotriva așezărilor romane din această provincie, Domitian se hotărî să cucerească Dacia și să curme odată pentru totdeauna cu această primejdie ce se afla în coasta imperiului roman. Armata romană din Moesia, condusă de guvernatorul provinciei Oppius Sabinus, fusese învinsă de către Decebal și guvernatorul căzuse mort în luptă; deaceea Domitian aduse la Dunăre trupe proaspete. Oastea romană sub conducerea lui Cornelius Fuscus trecu Dunărea în Dacia, dar fu complet înfrântă de către Dacii lui Decebal, cari trecură acum din nou în sudul fluviului și prădară Moesia. Domițian trimise atunci un alt general împotriva lui Decebal pe Tettius Iulianus, care era un bun militar și un conducător învățat de oști. După ce respinse pe Daci din Moesia, el năvăli peste Dunăre în Dacia în părțile Banatului de azi și câștigă asupra lui Decebal lupta dela Tapae. Totuși această luptă nu e decisivă, regele Dacilor se folosește de un șiretlic, tăind o pădure și îmbrăcând copacii ca soldați daci. Romanii văzând din depărtare o nouă armată dușmană, obosiți de luptă, se retrag Se încheie atunci pace între Romani și Daci, prin care împăratul Domitian recunoaște pe Daci ca federați (aliați) ai imperiului, dându-le în această calitate ajutoare: ingineri romani pentru clădirea cetăților, mașini de război și o sumă de bani plătibilă anual. Această pace fu socotită de Romani ca o rușine, căci văzură în ea o formă deghizată de a plăti tribut barbarilor. Lucrul acesta contribui mult la omorîrea împăratului Domițian, la care luară parte senatorii nemulțumiți de tirania lui și chiar, se spune, soția lui.

Marcus Ulpius Traianus

După moartea lui Domițian fu ales împărat un senator bătrân, Nerva, care nu domni de cât un an. El adoptă ca fiu pe cel mai bun general roman, Marcus Ulpius Traianus, pe care-l lăsă ca urmaș în scaunul imperial. Traian (98—117 după Hristos) era originar din Spania din colonia romană Italica, un militar obișnuit mai mult cu taberele decât cu intrigile dela curte, un om

simplu. dintr'o bucată, bun şi drept. Grija afacerilor interne ale statului a lăsat-o mai ales senatului, iar el a condus armatele pe câmpul de bătaie. In afară de războacele lui cu Dacii a mai avut şi războae în Asia împotriva Parţilor, popor din Persia de azi, pe cari i-a bătut şi i-a supus imperiului roman. Afară de titlurile obişnuite ce se dedeau împăraţilor romani, lui Traian i s'a mai dat în timpul vieţii ca un semn al recunoştinţii poporului şi titlul de *optimus princeps*, cel mai bun dintre stăpânitori. El deschide o eră nouă de renaştere şi înflorire a imperiului roman în vremea împăraţilor din familia numită a Antoninilor.

Cauzele cuceririi Daciei de către Romani

Traian dela începutul domniei lui s'a apucat să facă pregătiri pentru cucerirea Daciei. El voia nu numai să spele ruşinea înfrângerilor lui Domiţian, dar chiar să transforme această ţară în provincie romană. Dacia era faţă de imperiul roman cam excentrică, greu de apărat, fiind despărţită de dânsul prin Dunăre şi înconjurată de popoare barbare germane şi celtice. Dar existau motive serioase din partea Romanilor de a dori cucerirea acestei provincii. Graniţa Dunării şi a provinciei Illyricum până în Italia era prea lungă şi Romanii voiau s'o scurteze, cuprinzând ţările din centrul Europei. Ei izbutiră s'o facă prin cucerirea provinciilor Noricum, Raetia, Panonia şi Dacia (Austria, Ungaria şi România de astăzi). Pe de altă parte, Romanii cucerind această regiune în centrul Europei, ar fi putut lua pe la spate, adică pe la sud şi sud-est, grupul popoarelor barbare din Germania, cu care se învecinau până atunci numai la Rin. Germanii erau pentru Romani în vremea aceea duşmanii cei mai primejdioşi, mai primejdioşi decât Dacii, fiindcă erau mult mai numeroşi ca dânşii şi respinseseră până acum de mai multe ori încercările romane de a supune ţara lor. Prin cucerirea Daciei şi a celorlalte provincii din centrul Europei, Romanii ar fi ţinut pe Germani ca într'un cleşte, nelăsându-i să mai năvălească înspre Galia. Aşa dar, cucerirea Daciei de către Traian n'a fost o aventură militară a unui împărat dornic de glorie, ci a fost făcută după un plan bine chibzuit, demn de înţelepciunea politică bine cunoscută a Romanilor. Cucerirea Daciei era pentru ei o necesitate strategică. Dar ceeace a mai atras pe Romani în Dacia a fost şi bogăţia acestei ţări. Dacia era o ţară cu pământ bun de agricultură şi se ştie că Romanii erau în primul rând un popor agricol. In Italia nu se mai putea găsi pământ pentru colonizări, căci acolo se formase marea proprietate lucrată cu sclavi. Deaceea se căuta acum de către Romani pământ bun pentru colonizări agricole, şi

Dacia era foarte potrivită pentru aşa ceva. Dar în Dacia pe lângă pământul bun mai erau şi minele de aur din Munţii Apuseni, cari făcuseră bogăţia Agatirşilor, singurele mine de aur din Europa. Şi aceasta a fost, fireşte, una din cauzele cuceririi Daciei de către Romani.

Primul război dacic al lui Traian (101—102)

Traian pregăti cu grijă războiul împotriva Dacilor. Pentru acest război el adună legiunile din Moesia şi Illyricum, mai obişnuite cu Dacii şi cu felul lor de luptă. Pentru transportul trupelor, al merindelor şi armelor pe

Lupte între un Roman şi un Dac (Monumentul dela Adam Clissi).

Dunăre, el adună şi flota romană de pe Dunăre compusă din două corpuri: flota Panoniei din regiunea mijlocie a fluviului şi flota Moesiei din regiunea de jos a lui. Expediţia începu în anul 101 şi Traian trecu Dunărea în Banatul de azi la Bersobis (azi Bărzava) pe un pod

de vase. Dela început se încinseră lupte grele: Dacii se apărau în văile râurilor cu cetăţi de lemn, uneori şi de piatră, pe cari Romanii le luară una după alta. Se dădură şi mai multe lupte de cavalerie, căci Dacii aduseseră în ajutorul lor şi cavaleri sarmaţi, înbrăcaţi în zale. Sarmaţii erau un popor înrudit cu popoarele de azi din Caucazia, locuind atunci la răsărit de Nistru. Prinşii romani care cădeau în mâinile Dacilor erau duşi în ascunzătoarele lor din munţi şi acolo erau arşi de vii de către femeile dace.

O luptă mai mare între Daci şi Romani se dete la Tapae, în acelaş loc unde învinsese pe Daci generalul Tettius Iulianus. Şi de data aceasta Romanii eşiră învingători şi ca urmare mai multe triburi dace veniră să se supuie Romanilor şi să jure credinţă împăratului prin şefii lor. La începutul iernii Romanii se aflau pe malurile râului Bistra şi se opriră acolo în tabere de iarnă, aşteptând primăvara ca să poată trece peste munţi spre Sarmisegetuza, capitala Daciei. Războiul reîncepe în primăvara anului 102, când triburile dace dela Dunăre, spre a îndepărta primejdia ce ameninţa capitala lui Decebal, trecură Dunărea în Scitia Mică (Dobrogea de azi), atacând oraşele şi taberele romane de acolo. Dar Traian nu fu nevoit să se retragă din Banat, căci garnizoanele din cetăţile romane din Scitia Mică, bătură şi alungară pe Daci peste Dunăre. In amintirea acestei izbânde a fost ridicat mai târziu în acele părţi monumentul dela Tropeum Traiani (Adam Clisi). Traian putu astfel să-şi reia marşul asupra capitalei, trecu munţii şi după câteva lupte ajunse în faţa Sarmisegetuzei. Decebal, văzându-se pierdut, vine în persoană în tabăra învigătorului şi se aruncă la picioarele lui Traian împreună cu cei mai însemnaţi fruntaşi ai ţării lui.

Traian primeşte să încheie pace, rezervându-şi să transforme mai târziu Dacia în provincie romană, mulţumindu-se deocamdată să ia garanţii militare ca s'o aibă în mână. Prin această pace Decebal renunţă la toate avantajele ce obţinuse dela Domiţian şi se obligă să restitue meşterii romani şi toate maşinile de război. Traian avea dreptul să pue garnizoane romane în unele cetăţi dace de pe malul de nord al Dunării, având astfel pază mili-

țară pe ambele maluri ale fluviului. In urma încheierii păcii, Traian își retrase armata și se întoarse la Roma. El puse pe arhitectul grec Apolodor din Damasc să clădească un pod peste Dunăre, ceeace arăta dorința lui de a lega definitiv Dacia de imperiu. Podul fu clădit la Drobeta (Turnul-Severin), una din cetățile dace, în cari Traian își rezervase dreptul să pue o garnizoană romană. Podul lui Traian la Turnu-Severin era clădit de piatră și era unul din marile opere ale arhitecturii romane, capetele lui se văd și azi pe malul românesc și pe cel sârbesc și picioarele lui în apă se pot zări când Dunărea e scăzută.

Al doilea răzbôi dacic al lui Traian (105—106 după Hr.)

Pacea dintre Romani și Daci nu ținu mult. Romanii acuzară pe Decebal că a călcat condițiile păcii și în adevăr acesta nu predase mașinile de război și pe meșterii romani, dimpotrivă se înarma, pregătindu-se de un nou război. Traian se hotărî să i-o ia înainte și porni a doua expediție împotriva Daciei în anul 105. Și de data aceasta ținta expediției împăratului era capitala lui Decebal, Sarmisegetuza, dar acum el alese un alt drum, vrând să ajungă în acest oraș pe la răsărit. Avea pentru aceasta la îndemână podul clădit de Apolodor din Damasc la Drobeta, peste care trecură legiunile romane. Armata romană condusă de Traian porni dela Drobeta, străbătu de-a curmezișul Oltenia, trecând peste Motru și Jiu până la Olt, respingând pe Daci, cari încercau să-i întârzie înaintarea. Ajungând la Olt, Romanii se îndreptară în susul acestui râu și trecură Carpații prin pasul Turnu Roșu. In anul 106, Traian ajunse a doua oară în fața Sarmisegetuzei, de data aceasta pe la răsărit. Cu toată rezistența îndârjită a Dacilor, cetatea Sarmisegetuzei căzu și fruntașii Dacilor băură otravă dintr'un cazan mare, ca să nu cadă vii în mâinile învingătorilor. Decebal se retrase spre nord și după o ultimă luptă nenorocită se străpunse cu un pumnal, și numai corpul său neînsuflețit fa adus în fața împăratului Traian.

Luptă între un Roman şi Dac.
(Pe monumentul dela Adam Clissi).

Comorile sale le îngropase în pământ și pusese să fie schimbată albia unui râu peste locul unde şi le ascunsese, ca să nu mai poată fi găsite. Singurul servitor care-l ajutase la îngroparea comorilor, îl trădă însă, descoperind Romanilor locul ascunzătoarei și astfel comorile regelui Dacilor căzură în mâinile lui Traian.

Traian de data aceasta hotărî să lege definitiv Dacia de imperiu şi o declară provincie romană.

Triumful lui Traian

In urma victoriei sale asupra Dacilor şi a supunerii țării lor, Traian primi cele mai mari onoruri.

Două monumente însemnate au consemnat deasemenea pentru veşnicie victoriile lui Traian asupra Dacilor.

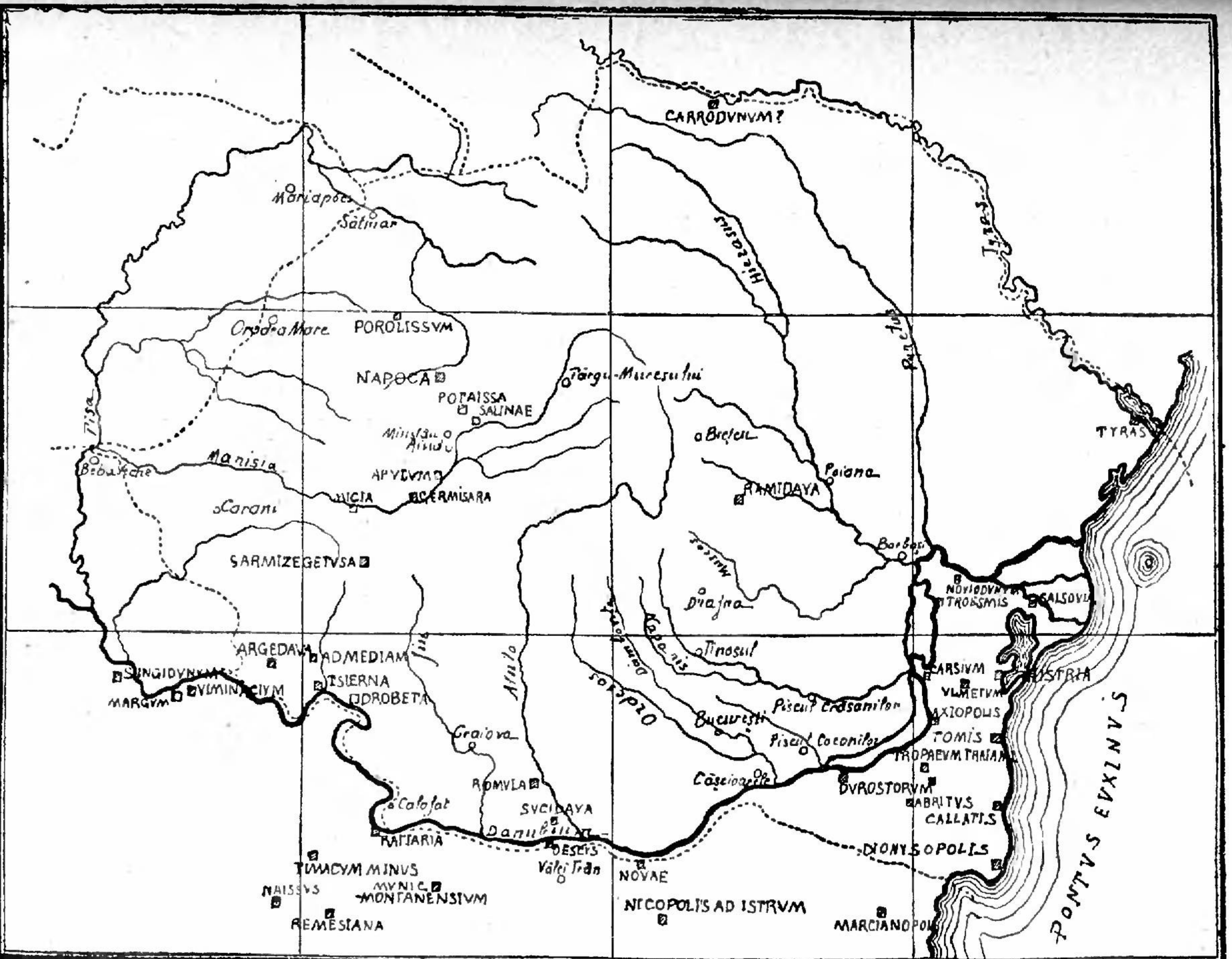
Unul este columna lui Traian la Roma, celălalt monumentul triumfal dela Adam Clisi. Columna lui Traian făcea parte dintr'un grup de clădiri, alcătuind împreună forul (piaţa) lui Traian, pe care se ridica şi basilica lui Traian, o clădire care servea pentru judecăţi şi prăvălii. Columna lui Traian goală, cu trepte pe dinăuntru, are pe din afară în spirală lungă scene sculptate în relief reprezentând principalele episoade ale celor două războae ale lui Traian cu Dacii. Este un monument preţios şi pentru artă şi pentru istorie, căci avem acolo reprezentate cu grija de a păstra adevărul cât mai exact, soldaţii romani şi cei daci, armele şi costumele lor, cetăţile dace şi podul peste Dunăre, precum şi chipurile, desigur foarte asemănătoare, ale lui Traian şi ale lui Decebal. E în acelaşi timp o istorie completă a războaelor dacice. In vârful coloanei se ridica statuia lui Traian, care mai târziu din ordinul unui papă a fost înlocuită cu a sfântului Petre. Al doilea monument este acel dela Adam Clisi. Acolo s'a ridicat o cetate romană numită Tropeum Traiani, adică trofeul lui Traian, lângă care s'a clădit un monument triumfal în formă rotundă având deasupra ca o statuie armele luate dela duşmani, sculptate în piatră. De jur împrejur erau scene sculptate în relief încadrate în pătrate numite metope. Ele reprezintă oşteni daci înlănţuiţi sau care cu Daci, cari fug în faţa Romanilor învingători. Metopele monumentului dela Adam Clisi se pot vedea acum în faţa Muzeului Militar din Parcul Carol la Bucureşti.

IV.

Organizarea Daciei Romane. Pierderea Daciei

Intinderea şi împărţirea Daciei romane

După supunerea Daciei de către Romani, această ţară fu transformată în provincie romană. Provincia Dacia propriu zisă cuprindea tot Ardealul de azi, Banatul şi Oltenia. In restul Daciei, adică în Muntenia de azi la stânga Oltului, în Moldova şi Basarabia, stăpânirea romană se

Aşezări romane şi dace pe teritoriul României de azi

mărginea la o simplă pază militară a drumurilor, vadurilor şi punctelor strategice cu castre (tabere întărite) şi valuri, dar fără colonizări şi administraţie civilă. Partea din sudul Basarabiei, Buceagul, până la valul lui Traian,

Soldaţi Romani.
(Pe monumentul dela Adam Clissi).

care se vede şi azi acolo, era deasemenea stăpânită de Romani, dar ţinea de administraţia provinciei de dincolo de Dunăre, Moesia Inferioară.

Dacia la început a fost împărţită în două: Dacia Superioară şi Dacia Inferioară, iar mai târziu a fost împărţită în trei: Dacia Porolissensis în nordul Ardealului, cu capitala la Porolissum (Moigrad), Dacia Apulensis cu capitala la Apulum (Alba Iulia), cuprinzând partea de mia-

zăzi a Ardealului şi Banatul, Dacia Malvensis cu capitala la Malva (în judeţul Romanaţi) cuprinzând Oltenia de azi. Capitala întregei provincii era la Sarmisegetuza, care fusese transformată în colonie romană sub numele de Ulpia Traiană, după numele împăratului cuceritor. Cele trei subdiviziuni ale provinciei erau la rândul lor sub-împărţite în judeţe mai mici, numite *teritorii*.

Organizarea administrativă

Dacia a fost o provincie imperială, adică guvernată direct de către împărat, spre deosebire de provinciile din interiorul imperiului guvernate de către senat. In genere provinciile imperiale erau acelea care necesitau o pază armată mai însemnată din cauza ameninţării popoarelor barbare dela graniţă, cum este cazul pentru Dacia.

In fruntea provinciilor imperiale era un guvernator militar cu titlul de *legatus augusti*, care era de două grade: *legatus augusti pro pretore* (fost pretor) şi *pro consule* (fostul consul). Primii erau în provinciile cu o singură legiune, ceilalţi în provinciile cu două legiuni. In Dacia a fost întâi până la Marc-Aureliu un pro pretor, apoi adăugându-se încă o legiune la cea existentă, a fost pus în fruntea ei un pro consul. Alături de reprezentantul împăratului, luau parte la conducerea provinciei şi reprezentanţii coloniştilor şi populaţiei cu drept de cetăţenie în provincie. Aceşti reprezentanţi aleşi formau o adunare numită *concilium*, adică sfatul provincial. Funcţionarii mai înalţi ai Daciei erau trimişi şi din Roma sau din alte părţi ale imperiului, cei mici erau luaţi dintre locuitorii romani ai provinciei.

Drumuri şi oraşe

Organizarea romană se baza în provincii în special pe oraşe, care erau centre de romanizare ale ţinutului rural din jurul lor. In Dacia oraşul principal era Ulpia Traiana (Sarmisegetuza), care fu transformată în colonie la anul 110 din ordinul lui Traian de către legatul Scaurianus. Alte oraşe mai însemnate ale Daciei, afară de

cele trei capitale ale provinciilor pomenite mai sus, erau Napoca (Cluj), Drobeta (Turnul Severin), Ad Mediam (Mehadia), Potaissa (Turda), etc.

Oraşele erau de mai multe grade, deosebite după drepturile lor. Se numeau colonii acelea cari fuseseră întemeiate prin aducerea de colonişti romani, iar municipiile erau oraşele mai vechi, dar care, fiind romanizate, sau cu credinţă faţă de Romani, căpătară drepturi de a se guverna în chip autonom. Oraşele autonome erau conduse de doi funcţionari *duumviri jure dicundo* (cu drept de judecată) şi de un consiliu comunal numit *ordo decurionum*. Afară de aceste oraşe, mai erau şi oraşele cari se formau în jurul castrelor romane, numite *canabae*. Canabae-le erau alcătuite de familiile legionarilor, negustori, birtaşi, etc., o lume civilă care trăia de pe urma armatei. Canabae-le erau centre importante de romanizare, fiind întotdeauna în strânsă legătură cu armata romană. Şi unele sate romane cu drept de autonomie se numeau vici (vicus), spre deosebire de teritoriul rural barbar.

Legătura între aceste oraşe şi între ele şi restul imperiului se făcea printr'o reţea de şosele, cari erau construite aşa de solid, încât urmele lor s'au păstrat până în zilele noastre. Cele mai însemnate şosele din Dacia romană erau: una prin Banat pe calea urmată de prima expediţie a lui Traian, tăind apoi defileul Cazanelor spre Drobeta, de acolo altă şosea mergea deacurmezişul Olteniei până la Olt, unde se unea cu şoseaua care mergea dela vărsarea acestui râu în Dunăre spre Ardeal prin pasul Turnul Roşu. In Ardeal avem dela pasul Turnul Roşu o şosea spre Apulum, alta spre regiunea Cohalmului şi Odorheiului. Dela Apulum se desfăceau şosele spre Sarmisegetuza (Ulpia Traiană) şi spre Munţii Apuseni.

Populaţia Daciei Romane şi romanizarea ei

Romanii întreprinseră o romanizare intensă a provinciei Dacia. Romanizarea s'a făcut prin aducerea de colonişti romani şi aceşti colonişti au fost de trei feluri: agricultori, minieri şi militari. Colonizarea agricolă s'a făcut în special în Oltenia, numeroşi cetăţeni romani apar în calitate de colonişti în valea Dunării formând sa-

tele lor şi cultivând ogoarele din jur. Se formează şi ceva proprietate mare agricolă, lucrată de proprietari cu ajutorul sclavilor. Aşezarea proprietarului şi a sclavilor se numea *villa* şi moşiile erau îngrijite de un administrator numit *actor*. Colonizarea de minieri s'a făcut mai ales în Munţii Apuseni, unde erau bogatele mine de aur şi de sare exploatate încă din vremea Dacilor. Aci s'au adus în special colonişti minieri specialişti de pe coastele Mării Adriatice din Dalmaţia. In sfârşit avem şi colonizarea militară. Soldaţii după ce terminau slujba nu se întorceau în provinciile de unde fuseseră recrutaţi, ci rămâneau în Dacia, unde erau împroprietăriţi şi deveneau agricultori. Foarte numeroase sânt inscripţiile găsite pe pământul ţării noastre, arătând mormintele sau pietrele votive (ridicate în onoarea zeilor) ale veteranilor. Importanţa veteranilor pentru romanizarea Daciei a fost foarte mare, căci din armată ei eşeau cu totul romanizaţi. In limba romană cuvântul *bătrân*, derivă din latinescul *veteranus* şi nu înseamnă numai un om în vârstă, dar în popor un *bătrân* înseamnă o bucată de pământ, în amintirea timpului când veteranii erau mici proprietari de pământ cu bucăţi de pământ fixate de stăpânire. Din cele spuse mai sus rezultă că populaţia romană colonizată în Dacia era o populaţie stabilă, legată de acest pământ prin mijloacele ei de trai. Populaţia neromană era de două feluri: băştinaşi, adică Dacii şi Geţii şi streinii veniţi din alte părţi ale imperiului roman. Dacii n'au pierit în războacle dacice, ci se constată din inscripţiile romane că au continuat să trăiască alături de coloniştii romani.

Numai o parte a lor s'a retras în afara graniţelor provinciei romane, de unde sub numele de *Dacii liberi* făceau incursii prădalnice în Dacia Traiană. Pentru a romaniza pe Dacii rămaşi în provincia lor, Romanii îi recrutau în cohortele lor şi-i duceau apoi în alte provincii depărtate. Astfel găsim corpuri de trupă romane formate din Daci tocmai în Bretania (Anglia de astăzi).

Dar şi Dacii cari nu eşiră din marginile provinciei se romanizară foarte repede, căci cultura lor rudimentară nu se putea compara cu cea romană. Ei îşi pierdură repede limba şi obiceiurile şi adoptară limba latină şi obiceiurile romane, aşa încât în limba română n'au rămas

aproape deloc urme ale limbii Dacilor. Nu a fost, aşa dar, un amestec al Dacilor cu Romanii ci o completă romanizare a celor dintâi. Din inscripţii se vede cum după o generaţie sau cel mult două, Dacii încep să adopte chiar numele proprii romane.

In ceeace priveşte populaţia streină venită în Dacia din alte părţi ale imperiului roman, ea e formată mai ales din negustori aşezaţi la oraşe, cei mai mulţi Greci din oraşele de pe coastele Mării Negre, precum şi Orientali, Egipteni şi mai ales Sirieni.

Armata romană în Dacia

Am văzut că armata romană a fost unul din factorii cei mai importanţi ai romanizării Daciei, cum a fost de altfel în toate provinciile romane. Armata romană era formată din legiuni, corpuri alcătuite din Romani şi trupe auxiliare, cohorte şi ale (ala) de cavalerie, în cari puteau să intre şi neromani. Deci, cele dintâi au importanţă pentru romanizare. In Dacia la început a fost aşezată o singură legiune, legiunea XIII Gemina, cu tabăra (castrum) principală la Apulum (Alba Iulia). In vremea împăratului Marcus-Aurelius, crescând ameninţarea barbarilor germanici în spre graniţele de nord-vest ale Daciei a fost adusă o a doua legiune, legiunea V Macedonica, aşezată până atunci la Troesmis în Dobrogea de azi şi mutată acum la Potaissa (Turda). Legiunile aveau pe lângă castrul principal tabere mai mici ţinute de detaşamente răspândite în diferite regiuni ale provinciei. Pentru apărarea provinciei se ridicau valuri romane, tranşee de pământ întărite pe alocurea cu turnuri de piatră.

Astfel de valuri romane erau la Olt, deacurmezişul Banatului şi unul trecând prin Moldova de jos şi Basarabia sudică întărit cu castele pentru apărarea unui drum militar care unea munţii Carpaţi la cotul lor cu Dobrogea trecând prin Galaţii de azi. Poporul a păstrat totdeauna amintirea lui Traian legată de aceste valuri, numindu-le valurile lui Traian, sau Troiane.

Viaţa economică

Dacia era o provincie bogată şi bogăţia ei fusese una din cauzele cuceririi romane. In primul rând produsele agricole, cari erau cultivate de Romani, apoi minele de

aur şi sare din Munţii Apuseni, formau bogăţia provinciei. Din cauza acestor produse cari veneau din Dacia, se aşezară aci negustori veniţi din Orient, constituiţi în *tiăsuri* sau asociaţii în diferite oraşe. Câţiva capitalişti mai mari din clasa cavalerilor romani se întâlnesc deasemenea în Dacia. Produsele micilor meseriaşi erau şi ele căutate de către negustori. Aceşti mici meseriaşi erau în oraşe în cea mai mare parte Romani şi constituiau împreună asociaţii numite colegii, între cari mai însemnat era *collegium fabrum,* al tuturor meseriilor. Mai era în Dacia şi un colegiu al marinarilor, cari făceau transporturi cu corăbiile şi cu plutele pe Dunăre. In Munţii Apuseni erau deasemenea asociaţii pentru exploatarea minelor de aur şi de sare şi s'au păstrat socotelile minerilor şi negustorilor de acolo pe nişte *table ceruite,* unde sânt însemnate transacţiile comerciale cu un toc de piatră care zgâria ceara de pe tablă.

Transportul mărfurilor se făcea dealungul şoselelor sau pe apele navigabile, dar era îngreunat de vămile multe, care se aflau în staţiuni din loc în loc pe drumuri, sau la trecerea în oraşe.

Portorium, adică administraţia vămilor se afla la început în mâna unor particulari capitalişti, cari luau vămile cu chirie dela împărat, dar dela o vreme, după Marcus Aurelius, împăratul a început să le administreze direct cu funcţionarii lui.

Cultele în Dacia

Romanii lăsau libere toate cultele în imperiu cu condiţie ca să nu se opuie statului politic roman. Era însă şi un cult oficial, al statului roman, cultul Romei şi al lui August. In toate oraşele mai însemnate ale Daciei se ridicară temple ale Romei şi ale lui August, la cari trebuiau să aducă jertfe toţi locuitorii cari voiau să fie consideraţi ca supuşi credincioşi ai imperiului roman. Templele Romei şi ale lui August erau îngrijite de un colegiu de preoţi numiţi *Augustali.* La Ulpia Traiana (Sarmisegetuza) s'au găsit urmele unei clădiri monumentale a preoţilor augustali. Deasupra acestui cult era un pontifice suprem al provinciei, cu sediul în capitala ei şi care purta titlul de *coronatus trium Daciarum* (preotul încoronat al celor trei Dacii).

Alături de cultul oficial erau diverse culte aduse în special de negustorii din Orient. Astfel s'au găsit în ţara noastră foarte multe reliefe sculptate şi inscripţii în legătură cu zeul Mytras

(soarele), zeu originar din Persia şi Asia Mică, apoi ale lui Isis şi Serapis, zei egipteni, Cybelle, zeiţa pământului, cult asiatic, precum şi al zeilor romani şi greci: Diana, Aesculap (zeul sănătăţii), Hercule (zeul puterii), care avea în Dacia băile lui cu izvoarele dătătoare de putere la Ad Mediam (Mehadia). Şi creştinismul s'a răspândit în Dacia, cum vom vedea într'o lecţie următoare.

Romanitatea la Dunărea de jos şi originile poporului român

Prin romanizarea desăvârşită a Daciei se formează în veacurile II şi III după Hristos, o massă compactă de populaţie romană pe ambele maluri ale Dunării, cuprinzând Dacia, cele două Moesii, adică Dobrogea, Bulgaria până la Balcani şi Serbia cu o pătrundere mai adâncă spre sud a elementului roman pe văile Timocului şi Moravei. In sfârşit romanitatea se întindea şi pe coasta Adriaticei în Illyricum. Tot restul peninsulei Balcanice era locuit de Greci sau Traci sub influenţa culturii greceşti. Această massă de populaţie romană constitue *Romanitatea orientală*, restul părţii orientale a imperiului în Europa, Asia şi Africa (Egiptul) era constituit de masse de populaţii cu civilizaţii vechi neromane. Pe când din Romanitatea occidentală s'au născut mai multe popoare latine sau romanice, din *Romanitatea orientală* s'a născut un singur popor, poporul român. *Noi Romanii nu sântem numai urmaşii Romanilor din Dacia, ci a întregii Romanităţi orientale*. Această Romanitate orientală este constituită pe o bază tracică, adică pe lângă coloniştii romani intră în constituirea ei şi Tracii din sudul şi nordul Dunării. *Aşa dar Românii au în sângele lor o importantă parte din sângele Tracilor de cultură şi limbă latină.*

Limba română s'a constituit din limba latină vorbită de colonişti şi de Tracii romanizaţi şi nu din amestecul limbii latine cu limba tracică sau dacă, cari n'au intrat aproape deloc în alcătuirea limbii române. Limba latină vorbită de populaţia dela Dunărea de jos era limba poporului, numită şi latina vulgară, întru câtva deosebită de cea clasică, limba literară a scriitorilor romani. Limba latină vulgară nu era aceeaşi pe toată întinderea imperiului roman, ci din cauza marei întinderi a acestui imperiu,

era despărțită în dialecte, cari au dat naștere mai târziu limbilor romanice (franceza, italiana, spaniola, portugheza, româna). Limba română s'a născut așa dar din dialectul limbii latine vulgare vorbit pe ambele maluri ale Dunării de jos.

Pierderea Daciei (271 după Hristos)

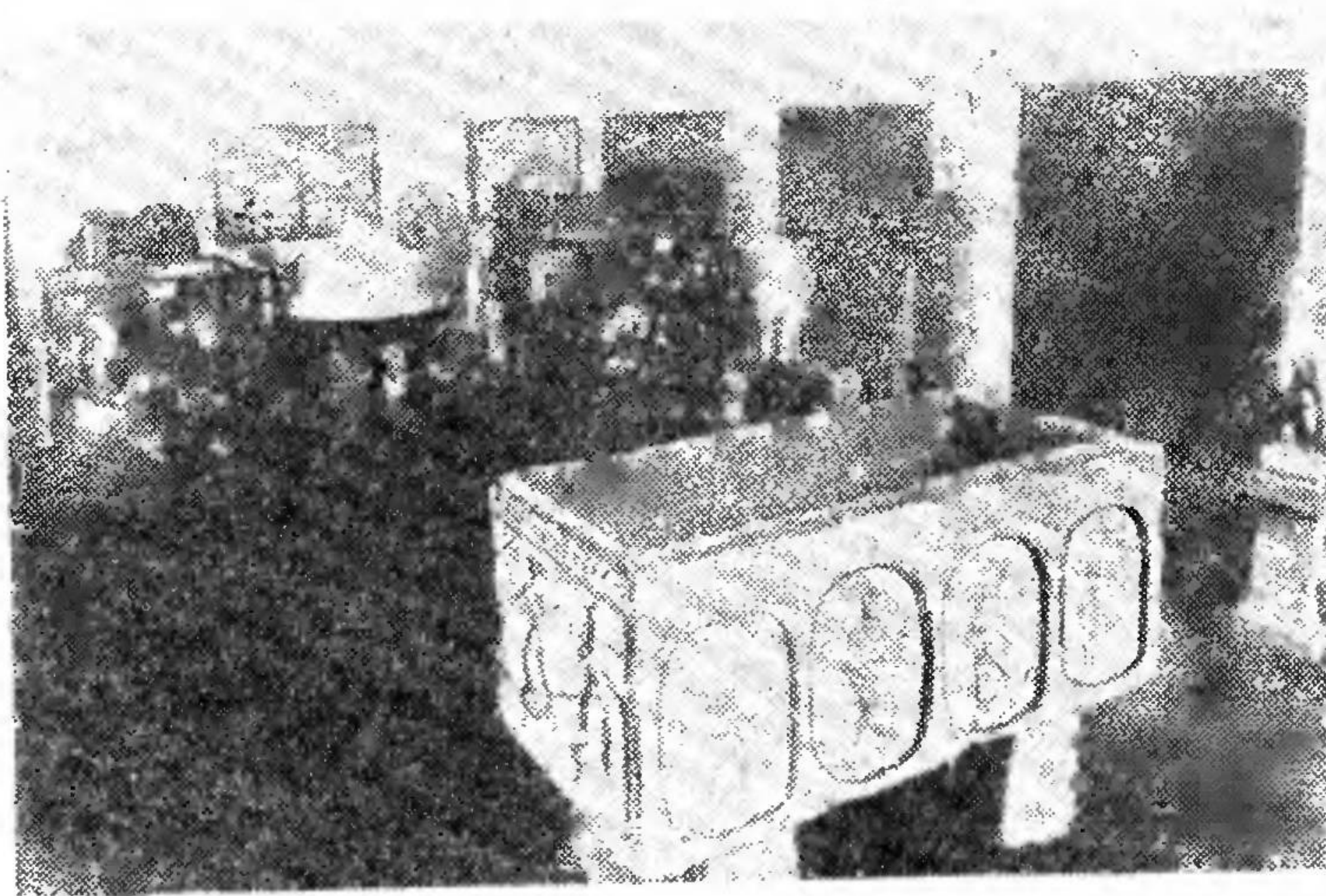
Stăpânirea romană în Dacia a ținut timp de 165 de ani (106—271), până ce barbarii germanici siliră pe Romani să părăsească provincia. Incă în anul 268 în vremea împăratului Galienus, Goții ocupară Dacia. Impăratul Aurelian trecu Dunărea și bătu pe Goți, dar fiind chemat în Asia de alți dușmani, se văzu silit să părăsească provincia în mâinile barbarilor, recunoscându-le dreptul să păstreze Dacia în calitate de federați (aliați) ai imperiului (271). Aurelian formă în schimb o provincie în sudul Dunării numită Dacia Aureliană, tăind la mijloc cele două Moesii. Mai târziu această provincie fu și ea împărțită în două: Dacia Ripensis (ripa-mal) de pe malul Dunării și Dacia Mediteraneă la mijlocul peninsulei. Un biograf al împăratului Aurelian, cunoscut sub numele de Flavius Vopiscus (un pseudonim, e autorul unui capitol din marea istorie *Historia Augusta*), a afirmat că Aurelian a mutat în noua lui provincie toată populația romană din Dacia Traiană. Aceasta este însă o imposibilitate, mai întâi pentru că Aurelian nici nu avea în stăpânirea lui toată provincia, care fusese ocupată de Goți încă în vremea lui Galienus, iar el nu făcuse în Dacia decât o expediție militară, fără a o putea relua toată. In al doilea rând nu se constată în inscripții după Aurelian așezări noi de populație romană în sudul Dunării, venite din nordul ei. Chiar să fi putut muta populația Aurelian, aceasta nu și-ar fi părăsit țara, căci cum am văzut, era o populație stabilă, mai ales agricolă, legată așa dar de pământ. Probabil că biograful lui Aurelian a scris în acest chip, ca să nu rămâie ca o pată în istorie asupra numelui lui Aurelian, un împărat care a lăsat o populație romană în stăpânirea popoarelor barbare. Așa dar, dela Aurelian Romanii din Dacia încep să trăiască despărțiți de imperiu sub barbari.

V.

Creştinismul la Dunărea de jos. Barbarii: Goţii şi Hunii

Răspândirea creştinismului în Dacia

Popoarele creştine din Europa se împart în două mari grupe: de o parte Grecii şi Romanii creştinaţi în antichitate, apoi popoarele barbare: germanice, slave şi mongole (Ungurii), cari s'au creştinat în Evul Mediu prin

Sarcofag roman din Oltenia.
(La Muzeul de Antichităţi).

misionari trimişi, fie de papa dela Roma, fie dela patriarhia dela Constantinopole. Creştinismul românesc face parte din prima grupă, îşi are originile în antichitate şi nu în Evul Mediu. In adevăr, creştinismul s'a răspândit şi printre coloniştii romani din Dacia Traiană în vremea când această provincie se afla încă sub stăpânirea Romanilor; creştinismul în acea vreme era persecutat din cauză că adepţii lui nu voiau să recunoască pe împăratul Romanilor ca zeu, nici să-i jure credinţă, ceeace era considerat ca un act de răscoală împotriva statului roman.

De aceea creştinii de teama persecuţiilor se ascundeau în locuri ferite ca să-şi poată îndeplini slujbele religioase. Astfel de comunităţi creştine ascunse au existat şi în Dacia lui Traian, formate mai ales la oraşe de către negustori veniţi din Asia sau din Grecia, căci de acolo s'a răspândit mai întâi credinţa creştină în toată Europa. Scriitorul roman Tertulian, care a trăit pe la anul 200 după Hristos scrie că s'a răspândit creştinismul în diferite provincii ale imperiului roman, între cari numeşte şi Dacia.

O altă dovadă a răspândirii creştinismului în Dacia înainte de părăsirea acestei provincii de către Romani, este o inscripţie mormântală dela Napoca (Cluj), care are formula creştină „Sit tibi terra levis" (Să-ţi fie ţărâna uşoară).

Această inscripţie este ridicată de către un colegiu, adică asociaţia de negustori veniţi în Napoca din Asia. Intre persoanele pomenite în inscripţie sânt şi mai mulţi Romani, între cari şi un veteran, dovadă că religia creştină începuse să se răspândească şi în rândurile armatei romane din Dacia.

Recunoaşterea oficială a creştinismului de către imperiul roman s'a făcut, precum se ştie, abea în vremea împăratului Constantin cel Mare. Dar Constantin cel Mare domneşte dela 306 la 337, adică după părăsirea Daciei de către Aurelian. De aceea creştinarea coloniştilor romani din Dacia nu putea fi completă în momentul părăsirii acestei provincii de către armata şi slujbaşii romani. Alte influenţe ale propagandei creştine venite din sudul Dunării au completat creştinarea Romanilor rămaşi la nordul fluviului.

Episcopatele dela Dunăre şi misionarii creştini

După căderea Daciei în mâinile barbarilor găsim mai multe episcopate pe malul de sud al Dunării. Aceste episcopate au o mare însemnătate, nu numai pentru răspândirea creştinismului la Romanii din sudul Dunării, dar şi la cei din nordul acestui fluviu. Ele apar chiar în veacul IV, imediat ce Constantin cel Mare recunoaşte religia creştină ca religie de stat a imperiului. Cele mai

însemnate erau la Singidunum (Belgrad) şi Viminacium (Costolaci în Serbia), apoi în Bulgaria de azi la Ratiaria (azi Arcear lângă Vidin). In spre Marea Neagră era două episcopate, unul la Marcianopol (lângă Şumla) şi altul la Tomis (Constanţa). Episcopatele dela Dunăre erau în legătură cu comunităţi creştine importante, ca cea dela Durostorum (Silistra) şi altele. Toate episcopatele şi comunităţile creştine de pe malul Dunării erau latine, aveau limba latină în biserică şi erau conduse de preoţi latini (de pildă Dulcissimus, Auxentius, etc.), pentru că toată populaţia din acea parte era latină. Toate inscripţiile creştine din acea regiune sânt scrise în latineşte şi nu în greceşte. Aşa dar creştinismul a fost predicat la început strămoşilor noştri în limba latină. Dar pe lângă influenţa episcopatelor şi comunităţilor de pe malul Dunării, care se întindea, cum am spus, şi la nordul fluviului, au mai avut un rol pentru creştinarea barbarilor dela Dunărea de jos şi din Dacia şi misionarii, cari mergeau din loc în loc predicând. Intre aceştia sânt pomeniţi doi mai însemnaţi: Sava, care a fost ucis de către Goţii păgâni în Dacia lui Traian şi sfântul Nicetas din Remesiana (oraş care se afla în apropiere de Niş). Sf. Nicetas a predicat pe malurile Dunării religia creştină şi a trecut şi în nordul Dunării în Dacia. El a predicat în limba latină populaţiei care vorbea această limbă în Dacia şi în Moesia. Din cele spuse mai sus reiese că răspândirea creştinismului la populaţia latină dela Dunărea de jos (în sudul şi nordul fluviului) s'a făcut pe trei căi: vechile comunităţi creştine ascunse din vremea persecuţiilor, episcopatele dela Dunăre şi misionarii. Important este faptul că răspândirea creştinismului în aceste părţi la strămoşii noştri s'a făcut în limba latină. Cea mai bună dovadă despre acest lucru o avem prin cuvintele din limba română cari arată elementele credinţii creştine. Cele mai însemnate din aceste cuvinte sânt de origină latină, ceeace este o mărturie şi asupra vremii când s'a întemeiat creştinismul poporului nostru. El n'a fost adus de Slavi sau de alţi barbari, ci este din vremea Romanilor, înainte de năvălirea barbarilor.

Iată câteva din cuvintele româneşti privitoare la credinţa şi la biserică derivate din limba latină: *biserica* din latinescul *basilica*, o clădire care servea la început pentru judecăţi şi pentru prăvăliile negustorilor, transformată mai târziu în templu pentru cultul creştin, *păgân* dela *paganus* sătean, căci creştinismul se răspândise întâi în oraşe prin negustorii veniţi din Orient, iar sătenii rămăseseră o vreme necredincioşi. *Dumnezeu* — derivă din două cuvinte latine Dominus Deus. *Cruce* din latinescul *crux*, *lege* din latinescul *lex* şi multe altele. Numai mai târziu s'au adăogat la acest fond de cuvinte latine privitoare la credinţa creştină, alte câteva cuvinte de origină slavă, privind mai ales organizarea ritualului şi erarhia bisericească, de pildă *vlădică, popă* (alături de latinescul *preot*), *vecernie, utrenie, pomană, praznic.* Aceste cuvinte s'au introdus mult mai târziu în limba română în împrejurări, pe cari le vom vedea într'una din lecţiunile următoare.

Rămâne un fapt stabilit că temelia creştinismului nostru a fost de origină latină.

Năvălirile barbare şi importanţa lor

După părăsirea Daciei de către Romani, această provincie a fost stăpânită timp de mai multe veacuri de către popoarele nomade, cari se revărsară asupra Europei întregi în prima parte a Evului Mediu.

Migraţiunea aceasta mare a popoarelor se datoreşte în mare parte slăbirii imperiului roman, care nu se mai putea apăra împotriva barbarilor dornici de a pune mâna pe bogăţiile romane. A mai fost şi o altă cauză, o împingere exercitată spre Apus a popoarelor nomade din Asia centrală alungate din patria lor de foamete şi secetă. Năvălirile barbare au avut o importanţă foarte mare pentru istoria Europei, ele au dat naştere popoarelor moderne din acest continent, transformând prin amestecul lor şi pe cele vechi.

Putem distinge între năvălitori trei grupe mari, deosebite ca rasă şi neam. Cel dintâi, este grupul popoarelor germanice venite asupra imperiului roman din peninsula Scandinavică şi din Germania de azi. Cele mai însemnate popoare germanice năvălitoare în Evul Mediu sânt Goţii, împărţiţi în Vizigoţi şi Ostrogoţi, Gepizii, Vandalii, Francii, Longobarzii. Grupul popoarelor mongolice, de rasă galbenă venite dintre munţii Urali şi Altai (de unde numirea de popoare uralo-altaice), dintre cari cei mai însemnaţi sânt: Hunii, Avarii, Bulgarii mongoli, Ungurii,

Pecenegii, Cumanii, Tătarii şi Turcii şi însfârşit grupul popoarelor slave: Sârbii, Bulgarii, Ruşii, Cehii, Polonii. Multe din aceste popoare au trecut prin Dacia, care era pentru ele mai ales un loc de trecere către Imperiul de Răsărit şi spre Constantinopol.

Goţii în Dacia şi în Moesia

Primii barbari năvălitori cari ocupă Dacia Traiană sânt Goţii, popor de neam germanic originar din Scandinavia. După coborârea lor spre centrul şi sud-estul Europei s'au despărţit în două ramuri: Goţii de apus sau Vizigoţii, cari în cele din urmă au format un regat în Spania şi Goţii de răsărit sau Ostrogoţii, cari formară regatul lor în Italia. Inainte însă de a se stabili în aceste două ţări, Goţii s'au aşezat mai întâi la Dunărea de jos. Am văzut cum din cauza năvălirii lor în Dacia Traiană, împăratul Romanilor, Aurelian, fusese silit să părăsească această provincie. El lăsase pe Goţi în Dacia în calitate de „federaţi“ ai imperiului, adică aliaţi, ceeace era însă o iluzie, căci Goţii departe de a se purta ca aliaţi ai imperiului făcură o serie de incursiuni şi peste Dunăre în Moesia şi în Dacia Aureliană.

Mulţi dintre Goţi se stabiliră chiar pe teritoriul imperiului la sud de Dunăre mai ales în împrejurimile Silistrei. Sub influenţa populaţiei latine din nordul şi sudul Dunării şi sub influenţa propagandei religioase venite din imperiu, Goţii trecură şi ei la religia creştină, dar cei mai mulţi adoptară erezia lui Arie, care susţinea că Sf. Treime nu poate fi o unitate, că Dumnezeu tatăl e singurul Dumnezeu, erezie, care a fost condamnată de către sinodul dela Nicea. La acest sinod a luat parte şi un episcop al Goţilor anume Theofil. Un alt episcop al Goţilor a fost Ulfilas, care a păstorit în părţile Silistrei şi a tradus Biblia în limba gotică. Ulfilas a fost înconjurat de preoţi latini din acele părţi şi elevul său favorit se numea Auxentius. Din scrierile acestuia se vede că Ulfilas a predicat religia creştină şi în nordul şi în sudul Dunării şi anume nu numai în limba gotică, dar şi în limba latină, ceeace arată că el a fost în contact cu coloniştii romani din acele părţi.

O parte din Goţii din Dacia Traiană, Vizigoţii, nu trecuseră însă la religia creştină, ci rămăseseră păgâni şi deaceea se răsculară împotriva şefului lor, Athanaric care era creştin şi-l siliră să se refugieze peste Dunăre. Un istoric got din acea vreme descriind aceste lupte între Goţii creştini şi cei păgâni din Dacia, numeşte pe Athanaric *judex*. Acest titlu al şefului Goţilor este, cum se vede, de origină latină şi desigur că Goţii l-au găsit şi l-au împrumutat dela populaţia băştinaşe formată din colonişti romani rămaşi în Dacia Traiană după părăsirea acestei provincii de către armata şi autorităţile romane.

Goţii din Moesia, Ostrogoţii, sub şeful lor Teodoric, fură însărcinaţi de către împăratul de răsărit Zenon să alunge pe Odoacru regele Herulilor din Italia, unde se instalase în locul ultimului împărat roman de Apus şi astfel Goţii plecară din părţile Dunării de jos şi se mutară în Italia, unde înfiinţară un regat al lor. Cei din Dacia Traiană fuseseră alungaţi de un popor barbar năvălitor, Hunii. Resturi de-ale Goţilor se refugiară în Crimeia, unde aşezările şi limba lor s'au păstrat în câteva sate până foarte târziu. Incă în veacul XVII mai erau pe acolo câţiva Goţi.

Probabil dela Goţi a rămas îngropat în pământul ţării noastre tezaurul dela Pietroasa (Buzău) numit şi Cloşca cu pui. Acest tezaur este compus din mai multe vase, tăblii şi inele de aur masiv încrustate cu pietre scumpe. Una din tăblii are încrustate figurile zeităţilor păgâne. Inscripţia inelului este în litere runice, întrebuinţate de popoarele din peninsula Scandinavă. Aceste obiecte de aur sânt lucrate de barbari, dar imită arta de a lucra metalele preţioase desvoltată în vremea târzie în Grecia. In limba poporului românesc şi în obiceiurile noastre n'au rămas mai deloc urme de-ale Goţilor, pentru că acest popor a stăpânit Dacia numai în treacăt, fără să se amestece cu populaţia băştinaşă, de care se deosebea cu totul, mai ales în privinţa ocupaţiilor, Goţii fiind o ceată de vânători şi războinici, cari nu se ocupau cu agricultura.

Hunii. Atila

Stăpânirea Goţilor în Dacia fu înlocuită la sfârşitul veacului IV cu a Hunilor, popor de rasă mongolă, nomad, ocupându-se numai cu creşterea vitelor în stepă. Când au apărut Hunii în Europa, Romanii au fost cuprinşi de groază la vederea acestor fiinţe urâte, de o rasă galbenă, necunoscută lor. Ei le socotiră ca nişte fiinţe infernale şi

scriitorul Ammian Marcelin descrise năvălirea lor prădalnică ca o pedeapsă venită din cer. Hunii obişnuiţi cu stepa de unde veniseră, se aşezară într'o regiune asemănătoare din Europa şi anume în Panonia (pusta ungurească de astăzi) şi de acolo începură incursiuni atât în Imperiul Roman de Apus, cât şi în cel Bizantin.

Intre anii 433 şi 453 domneşte asupra lor un şef puternic care se intitula împărat, anume Attila, supranumit biciul lui Dumnezeu. El ţinea sub stăpânirea sa Panonia, Dacia şi o mare parte a Germaniei. In poema germană medievală a Nibelungilor se povesteşte nunta lui Attila cu o fată din acest neam, la care zice poetul, au luat parte şi Valahii (Români) cu principele lor Ramunk, ceeace este însă un adaus scris cu câteva secole mai târziu.

In Galia Attila a fost învins de către generalul roman Aetius în lupta dela câmpiile Catalaunice (Châlons).

In Italia năvălirea lui Attila a fost oprită sub zidurile Romei de către papa Leon I, care a impresionat pe şeful Hunilor prin maiestatea pompei bisericeşti.

In răsărit Attila a avut mai mult succes în părţile Dunării de jos, mai ales că populaţia din acea regiune era favorabilă Hunilor.

Nu trebue să socotim pe barbari ca un puhoi care a distrus totul în cale, populaţia băştinaşă putea să se menţie sub stăpânirea lor, deoarece barbarii cari nu se ocupau cu munca câmpului aveau nevoie de băştinaşi ca să le producă hrană. Mai mult chiar, locuitorii se simţeau mai bine sub barbari, cari în schimbul dijmei îi lăsau liberi, decât în imperiul roman, unde erau zdrobiţi de biruri. Astfel se explică faptul că oraşul roman dela Dunăre Viminacium a fost predat lui Attila de bună voie de către populaţie. In vremea lui Attila se ţineau în ţara Hunilor bâlciuri la cari veneau şi locuitorii din imperiul de răsărit. Avem o descriere foarte interesantă a curţii lui Attila şi a *împrejurărilor* din imperiul Hunilor în descrierea lăsată de un sol grec, Priscus Retor, trimis de împăratul dela Constantinopol la curtea împăratului Hunilor. Priscus trecu prin Banat şi peste Tisa până la capitala lui Attila. Castelul lui Attila era de lemn, dar avea alături o baie zidită din piatră. Intre curtenii lui Attila se afla şi un Grec, care-i spune solului că a plecat din ţările împăratului de Răsărit şi s'a stabilit în ţara Hu-

nilor, căci traiul e mai bun la ei şi sânt mai drepţi, pe când în imperiu judecătorii sânt cumpăraţi pe bani. Aceasta e încă o dovadă că populaţia romană rămasă în Dacia, după părăsirea acestei provincii de imperiu, putea şi ea să trăiască liberă în vremea stăpânirii lui Attila. Tot Priscus povesteşte că la curtea acestuia a auzit vorbindu-se şi limba latină de către unii din curtenii lui. La sosirea regelui dela război a fost primit cu mari serbări, i-au ieşit în cale în câmpie fete în şiruri lungi, purtând deasupra capetelor dela un capăt la altul al şirului văluri subţiri albe. La serbarea dată în prezenţa solului s'au cântat cântece şi bufonii (măscărici) au făcut jocuri şi glume. Toate acestea ne arată că Hunii nu erau cu desăvârşire barbari.

După moartea lui Attila imperiul Hunilor se desfăcu în urma certurilor pentru domnie şi căzu din nou în mâinile popoarelor germanice; iar Hunii dispar din istorie cu desăvârşire.

VI.

Gepizii şi Avarii. Slavii şi influenţa lor asupra Românilor

Gepizii

După distrugerea imperiului Hunilor, Dacia Traiană căzu sub stăpânirea unui alt popor barbar de origine germană, Gepizii. Gepizii trăiseră până atunci sub stăpânirea Hunilor, amestecaţi cu Ostrogoţii, cu cari veniseră împreună din peninsula Scandinavică. Ei se răscoală împotriva Hunilor şi în veacul VI sânt stăpâni asupra Daciei. Aşezările lor erau mai ales în Banat, dar ei pătrunseră până pe podişul Transilvaniei, căci la scriitorii din această epocă Dacia veche este numită şi Gepidia. Stăpânirea lor a fost însă de scurtă durată, căci în a doua jumătate a veacului VI năvăleşte asupra lor un popor de rasă mongolă, înrudit cu Hunii, Avarii, care-i înving şi-i alungă peste Dunăre. Câtăva vreme Gepizii au rămas în Moesia, până ce s'au contopit fără a lăsa urme cu populaţia din acea regiune.

Avarii

Avarii veniseră din ţinuturile dela nordul Caucazului şi se aşezară în locurile stăpânite odinioară de Huni,

adică mai ales în Panonia în valea Dunării şi a Tisei. Ei aduseră cu ei şi alte triburi supuse, în special pe Slavi. Năvălirea avară a fost cauza mutării Slavilor spre Dunăre. Avarii începură curând o serie de năvăliri asupra Imperiului Bizantin şi înaintară conduşi de haganii lor până sub zidurile Constantinopolului.

In cursul unei năvăliri a lor împreună cu Slavii în anul 579 se petrecu un incident, care arată existenţa unei însemnate populaţii romanice în acea vreme în Imperiul de Răsărit. Cronicarul bizantin povesteşte că armata imperială străbătea pasurile Balcanilor ca să iasă în întâmpinarea năvălitorilor, când un soldat strigă „în limba maternă": „Torna, torna, fratre" (întoarce-te, întoarce-te, frate), din pricina unui catâr, care-şi pierduse povara în prăpastie. Soldaţii auzind acest strigăt, crezură că i-au surprins barbarii şi o luară la fugă. Faptul că între soldaţii din armata bizantină se vorbea o limbă romanică, dovedeşte că pe vremea aceea exista încă o populaţie însemnată de origină latină în imperiul bizantin.

Impăratul bizantin Mauriciu (582—602), trimise mai multe expediţii armate împotriva Avarilor, expediţii cari trecură chiar dincolo de Dunăre în Dacia Traiană. Acolo găsiră mai multe triburi slave sub stăpânirea avară şi trecură două râuri, pe cari cronicarii bizantini le numesc Ilivachia (Ialomiţa) şi Museus (Buzăul). In cele din urmă însă tot Avarii şi Slavii eşiră învingători.

Căderea imperiului avar se datoreşte războaelor lui cu Carol cel Mare. Carol cel Mare cucerise aproape toată Germania (care pe atunci se întindea mai puţin spre răsărit ca astăzi) şi apoi trimise oştile lui în centrul Europei. In anul 797, Avarii fură cu totul înfrânţi de către Franci, cari luară în stăpânire Panonia, formând acolo o *marcă* a lor (regiune întărită de graniţă sub conducerea unui markgraf sau marchiz).

Stăpânirea imperiului carolingian s'a întins până la Tisa, supunând şi pe Slavi şi influenţa lui a fost adâncă asupra Slavilor. De atunci popoarele din centrul şi răsăritul Europei numesc pe regii lor cu numele lui Carol, devenit termen generic de stăpânitor, întocmai ca şi numele lui Cezar. In sârbeşte rege se zice *kral,* în polonă *krol,* în ungară *kiral* şi în româneşte *crai,* toate cuvinte cari derivă dela numele lui Carol cel Mare. Avarii au lăsat în Panoina şi în Banat urme ale aşezărilor lor, întărituri cu valuri de pământ rotunde aşezate concentric şi numite *ringuri.*

Slavii. Originea lor. Aşezarea lor la Dunăre

Slavii sânt un grup de popoare, al căror loc de origine este în Polonia de azi. In vremea antichităţii erau cunoscuţi scriitorilor romani ca vecini de răsărit ai Germanilor sub numele de Venezi. Când au început să năvălească popoarele mongole din Asia spre Apus, au târât după ele şi pe Slavi, cari s'au despărţit atunci în trei grupuri mari şi anume: Slavii de Răsărit (Ruşii şi Rutenii), Slavii de Apus (Polonii, Cehii, Slovacii), Slavii de Sud (Sârbii şi Bulgarii). Slavii de Sud locuiesc azi despărţiţi de ceilalţi Slavi în sudul Dunării. Pentru a veni acolo din ţara lor de baştină, Polonia, au trebuit să treacă prin Dacia şi să vie astfel în contact cu strămoşii Românilor. Ei au trecut spre Dunăre cu ocazia năvălirii Avarilor, cari cum am văzut i-au adus cu ei aci ca supuşi ai lor. Aşa dar, venirea Slavilor în Dacia a avut loc în veacul VI, când vin şi Avarii. In veacul următor Slavii străbat peste Dunăre şi pătrund încetul cu încetul în cele două Moesii, Macedonia, ba chiar şi o mare parte a Greciei, unde incursiunile lor ajunseră până în Peloponez (Morea).

Slavii în Dacia Traiană

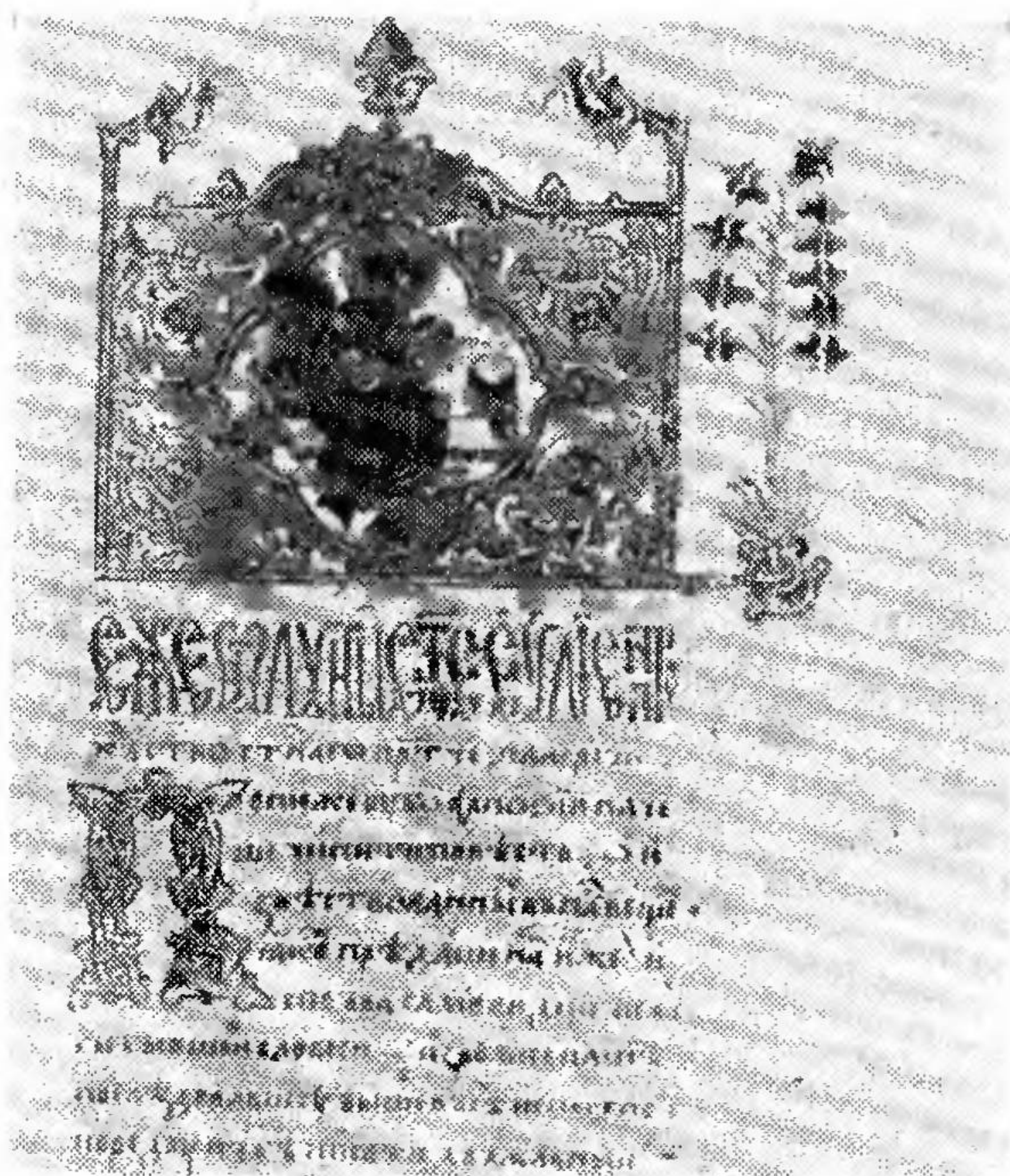
Nu toţi Slavii trecură din Dacia peste Dunăre, numeroase triburi de-ale lor rămaseră pe ţărmul stâng al acestui fluviu şi se aşezară pentru totdeauna în Dacia lui Traian. Aceşti Slavi locuiră, aşa dar, veacuri întregi împreună cu Românii din aceste părţi şi numai încetul cu încetul îşi pierdură limba şi obiceiurile, adoptând limba şi obiceiurile româneşti. Aşa dar, Slavii din Dacia s'au românizat şi probabil abia în veacul XII românizarea lor a fost desăvârşită. Până târziu au rămas în special în Transilvania, rămăşiţe de-ale lor, purtând numele de Şchei. Multe localităţi amintesc pe aceşti Şchei, cum e de pildă cartierul Şchei din Braşov sau localitatea Şcheia în Moldova. In vremea când s'au aşezat Slavii la Dunăre adică, precum am văzut, în veacul VI, ei erau deja despăr-

ţiţi în diferite limbi şi popoare slave pe cari le vedem şi azi în Europa.

Se pune atunci întrebarea: Slavii dacici ca limbă şi ca neam de care popor slav de azi se apropiau mai mult? Deşi azi Slavii din Dacia au dispărut cu desăvârşire, noi putem să cunoaştem limba lor după urmele lăsate în limba română, precum şi după numirile lucrurilor unde au stat. Din aceste urme se vede că limba Slavilor dacici era cu totul asemănătoare cu a Bulgarilor. Deci Slavii cari locuiau în Dacia erau o ramură a poporului bulgar. (Pe vremea aşezării lui la Dunăre, acest popor slav nu purta încă numele de bulgar, nume care se datoreşte unui popor mongolic, aşezat mai târziu între Slavi şi desnaţionalizat de ei, precum vom vedea în lecţiunea viitoare).

Vechea cultură slavă

Slavii au avut o influenţă însemnată asupra Românilor şi au lăsat urme adânci în limba şi obiceiurile lor, ceeace nu putuseră

Manuscris slav scris în ţările noastre.

face celelalte popoare barbare care trecuseră prin Dacia. Pe când Hunii, Goţii, Gepizii şi Avarii au dispărut fără urmă, Slavii au influenţat foarte mult poporul nostru. Această deosebire se datoreşte întâi faptului că Slavii au rămas stabiliţi multă vreme în Dacia, pe când ceilalţi barbari erau numai în trecere şi cu stăpâniri efemere în aceste părţi. Pe de altă parte Slavii nu erau cu totul barbari. Deşi păgâni, ei nu erau un popor nomad de păstori ca popoarele din stepele Asiei, ci cunoşteau şi practicau agricultura din timpuri străvechi.

Ogoarele se stăpâneau la ei în devălmăşie de către ginţi, adică grupuri de familii mari înrudite între ele, formând un sat întreg. (La Romani proprietatea era individuală, fiecare avea bucata lui de pământ deosebită şi grăniţuită de a vecinului). Satele slave formau împreună mici stătuleţe conduse de cnezi sau jupani şi cari se întindeau pe valea unui râu, aşa încât fiecare vale alcătuia o organizaţie deosebită. Rár au izbutit Slavii să formeze state mai mari, obiceiul lor era să trăiască despărţiţi în triburi foarte numeroase. Religia lor era păgână; ca toate popoarele primitive se închinau la forţele naturii, zeul lor mai însemnat era Perun, zeul trăsnetului din cer. Temple nu aveau, căci vechii Slavi se închinau zeilor lor sub cerul liber. In legătură cu credinţa lor erau o mulţime de obiceiuri şi practice superstiţioase, căci şi până azi poporul de jos la neamurile slave este foarte superstiţios. Multe obiceiuri păgâne la nunţi, înmormântări şi sărbători s'au păstrat în popor şi după primirea creştinismului şi au fost adoptate şi de poporul românesc, cum este de pildă Caloianul, jocul în jurul focului şi altele.

Influenţa slavă asupra Românilor

Pentru pricinile arătate mai sus, conlocuirea şi contopirea Slavilor-bulgari din Dacia cu Românii şi existenţa unei vechi culturi slave, Românii au suferit o importantă înrâurire a lor. Această înrâurire se vede mai ales în limba română. Limba română, cum am văzut, este o limbă romanică, se trage din limba latină. In cursul veacurilor însă pe această temelie latină s'au adaus o mulţime de influenţe streine ale limbilor popoarelor cu cari noi Românii am fost în contact. Dintre aceste elemente streine împrumutate de limba română cele mai numeroase şi mai importante sânt cele slave, adică din limba veche bulgară a Slavilor aşezaţi în Dacia.

Această înrâurire slavă se vede şi din sunetele limbii române (fonetica), de pildă pronunţarea lui e la începutul cuvintelor ca ie (noi zicem ieste, ieu, deşi se scrie este, eu), precum şi în

unele elemente ale gramaticii române, de pildă vocativul femenin terminat în o, dar mai ales prin împrumutul a unui foarte mare număr de cuvinte. Aceste cuvinte se raportă, multe din ele la agricultură și la instrumentele agricole mai perfecționate dela Slavi. De pildă cuvântul plug l-am luat dela Slavi, cari la rândul lor îl împrumutaseră dela Germani, apoi *sapă, grapă, coasă, rariță.* Numai cuvântul românesc *aratru,* care se aude încă azi pe alocurea, este de origină latină și înseamnă un plug primitiv de lemn. Alte grupe de cuvinte împrumutate de limba română din vechea bulgară sânt privitoare la anume credințe populare (vârcolac, Scaraoțchi, etc.), sau de organizarea socială și politică (boer, rob, vlădică, voevod).

Cuvintele slave din limba română nu formează baza acestei limbi, elementul slav nu e un element moștenit, ci un element împrumutat. Dovada cea mai bună stă în aceea că verbele și substantivele slave împrumutate de limba română n'au păstrat conjugarea și declinarea lor slavă, ci au adoptat conjugarea și declinarea românească derivate din limba latină.

In afară de urmele lăsate de Slavi în limba românească vorbită, mai avem o mulțime de numiri slave ale râurilor, dealurilor, satelor și orașelor din țara noastră. Astfel râuri însemnate au numiri slave, ca Dâmbovița (în slavonește râul stejarilor), Bistrița (râul repede), Râmnicul (râul cu pești), etc., și numiri de localități ca Grădiștea (loc de cetate), Zlatna (mina de aur), Crasna (Frumoasa), Bucovina (pădure de fagi), etc. Aceasta arată că în acele locuri au locuit Slavii împreună cu Românii.

Slavii au mai împrumutat Românilor și vechea lor organizație socială și politică. Dela o vreme și Românii au început să aibă ca și ei stăpânirea pământului în devălmășie (în comunitate de avere a unui sat întreg), să aibă mici stătulețe, așezate dealungul văilor râurilor, ale căror căpetenii purtau titluri slave de cnezi și voevozi. Intre obiceiurile poporului nostru s'au strecurat multe obiceiuri și superstiții de-ale vechilor slavi păgâni, iar când Slavii s'au creștinat au avut o adâncă influență și asupra bisericii românești, cum vom vedea în lecțiunea viitoare.

Populaţia latină din Imperiul Bizantin şi năvălirea Slavilor

Influenţa slavă nu s'a exercitat numai asupra Românilor din nordul Dunării, ci, în urma aşezării Slavilor în peninsula Balcanică, a fost tot aşa de însemnată şi asupra Românilor din sudul Dunării. Până la aşezarea Slavilor în Bulgaria şi Serbia de azi, toată peninsula până la Dunăre era sub stăpânirea efectivă a Imperiului Bizantin. La despărţirea Imperiului Roman în două (Imperiul de Apus şi cel de Răsărit), Imperiul de Răsărit rămăsese mai mult cu o populaţie de cultură şi limbă grecească. Totuşi partea de nord şi nord-vest a peninsulei Balcanice, valea Dunării şi a Moravei, care fusese demult colonizată cu Romani, păstrase o însemnată populaţie de limbă latină. Am văzut că episcopatele din acea parte erau episcopate latine şi că în armata bizantină erau oşteni, cari aveau limba latină ca limbă maternă. Dar, de oarece capitala Imperiului de Răsărit, Bizanţul sau Constantinopolul, era un centru grecesc, imperiul s'a grecizat foarte repede: legile şi actele date de împărat se scriau greceşte stăpânitorii statului şi ai bisericii erau numai Greci. Populaţia latină din partea de miază-noapte a peninsulei Balcanice s'a despărţit încetul cu încetul de Greci şi a rămas şi ea, ca cea de dincolo de Dunăre, împreună cu Slavii. Slavii au avut asupra Românilor din sudul Dunării aceeaşi influenţă ca şi asupra celor din Dacia Traiană, în limbă, în obiceiuri, în formele sociale şi politice.

Dar şi Românii au influenţat la rândul lor pe Slavii balcanici. Astfel numirea de ţar (împărat), dată de Bulgari stăpânitorilor lor, derivă din latinescul Caesar, şi a fost împrumutată dela populaţia latină care trăia împreună cu ei.

Diferite numiri de localităţi din Bulgaria şi Serbia derivă dela numirile latine mai vechi sau trace, păstrate de latini: astfel Niş dela Naissus, Vidin dela Bononia, Isker (râu în Bulgaria) dela Oescus, Arciar dela Ratiaria şi altele. Deasemenea au contribuit Românii şi la începerea răspândirii creştinismului la Slavii păgâni aşezaţi în peninsula Balcanică. Inmulţindu-se însă Slavii în valea Dunării şi începând ei să formeze state la sudul acestui fluviu, masa de populaţie latină aşezată în aceste părţi a început să fie dislocată şi împinsă spre sud. Românii pe care-i găsim azi în valea Timocului, nu sunt urmaşii coloniştilor romani din sudul Dunării, cari au fost împinşi spre Macedonia, ci sânt veniţi în vremuri mai noi din Oltenia şi Banat.

Inceperea formării poporului român

Influenţa slavă asupra elementului latin din sudul şi din nordul Dunării a fost, cum am văzut, foarte adâncă. De aceea se poate spune că Slavii au fost barbarii cari au jucat pentru desvoltarea poporului nostru rolul, pe care l-au jucat Germanii pentru desvoltarea popoarelor latine din apusul Europei. (De pildă Francii pentru formarea poporului francez). Am văzut în prima lecţie că toate popoarele romanice s'au format din trei elemente: acel autohton (la noi Tracii), coloniştii romani şi un popor barbar. La noi acest popor barbar, care a contribuit la desvoltarea neamului nostru este cel slav. Nu trebue însă să credem că Slavii au avut un rol hotărâtor în chiar *formarea poporului* nostru, ei au contribuit la desvoltarea lui, dar la venirea lor *poporul român era deja în formaţiune*. Limba, care este semnul distinctiv al unui popor, era deja în formaţiune în veacul VI după Hristos. Am văzut că limba română derivă din limba latină vulgară. Această limbă de mult începuse să se despartă în dialecte cari au dat naştere limbilor neo-romanice: franceza, spaniola, portugheza, italiana şi româna. Despărţirea între aceste limbi şi trecerea dela limba latină la limba română era un fapt îndeplinit când au năvălit Slavii, dovadă că, aşa cum am spus, elementul slav în limba română e un împrumut care s'a adaptat la formele moştenite din latină. Aşa dar, elementul latin într'un popor românesc încă din veacul VI şi influenţa slavă a venit numai mai târziu să contribue la desvoltarea deosebită a acestui popor.

VII.

Bulgarii şi Ungurii.

Năvălirea Bulgarilor şi slavizarea lor

Bulgarii formau la origine un popor barbar de rasă mongolă aşezat aproape de malurile fluviului Volga. In timpul marilor năvăliri ei înaintează spre Dunăre, unde-i întâlnim pentru întâia dată în nordul fluviului pe la anul

500. Multă vreme au stat sub stăpânirea Avarilor, dar după o răscoală s'au despărțit de dânșii și s'au așezat în sudul Basarabiei de azi, iar la anul 679, au trecut dincolo de Dunăre sub șeful lor Asparuh. In scurtă vreme noii năvălitori au supus triburi ale Slavilor de sud, cari erau până atunci sub ascultarea Imperiului Bizantin.

Noul stat barbar întemeiat de Asparuh în peninsula Balcanică era condus de un hagan și de o clasă stăpânitoare de boieri (numire care a trecut apoi și la Români și la Ruși). Acești stăpânitori erau dintre năvălitorii mongoli, iar poporul supus era format mai ales de Slavi. Deoarece însă clasa stăpânitoare era puțin numeroasă și lipsită de orice fel de cultură, prin amestecul ei cu Slavii și-a pierdut limba de origine mongolică și obiceiurile din stepă și s'a slavizat. In scurtă vreme Bulgarii s'au contopit cu totul cu Slavii. Năvălitorii au dat numele lor Slavilor, însă aceștia au impus limba și obiceiurile lor. Bulgarii de azi nu mai sânt un popor mongol, ci un popor slav, înrudit prin limbă cu Sârbii, Rușii și Cehii. Dela începutul așezării lor în peninsula Balcanică, Bulgarii începură războae necontenite împotriva împăraților dela Bizanț.

Ambiția haganilor bulgari era să pue mâna pe Constantinopol și să se încoroneze acolo ca împărați ai Răsăritului. In special vestitul Crum bătu în mai multe rânduri pe Greci și-și duse oștile până în fața capitalei lor.

Creștinarea Bulgarilor și urmările acestui fapt pentru Români

Șeful bulgar Boris, care suferise o înfrângere dela Bizantini, se gândi să se împace cu aceștia și ca urmare a împăcării primi religia creștină, fiind botezat de însuși împăratul bizantin Mihail la anul 864. Boris luă la botez numele nașului său, Mihail și boteză, după oarecare rezistență și tot poporul lui. La răspândirea creștinismului în Bulgaria a contribuit în bună parte și elementul latin rămas la sudul Dunării sub stăpânirea bulgară.

Tocmai în vremea când Grecii botezau pe Bulgari se mai întâmplase și trecerea altui popor slav la creș-

tinism. In Moravia (Ceho-Slovacia de astăzi) erau lupte între Cehii păgâni și Germani. Principele Moraviei, Rostislav care voia să treacă la creștinism, nu se putea adresa Germanilor, cu cari era în dușmănie și de aceea rugă pe împăratul dela Bizanț să-i trimită călugări cari să predice legea creștină în țara lui. Rostislav ceru însă ca acei călugări să cunoască limba Slavilor și să traducă liturghia în limba lor. Impăratul dela Bizanț trimise atunci pe doi frați, Metodie și Ciril, originari din părțile Salonicului, cari cunoșteau limba Slavilor de acolo.

Această limbă slavă era un dialect al limbii bulgare. Cei doi frați au tradus cărțile sfinte și liturghia în această limbă și au creat pentru scrierea ei și un alfabet special.

Dialectul acesta bulgar în care s'au tradus cărțile sfinte ale Slavilor a devenit limba lor sfântă și se întrebuințează și azi în biserică la toți Slavii ortodoxi (Bulgari, Sârbi și Ruși). Ea e cunoscută sub numele de *veche slavă bisericească.* In Moravia, când au predicat cei doi frați, au fost curând alungați de partizanii liturghiei latine, adică de partizanii papei dela Roma. Ucenicii lui Metodie și Ciril s'au refugiat atunci în Bulgaria, unde Simion, urmașul lui Boris, i-a primit foarte bine. La curtea țarului Simion, vechiul alfabet slav creat de Metodie și Ciril, alfabetul glagolitic, a fost simplificat, formându-se un nou alfabet slav numit *cirilic* Liturghia slavă și cărțile bisericești traduse în veche slavă bisericească din grecește s'au răspândit repede în toată Bulgaria și de acolo și peste granițele ei.

Creștinarea Bulgarilor și introducerea liturghiei slave la dânșii a avut o adâncă influență asupra Românilor din nordul Dunării. Românii pe vremea aceea nu aveau episcopate ale lor, așa că sfințirea preoților și învățătura bisericească o luau din sudul Dunării. Prin așezarea Bulgarilor în Moesia ei erau lipsiți de un contact direct cu Bizanțul, metropola credinței ortodoxe. De aceea Românii au început să fie influențați de biserica bulgară și în veacul al X-lea la sfârșit sau la începutul veacului următor au adoptat și ei liturghia slavă și alfabetul cirilic. Aceasta s'a făcut cu atât mai ușor, cu cât, precum

am văzut. Românii trăiau atunci amestecaţi cu Slavii din nordul Dunării. Limba veche slavă s'a păstrat în biserica română până în veacul XVII, iar limba română a fost scrisă cu alfabetul cirilic (buchii), până acum vre-o optzeci de ani. Limba slavă la noi nu s'a întrebuinţat numai în biserică, ci de acolo a pătruns şi în cancelaria domnească, devenind limba oficială a statului: toate hrisoavele (actele oficiale) se dedeau în această limbă. Chiar cele mai vechi scrieri literare (cronici, povestiri), au fost scrise la noi în limba slavă bisericească până în veacul XVII, când a fost înlocuită cu limba română.

Deasemenea vechea organizare a imperiului bulgar a fost mai târziu imitată în mare parte de către Români. Faptul că Românii, popor latin, au trăit veacuri întregi în formele civilizaţiei slave a avut ca urmare despărţirea şi izolarea lor de civilizaţia latină a apusului.

Căderea imperiului bulgar

Simion a fost cel mai mare suveran al Bulgarilor, el ajunsese să stăpânească cea mai mare parte a peninsulei Balcanice şi luă titlul de ţar (adică de împărat). După moartea lui, însă, imperiul bulgar începe să decadă. Grecii dela Bizanţ sub conducerea împăratului Ioan Ţimisches, cheamă pe Ruşii dela Chiev împotriva Bulgarilor, pe care-i înving, cuprinzând şi capitala lor Preslav. Dar Ruşii acum nu mai vor să plece din Bulgaria şi împăratul bizantin e silit să dea lupte grele cu ei la Silistra (Doristolon), până ce îi sileşte să se întoarcă în patria lor. Intre timp Bulgarii cu restul lor de forţe formaseră un nou stat în Macedonia cu capitala pe o insulă a lacului Ohrida. In fruntea acestui stat se aflau patru fraţi bulgari din Macedonia. Fratele mai mare, David, fu omorât pe la anul 970 de către nişte Vlahi nomazi. Aceşti Vlahi erau Românii macedoneni şi aceasta este cea mai veche pomenire a lor în istorie. Urmaşul lui Ioan Ţimisches, Vasile al II-lea, porni împotriva Bulgarilor din Macedonia şi îi învinsese cu desăvârşire, distrugând Ohrida şi omorând nenumăraţi Bulgari, de unde şi numele de Bulgarochtonul, adică omorâtorul de Bulgari, dat acestui împărat bizantin. De la 1019 înainte toată

Bulgaria și în genere toată peninsula Balcanică până la Dunăre este din nou în stăpânirea Imperiului de Răsărit.

După supunerea Bulgarilor, Vasile II înființează o mitropolie la Ohrida pentru toți Bulgarii și pentru Vlahii din Bulgaria. Se vede de aci că Românii au avut un rol însemnat în imperiul bulgar, ceiace este firesc, căci am văzut importanța elementului latin în sudul Dunării.

Numele de Vlahi sau Valahi dat Românilor este de origină slavă; dela Slavi l-au împrumutat și Grecii și Ungurii (sub forma olah). Este numele vechi care se dedea tuturor latinilor și în special Italienilor. Și azi în unele limbi slavice se zice Italienilor Vlahi. Numele de vlah-valah este o dovadă că originea latină a poporului nostru a fost recunoscută din cele mai vechi timpuri.

Ungurii Așezarea lor în Panonia

La sfârșitul veacului IX se așează în vecinătatea Românilor un nou popor barbar de rasă mongolă, Ungurii. Ungurii fac parte din ramura finică a rasei mongole, sânt deci înrudiți ca limbă și neam cu locuitorii din Finlanda. Ungurii au venit din părțile munților Urali și după mai multe lupte cu Rușii, s'au așezat într'o regiune, pe care o numiră Atelcuz, așezată în sudul Basarabiei. Acolo însă nu rămaseră multă vreme, căci năvălind asupra lor un alt popor barbar mongolic, Pecenegii, ei fură alungați din aceste locuri și se retraseră spre nord. După ce trecură prin munții Carpații Păduroși în Galiția ajunseră în valea Dunării mijlocii, fosta provincie romană a Panoniei, unde am văzut că locuiseră pe rând Goții, Hunii și Avarii. Ungurii formară acolo un stat nou sub conducerea șefului lor Arpad, care întemeie dinastia regilor arpadieni.

La început Ungurii căutară să se întindă înspre nord, făcând năvăliri neîncetate în Germania, până ce împăratul Otto cel Mare îi învinse în lupta decisivă dela râul Lech. Atunci Ungurii își îndreptară incursiunile spre sud și spre răsărit și primiră creștinismul, ca să poată fi lăsați să trăiască în Europa alături de celelalte popoare ale acestui continent.

Creștinarea Ungurilor. Ștefan cel Sfânt

La anul 1000 regele ungur Vaic (nume corespunzător cu românescul Voicu) care primise creștinismul s'a

încoronat, primind numele de Ştefan. Ştefan a luat botezul prin papa dela Roma şi a primit în ţara lui liturghia în limba latină. După rege s'au botezat toţi nobilii şi tot poporul unguresc, aşa că lui Ştefan, fiind regele care a creştinat pe Unguri, i s'a zis Ştefan cel Sfânt.

Totuşi, creştinismul se răspândise în poporul unguresc încă înainte de Ştefan cel Sfânt şi anume nu dela Roma, ci dela Constantinopol. Mai mulţi principi unguri vasali ai regelui Ungariei primiseră încă mai de mult religia creştină şi unul din ei, Gheiza se dusese chiar să se boteze la Constantinopol. Românii şi Slavii au contribuit şi ei la lăţirea creştinismului la Unguri, ceeace se dovedeşte prin faptul că o mulţime de cuvinte ungureşti cari privesc creştinismul şi biserica sânt de origine românească sau slavă. Aşa este de pildă cuvântul ungurese „Karacsony", care arată serbarea Crăciunului, cuvânt pe care Ungurii l-au împrumutat dela Români într'o epocă foarte veche.

Cu vre-o cincizeci de ani după creştinarea lui Ştefan cel Sfânt, biserica răsăriteană sau ortodoxă s'a despărţit de biserica romană sau catolică. Regii unguri, cari primiseră creştinismul dela Roma se alipesc religiei catolice şi chiar primesc dela papă titlul de „rege apostolic", adică propagator al legii catolice. Acest lucru a avut urmări rele pentru Românii ortodoxi socotiţi de papă ca shismatici. Românii trăiau atunci în stătuleţe mici cari nu se puteau opune puterii ungureşti şi astfel fură supuşi de Unguri şi-şi pierdură curând toate drepturile, ca unii ce nu erau catolici.

Cucerirea Transilvaniei de către Unguri

Cucerirea Transilvaniei de către Unguri a început în vremea regelui Ştefan cel Sfânt, dar s'a făcut treptat în curs de un veac şi mai bine. Felul cum au cucerit Ungurii această ţară este povestit de un cronicar al lor, care scria latineşte, numit notarul anonim al regelui Bela. Când Ungurii au trecut peste Tisa şi apoi peste munţii Apuseni, au găsit în aceste părţi mai multe stătuleţe mici, pe care cronicarul pomenit le numeşte ducate. Aceste ducate erau formate de Români împreună cu Slavi. Toate cronicile ungureşti vechi recunosc că cea mai veche populaţie a Transilvaniei înainte de venirea Ungurilor este

cea românească. Cele mai însemnate ducate româneşti şi slave găsite de Unguri la venirea lor, sânt următoarele:

In Banat se afla un ducat condus de un duce numit Glad. Tot în Banat era şi un al doilea ducat sub conducerea unui principe slav-bulgar anume Kean, care era supus împăratului grecesc dela Constantinopol. Acolo exista şi o mânăstire cu călugări veniţi de peste Dunăre. In Bihor exista deasemenea un ducat de acestea românoslav. După supunerea acestor stătuleţe, Ungurii au trecut spre centrul Transilvaniei. Cronica povesteşte că un şef ungur anume Tuhutum, aflând că peste Munţii Apuseni există o ţară bogată şi mănoasă, a trimis un om de al său să o cerceteze, să vadă în ce chip ar putea fi supusă. Omul lui Tuhutum a venit cu răspuns că în adevăr se află acolo un ducat al Vlahilor (Românilor) şi Slavilor pe valea râului Someş sub conducerea unui duce numit Gelu. Ţara era bogată mai ales că se putea scoate sare din acele locuri, ceeace în Ungaria nu se afla. Gelu nu putea ţine piept Ungurilor pentru că oastea lui nu cunoştea lupta călare cu lancia, ci numai lupta cu arcul şi pentru că ţara lui era slăbită din cauza prădăciunilor neîncetate ale năvălitorilor Pecenegi şi Cumani.

In urma acestor informaţii Tuhutum trece munţii şi dă două lupte cu oastea lui Gelu; în cea din urmă ducele Românilor este învins şi ucis, iar ţara lui a fost supusă de Unguri. Nu ştim în ce împrejurări au supus Ungurii partea de miază-zi a Transilvaniei, dar e probabil că şi acolo au avut de supus unele stătuleţe româneşti, căci până târziu s'au păstrat în sudul Transilvaniei aşezări autonome româneşti, sub numele de Terra Blacorum (Ţara Românilor).

Cucerirea Transilvaniei de către Unguri a fost completă abea la sfârşitul veacului XI. Ţara aceasta au numit-o ei Transilvania adică ţara de peste pădure, înţelegându-se prin aceasta pădurile Munţilor Apuseni. In ungureşte i-au zis Erdely, ceeace înseamnă acelaşi lucru, de unde derivă numele românesc Ardeal.

Pecenegii și Cumanii

In veacurile X și XI au năvălit în părțile Dunării de jos alte două popoare barbare mongole, Pecenegii și Cumanii. Aceste popoare fac parte din ramura turaniană sau turcă a rasei mongole, originară din Turchestan și înrudită ca limbă și rasă cu Turcii. Cei dintâi au venit Pecenegii, cari s'au așezat întâi în Atelcuz (Basarabia de sud) și de acolo au trecut în câmpia munteană. In mai multe rânduri au trecut peste Dunăre, prădând orașele din Imperiul Bizantin, dar împăratul Alexie Comnenul îi învinge cu desăvârșire în lupta dela Leburnion (1094). O parte dintre Pecenegi sânt colonizați în Dobrogea și în jurul Silistrei, ca supuși ai Imperiului Bizantin, alții se refugiază în Transilvania, unde mai sânt pomeniți vre-o două veacuri, până ce s'au contopit cu populația din acele locuri. După dânșii apar în valea Dunării Cumanii sau Polovții. Centrul Imperiului Cuman era în Rusia și se numea Cumania albă, iar regiunea care ținea de dânșii în țările noastre o numiră Cumania neagră. Cumanii au avut multe lupte cu Ungurii și o mare parte a lor s'a așezat mai târziu în Ungaria, unde au avut un rol politic însemnat. De la Cumani au rămas în țara noastră mai multe numiri de localități.

VIII.

Românii în nordul și sudul Dunării. Continuitatea elementului romanic în Dacia. Imperiul românobulgar

Chestiunea continuității elementului romanic în Dacia Traiană

Am văzut că după părăsirea Daciei de către Romani, această provincie a fost stăpânită de către barbari. Isvoarele istorice, adică documentele și cronicile din acea vreme, nu pomenesc despre Romanii din Dacia, ci numai de populația barbară stăpânitoare. Deaceea unii istorici, mai ales acei cari aveau interes să nege drepturile noastre istorice asupra teritoriului ce-l locuim, au emis o teorie (o părere) despre origina poporului român, spunând că Românii n'ar fi urmașii coloniștilor lui Traian, ci tot Romani, dar veniți târziu în Evul Mediu de peste Dunăre. Aurelian ar fi plecat cu toată populația în sudul Dunării și abea în veacul XII populația romanică din sudul Dunării ar fi trecut în nord. După acești istorici poporul

român s'ar fi format în sudul Dunării şi ar fi emigrat mai târziu în România de azi, unde ar fi un popor de veneţici.

Din cele ce am învăţat privitor la romanizarea Daciei, şi la părăsirea ei rezultă însă că această teorie este greşită: Am văzut că Dacia a fost romanizată în mod intens şi că majoritatea coloniştilor erau agricultori şi nu funcţionari şi negustori, cari se pot muta dela un loc la altul. Am văzut deasemenea că la părăsirea Daciei n'au putut pleca decât funcţionarii şi militarii, singurii cari se putură muta în Dacia Aureliană. Totuşi s'ar putea crede din cauza lipsei izvoarelor istorice, că, deşi a rămas o populaţie romanică în nordul Dunării, ea a fost distrusă de către barbari. Deaceea trebue să vedem ce ştim despre existenţa populaţiei româneşti în Dacia după părăsirea acestei provincii de către stăpânirea romană.

In starea de barbarie în care a rămas această provincie nu ne putem aştepta să avem urme scrise despre populaţia de acolo. Cel mult putem să ne informăm despre ea din scrierile alcătuite în ţările vecine. Dintre ţările vecine cu Dacia singura care avea o cultură mai desvoltată şi cronici, cuprizând evenimentele din acea vreme, este Imperiul Bizantin. Cronicile bizantine însă vorbesc numai de barbarii cari prădau dincolo de Dunăre şi de care se temeau Grecii, nu însă de populaţia supusă lor, care nu-i interesa. Totuşi, în anul 1146, făcându-se o expediţie de către împăratul bizantin Manuil Comnen împotriva Ungurilor prin câmpia Munteniei, cronicarul bizantin Kinamos pomeneşte că în ajutorul împăratului a venit dela Dunăre un popor care se trage din Romani.

Iată dar o pomenire a Românilor din Nordul Dunării în prima jumătate a veacului XII. Cu câţiva ani înainte un călugăr rus din Kiev scria o cronică rusească (cronica zisă a lui Nestor), în care pomeneşte pe Români în Nordul Dunării, vecini cu Slavii. Deasemenea şi cea mai veche cronică ungurească, a notarului anonim a regelui Bela, vorbind de cucerirea Transilvaniei de către Unguri în veacul XI (în vremea Cumanilor), pomeneşte cum am văzut, de existenţa în această ţară a unor stătuleţe româneşti, în cari erau Români împreună cu Slavi. Aşa dar cronicile

cele mai vechi pomenesc pe Români în Nordul Dunării, începând din veacul XI. Pentru vremea mai veche nu avem isvoare scrise şi deaceea cercetătorii istoriei au făcut apel la altfel de isvoare.

Intre acestea cel mai însemnat este starea socială a Românilor de mai târziu. Iată în ce chip starea socială ne poate lămuri asupra vechimii aşezării lor în ţara noastră. In vremea stăpânirii ungureşti în Ardeal găsim pe Români într'o stare de inferioritate nu numai faţă de Unguri, dar şi faţă de Saşi şi de Secui. Ţăranii români ajung în stare de iobăgie, iar nobilimea română, aşa cum vom vedea mai pe larg într'o lecţie următoare, îşi pierde treptat, toate vechile ei drepturi. Acest lucru înseamnă că poporul unguresc a fost poporul năvălitor şi cuceritor, care a supus populaţia românească mai veche şi i-a luat drepturile. Faptul că Romanii din Ardeal apar într'o situaţie inferioară arată că ei sânt cei mai vechi locuitori ai ţării, băştinaşii, cărora năvălitorii veniţi mai târziu le-au luat stăpânirea şi privilegiile. Dacă Românii ar fi venit mai târziu, după Unguri, ei ar fi fost primiţi în calitate de colonişti cu privilegii deosebite dela regii unguri, aşa cum au fost primiţi Saşii şi Secuii. Dimpotrivă ei nu au nici un fel de privilegiu, şi când documentele ungureşti vorbesc de drepturile Românilor din Ardeal, spun că sânt drepturi ne scrise, antice. Aceasta arată că aceste drepturi sânt mai vechi decât stăpânirea regilor Unguri în Ardeal, căci le-au găsit la venirea lor, deaceea nu erau drepturi scrise.

Vedem aşa dar, că situaţia socială a Românilor din Ardeal arată că Românii formează populaţia băştinaşă în aceste părţi, pe cari nu le-a părăsit niciodată. A fost deci o *continuitate* a elementului român în Dcaia dela Traian până acum.

Limba română şi locul de formare al poporului român

Limba română, ca oricare limbă, prin împrumuturile pe care le-a făcut dela alte limbi, fie că e vorba de cuvinte, fie de sunete sau de forme gramaticale, arată cu ce popoare a venit în contact poporul român în cursul veacurilor. Astfel am văzut că limba slavă-bulgară a lăsat urme însemnate în limba română. Aceasta însă nu înseamnă că Românii au trăit împreună cu Slavii în sudul Dunării, căci am văzut că există o mare masă de Slavi şi în nordul Dunării, Slavii Dacici, cari s'au contopit mai târziu cu Românii. Alte două fapte importante pentru trecutul nostru mai rezultă din studiul limbii române: Mai întâi se

constată în limba noastră împrumuturi importante din limba albaneză. Albanezii sânt un popor care se trage din vechii Traci şi locuesc azi pe malul Mării Adriatice, dar au emigrat în patria lor de azi în cursul Evului Mediu. In această vreme ei locuiau aproape de Dunăre şi Morava, în Jugoslavia de azi. Acolo au fost ei în contact cu Românii, cari se întindeau aşa dar pe ambele maluri ale fluviului.

Un alt fapt important care rezultă din cercetarea limbii române este asemănarea cea mare dintre macedo-română (aromână) şi daco-română (limba Românilor din Nordul Dunării). Această asemănare e atât de mare, încât nu poate fi vorba de două limbi romanice deosebite, ci de două dialecte ale aceleiaşi limbi. Din această cauză se poate spune că Daco-Românii şi Macedo-Românii n'au trăit totdeauna despărţiţi ca azi, ci odinioară erau în contact direct unii cu alţii, foarte târziu, până în veacul XI. Macedo-Românii s'au mutat mai târziu în spre sud, ei trăiau în contact cu Daco-Românii pe malurile Dunării. Aşa dar din existenţa elementului albanez în limba română şi din asemănarea dialectelor daco-român şi macedo-român *rezultă că locul de formare al neamului românesc este valea Dunării de jos pe ambele maluri ale acestui fluviu, Dacia Traiană toată. precum şi cele două Moesii (Bulgaria şi Serbia).* Aşa dar, precum am mai spus, noi Românii nu sântem urmaşii numai ai coloniştilor aduşi de Traian ci a întiegii *Romanităţi Orientale.*

Multă vreme s'a crezut de către cronicari şi de către istorici că poporul nostru a trăit retras în munţi în timpul năvălirilor barbare în locuri ferite şi de nepătruns. Această credinţă este greşită. Din motivele arătate mai sus rezultă că Românii au trăit, nu numai în munţi, dar şi în şesul dunărean, căci altfel nu ar fi putut fi în contact cu Românii din sudul Dunării. Dovadă că Românii au fost întotdeauna pe malurile Dunării este şi numele acestui râu *Dunărea* în limba românească. E un nume care derivă din limba vechilor Traci (Dunaris) şi pe care l-am păstrat numai noi Românii din vremuri străvechi. Dacă Românii ar fi părăsit cândva malurile Dunării, ar fi împrumutat un nume strein al acestui râu dela Slavi sau

dela Bizantini şi n'ar mai fi păstrat numele străvechi. De altfel câmpia munteană este cunoscută Slavilor sub numele de Ţara Vlahilor (a Românilor), de aci şi numele judeţului Vlaşca, (Vlaşca-Vlahia) şi a codrului Vlăsiei (adică al Valahiei).

Am arătat că barbarii nu aveau interes să împiedice traiul agricultorilor români în regiunea de câmpie, căci aveau nevoie de produsele lor agricole, aşa că vieţuirea lor în câmpie a fost cu putinţă în tot Evul Mediu. Cuvintele româneşti a ara (arare) a semăna (seminare), secera, grâu, făină, secară, etc., cari derivă din limba latină arată şi ele că poporul român a trăit în totdeauna în regiunea agricolă şi nu numai în munţi, căci dacă Românii ar fi trebuit să înveţe din nou agricultura la coborârea lor din munţi, ar fi luat aceste cuvinte dela poporul dela care ar fi învăţat acest lucru.

II

Românii din sudul Dunării

Am văzut că în sudul Dunării colonizarea romană se întindea din valea Dunării până la Balcani, în valea Moravei şi pe coastele mării Adriatice. In veacul VI, în vremea lui Iustinian, cele mai multe numiri de localităţi din Nordul Bulgariei de azi şi din Serbia veche erau încă latine, ceeace dovedeşte o masă compactă de populaţie latină în aceste părţi. Odată cu năvălirea Slavilor şi aşezarea lor în Serbia şi Bulgaria a început dislocarea acestei mase latine. Unii Români au trecut în nord peste Dunăre alţii au emigrat spre sud, spre părţile muntoase din mijlocul Peninsulei Balcanice, iar alţii mai târziu spre apus. Această emigrare nu s'a făcut de odată ci încetul cu încetul în timp de mai multe veacuri.

Din schimbarea aşezării Românilor din sudul Dunării au rezultat mai multe grupuri izolate de Români şi anume: a) Românii din Macedonia şi Tesalia, sau Românii din Pind, cunoscuţi azi sub numele de Aromâni. b) Românii din Hemus (vechiul nume al munţilor Balcani), odinioară foarte numeroşi, s'au slavizat cu vremea. Dintr'înşii a rămas numai un grup mic în sud-vestul Bulgariei, Românii Megleniţi. c) Românii istrieni, erau în Evul Mediu foarte numeroşi şi ei şi se întindeau peste o mare parte a Croaţiei şi Dalmaţiei sub numele grecesc de Mavrovlahi sau Morlaci (Români negri). S'au slavizat şi ei şi au rămas cu limba lor numai în câteva sate din peninsula Istria.

Românii din Pind au format în Evul Mediu mai multe stă-

tuleţe. Incă din veacul XI călătorul evreu Beniamin de Tudela îi pomeneşte în părţile muntoase ale Pindului şi spune că nu ascultă de nici un stăpânitor. Mai târziu la începutul veacului XIII se formează în Tesalia un stat liber, *Vlahia mare*, ai cărei principi au purtat războae cu Grecii bizantini şi cu cruciaţii apuseni aşezaţi la Salonic şi în Epir. In Etolia era un alt stătuleţ *Vlahia mică*, iar în Epir *Vlahia de sus*. Un stat mai însemnat au format Românii din Hemus (Balcani) împreună cu Bulgarii.

Imperiul romano-bulgar. Infiinţarea imperiului (1186)

După distrugerea Imperiului Bulgar de către împăratul bizantin Vasile II, Imperiul de Răsărit se întinde din nou până la Dunăre şi graniţele lui au rămas până acolo aproape două veacuri. Dar profitând de slăbirea imperiului, după căderea dinastiei Comnenilor, Bulgarii împreună cu Românii din Hemus se răscoală şi formează un imperiu numit Imperiul Româno-Bulgar. Răscoala a pornit dela Târnova sub conducerea a doi fraţi români, Petre şi Asan zis Bielgun (Cojoc Alb). Ei erau căpeteniile păstorilor vlahi din munţii Hemus (Balcani) şi aveau castelele lor în aceşti munţi. Trimeşi de populaţie, ei se duseră la Constantinopol la împăratul Isac Anghelos, pentru a cere scăderea dărilor, însă fiind refuzaţi şi batjocoriţi, ei sculară pe Români şi pe Bulgari împotriva Grecilor. Dela început vedem că elementul românesc avea rolul principal în noul imperiu. Impăratul Isac porni în persoană împotriva răsculaţilor şi izbuti la început să-i învingă, silind pe cei doi fraţi să se adăpostească în nordul Dunării. De acolo însă ei se întorc cu ajutorul Cumanilor şi înving pe Bizantini. Se formează astfel un imperiu, care la început cuprindea cea mai mare parte din Bulgaria de azi cu capitala la Târnova. Acolo pe dealul Trapeziţa se clădiră mai multe biserici frumoase şi castele pentru împăraţi şi pentru boerii lor.

De imperiul româno-bulgar mai ţineau şi alte stătuleţe conduse de nobili vasali ai împăraţilor. Ambiţia împăraţilor români dela Târnova era însă să înlocuiască Imperiul Bizantin şi să ia ei Constantinopolul. Astfel Petre propune împăratului german Frederic Barbăroşie, care trecu prin peninsula Balcanică, mergând în cruciata III-a, să-l ajute cu o oaste de 40.000 de oameni, contra

Grecilor, cu condiţia ca la Constantinopol să rămâie el stăpânitor, dar Frederic nu primi această propunere.

După câţiva ani de domnie Petre şi Asan fură ucişi de nişte boeri rivali şi în locul lor se urcă în scaun fratele lor mai mic, Caloian sau Ioaniţă.

Caloian(Ioniţă) (1197—1207). Relaţii cu papa, luptele cu imperiul Latin

Caloian a fost unul din cei mai străluciţi suverani ai imperiului româno-bulgar. Pentru a rupe orice legături cu Constantinopolul, el n'a mai recunoscut supremaţia patriarhului din acel oraş asupra bisericii ţării sale şi s'a adresat pentru sfinţirea episcopilor, papei dela Roma, făgăduind că va trece la catolicism. Papa era atunci Inocenţiu III, unul dintre cei mai puternici papi din Evul Mediu. Inocenţiu III îi scrie lui Caloian spunându-i că deoarece este „de nobilă origine romană" (făcând aluzie la originea lui românească), se cuvine mai bine să ţie de Roma şi de biserica romană, decât de Grecii dela Constantinopol. Caloian primeşte cu condiţia ca papa să-l încoroneze ca împărat, iar pe episcopul dela Târnova ca patriarh. In cele din urmă un legat al papei vine la Târnova şi încoronează pe Caloian ca rege, iar pe episcop ca mitropolit.

Tocmai atunci se întâmplă o mare turburare în peninsula Balcanică: cruciata IV în loc să pornească în Asia împotriva Turcilor, cucereşte Constantinopolul la anul 1204 şi fundează acolo Imperiul Latin de Răsărit în frunte cu Balduin de Flandra. Noul stăpânitor al Constantinopolului dorea să pună mâna pe toate fostele stăpâniri ale Bizantinilor până la Dunăre şi cere Imperiului Româno-Bulgar să i se supuie. De aceea începe un război între cele două imperii balcanice şi în lupta dela Adrianopol, Caloian învinge cu totul pe Balduin de Flandra şi-l ia prizonier. Balduin moare în închisoarea dela Târnova şi Imperiul Româno-Bulgar devine statul cel mai puternic din răsăritul Europei. Dar din cauza acestui război relaţiile lui Caloian cu papa s'au mai răcit, căci papa era acela care luase iniţiativa cruciatelor şi nu vedea cu ochi buni înfrângerea

şefului cruciatei a IV-a. După moartea lui Caloian relaţiile Imperiului Româno-Bulgar cu papa s'au rupt de tot şi biserica română şi bulgară s'a întors la credinţa ortodoxă.

Ioan Asan II (1218—1241)

După scurta domnie a unui uzurpator, tronul dela Târnova este luat de Ioan Asan II, fiul lui Asan. Prin luptele sale cu Grecii, cari se retrăseseră atunci în Tesalia şi Macedonia, el întinde stăpânirea lui peste o mare parte a Macedoniei; iar în nord are lupte cu Ungurii, pe cari îi respinge. In amintirea izbândelor sale ridică marea biserică a celor 40 de mucenici dela Târnova. Ioan Asan al II, încheiase şi un tratat de comerţ cu Raguza, (oraş de pe malul Adriaticei) ca negustorii de acolo să poată veni în toate părţile imperiului, până la Dunăre şi Marea Neagră, ceeace aduse multă bogăţie ţării lui. După moartea lui Ioan Asan al II-lea imperiul începe să decadă; stingându-se dinastia românească, tronul este ocupat de Bulgari şi tot atunci Românii din Hemus încep să fie bulgarizaţi, aşa că în locul imperiului româno-bulgar avem acum un stat pur bulgăresc. Acest stat s'a mai menţinut până la 1393, când Târnova e cucerită de Turci.

IX.

Românii din Ardeal sub Unguri

Formaţiuni politice autonome româneşti în Ardeal

După cucerirea Ardealului de către Unguri, populaţia băştinaşă românească a continuat multă vreme să se bucure de drepturile ei vechi. Lucrul acesta se vede atât din existenţa unor formaţiuni autonome româneşti sub Unguri, cât şi din situaţia socială a Românilor din acea vreme. Această situaţie a lor însă, s'a schimbat încetul cu încetul în favoarea cuceritorilor până în veacul XV, când Românii apar cu totul supuşi atât din punct de vedere politic cât şi ca stare socială.

Am văzut că în vremea cuceririi ungureşti în veacul XI existau în Ardeal stătuleţe româneşti pe cari cronicarii unguri le numesc ducate Şi după cucerirea ungară se mai constată formaţiuni politice autonome româneşti în Ardeal. Cea mai veche din ele pomenită în documentele este „terra Blachorum", Ţara Vlahilor, adică

a Românilor. Incă din veacul XIII pe la început e pomenită sub numele de pădurea Vlahilor şi a Pecenegilor, regiune păduroasă stăpânită de Români şi Pecenegi. Mai târziu, acestei regiuni i-se zice în documentele ungureşti numai Ţara Vlahilor. Era aşezată în vecinătatea oraşului Orăştie şi cuprindea o parte din sud vestul Ardealului.

Pe lângă Ţara Vlahilor, care era probabil o regiune cu sate româneşti libere, ce plăteau numai birul către rege, se mai constată în vremea veche din Ardeal multe voevodate româneşti. Aceste voevodate erau desigur formaţiuni politice libere existente înainte de venirea Ungurilor, ceeace se vede şi din faptul că Ungurii au dat guvernatorului Ardealului, titlul de voevod, titlu care nu se mai află în nici o provincie a Ungariei. Aceasta arată că acest titlu l-au găsit Ungurii la Români şi Slavi în momentul când au cucerit Transilvania. Voevodul ungur al Transilvaniei avea armata lui deosebită, şi guverna provincia cu ajutorul unei adunări, dieta nobililor, deosebită de acea a Ungariei. Toate acestea formează un rest al vechii autonomii a Transilvaniei, pe care au transformat-o Ungurii, în folosul lor.

Pe lângă voevodul ungur al Transilvaniei existau sub stăpânirea ungurească şi voevozi români. Astfel era „voevodul Românilor din Maramureş", prin care s'a făcut mai tarziu întemeierea principatului Moldovei. Acest voevod era conducătorul oastei Românilor din Maramureş şi avea multe sate româneşti sub ascultarea lui. Alţi voevozi români din Ardeal pierduseră orice rol politic, ei erau conducătorii satelor româneşti de pe domeniile regale şi reprezentanţii populaţiei faţă de stăpânire, pentru a asigura ridicarea oastei, precum şi a impozitelor. Astfel de voevozi mici au existat în Ardeal în satele româneşti până la sfârşitul veacului XVIII. Alături de dânşii erau cnezii, cari aveau acelaşi rol de şefi de sate şi de reprezentanţi ai populaţiei faţă de stăpânire. Cnezii români din Ardeal aveau însă o jurisdicţie mai restrânsă ca a voevozilor, fiind numai pe un teritoriu mai mic, adesea peste un singur sat.

Starea socială a Românilor din Ardeal

La cucerirea Ardealului de către Unguri erau două clase sociale la Români, nobilii şi ţăranii. Nobilimea românească din Ardeal însă, încetul cu încetul a dispărut,

dar în veacul XV ea există încă sub numirea dată de Unguri de „nemeşi". Nobilii români din Ardeal întocmai ca şi nobilii unguri aveau dreptul de a judeca pe ţăranii supuşi şi de a merge călare la războì.

Dela aceşti nobili români transilvăneni au rămas multe biserici ortodoxe clădite de dânşii în satele lor. Astfel este mânăstirea dela Peri în Maramureş, clădită de familia lui Dragoş întemeietorul Moldovei, care se bucura de privilegiul de a depinde direct de patriarhia din Constantinopol şi nu de vre-o episcopie. In valea Streiului există într'un sat o biserică ridicată de nobili români reprezentataţi în pictura de pe zid în costume nobile ostăşeşti. Regiunile unde se constată o nobilime românească mai puternică sub Unguri şi care s'a păstrat mai multă vreme sânt Ţara Oltului (în ţinutul Făgăraşului), Hunedioara şi Banatul Temişoarei. Nobilimea românească din Ardeal începe să decadă în secolul XV şi dispare cu totul în veacurile următoare. Pricina dispariţiei nobilimii româneşti este religia ortodoxă a Românilor. Regalitatea ungară nu recunoştea titlul de nobil decât catolicilor, iar ceilalţi erau reduşi în stare de iobăgie. Regii unguri au urmat o politică de catolicizare a Românilor. Nobilii români cari au trecut la catolicism au pierdut şi limba lor românească şi s'au ungarizat. Deaceea foarte multe familii nobile ungureşti de azi se trag din Românii ungarizaţi. Cei cari nu s'au ungarizat s'au confundat cu ţăranii.

Clasa ţăranilor români din Transilvania se bucura şi ea de oarecari privilegii la începutul stăpânirii ungureşti în această ţară. Dar drepturile Românilor nu erau drepturi scrise, ei nu aveau adică, privilegii dela regii unguri, pentru că ele nu fuseseră date de regi, ci erau mai vechi decât stăpânirea ungurească. Din această cauză drepturile ţăranilor români au fost desconsiderate şi încetul cu încetul, crescând puterea clasei nobile, ei au devenit iobagi (şerbi).

În actele ungureşti din Evul Mediu cari menţionează drepturile Românilor se vede că este vorba de un drept nescris, dar recunoscut de Unguri. El este numit „jus valachicum", legea sau dreptul Românilor, dreptul acesta consta în privilegiul de a-şi a-

lege singuri cnezii şi voevozii din sate, care-i reprezentau pe ţăranii români în faţa stăpânirii, dreptul de a-şi alege judecători şi de a se strânge birul de către unul dintr'ai lor, de obicei tot cneazul sau voevodul. Intr'unele din documentele ungureşti dreptul românesc este numit şi „antiqua lex districtuum Valachicalium“ (legea străveche a districtelor, adică a judeţelor româneşti), ceeace arată că această lege se aplică în regiuni întregi de sate româneşti. Toate acestea arată că Ungurii la venirea lor în Ardeal au dat de o populaţie ţărănească şi nobilă românească, ce avea o organizare politică şi socială, pe care năvălitorii au fost siliţi s'o respecte.

Numai încetul cu încetul în decursul veacurilor urmele acestei vechi organizaţii s'au şters cu desăvârşire şi stăpânirea streină a fost deplin stabilită în dauna Românilor.

Colonizările făcute de Ungurii din Ardeal. Secuii

Pentru a-şi asigura în chip temeinic stăpânirea în Ardeal, regii unguri au făcut o serie de colonizări în această provincie, mai ales în regiunile dela graniţă. Cei mai vechi colonişti aduşi aci au fost Secuii. Secuii sânt tot Unguri şi au fost aşezaţi în satele de pe marginea Carpaţilor cu mari privilegii date de regii unguri. Aşezarea lor a avut un caracter militar, ei trebuiau să constitue o apărare militară la pasurile munţilor Carpaţi. Secuii au fost împărţiţi în şapte scaune de judecată în comitatele Trei Scaune, Ciuc şi Odorhei şi în fruntea lor se afla un comite (conte al Secuilor, de obicei aceeaşi persoană ca voevodul Ardealului). Impreună, Secuii formau o asociaţie numită „universitatea (obştea) secuiască”, care administra pământurile, pe cari fuseseră colonizaţi de regii unguri.

Este sigur că Secuii au fost colonizaţi într'o regiune locuită odinioară de săteni români. Românii rămaşi în această regiune au pierdut limba lor şi s'au ungarizat. Dovada că în Secuime au existat la origine sate româneşti peste cari au venit Secuii, este în numirile de locuri, cari chiar în regiunile locuite numai de Secui sânt în cea mai mare parte de origină românească. Deasemenea din portul Secuilor, din felul lor de a clădi casele se vede lămurit că au suportat o însemnată şi veche înrâurire ro-

mânească, până ce nu impuseşeră încă limba lor populaţiei băştinaşe româneşti.

Chiar organizarea politică a Secuilor este probabil o influenţă românească. Impărţirea unei regiuni în scaune de judecată nu mai există în alte părţi din Ungaria, deci Secuii n'au putut-o aduce de aiurea la aşezarea lor în Secuime, ci au împrumutat-o dela populaţia băştinaşe. Românii din Ardeal, ca şi cei din principatele române de mai târziu cunoşteau deopotrivă acest fel de organizare. Ei erau împărţiţi, cum am văzut, în grupe de sate sub un jude, de unde şi numirea de judeţe date subîmpărţirilor din regiunile româneşti. Aşa dar, Secuii au luat organizarea scaunelor de judecată dela Români. Secuii au trecut şi dincolo de Carpaţi, formând în Moldova populaţia numită a *Ciangăilor*.

Saşii

O altă colonizare făcută de regii unguri în Ardeal este aceea a Saşilor. Saşii sânt de origine germană şi au fost aşezaţi mai ales în oraşe, dar şi în multe sate din jurul oraşelor. Numele lor derivă dela Sachsen adică Saxoni, pentru că cei din urmă colonişti saşi aduşi de regii unguri au venit din Saxonia. Cei mai vechi, însă, sânt veniţi din părţile Rinului şi din Flandra (regiune care se întindea în Belgia şi în Nordul Franţei de azi) şi de aceea în cele mai vechi documente ei nu sânt numiţi Saşi, ci Flandri. Lucrul acesta se vede de altfel şi din asemănarea dialectului vorbit de ţăranii saşi cu cel vorbit de Germanii din părţile Rinului. Regele Ungariei Andrei II dădu în anul 1224 un mare privilegiu pentru drepturile Saşilor în Ardeal pe moşiile cari erau ale domeniului coroanei, dar cele mai vechi aşezări ale lor în această provincie sânt încă dela sfârşitul veacului XII. Saşii s'au aşezat mai ales la Braşov şi împrejurimi, numind acest oraş Kronstadt (oraşul coroanei), la Sibiu (Hermanstadt) Sighişoara, Orăştie, Mediaş şi Bistriţa. La început li se dăduseră şapte cetăţi şi deaceea ei au numit Ardealul Ţara celor şapte cetăţi, Siebenbürgen. Saşii aveau în oraşele lor şi în ţinuturile cu sate din jurul acestor oraşe privilegii importante. Oraşele lor puteau fi

întărite şi ei aveau singuri paza cetăţilor. Oraşele erau conduse de un *bürgermeister* (pârcălab) şi de un *richter* (jude) ajutat de un consiliu de doisprezece fruntaşi.

Rolul Saşilor în Transilvania a fost foarte însemnat. Ei se ocupau mai ales cu negoţul şi anume au început să facă un negoţ intens cu Orientul, trecând cu mărfuri prin pasurile Carpaţilor. Astfel s'au deeschis drumurile de negoţ prin Ţara Românească şi prin Moldova cari au adus multă bogăţie şi înflorire în aceste două ţări.

Cavalerii Teutoni

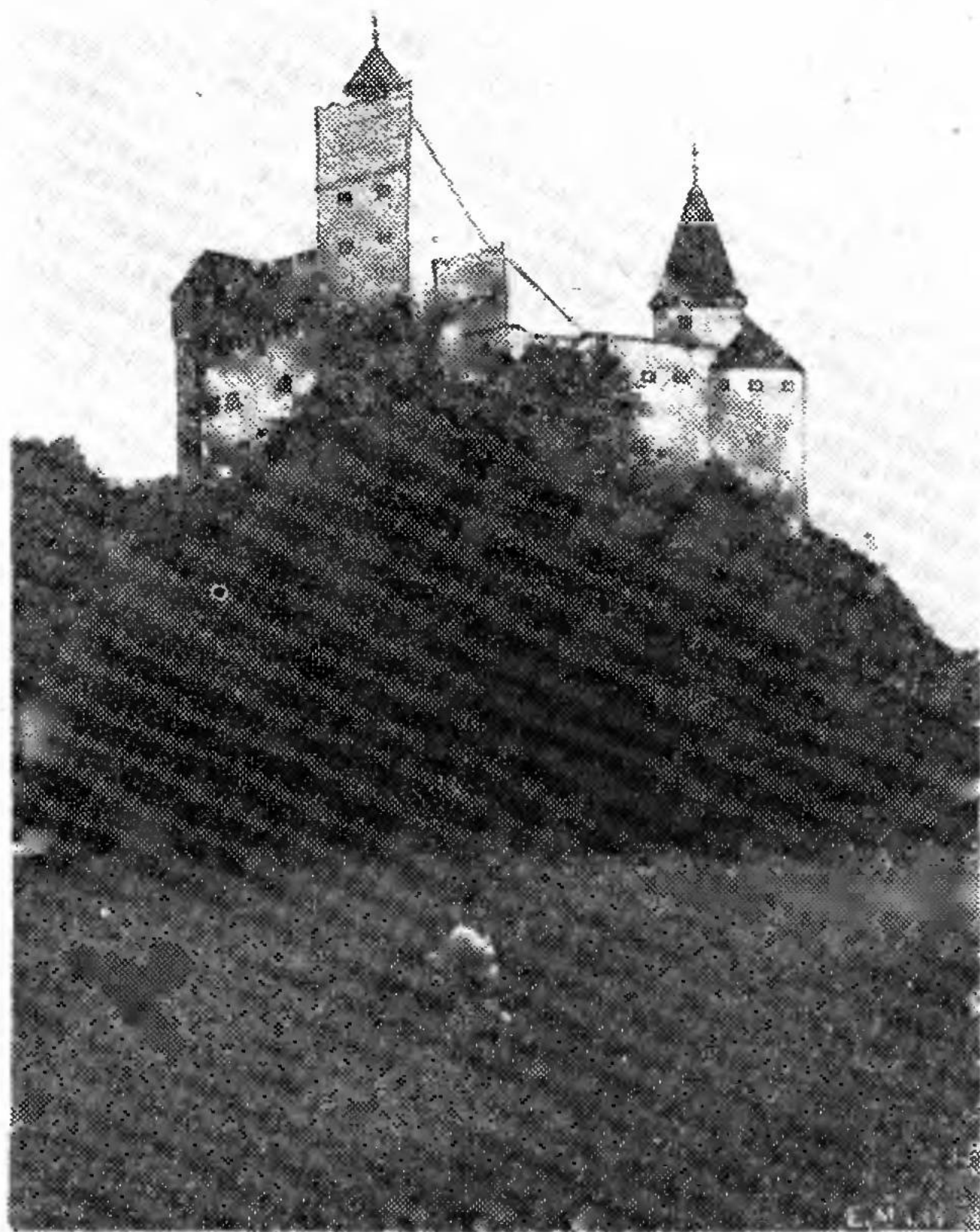
In sfârşit, al treilea grup de colonişti aduşi de Unguri pentru apărarea stăpânirii lor în Transilvania au fost cavalerii Teutoni. Cavalerii Teutoni erau un ordin de călugări militari, format cu ocazia cruciatelor şi se recrutau numai dintre Germani. După pierderea locurilor sfinte de către creştini, regele Ungariei Andrei II i-a chemat în Transilvania în anul 1211. Ei vin în frunte cu marele magistru al ordinului Herman de Salza şi se aşează în ţara Bârsei.

Cavalerii Tutoni erau meşteri în clădirea cetăţilor de piatră după moda nobililor feudali din Apusul Europei şi deaceea, după cererea regilor unguri, au clădit mai multe cetăţi în Ardeal, pentru apărarea pasurilor munţilor, cum este de pildă cetatea dela Bran.

Regele Ungariei dădu voie cavalerilor Teutoni să treacă şi dincolo de Carpaţi în Cumania, Ţara Românească de mai târziu. Din documentele din acea epocă se vede că Teutonii trecură „peste munţii acoperiţi cu zăpezi" şi întemeiară acolo „o cetate foarte întărită". Este probabil că mai multe din ruinele de cetăţi ce se văd în Carpaţii Munteniei, ca cetatea zisă a lui Vlad Ţepeş dela cheile Argeşului şi cetatea zisă a lui Negru Vodă, în sus de Câmpul-Lung, au fost zidite de ei şi numai mai târziu au fost reparate de domnii români.

Peste câţiva ani se produse însă un conflict între regele Ungariei şi cavalerii Teutoni. Regele se temea ca nu cumva cavalerii să păstreze pentru dânşii cetăţile clădite precum şi regiunea în care fuseseră aşezaţi în Ar-

deal. De aceea înainte ca ei să aibă vreme să se întărească mai mult în aceste părți, regele revoacă privilegiul ce dăduse și poruncește cavalerilor Teutoni să plece din Transilvania. Aceștia, nesimțindu-se în stare să reziste,

Cetatea Branului.

s'au retras și s'au așezat în Prusia la vărsarea Vistulei în Marea Baltică, unde au format un stat puternic, care stat multă vreme a fost o piedică la desvoltarea Poloniei. Acest lucru arată de ce primejdie scăpaserăm noi Românii, căci dacă Teutonii ar fi rămas în Transilvania și s'ar fi întins, cum începuseră, și peste Carpați, e probabil că nu s'ar fi putut întemeia principatele române: Țara Românească și Moldova ca state libere.

X.

Intemeierea Țării Românești. Primii domni până la Mircea.

Năvălirea Tătarilor (1241)

Ultima năvălire a barbarilor în părțile noastre a fost aceia a Tătarilor. Tătarii sânt de rasă galbenă și au venit din părțile Uralilor și ale Mării Caspice. Năvălirea lor în Europa a avut loc în anul 1241. Ei atacă mai întâi pe Ruși și cuceresc Kievul, apoi se îndreaptă spre Europa centrală, despărțiți în mai multe hoarde. Una din ele a trecut prin Moldova și Țara Românească de mai târziu și de acolo prin pasurile Carpaților în Transilvania. Regele Ungariei Bela IV nu izbuti să-i oprească și fu silit să fugă peste graniță. Lovitura dată puterii ungurești fu grozavă și ani de zile fură necesari pentru repararea ruinilor lăsate de barbari. După ce au prădat în voe, Tătarii s'au retras din Ungaria, rămânând însă stăpâni asupra țărilor de dincoace de Carpați. Stăpânirea lor nu era directă, ei lăsau regiunile supuse să fie guvernate de conducători băștinași, mulțumindu-se cu încasarea tributului.

Primele organizații politice românești în nordul Dunării

Năvălirea Tătarilor a îngăduit Românilor să se dezvolte liberi, căci slăbind puterea ungurească a înlăturat primejdia întinderii stăpânirii ungurești și peste Carpați. Ungurii întemeiaseră în Oltenia, în părțile Mehedințului, un Banat al Severinului. Cetatea Severinului era pusă sub conducerea unui castelan ungur cu titlul de *ban*. De asemenea ei încercară o pătrundere și pe calea religioasă, întemeind pe Milcov o episcopie catolică pentru Cumani. Această episcopie fu însă distrusă de Tătari.

In anul 1247 Ungurii așezară la Severin pe cavalerii Ioaniți (ordin de călugări cavaleri înființat în vremea cruciatelor). In diploma sau privilegiul acordat acestora de regele Bela IV sânt enumerate toate micile voevodate

sau cnezate româneşti dintre Carpaţi şi Dunăre. Românii aveau pe atunci mici stătuleţe conduse de cnezi sau voevozi, titluri împrumutate de la Slavi. Pe valea Jiului era voevodatul lui Litovoi, de care ţinea şi ţara Haţegului, dincolo de munţi. Tot în Oltenia erau cnezatele lui Ioan şi Farcaş în judeţul Vâlcea, cari plăteau tribut Ungurilor. Românii din aceste părţi erau obligaţi, în caz de primejdie

Vederea oraşului Câmpul-Lung
(După un desemn dela începutul veacului XIX).

să ajute cu oastea lor pe cavalerii Ioaniţi. Ei aveau o armată organizată deosebit, pe care se putea pune temei. Dincolo de Olt, în părţile Argeşului şi ale Muşcelului, mai era şi un alt voevodat românesc al lui Seneslav, care de asemenea era liber de orice stăpânire streină. Prin aceste părţi se formaseră mai multe oraşe. Saşii din Ardeal făceau comerţ pe aici, cumpărând mărfuri din Orient. Se formează astfel prin ţara noastră drumuri de negoţ, cari treceau, unul dela Sibiu prin pasul Turnul Roşu spre Dunăre de-alungul Oltului, celalt dela Braşov prin pasul Bran pe valea Ialomiţii până la Brăila. Saşii au întemeiat şi oraşul Câmpul-Lung, în care a existat încă multă

vreme o colonie săsească. Din reunirea acestor stătulețe și orașe s'a întemeiat mai târziu Țara Românească.

Cel dintâi care a încercat acest lucru a fost Litovoi, voevodul dela Jiu. La anul 1274 el ocupă o parte a Banatului unguresc de Severin și refuză să se mai recunoască supus al Ungurilor. Regele Ungariei trimite atunci împotriva lui cu oaste pe magistrul Gheorghe, care îl învinge. Litovoi este ucis în luptă, iar fratele său Bărbat este luat prins. Ungurii îi redau libertatea și domnia în voevodatul fratelui său, în schimbul plății unei mari sume ca preț de răscumpărare. Astfel încercarea voevodului din Oltenia de a întemeia un stat românesc liber, nu izbutise. Ea fu reluată mai târziu cu mai mult succes de urmașii lui Seneslav din dreapta Oltului.

Basarab marele voevod și întemeierea Țării Românești

Unele împrejurări din afară ajutară întemeierea Țării Românești, anume, slăbirea puterii Tătarilor și turburările interne din Ungaria în urma stingerii dinastiei Arpadiene la 1301.

Acel care izbuti să unească toate micile cnezate și voevodate de pe ambele maluri ale Oltului și să înlăture și pe Tătari din câmpia Munteniei, a fost Basarab, care luă titlul de mare voevod al Țării Românești. Basarab era unul din urmașii voevodului Seneslav, tatăl său se numea Tihomir. Capitala lui Basarab se afla în orașul Câmpul-Lung, oraș vechi întemeiat de negustori sași veniți de peste munți.

Încă din anul 1300 este în biserica catolică din acel oraș un mormânt purtând inscripția „Laurentius comes de Longo-Campo". Acest comes, conte, era șeful comunității orășenești săsești. La Câmpul-Lung se află și azi biserica zisă a lui Negru Vodă, clădită de Basarab, (și refăcută în vremea lui Matei Basarab), pe lângă care se găseau și primele curți domnești.

Întemeierea principatului Țării Românești s'a făcut prin reunirea unor mici state existente de mai înainte pe teritoriul lui și nu prin venirea unor stăpânitori din alte

părţi. Multă vreme cronicarii şi istoricii au crezut că întemeierea Ţării Româneşti s'a făcut printr'o descălecare de peste munţi, ceeace este inexact.

La inceputul domniei lui, Basarab a fost în bune legături cu Ungurii şi erau solii cari mergeau dela dânsul la rege şi dela regele Ungariei la curtea lui Basarab. Dar dela o vreme aceste legături se stricară, căci Basarab puse mâna şi pe Banatul unguresc de la Severin. Pe de altă parte Ungurii nu puteau vedea cu ochi buni formarea unui voevodat puternic în coasta Ardealului, într'o regiune pe care o revendicau pentru dânşii. Câtă vreme însă amenințarea ungurească nu era înlăturată, întemeierea principatului Ţării Româneşti nu putea fi considerată ca îndeplinită. Deaceea războiul lui Basarab cu Ungurii a însemnat actul care a pecetluit întemeierea Ţării Româneşti.

Războiul lui Basarab cu Carol Robert (1330).

După stingerea dinastiei arpadiene urmaseră în Ungaria lupte pentru tron, dar în cele din urmă izbuteşte să ia tronul regele Carol-Robert din familia franceză de Anjou, care domnea la Neapole. Carol Robert pentru motivele arătate mai sus porneşte în anul 1330 o expediţie armată împotriva lui Basarab din Ţara Românească, expediţie care este povestită în toate amănuntele ei de o cronică ungurească numită *Chronicon Pictum*, cronica cu imagini, în care se văd şi în ilustraţii făcute de cronicar luptele Românilor cu Ungurii şi aspectul luptătorilor lui Basarab.

Regele pornise după îndemnul banului ungur de Severin, care se vedea lipsit de stăpânirile lui de către Basarab. Oastea ungurească era mare, bine înarmată, după obiceiul din Evul Mediu cu cavaleri în zale, şi oastea de ţărani a lui Basarab nu se putea compara cu dânsa. Regele Ungariei cucereşte cetatea Severinului şi după aceea înaintă spre Olt, ca să supue toată Ţara Românească. Basarab speriat de înaintarea Ungurilor, conduşi de regele în persoană, îi trimite soli să-i spue că-i va plăti un mare tribut şi-i va trimite şi pe fiul său ostatec, numai să se retragă din ţară. Cu tot sfatul unor nobili, cari erau de părere ca regele să primească propunerile de pace ale lui Basarab, Carol Robert în trufia lui refuză şi spune:

„Basarab este păstorul oilor mele şi voi şti să-l scot de barbă din bârlogul în care s'a ascuns". Astfel regele continuă înaintarea, dar este atras cu oastea lui de către Basarab în locuri strâmte în pasul Branului lângă Câmpul-Lung. Acolo în trecătoare Ungurii sânt atacaţi de Români, cari prăvălesc dela înălţime asupra lor bolovani şi trunchiuri de copaci şi-i nimicesc cu săgeţile. Regele însuşi este nevoit să-şi schimbe hainele ca să poată scăpa cu fuga. Lupta a ţinut trei zile încheiate până au putut scăpa şi resturile armatei ungureşti.

Această izbândă stabileşte, în chip definitiv independenţa Ţării Româneşti, rămânând însă Severinul în mâinile Ungurilor. In acelaşi an 1330, se constată legături ale lui Basarab cu vecinii de peste Dunăre. Domnul Ţării Româneşti era aliat cu ţarul bulgar Mihail, care lupta împotriva Sârbilor. In lupta dela Velbujd între Mihail şi Sârbi, Basarab trimite aliatului său în ajutor un contingent de oaste, totuşi Sârbii ies învingători în luptă.

Urmaşii lui Basarab. Nicolae Alexandru. (1352—1364)

Basarab a domnit până la anul 1352, când moare în scaunul său dela Câmpul-Lung. Inainte de moarte el se împăcase cu regele Ungariei, care acum era Ludovic cel Mare, fiul lui Carol Robert, şi recunoscuse suzeranitatea lui asupra Ţării Româneşti, fără nici un fel de obligaţie de tribut sau de altă natură. După Basarab a urmat în scaun fiul său Nicolae Alexandru, care strânge relaţiile de prietenie cu vecinii din sudul Dunării. O fiică a lui Alexandru se căsători cu Ştefan Uroş, regele Sârbilor, iar cealaltă cu Straşimir, ţarul bulgar dela Vidin, care avea atunci acolo o stăpânire deosebită de a ţarului dela Târnova. Alexandru era căsătorit cu o nobilă ungară din Ardeal, doamna Clara, catolică, care a sprijinit întinderea catolicismului în Ţara Românească.

In timpul lui Alexandru se întemeiază mitropolia Ţării Româneşti. Alexandru ceruse patriarhului dela Constantinopol să numească un mitropolit în ţara lui şi acesta mută în anul 1359 pe mitropolitul Iacint Kritopol, un

grec, dela Vicina, orăşel în Dobrogea, pe Dunăre, azi dispărut, la Curtea de Argeş.

Mitropolia este numită a Ungro-Vlahiei, adică a Vlahiei (România) dinspre Ungaria, spre deosebire de Vlahia din Pind, mai bine cunoscută patriarhiei din Constantinopol. Mai târziu se înfiinţează şi o episcopie dependentă de mitropolia Ungro-Vlahiei, cu sediul la Severin, episcopia Severinului, unde fu aşezat tot un grec, Daniil.

Tot în vremea lui Alexandru, sub influenţa soţiei lui, doamna Clara, se înfiinţează şi o episcopie catolică cu sediul la Curtea de Argeş, episcopie care mai târziu a fost desfiinţată. Nicolae Alexandru moare la 1364 şi este îngropat în capitala lui la Câmpul-Lung, unde se mai vede şi azi mormântul lui la biserica Negru-Vodă".

Vladislav (Vlaicu Vodă). 1364—1374).
Luptele cu Ungurii şi cu Turcii

Încă dela începutul domniei lui Vladislav, fiul lui Alexandru, Ţara Românească se găseşte din nou în duşmănie cu Ungurii. Ludovic, regele Ungariei trecuse peste Dunăre pe la Severin şi cuceri Vidinul, luând prizionier pe Straşimir, ţarul bulgar din acel oraş, cumnatul lui Vladislav. La Vidin se stabileşte un banat unguresc. Vladislav, ca să răzbune pe cumnatul său, atacă oraşele de margine din Ardeal. In anul 1366 intervine însă o împăcare între Unguri şi domnul român, acesta din urmă capătă ca semn de împăcare două ţinuturi în Ardeal ca feude dela suzeranul său, regele Ungariei, anume Făgăraşul cu ţara Oltului şi Amlaşul, o regiune muntoasă la sud de Sibiu, precum şi banatul Severinului. De atunci domnii Ţării Româneşti încep să se intituleze duci de Făgăraş şi Amlaş.

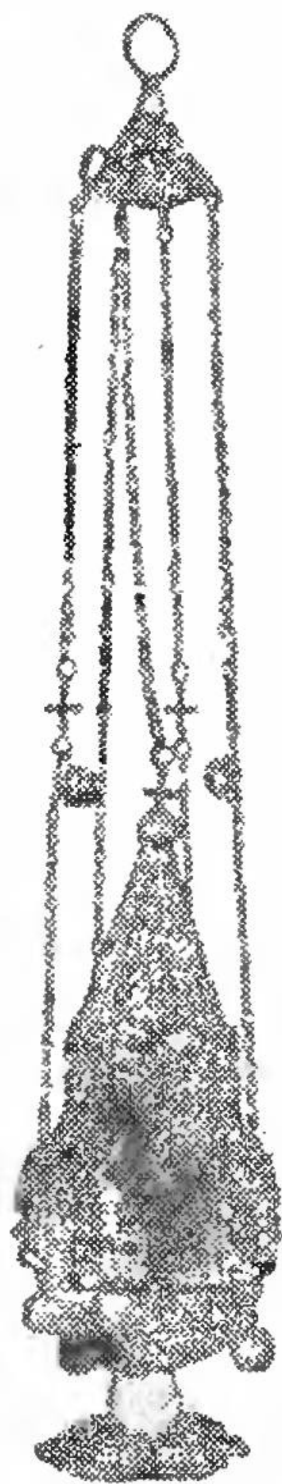
Tot ca semn al bunei prietenii cu vecinii de peste munţi Vladislav încheie la 1368 primul tratat de negoţ cu Saşii din Braşov, dând voie negustorilor din acel oraş să vie să cumpere şi să vândă în ţara lui. Aceste relaţii prieteneşti nu ţinură însă multă vreme. In anul următor, la 1369, Şişman ţarul bulgar dela Târnova aliat cu Turcii atacă banatul unguresc dela Vidin, dar sânt respinşi de Vladislav. Aceasta a fost prima luptă a Românilor cu Turcii. Dar Vladislav nu s'a mulţumit să respingă pe năvălitori, ci a păstrat Vidinul pentru dânsul. Din această cauză regele Ungariei trimite împotriva lui două armate. Una din ele izbuteşte să reia Vidinul, cealaltă năvăleşte în

Ţara Românească, dar în lupta de pe malul Ialomiţei, Ungurii sânt învinşi şi însuşi voevodul Nicolae al Transilvaniei este ucis. In urma acestei înfrângeri şi din cauza înaintării turceşti spre Dunăre, Ludovic se împacă din nou cu Vlaicu şi Vidinul este redat lui Straşimir, care e eliberat din închisoarea, unde fusese ţinut.

In lupta dela râul Mariţa la 1371 în care Bulgarii şi Sârbii încercară să ţie piept înaintării turceşti, a luat parte şi un contingent de oaste munteană trimisă de Vladislav, care era acum liber să-şi îndrepte atenţia spre primejdia care venea dela miază-zi. Turcii însă ies învingători şi-şi continuă înaintarea, supunând încetul cu încetul pe Sârbi şi pe Bulgari şi apropiindu-se de Dunăre.

Primele mânăstiri. Nicodim

In vremea lui Vladislav se înfiinţează în Ţara Românească primele mânăstiri de către călugări veniţi din

Cădelniţă dela Tismana.

Serbia. Stareţul Nicodim avusese un vis, după cum spune „Viaţa" lui, prin care i-se prevestise că ţara lui, Serbia, va fi cotropită de păgâni. El hotărăşte atunci să treacă împreună cu alţi călugări sârbi peste Dunăre în Ţara Românească şi stabileşte prima mânăstire la Vodiţa pe malul Dunării lângă Turnul Severin. Vladislav aflând de venirea acelor călugări, le dă un privilegiu sau hrisov pentru mânăstirea lor, prin care le acordă venituri însemnate anuale din visteria domnească, precum şi dreptul exclusiv de pescuit în bălţile dela Dunăre. Dela Vodiţa Nicodim se mută mai târziu în munţii Gorjului, unde fundează mânăstirea Tismana şi unii din ucenicii lui trec în Ardeal şi fundează acolo mânăstirea Prislop.

Nicodim moare la o vârstă înaintată în vremea lui Mircea cel Bătrân şi a fost socotit între sfinţi. Moaştele lui au fost duse înapoi în Serbia la patriarhia dela Ipec. Infiinţarea mânăstirilor de către călugării sârbi a însemnat introducerea în ţara noastră a unor focare de cultură slavonă.

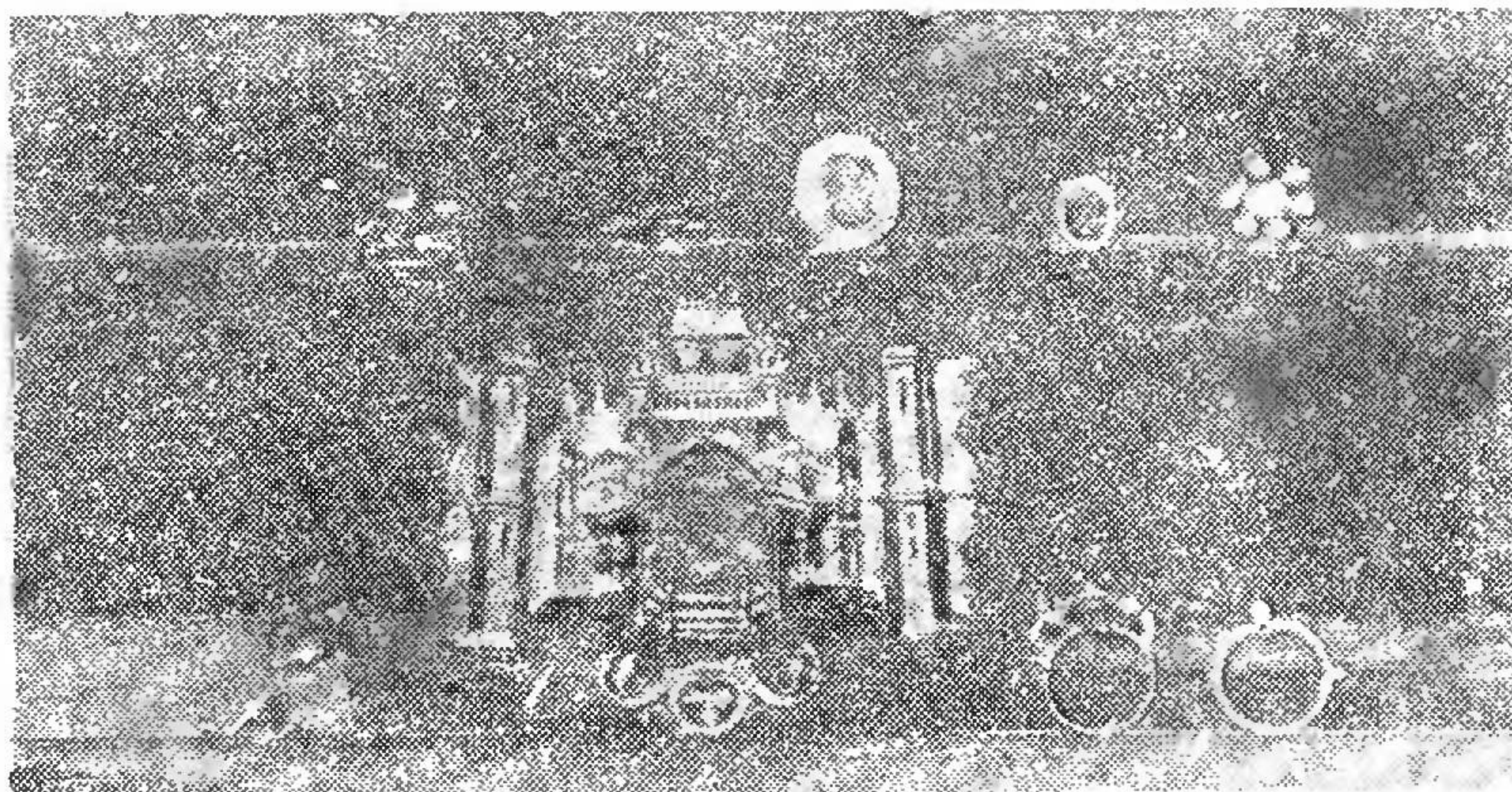
Radu I (1374—1385). Biserica domnească dela Curtea de Argeş

După Vladislav a urmat în scaun fratele său Radu. Incă din vremea lui Vladislav, capitala ţării se mutase dela Câmpul-Lung la Curtea de Argeş. Radu isprăvi de clădit în acest din urmă oraş biserica curţii domneşti cu hramul Sf. Nicolae împreună cu palatul domnesc de lângă această biserică. Biserica domnească este clădită în stil bizantin şi este una din cele mai frumoase monumente ale acestui stil. Meşterii au fost probabil sârbi. Interiorul bisericii este împodobit cu picturi murale în frescă foarte fine, arătând o deosebită cunoştinţă a mişcărilor personagiilor, lucru rar în arta bizantină, precum şi a grupării figurilor în compoziţii. In săpăturile cari s'au făcut în anul 1919 în biserica domnească s'a găsit mormântul lui Radu şi acel al altor membri ai familiei lui. Piatra de mormânt a lui Radu este sculptată, reprezentând pe domn culcat şi cu coroana pe cap. Oasele lui Radu au fost găsite în mormânt acoperite cu bijuterii. Pe cap purta o cunună cu perle mici, în degete avea inele preţioase, la brâu avea o cingătoare închisă cu o pafta de aur sculptată re-

Biserica Sf. Nicolae Domnesc dela Curtea de Argeş.

prezentând un castel medieval în miniatură, în balcoanele căruia se văd castelanul şi castelana, şi sub poartă

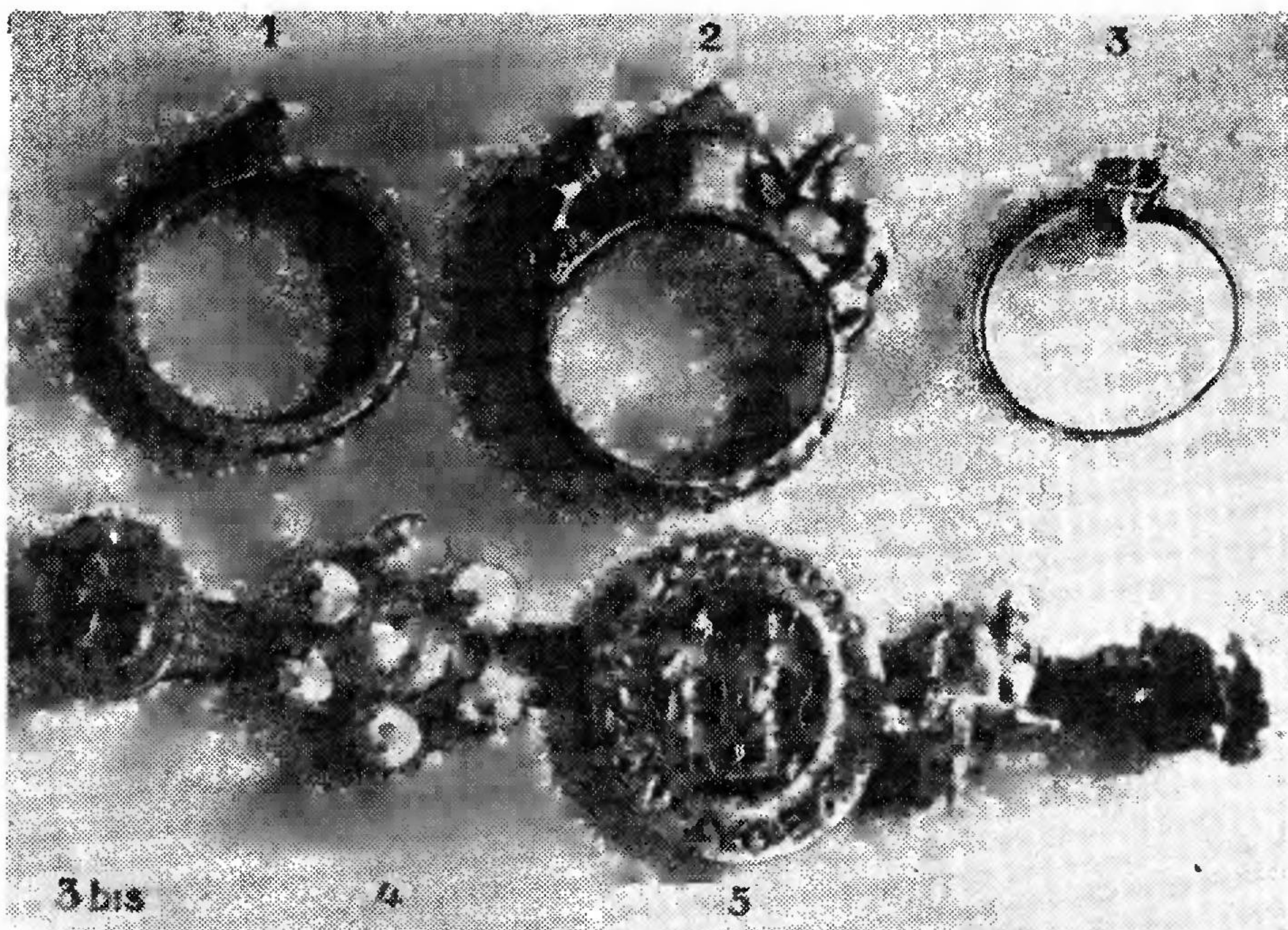

Obiectele găsite în mormântul lui Radu I.

o lebădă cu cap de femeie. Alături de mormântul lui Radu sânt mormintele unor boeri în haine de cavaleri apuseni,

după moda ungurească. Curtea domnească era clădită din pietre mari, cu o pivniță imensă și un singur etaj. Pe pereți se aflau plăci de majolică cu scene în relief, reprezentând luptele lui Basarab cu Carol Robert.

Dela Radu avem primele monete ale Țării Românești cu inscripții în limba latină.

Obiecte găsite în mormântul lui Radu I.

După dânsul urmează în scaun fiul său *Dan I (1385—1386)*, care moare în luptă împotriva țarului bulgar dela Târnova, Șișman. Cauza luptei a fost probabil Dobrogea, regiune care se despărțise de Bulgaria sub un despot deosebit, Dobrotici și care mai târziu se constată în stăpânirea Țării Românești. După moartea lui Dan vine la scaun fratele său Mircea cel Mare, în a cărui lungă și glorioasă domnie se consolidează definitiv Țara Românească.

XI.

Intemeierea Moldovei. Primii domni până la Alexandru cel Bun

Aşezările Româneşti dintre Carpaţi şi Nistru înainte de întemeierea Moldovei

Ţinutul dintre Carpaţi şi Nistru pe care s'a întemeiat mai târziu Moldova n'a fost lipsit de populaţie românească şi de mici stătuleţe din vremile cele mai vechi. Incă din veacul al XII-lea Românii trăiau în aceste părţi amestecaţi cu Slavi şi întinderea lor luase proporţii foarte importante. Colonii româneşti se întâlnesc în veacurile al XIII-lea şi al XIV-lea în Galiţia, de-alungul munţilor Carpaţi, până în Moravia, unde se găsesc şi azi numiri româneşti. De asemenea Românii s'au întins şi dincolo de Nistru, în Podolia, întemeind acolo sate cu cnezii lor. Românii dintre Carpaţi şi Nistru (precum şi cei ce trecuseră dincolo de acest fluviu) sânt cunoscuţi în cronicele rutene şi în documentele ungureşti sub numele de Bolohoveni (dela Volohi, adică Români) sau Brodnici (locuitori dela vadurile râurilor).

Şi în Moldova s'au format mai multe oraşe înainte de întemeierea statului în legătură cu drumurile de negoţ. Cele mai vechi oraşe de aci sânt Chilia la gurile Dunării şi Cetatea Albă pe limanul Nistrului. Aceste oraşe întemeiate de Bizantini se numeau mai înainte Licostomo (gura lupului) şi Mavro-Castron (cetatea neagră). Mai târziu aceste cetăţi au fost luate de negustorii italieni din Genova. Genovezii se ocupau cu negoţul în Orient şi pe Marea Neagră, şi aveau colonii comerciale pe malurile ei. Mărfurile aduse de negustorii Italieni erau duse prin ţara noastră la Bistriţa în Ardeal şi la Lemberg în Polonia. Astfel se formează două drumuri de negoţ, dela mare spre aceste oraşe. Negustorii saşi se aşezară şi în aceste părţi întemeind oraşele Baia, Târgul Siretului şi Suceava. Aceste ţinuturi şi oraşe erau sub stăpânirea Tătarilor, cărora le plăteau tribut.

Alungarea Tătarilor (1345)

Stăpânirea tătară în Moldova a ţinut ceva mai mult ca în Ţara Românească. Tătarii făceau necontenite năvăliri în Ardeal şi în Secuime şi de aceea regele Ungariei, Ludovic cel Mare, trimite împotriva lor pe Andrei al lui Laţc, voevodul Ardealului, care trece munţii cu oastea ungurească şi-i bate în Moldova de mai târziu.

Şeful lor, Atlamos, este ucis în luptă, o parte din Tătari sânt prinşi, ceilalţi părăsesc această ţară şi se retrag peste Nistru. Astfel regiunea dintre Carpaţi şi Nistru fiind liberată de Tătari, Românii cari locuiau în această regiune şi aveau mici formaţii de stat, se pot constitui într'un stat unitar. De oarece însă Ungurii erau acei cari alungaseră pe Tătari, ei înţelegeau să păstreze această ţară sub ascultarea lor ca o regiune de apărare a graniţei lor dinspre răsărit. Aşa dar primul stat moldovean a fost în dependenţă de Unguri.

Dragoş şi Sas

Primele cronici moldovene ştiu că cel mai vechi domn al Moldovei a fost Dragoş din Maramureş. Este sigur însă că Dragoş nu a domnit de cât peste o mică parte a Moldovei de mai târziu şi că a fost, după expresia unui cronicar, un fel de căpitan pus de Unguri asupra Moldovenilor. Ţara lui s'a numit Moldova după numele râului Moldova, desigur pentru că stăpânirea lui Dragoş se mărginea numai la valea acelui râu. Pe malul lui se afla cel mai vechi oraş din Moldova de sus, Baia, întemeiat de Saşi din Ardeal şi de Germani din Polonia încă înainte de întemeierea ţării. Acest oraş e pomenit încă din anul 1300 cu numele latin Civitas Moldaviensis, adică Cetatea Moldovei, după numele râului. Acolo a fost prima capitală a Moldovei. După Dragoş, care domneşte puţin, urmează în scaun fiul său Sas. Şi Sas stăpâneşte ca supus al regelui Ungariei, dar atunci apare adevăratul întemeietor al Moldovei, Bogdan voevodul Românilor din Maramureş.

Bogdan din Maramureş şi întemeierea Moldovei (1359)

Bogdan, voevodul Românilor din Maramureş nu era în bună înţelegere cu autoritatea ungurească; tatăl său, care se numea tot Bogdan, se răsculase şi el împotriva Ungurilor, dar fusese învins. La 1359 Bogdan porneşte din satul său, Cuhnia, cu o ceată de Români, străbate peste munţi în Moldova, în ţara stăpânită de Sas. In luptă cu năvălitorii veniţi de peste munţi Sas este omorât, iar fiul său mai mare Balc este rănit şi este silit să fugă la Unguri. Populaţia românească din Moldova se răsculase şi trecuse de partea lui Bogdan. Regele Ungariei, Ludovic, trimise în mai multe rânduri expediţii armate peste munţi, ca să supue pe răsculat şi să readucă Moldova sub sceptrul unguresc. Aceste expediţii însă sânt respinse, căci în jurul lui Bogdan se adună tot mai mulţi Români, cu ajutorul cărora el ese învingător asupra Ungurilor. In cele din urmă Ludovic renunţă să mai reia Moldova, văzând că orice încercare e zădarnică şi astfel Bogdan devine stăpânitor neatârnat, întocmai ca Basarab în Ţara Românească după lupta dela 1330.

Regele Ludovic dărui atunci lui Balc şi fraţilor lui, cari se refugiară la dânsul, Cuhnia şi celelalte moşii, pe cari le confiscase în Maramureş dela Bogdan.

Avem, aşa dar, în întemeierea Moldovei două faze: prima după alungarea Tătarilor, când se formează un stat supus Ungurilor, şi a două prin răscoala lui Bogdan din Maramureş, care formează un stat independent. El poate fi socotit ca adevăratul întemeietor al Moldovei. Nici Bogdan n'a stăpânit toată Moldova de mai târziu; abea la 1392 Roman Vodă se intitulează, cel dintâi, domn dela munte până la mare. Aşa dar, întinderea micului stat din valea Moldovei peste tot teritoriul dela munte până la Nistru şi mare s'a făcut treptat, prin reunirea micilor voevodate şi cnezate cari se aflau pe acest teritoriu.

Bogdan şi urmaşii lui au reunit toate micile stătuleţe într'un singur stat. Vedem, aşa dar, că Moldova s'a întemeiat în acelaşi chip ca şi Ţara Românească: prin reunirea micilor voevodate şi cnezate. Nici în Moldova, ţara

nu s'a întemeiat printr'o *descălecare*, adică o coborâre a populaţiei de peste munţi, aşa cum credeau cronicarii şi istoricii mai vechi, ci printr'o reunire. E drept că în Moldova avem coborârea lui Dragoş şi apoi a lui Bogdan de peste munţi, însă ei au venit numai cu o mică ceată de oşteni. Temelia pe care s'a format Moldova este existenţa în această parte, întocmai ca şi în Ţara Românească a unor mici state cu populaţie românească anterioare întemeierii.

După ce ţara s'a întins şi spre Nord-est, în Bucovina de azi, capitala s'a mutat la Suceava, oraş comercial care se afla pe drumul de negoţ al comercianţilor din Lemberg. Prima biserică ridicată de domnii Moldovei este cea dela Rădăuţi, unde se află şi mormântul lui Bogdan întemeietorul, mort la 1365. După numele lui Moldova a fost numită mai târziu, mai ales de Turci, Bogdania.

Urmaşii lui Bogdan. Laţcu Vodă (1365—1373)

După moartea lui Bogdan îi urmează în scaunul Moldovei fiul său Laţcu. In vremea acestui domn începe în Moldova influenţa propagandei catolice. Călugării dominicani şi franciscani din Polonia trec în Moldova, unde se afla o populaţie însemnată de catolici în oraşe, Saşi şi Germani din Polonia. Propagandiştii catolici izbutesc să pătrundă până la curtea domnească şi conving pe Laţcu să adopte credinţa catolică.

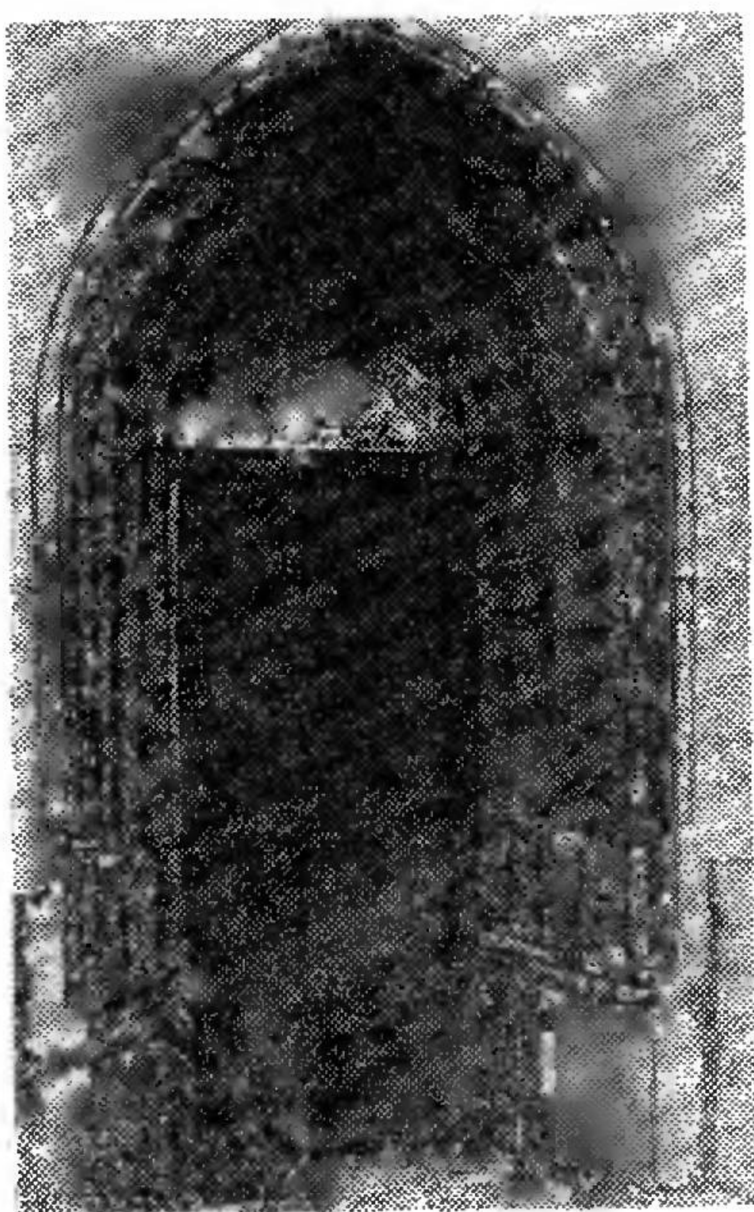
Intr'o scrisoare adresată papei Grigore XI (dela Avignon) Laţcu îi declară că a trecut la credinţa catolică, însă soţia lui Ana rămase ortodoxă şi deaceea doreşte să se despartă de dânsa. Papa îi răspunse, sfătuindu-l să nu se despartă de soţia lui, ci s'o convingă şi pe ea să se facă catolică.

Tot ca urmare a propagandei catolice se întemeiază atunci în Moldova prima episcopie catolică, deşi în acea vreme nu exista încă nici o episcopie ortodoxă în acea ţară. Episcopia catolică fu aşezată la Târgul Siretului, un oraş în care se aflau mulţi streini catolici, şi pe lângă episcopie se fundează şi un mare cloaşter (kloster) o mânăstire a călugărilor dominicani.

În fruntea noii episcopii fu așezat un polon, Andrei de Cracovia, ceeace arată că Moldova începe să încline spre Polonia, lucru ce se vedea mai clar, în domnia urmașului lui Lațcu, Petre Mușatin.

Mușatinii. Petre Mușatin (1373—1390)
Suzeranitatea polonă

Cu moartea lui Lațcu încetează domnia familiei lui Bogdan întemeietorul. Lațcu avea o soră, Margareta, catolică și ea, numită românește Mușata. Ea era căsătorită

Ușă de biserică moldovenească (în stil gotic).

cu un boer Costea, și fiul lor Petre luă domnia după Lațcu. El își zice ca domn, Petre Mușatin, adică fiul Mușatei, deoarece dreptul la domnie îl avea dela mama lui. Cu Petre Mușatin începe în Moldova o dinastie care durează până la sfârșitul veacului XVI și din care au făcut parte Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, și Petru Rareș, cei mai glorioși domnii acestei țări.

Unii cronicari streini mai târzii pomenesc ca domn al Moldovei înainte de Petre Mușatin pe un principe litvan Iurg Koriatovici, dar deoarece cronicile moldovenești nu-l cunosc, este probabil că n'a domnit niciodată. Petre Mușatin ca domn a continuat să protejeze religia catolică, deși el rămâne ortodox. El dă un nou privilegiu episcopiei catolice dela Siret, pe lângă care locuia atunci și mama lui doamna Margareta. Dar în aceeași vreme se ivesc în Moldova călugări ortodoxi veniți din Țara Românească, ucenici de-ai lui Nicodim dela Tismana. Ei înființează în Moldova cea mai veche mânăstire de acolo, mânăstirea Neamțului, aducând astfel și în această țară cultura bisericească slavonă.

Petre Mușatin a fost cel dintâi domn al Moldovei care a supus această țară sub suzeranitatea coroanei polone. In Polonia domnia atunci regele Vladislav Iagiello, care unind sub sceptrul său Polonia și Litvania, devine unul din cei mai puternici regi din Europa răsăriteană. Petre Mușatin se pune atunci sub protecția regelui Poloniei, care-l putea apăra de eventuale încercări ale Ungurilor de a pune din nou stăpânire pe Moldova. Petre face jurământ de credință regelui polon la Lemberg la anul 1387 în fața mitropolitului rutean ortodox dela Chiev. Această închinare nu însemna plata unui tribut sau dreptul Polonilor de a se amesteca în Moldova. Era mai mult o alianță militară, în care Moldova se punea sub protecția puterii mai mari a Poloniei. Prin mijlocirea lui Petre Mușatin și Mircea domnul Țării Românești, care se afla în bune legături de prietenie cu Moldova, încheie un tratat de alianță la Suceava cu Vladislav Iagiello la 1390.

Alături de tratatul de vasalitate, Petre Mușatin încheiase și alt tratat cu Polonia, el se angajează să împrumute regelui suma de 4000 de ruble de argint, sumă foarte mare pentru acea vreme, dar din care nu putu împlini decât 3000 de ruble. Regele Poloniei puse zălog pentru plata acestei sume o provincie a lui anume Pocuția, precum și cetatea Haliciului. Pocuția era o regiune locuită de Ruteni, la marginea Bucovinei între Ceremuș, Nistru și Carpați.

Deși se angajase să predea Moldovei acest ținut, dacă în trei ani nu va plăti datoria, totuși trecând acest timp

și banii nefiind plătiți, el nu dădu Pocuția, profitând de faptul că Petre Mușatin murise între timp. Abea în vremea lui Alexandru cel Bun, Pocuția intră în stăpânirea Moldovei.

Roman Mușatin (1390—1393). Intemeierea mitropoliei

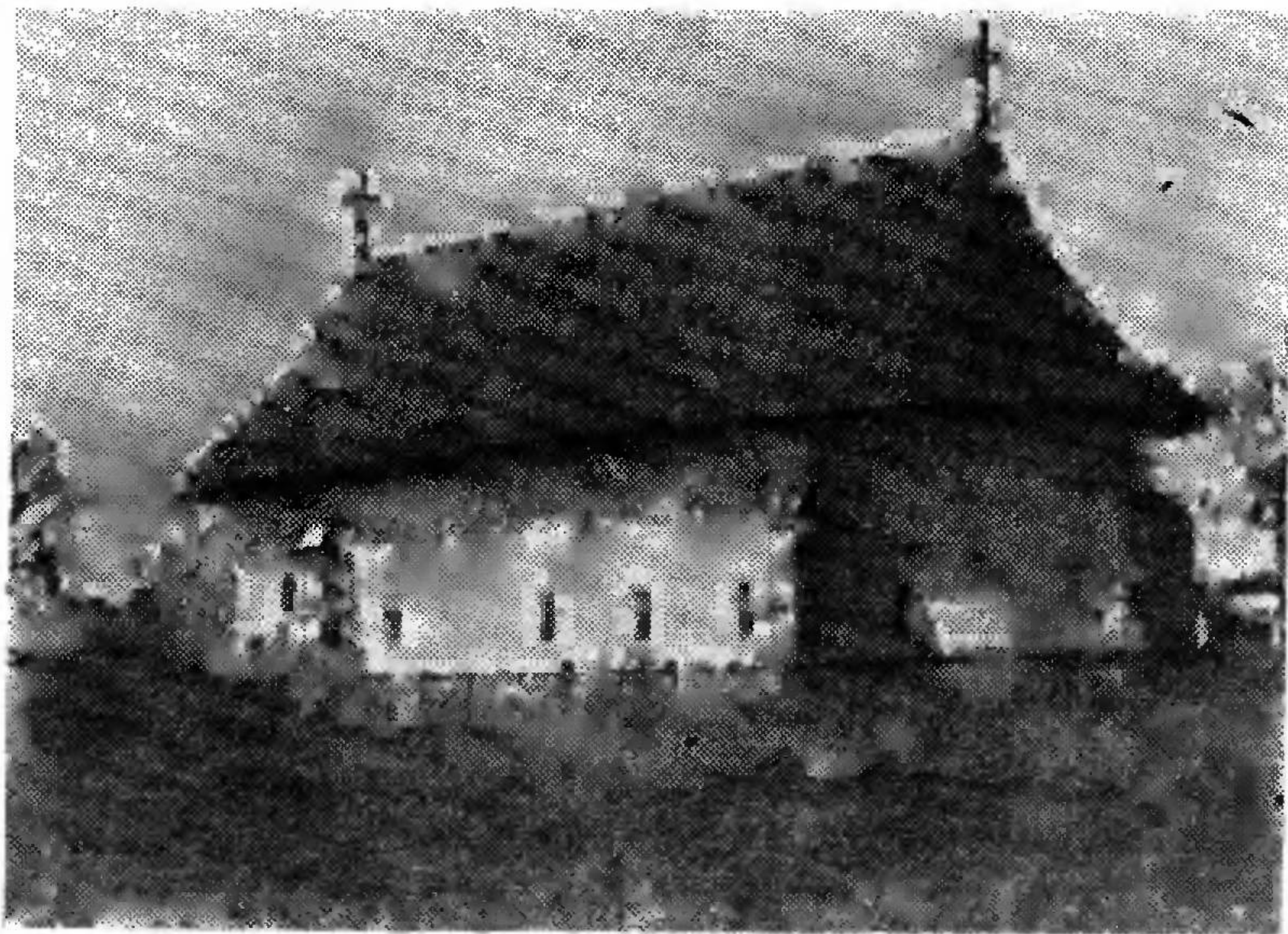
Urmașul lui Petre Mușatin a fost Roman, fratele său. Roman izbutește să ia în stăpânire și Cetatea Albă, care până atunci era a negustorilor italieni din Genova, pe care-i ia sub ocrotirea lui. Deaceea el se intitulează domn dela munte până la mare. In afară a urmat aceeași politică ca și predecesorul său, înnoind jurământul de vasalitate față de regele Poloniei. In vremea lui Roman începe întemeierea ierarhiei bisericești ortodoxe în Moldova. Anume e numit mitropolit al Moldovei cu scaunul la Suceava, un român, Iosif sfințit de mitropolitul rutean Antonie dela Halici. Patriarhul grec din Constantinopol însă nu recunoscu pe Iosif de mitropolit legiuit al Moldovei, ci voia să aseze în scaun pe un grec, cum făcuse în Țara Românească. El trimise la Suceava întâi pe un Teodosie, apoi pe Ieremia, cărora le dedea titlul de mitroliți ai Moldovei. Domnul însă nu-i primi, ceeace atrase afurisenia patriarhului asupra bisericii moldovenești. Biserica moldovenească rămase sub afurisenie până în domnia lui Alexandru cel Bun, care reluă legăturile cu patriarhia din Constantinopol.

Ștefan I (1393—1400). Lupta cu Sigismund al Ungariei

Roman Mușatin fu înlăturat din scaun cu forța de un uzurpator, vărul său Ștefan. Ștefan făcu și el jurământ de credință regelui Poloniei și declară prin actul încheiat cu ocazia închinării, că renunță definitiv la orice pretenții asupra Pocuției. Acest lucru a fost silit să-l facă deoarece Roman se refugiase în Polonia și putea fi ajutat din această țară, dacă Ștefan ridica pretenții asupra Pocuției.

Regele Ungariei, Sigismund, crezu atunci că a găsit

un prilej nimerit să revendice din nou Moldova, crezând că o va putea supune cu uşurinţă din cauza certurilor pentru tron. Oastea ungurească trece prin pasurile Carpaţilor, în primăvara anului 1394 şi învinge rezistenţa

Biserica din Rădăuţi
(Unde sânt mormintele primilor Muşatini).

Moldovenilor, cari apărau trecătorile. Ştefan Vodă însă, întâmpină pe duşmani cu toată oastea lui şi-i bate la Hintău, izbândă care este însemnată cu mândrie şi pe piatra lui de mormânt dela biserica din Rădăuţi. Ungurii atunci se retrag în Ardeal şi sânt siliţi să renunţe la pretenţiile lor asupra Moldovei. La sfârşitul domniei sale Ştefan participă la lupta dela Worskla, între principii litvani şi Tătari la 1399. In această luptă Tătarii ies învingători, ceeace fu o grea lovitură pentru domnul Moldovei.

După moartea lui Ştefan I urmează la tron Iuga (formă ruteană a numelui Gheorghe), pe care cronicarul cel mai vechi al Moldovei îl supranumeşte Ologul. El domneşte numai câteva luni în anul 1400. Fiii lui Roman, care murise în Polonia, ridică pre-

tenții la tron și obțin sprijinul puternicului domn al Țării Românești, Mircea cel Bătrân. Mircea ia prizonier, „ia la sine", cum spune cronica, pe Iuga și în locul său e pus în domnie fiul lui Roman Mușatin, Alexandru cel Bun, care urma să aibă o domnie lungă și rodnică.

XII.

Mircea cel Bătrân. (1386–1418).

Întinderea stăpânirii

Mircea cel Bătrân este unul din marii domni războinici ai Românilor, cel dintâi care a ținut piept înaintării turcești. Era fiul lui Radu și fratele mai mic al predecesorului său în dromnie, Dan. In momentul când se urcă Mircea pe tron, Țara Românească are o întindere destul de mare, cea mai mare întindere pe care a avut-o până în vremea lui Mihai Viteazul.

Aceasta o putem vedea după titlul destul de pompos, imitat după cel al țarilor bulgari și al împăraților bizantini, cu care își începe Mircea hrisoavele; „Eu, întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul și de Hristos iubitorul și autocrat, Io Mircea, mare voevod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu oblăduind și domnind peste toată țara Ungro-Vlahiei și către părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și al banatului Severinului stăpânitor și pe ambele părți ale Dunării până la marea cea mare și orașului Dârstor (Silistra) oblăduitor...

Titlul „Io" pus înaintea numelui tuturor domnilor munteni era o imitație după titlul țarilor bulgari, o prescurtare din „Ioan", în amintirea lui Ioan Asan II, țarul imperiului româno-bulgar.

Ungrovlahia era titlul ce se dedea Țării Românești sau Munteniei, originea acestui titlu vine dela biserică. Patriarhia dela Constantinopol, înființând o mitropolie în Țara Românească a numit-o „a Ungro-Vlahiei", adică a Vlahiei dinspre Ungaria, pentru a o deosebi de celelalte Vlahii mai apropiate de Bizanț, stătulețe ale Vlahilor balcanici, din Pind și Tesalia. Dela titlul mitropolitului numele de Ungro-Vlahia a trecut apoi și în cancelaria domnească. Afară de Ungro-Vlahia, adică Țara Românească propriu zisă, vedem că Mircea mai stăpânea spre „părțile tătărești", regiune vecină cu Tătarii de peste Nistru, așezată în

sudul Basarabiei de azi, cu cetatea Chilia. Dela stăpânirea Muntenilor zişi şi „Basarabi", după întemeietorul ţărilor, s'a păstrat numele de Basarabia pentru această regiune. Urmează apoi în titlu Amlaşul şi Făgăraşul, feudele de peste munţi, date domnilor Ţării Româneşti de regele Ungariei încă în vremea lui Vlaicu (Vladislav). Titlul de herţeg, este conrupt din germanul hertzog, conte. Tot din vremea lui Vladislav şi tot ca feudă ungurească stăpâneau domnii munteni şi banatul Severinului.

Stăpânirea lui Mircea până la „marea cea mare" şi la Silistra priveşte provincia Dobrogea. Această provincie se despărţise de Bulgaria sub un principe Dobrotici care stăpânea până la Cavarna. Dela stăpânirea lui Dobrotici în această provincie se trage numele ei, Dobrogea. După moartea lui Dobrotici, ţara lui trece în stăpânirea lui Mircea, care a avut de luptat cu Şişman dela Târnova pentru dânsa. Mircea îşi avea dregătorii lui la Silistra, cari purtau un titlu grecesc, chefalia, (căpetenii). Stăpânirea lui în Dobrogea n'a ţinut însă multă vreme, căci această provincie a fost cuprinsă peste câtva timp de Turci.

Legăturile cu vecinii

Intinderea stăpânirii lui Mircea făcea ca ţara lui să fie destul de însemnată şi ca prietenia lui să fie căutată de stăpânitorii din ţările vecine. Şi el, la rândul său, avea nevoie de aliaţi căci se afla în primejdie faţă de repedea înaintare a Turcilor spre Dunăre. Pentru a se apăra împotriva lor, Mircea a încheiat mai multe tratate de alianţă cu vecinii lui dela miază noapte. In Ungaria, domnea Sigismund, care a fost mai târziu şi împărat al Germaniei şi rege al Boemiei. Ar fi fost cel mai puternic suveran al Europei, dacă nu s'ar fi iscat în stăpânirile lui tot felul de lupte interne, cari îi slăbiră oştirile. Cu Sigismund încheie Mircea un tratat de alianţă la 1395, îndreptat împotriva Turcilor, făgăduindu-şi ajutor reciproc.

Dacă Sigismund va merge în persoană în fruntea oştilor lui, atunci va merge şi Mircea, dacă va trimite numai un căpitan al său, Mircea, va face şi el la fel. Pe lângă această alianţă militară, Mircea mai avea şi legături de negoţ cu Ungaria, el înnoi privilegiul dat de unchiul său Vladislav negustorilor saşi din Braşov, dându-le voe să vie în târgurile ţării lui cu postavuri din Flandra şi Boemia şi să cumpere în schimb cai, boi, oi, porci, ceară, brânzeturi, peşte, aducând deasemenea prin ţară „marfă de peste mare", adică din Asia, mirodenii, păr de cămilă, piper, bumbac şi vinuri levantine.

Prin intermediul Moldovei, Mircea intră în legături şi cu Vladislav Iagiello, regele Poloniei. Vladislav tocmai atunci unise sub sceptrul său Polonia şi Litvania şi devenise un monarh puternic, care ar fi putut ţine în cumpănă puterea ungurească, în cazul când Sigismund ar fi vrut din nou să ia Ţara Românească sub stăpânirea lui. Petre Muşatin, domnul Moldovei se declarase vasal al Poloniei şi fiind în legăturii de prietenie cu Mircea, mijloci un tratat de alianţă între acesta şi suzeranul său. Acest tratat semnat la 1390 la Suceava şi înoit la 1403 era îndreptat împotriva Ungariei. Ambele ţări se obligau să se ajute în caz când una din ele ar fi atacată de regele Ungariei, dar în caz de pericol de aiurea (adică dela Turci), să fie cu toţii împreună. Şi cu Polonia încheie Mircea un tratat comercial alături de alianţa politică. El dete un privilegiu de comerţ negustorilor din Lemberg, ca trecând prin Moldova, să poată veni să cumpere şi să vândă şi în Ţara Românească, plătind vama la Râmnicul Sărat.

Astfel Mircea putea să se sprijine pe cele două mari state dela Nord în lupta sa împotriva Turcilor şi avea în plus prietenia Moldovei. Când în acest principat începură lupte pentru domnie, Mircea interveni ca să pue în scaun un domn prieten. La 1400 el răstoarnă şi ia prizonier pe domnul Moldovei, Iuga zis Ologul şi atunci se urcă în scaun Alexandru cel Bun, un domn înţelept, care a urmat să păstreze raporturi de prietenie cu Mircea.

Primele lupte cu Turcii Cosovo (1389) şi Rovine (1394)

La sudul Dunării, Mircea avea deasemenea un aliat, pe despotul Sârbilor, Lazăr, cu care era înrudit.

Turcii puseseră piciorul în Europa la 1357 şi în câteva decenii ajunseră la Dunăre. Scaunul sultanilor se mutase dela Brusa la Adrianopol şi, lăsând deocamdată Constantinopolul împăratului bizantin, Turcii începură cucerirea Serbiei şi a Bulgariei.

La 1389 sultanul Murad I se îndreaptă cu toate puterile lui împotriva Sârbilor, asupra cărora domnea despotul Lazăr, Mircea, care cum am spus, era înrudit şi aliat cu dânsul, îi trimite un contingent de oaste în a-

jutor. Lupta se dădu la Câmpul Mierlei sau Cosovo, şi Turcii, datorită superiorităţii lor numerice şi cavaleriei, zdrobiră armata creştină. Sultanul Murad fusese ucis la începutul luptei sub cortul lui de un sârb, dar fiul său, Baiazid I, zis şi Fulgerul (Ilderim) ia comanda şi bate pe creştini. Despotul Lazăr cade şi el în luptă, odată cu libertatea Serbiei. Sârbii rămaseră vasali ai Turcilor, dar în cele din urmă ţara lor fu transformată în paşalâc turcesc în veacul XV. Ţarul bulgar, Şişman dela Târnova se supuse de teamă Turcilor, plătindu-le tribut şi astfel sultanul Baiazid se afla liber să se răzbune împotriva lui Mircea pentru ajutorul ce-l dăduse Sârbilor.

El trecu Dunărea la 1394 cu o mare armată, însoţit şi de principii sârbi ce se declaseră vasali ai Porţii Otomane. In lupta dela Rovine în părţile Jiului de jos, mica oaste a lui Mircea făcu minuni de vitejie, luptând împotriva năvălitorilor şi izbuti să-i ţie în loc. Marco Crailevici, eroul sârb, cântat de baladele populare sârbeşti, care acum lupta de partea Turcilor, căzu în luptă împreună cu alţi căpitani de frunte ai duşmanilor. Dar Mircea nu se putu folosi de această izbândă parţială; slăbit de pierderile suferite îşi dădu seama că nu poate susţine o nouă izbire a armatelor sultanului şi se retrase în Ardeal, aşteptând ajutor dela Sigismund, regele Ungariei. Turcii atunci ocupă toată Ţara Românească şi pun în scaunul domniei în locul lui Mircea pe un boer, care se declarase de partea lor, anume Vlad.

Din scurta domnie a acestui uzurpator avem un act prin care el înnoieşte alianţa cu regele Poloniei, probabil de teama unui atac din partea Ungurilor, la cari se refugiase Mircea. Tot atunci Vlad înnoieşte şi privilegiul de negoţ al negustorilor poloni dela Lemberg.

In adevăr în anul următor (1395), Mircea trece din nou peste munţi cu ajutor unguresc şi cu însuşi regele Sigismund. Ţara Românească este recucerită şi Turcii sânt învinşi la Turnu Măgurele (numit şi Nicopolul mic). La întoarcerea sa în Ardeal, Sigismund este însă atacat de partizanii lui Vlad în strâmtorile munţilor şi întocmai ca şi Carol Robert la 1330 el suferă o mare înfrângere.

Cu toate acestea Vlad este învins de către Mircea şi în anul următor acesta este deplin stăpân pe ţara lui. Stăpânirea lui Mircea era însă acum mai redusă, căci Turcii, după ce cuceriseră şi Târnova dela ţarul Şişman, ocupă şi provinciile lui Mircea de peste Dunăre, Dobrogea şi Silistra, pe care le ţinură în stăpânirea lor până la 1878.

Cruciata de la Nicopole (1396)

Sigismund regele Ungariei, văzând marea primejdie a înaintării turceşti, făcu un apel către toţi creştinii din Europa să înceapă o nouă cruciată împotriva păgânilor, cari ameninţă să cucerească una după alta toate ţările lor. Apelul lui fu ascultat şi sosiră în Ungaria oştiri de cavaleri şi orăşeni din Germania şi Franţa, o importantă oaste de cavaleri din Burgundia sub conducerea mareşalului Boucicault şi a lui Ioan ducele Burgundiei. Armata cruciaţilor comandată de însuşi Sigismund trecu prin Banat, apoi peste Dunăre şi veni la Vidin, unde domnea ţarul Straşmir, care se uni şi el cu dânşii.

Inaintând dealungul Dunării, cruciaţii cucerіră cetatea Nicopole, unde sosi de pe malul opus şi Mircea cu oastea Ţării Româneşti. La Nicopole, se dete lupta decisivă cu Turcii în Septembrie 1396. Sultanul Baiazid soseşte în fruntea unei mari oştiri, care după spusele contemporanilor ar fi atins cifra de 200.000 de oameni, pe când cruciaţii erau abea 60.000. Totuşi, ei fiind mai bine înarmaţi şi mai buni oşteni, ar fi putut învinge, dacă ar fi fost disciplinaţi. Dar din nenorocire pentru dânşii, ei o duceau numai în chefuri şi numeroase rivalităţi izbucneau între cavalerii din diferite naţiuni. Astfel când fu vorba să se înceapă lupta, Mircea, care făcuse până atunci cu ai lui o recunoaştere până la marginea oştirii turceşti, ceru lui Sigismund să-i îngădue să înceapă el lupta, ceeace acesta primi cu bucurie. Ducele Burgundiei însă declară că numai lui şi nu altuia se cuvine onoarea de a da primul atac cu cavalerii îmbrăcaţi în zale. El nu îngădui nici măcar Ungurilor lui Sigismund să pornească întâi. Burgunzii risipiră două avant-garde turceşti, dar sosind la grosul trupelor sultanului, fură înconjuraţi de

toate părţile şi nimiciţi. Insuşi ducele Burgundiei fu luat prins. Sigismund căută atunci să vie în ajutorul lor respingând pe Turci. Baiazid primi însă noi întăriri, oşti sârbeşti, cari risipiră armata lui Sigismund. O mare parte din oastea creştină se înecă în Dunăre, alţii fură luaţi prinşi de către Turci. Mircea se retrase peste Dunăre. In urma dezastrului dela Nicopole, creştinii nu mai cutezară multă vreme să mai întreprindă ceva împotriva Turcilor. Baiazid se folosi de aceste împrejurări şi atacă din nou pe Mircea peste Dunăre, dar fu respins. Turcii cucerirà atunci cetatea Vidinului, ultima stăpânire creştină care mai rămăsese în Bulgaria (1398).

Ţarul Straşimir rudă cu Mircea fu silit să fugă şi moaştele sfintei Filofteia, patroana Bulgariei, cari se păstrau în acel oraş, fură transportate în Ţara Românească la biserica domnească dela Curtea de Argeş. Ele se păstrează şi azi aici la biserica episcopală.

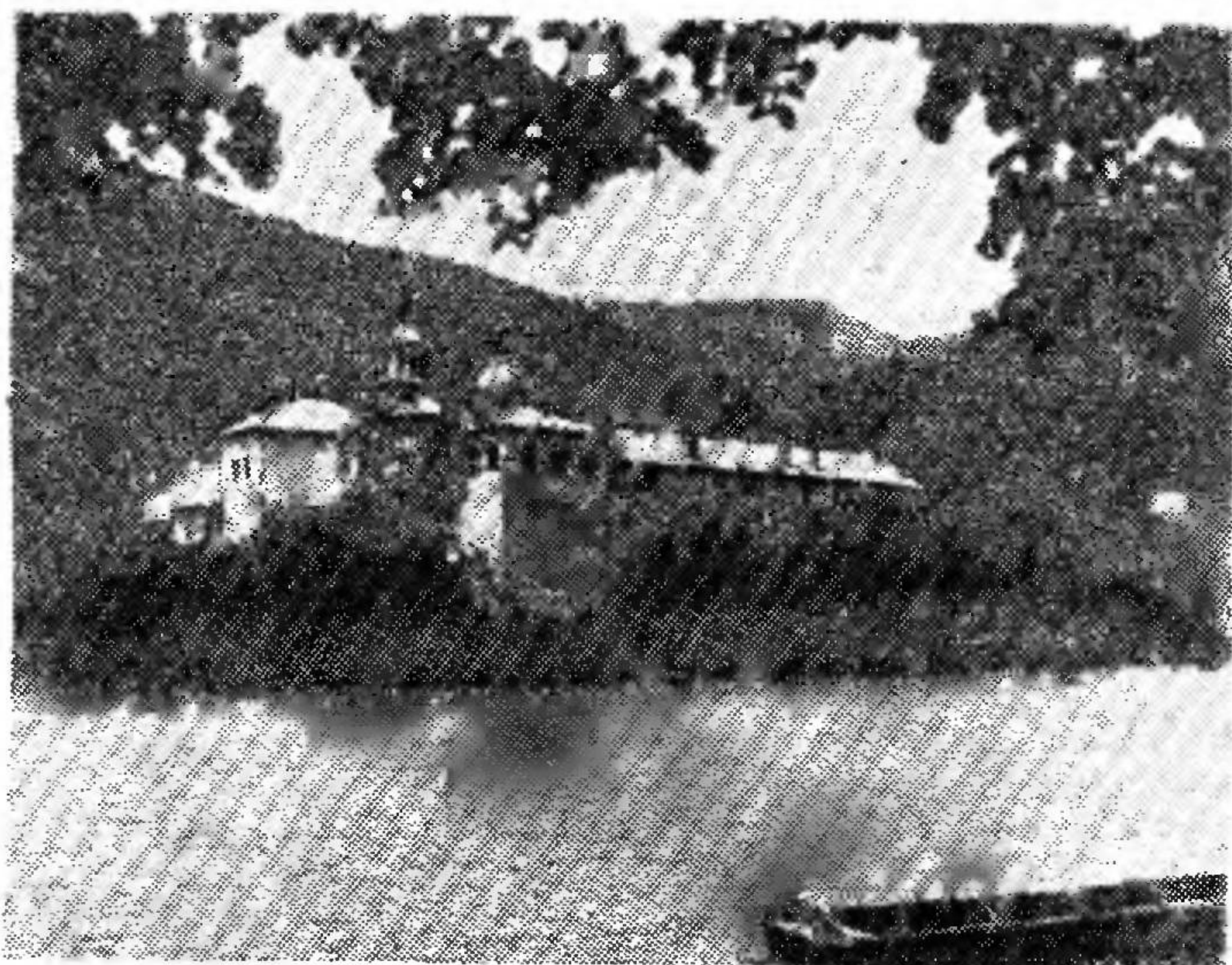
Ultima expediţie trimisă de Baiazid împotriva lui Mircea avu loc la 1400, dar şi de data aceasta domnul Ţării Româneşti ştiu să alunge pe năvălitorii păgâni din ţară. De câteva ori avea să se lupte singur, pe pământul ţării lui cu Turcii, Mircea ştia să se folosească de teren şi de oameni în aşa fel, ca izbânda să rămâie de partea lui. In luptele în care el nu avea singur conducerea, ca la Nicopole, nu a fost tot aşa de fericit.

Ultimile lupte cu Turcii

Mircea avu norocul să se poată odihni câtva timp, din cauza gravelor turburări ce izbucniră în Imperiul Otoman, graţie cărora Turcii nu mai fură în stare să-şi urmeze ofensiva la Dunăre. In anul 1402 hanul Mongolilor, Timur Lenk (Timur cel şchiop), zis şi Tamerlan, năvăli din Asia asupra imperiului lui Baiazid şi înaintă până în Asia Mică. In lupta dela Angora Baiazid fu complet înfrânt de noii năvălitori şi luat prizonier. Timur Lenk se retrase spre Asia centrală, purtând după dânsul pe sultanul Turcilor închis într'o cuşcă.

Deşi Tătarii nu înaintară mai departe, totuşi Imperiul Otoman rămase foarte slăbit, cu atât mai mult cu

cât imediat după plecarea lui Baiazid în robie, urmară certuri pentru tron între fiii lui. Mai întâi începe lupta între Soliman şi Musa. Mircea se amestecă şi el în aceste lupte interne din Turcia şi susţine pe cel din urmă, desigur cu scopul de a mări anarhia în ţara duşmanilor lui.

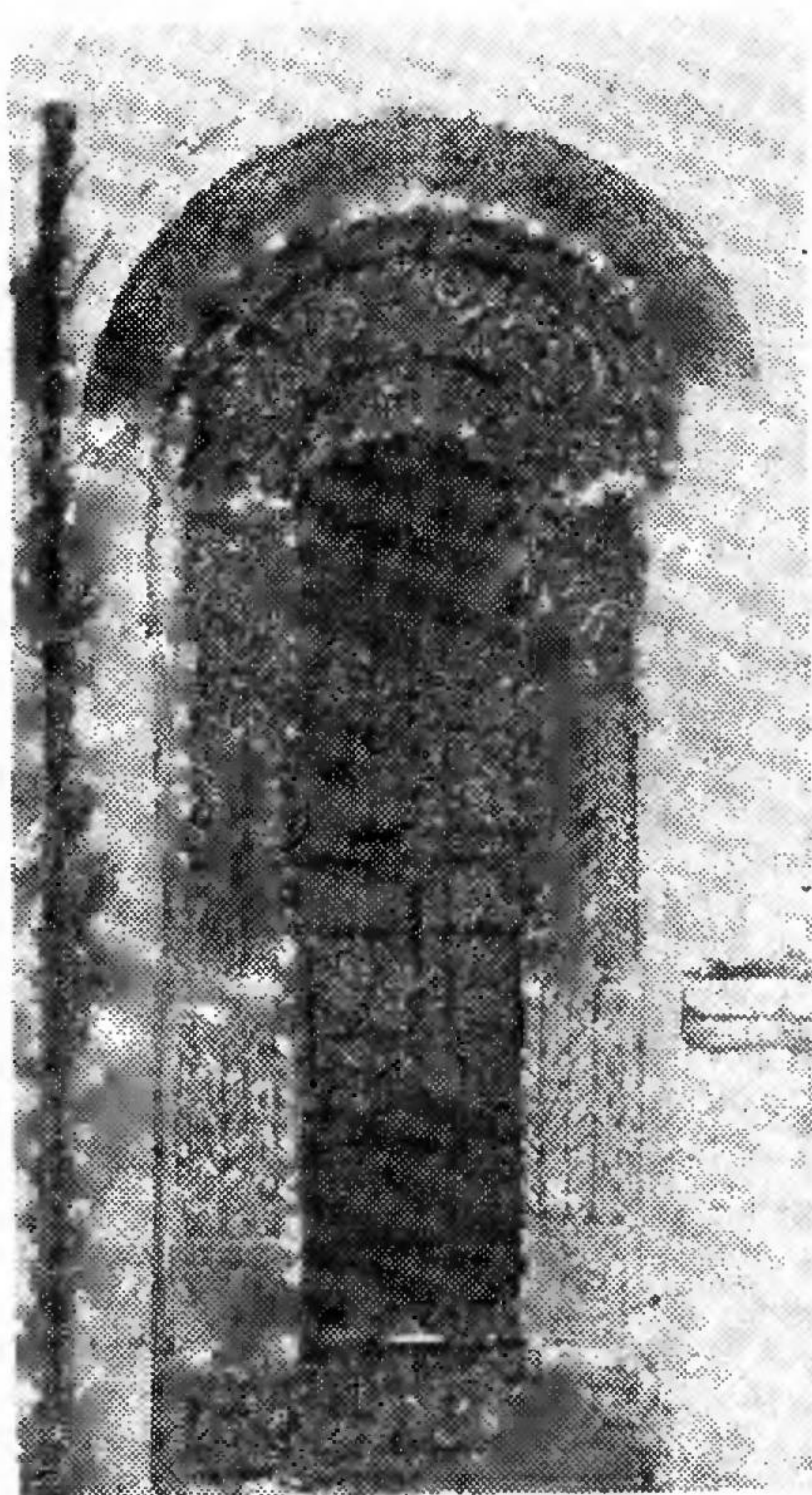
Mânăstirea Cozia.

Musa învinge pe Soliman, dar atunci se ridică al treilea frate, Mahomed I, care ajunge singur stăpânitor al imperiului la 1413. Mircea însă nu pierde nădejdea să creeze noi greutăţi Turcilor, el adăposteşte în ţara lui cu acest scop pe un alt pretendent la scaunul sultanilor, anume Mustafa, fiu nelegitim al lui Baiazid. Mustafa încearcă, cu sprijinul lui Mircea să aluge din scaun pe Mohamet, dar nu izbuteşte, este învins şi omorât. Această împrejurare nu e tocmai plăcută pentru Mircea, care avea acum să suştie din nou duşmănia Turcilor. La sfârşitul domniei lui, însă, el primeşte să plătească tribut Turcilor, pentru a avea linişte şi a scuti ţara de năvălirile lor.

Multă vreme s'a crezut că el ar fi încheiat cu dânşii un tratat, prin care se obligă să plătească trei sute de galbeni anual

în schimbul respectării autonomiei şi obiceiurilor vechi ale ţării. Acest tratat a fost plăsmuit în vremuri apropiate de ale noastre. Supunerea Ţării Româneşti sub Turci nu s'a făcut în realitate printr'un act scris.

În ultimii ani ai domniei lui, Mircea îşi asociase la domnie pe fiul său Mihail, sperând să statornicească ast-

Chenar de fereastră la Cozia păstrat din vremea lui Mircea.

fel urmarea la tron. La 1418 Mircea închide ochii pentru totdeauna după o domnie de 32 de ani şi este îngropat la mânăstirea Cozia, numită şi Nucet, începută de înaintaşii lui şi prefăcută de dânsul.

In zugrăveala paraclisului dela Cozia, Mircea este reprezentat alături de fiul său Mihail, îmbrăcaţi în haine de modă apuseană strânse pe corp, având pe ele vulturii cu două capete cusuţi în fir de aur ca pe chipurile împăraţilor dela Bizanţ sau ale cnezilor sârbi.

XIII.

Alexandru cel Bun. (1400—1432)

Organizarea bisericii

Intocmai precum Mircea cel Bătrân prin lunga sa domnie a întărit definitiv Ţara Românească, tot astfel şi în Moldova, Alexandru cel Bun are acelaşi rol după perioada de formaţie a statului. Alexandru era fiul lui Roman Muşatin şi se urcă în scaunul Moldovei la 1400, cu ajutorul vecinului său din Ţara Românească, Mircea cel Bătrân, care luă prins pe Iuga Ologul. La începutul domniei Alexandru are pe lângă dânsul pe un frate al său, Bogdan, asociat la domnie. Domnia lui Alexandru este însemnată nu atât prin războae, căci a fost un domn paşnic, de unde şi numele de cel Bun, ci mai ales prin organizarea bisericii moldovene.

Mitropolia Moldovei dela Suceava fusese întemeiată încă înainte de Alexandru prin numirea lui Iosif ca mitropolit. El fusese sfinţit de mitropolitul rutean dela Halici, dar numirea acestui român nu fusese primită de patriarhul dela Constantinopol, care voia să impue ca mitropolit un grec şi a urmat o schismă (ruptură) între biserica moldovenească şi patriarhie. Recunoaşterea oficială a erarhiei moldoveneşti de către patriarhul ecumenic a avut loc în vremea lui Alexandru cel Bun. La cererea domnului Moldovei, patriarhul a trimis în această ţară pe un delegat al său la 1401, ca să cerceteze dacă situaţia mitropoliei Moldovei este legală. Acest delegat a fost Grigore Ţamblac, originar din Târnova în Bulgaria, scriitor distins, a scris în bulgăreşte vieţi de sfinţi şi predici. Sosind la Suceava, Ţamblac a raportat favorabil patriarhului şi astfel acesta a dat un hrisov (privilegiu) prin care recunoaşte pe Iosif ca mitropolit al Moldovei. Grigore Ţamblac n'a înţeles misiunea lui terminată cu aceasta, ci a încercat să provoace şi o mişcare religioasă în Moldova, ţinând la Suceava paisprezece predici în limba slavonă (medie-bulgară), privitoare la organizarea vieţii bisericeşti şi la morala creştină.

In timpul cât se afla Grigore Ţamblac în Moldova. Alexandru aduce la Suceava moaştele Sfântului Ioan cel Nou dela Cetatea Albă. Acest Ioan era un grec dela Trebizunda, negustor pe Marea Neagră, fusese prins de Tătari la Cetatea Albă pe la 1300 şi ucis în chinuri de dânşii, pentru că nu voise să se lepede de credinţa creştină. La mormântul lui dela Cetatea Albă era un izvor,

Sf. Ioan cel Nou din Suceava.
(După o carte tipărită în Iaşi în secolul XVII)

care se zice că e făcător de minuni. La 1402 Alexandru aduce de acolo moaştele sfântului şi le transportă cu mare pompă în capitala lui, unde le aşează la mitropolie. De atunci Sf. Ioan cel Nou este considerat ca patronul şi apărătorul Moldovei şi după cererea domnului viaţa şi slujba lui au fost scrise slavoneşte de Grigore Ţamblac.

In timpul cât a stat Grigore Ţamblac în Moldova a fost numit „mare dascăl" al bisericii moldoveneşti şi egumen la mânăstirea Neamţului, cea mai veche din Moldova, întemeiată de ucenicii lui Nicodim dela Tismana.

După ce şi-a îndeplinit misiunea în Moldova, Grigore Ţamblac s'a dus în Litvania, unde era mare duce Vitold, vărul lui Vladislav Iagiello, regele Poloniei. Vitold îl numeşte pe Ţamblac mitropolit la Kiev, oraş care ţinea de stăpânirile lui, însă cu condiţia ca să lupte pentru unirea bisericii catolice cu cea ortodoxă. In adevăr la 1415 are loc sinodul dela Constanţa, în care se puse chestia unirii celor două biserici. Grigore Ţamblac luă

parte la sinod, nu numai ca delegat al mitropoliei dela Kiev, dar şi ca delegat al Moldovei, cu care urmase să rămâie în legături. Cu el porniseră în Elveţia delegaţi

Grigore Ţamblac la sinodul din Constanţa.

din mai multe oraşe ale Moldovei, dar sinodul se încheie fără nici un rezultat.

In afară de întărirea mitropoliei Moldovei, Alexandru a mai întemeiat şi două mânăstiri în ţara lui, Moldoviţa şi Bistriţa. In această din urmă se află şi mormântul său.

Legături cu Polonia. Chestia Pocuţiei

Până către sfârşitul domniei sale, Alexandru a fost un vasal credincios al regelui Vladislav Iagiello al Poloniei. La 1402 printr'un sol al său, Alexandru face jurământ de credinţă regelui şi tot atunci pune efectiv stăpânire pe Pocuţia. Petre Muşatin, cum am văzut, dăduse cu împrumut 3000 de ruble de argint regelui Poloniei. Regele Vladislav pusese zălog provincia Pocuţia în caz de nerestituire a sumei; dar deşi suma nu fusese înapoiată, Pocuţia nu intrase în stăpânirea Moldovei.

Profitând de luptele interne din această ţară, Polonii impuseseră lui Ştefan Muşatin să renunţe la orice pretenţie asupra Pocuţiei. Alexandru cel Bun ridică din nou chestia acestui zălog. Regele mai rămăsese dator cu 1000 de ruble de argint, din datoria lui Petre Muşatin şi primeşte în schimb Pocuţia în stăpânirea lui, aşezând în oraşe pe funcţionarii lui.

Pentru a întări mai mult legăturile cu Polonia, Alexandru dă un mare privilegiu de negoţ negustorilor din Lemberg, care era centrul cel mai însemnat de negoţ cu Orientul din această ţară, deoarece avea un monopol pentru comerţul oriental, recunoscut de regele Poloniei.

In privilegiul său Alexandru arată că negustorii din Lemberg pot să vie în ţara lui să vândă şi să cumpere, cu condiţia de a arăta mărfurile la curte, ca să se poată aproviziona aceasta mai întâi.

Aveau dreptul să ţie casă de negoţ (fundaco) la Suceava, şi se bucurau de un tarif vamal scăzut.

Ringala şi influenţa catolicismului în Moldova

Din cauza legăturilor strânse între Moldova şi Polonia în vremea lui Alexandru cel Bun se introduce în ţara lui influenţa catolică. Am văzut cum în vremea lui Laţcu se înfiinţase episcopia catolică dela Siret. După moartea primei sale soţii, Ana, Alexandru se căsători a doua oară la 1418, cu o catolică, Ringala (sau Rimgalia) soră cu Vitold, marele duce al Litvaniei şi vară cu Vladislav regele Poloniei. Ringala era văduvă (fusese căsătorită cu un duce din Mazovia), motivul căsătoriei ei cu Alexandru a fost cimentarea legăturii între acesta şi familia domnitoare din Litvania şi Polonia.

Cu venirea Ringalei ca doamnă a Moldovei se mări şi mai

mult influenţa catolică în această ţară. După cererea regelui Poloniei se înfiinţează o nouă episcopie catolică la Baia, un oraş pe atuncea înfloritor, locuit mai ales de catolici germani veniţi din Transilvania şi din Polonia. Alexandru clădi acolo o biserică catolică monumentală ale cărei ruine se văd până azi. Peste câţiva ani însă Alexandru se desparte de Ringala, care este trimisă înapoi în Polonia, şi ia o soţie ortodoxă, pe Marina, fiica unui boer moldovean.

Tot Alexandru înfiinţă la Suceava şi o episcopie pentru Armeni popor de negustori, foarte răspândit în târgurile Moldovei.

Alexandru între Ungaria şi Polonia

Regele Sigismund al Ungariei ar fi vrut să readucă Moldova sub suzeranitatea coroanei lui, dar Vladislav Iagiello era un suveran prea puternic ca să poată fi înlăturat. Sigismund căută atunci o înţelegere cu regele Poloniei, ca să împartă Moldova între dânşii. La 1412 ei iscălesc tratatul secret dela Lublau, prin care Sigismund recunoaşte suzeranitatea polonă asupra Moldovei, cu condiţie ca această ţară să apere Polonia şi Ungaria împotriva Turcilor. In cazul când Alexandru ar refuza să dea acest ajutor, atunci Moldova va fi împărţită în două: Ungaria va lua toată ţara de jos cu linia munţilor, Bârladul şi Chilia, iar Polonia partea de nord cu Iaşii, linia Nistrului şi Cetatea Albă. Tratatul însă nu fu pus în aplicare şi Alexandru, care nu avea cunoştinţă de existenţa lui, continuă să fie vasal credincios al regelui Poloniei, dându-i ajutor împotriva cavalerilor Teutoni.

Aceşti cavaleri călugări, după alungarea lor din ţara Bârsei, unde am văzut că fuseseră chemaţi de Unguri, se stabiliseră în Prusia la vărsarea fluviului Vistula în Marea Baltică. Aşezarea lor acolo era foarte dăunătoare intereselor Poloniei, căreia i se tăia astfel accesul la mare. Deaceea regele Vladislav întreprinse o serie de expediţii împotriva cavalerilor Teutoni pe care-i bătu în lupta dela Tanenberg. In urma acestei înfrângeri cavalerii apărară ţara lor pas cu pas întărindu-se în cetăţi. La asediul uneia din aceste cetăţi, Marienburg, se distinse şi o ceată de 300 de călăreţi moldoveni, pe cari Alexandru îi trimisese ca ajutor suzeranului său. Călăreţii moldoveni prefăcându-se că fug, atraseră garnizoana cetăţii

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

afară în urmărirea lor. Ajunşi însă într'o pădure, ei se întorc deodată înapoi şi nimicesc pe urmăritori, ispravă pentru care fură mult lăudaţi de regele Poloniei, (1422)

Această dovadă de credinţă din partea lui Alexandru, a făcut pe Vladislav să nu aplice tratatul dela Lublau. După moartea lui Vitold, Vladislav Iagiello ar fi vrut să ia Litvania sub stăpânirea lui directă, însă Lituanienii aleg ca mare duce pe Svidrigallo, fratele regelui Poloniei, (1432). De aci urmează un război între Polonia şi Litvania, căci Vladislav nu recunoaşte pe fratele său ca stăpânitor al acestei ţări. Alexandru luă de data aceasta partea Litvaniei, rupând vechea legătură de prietenie cu regele Poloniei. Vladislav Iagiello eşi însă învingător, bătu pe Svidrigallo şi pe aliatul său din Moldova, iar Alexandru muri puţină vreme după această înfrângere şi astfel relaţiile Moldovei cu Polonia nu fură restabilite decât de fiul său.

Relaţiile cu Ţara Românească şi primele lupte ale Moldovei cu Turcii

In afară de relaţiile mai importante pe cari le-a avut Alexandru cu Polonia, el a mai avut relaţii de prietenie şi cu Ţara Românească. Am văzut că el fusese pus în scaun cu ajutorul lui Mircea cel Bătrân, cu care a trăit în bune relaţii până la moartea acestuia. După moartea lui Mircea, Turcii profită de luptele interne din Ţara Românească şi năvălesc peste Dunăre. La 1420 Turcii fac chiar o incursiune pe teritoriul Moldovei. Alexandru ceru ajutor dela Poloni însă înainte ca aceştia să sosească, Turcii sânt respinşi şi se retrag. Aceasta a fost prima ciocnire a Moldovei cu Turcii.

Spre a preveni o nouă năvălire a Turcilor, Alexandru întăreşte Cetatea Albă cu ajutorul Litvanilor şi atacă şi Chilia, pe care o cucereşte dela domnul Ţării Româneşti, partizan al Turcilor. De acum Dunărea este hotarul de sud al Moldovei, dar stăpânirea Chiliei va mai fi multă vreme un măr de discordie între cele două principate române. Alexandru nu se mulţumi numai cu atât, ci interveni pe faţă în luptele pentru tron în Ţara Românească, pentru ca nu cumva această ţară să cadă în mâinile Turcilor.

El izbuti să pue în scaunul principatului vecin pe Aldea, un fiu al lui Mircea, care luă ca domn numele protectorului său din Moldova, Alexandru.

Dar deoarece Turcii răsturnară pe Alexandru-Aldea, Alexan-

dru cel Bun trece peste graniță și se așează la Brăila cu oastea lui și cu ajutor polon. El așteptă acolo două luni sosirea armatelor unguresti pe cari le făgăduise Sigismund, ca să poată porni împotriva Turcilor. Dar ele nu sosiră, Alexandru se văzu nevoit să se retragă în Moldova (1426).

Aceste mici lupte cu Turcii, cât și intenția lui Alexandru de a-și asigura un domn prieten în Țara Românească, erau preludiile unor lupte mai mari, în cari țările române urmau să reziste cu toate puterile lor ca să apere libertatea împotriva păgânilor. Din nefericire în aceste ceasuri de primejdie, după moartea lui Mircea și Alexandru, urmară domni netrebnici, cari se luptară între ei pentru domnie. Atunci din mijlocul Românilor ardeleni se ridică Ioan Corvin, care întrunește în mâinile lui toate puterile neamului românesc.

XIV.

Țările române în vremea lui Ioan Corvin

Luptele pentru tron în principatele Române

După domniile lungi și glorioase ale lui Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun, urmează în amândouă principatele române o epocă de anarhie cauzată de luptele pentru tron. Sistemul succesiunii la tron în principate nu era precis. Pe de o parte era bazat pe principiul dinastic, dar moștenirea n-o lua numai fiul cel mai mare, ci toți fii domnului, chiar cei nelegitimi aveau drepturi egale. Chiar frații domnului puteau pretinde la tron, căci vedem de pildă în Țara Românească pe Radu I, urmând după Vladislav, și pe Mircea după fratele său Dan. Acei cari alegeau pe domn printre diferiții membrii ai familiei domnitoare erau boierii, așa că pe lângă succesiune era și o alegere. Acest sistem a fost numit *electiv-ereditar*. Din această cauză s'au născut în principate lupte între partidele boerești cari începură de la o vreme să facă apel la puterile vecine, așa că acestea profitară de luptele civile din principate pentru a le subjuga.

Amestecul Ungurilor și Turcilor în luptele pentru domnie în Țara Românească, al Ungurilor și al Polonilor

în Moldova, măriră starea de neorânduială în care ajunseseră aceste două ţări în prima jumătate a veacului XV. Atunci însă se ridică dintre Românii din Transilvania Ioan Corvin de *Inidoara,* care urmează luptele cu Turcii începute de Mircea cel Bătrân.

Ţara Românească. Urmaşii lui Mircea

Cunoscând primejdia luptelor civile pentru moştenirea tronului, Mircea cel Bătrân ca un domn înţelept asociase la domnie, încă în viaţă fiind, pe fiul său Mihail. El credea astfel că va izbuti să înlăture pe ceilalţi pretendenţi la tron şi că ţara va putea să se bucure şi mai departe de unirea tuturor fiilor ei, de care avea atâta nevoie în faţa ameninţării turceşti. Dar el se înşelase. Abia închise ochii marele voevod şi se iviră mai mulţi fii de domn pribegi la Turci şi în Ardeal cari începură lupta pentru domnie.

După o domnie de abia doi ani (1418—1420), Mihail fu detronat de Dan II fiul lui Dan I, fratele şi predecesorul lui Mircea.

Noul domn venise cu ajutor turcesc, dar după aceea se dădu de partea Ungurilor. In acelaşi timp din spre Turcia ataca Radu Prasnaglava (sau cel chel), iar Alexandru cel Bun din Moldova susţinea pe un boer Aldea care spunea că e şi el fiul lui Mircea cel Bătrân. Aldea pentru a face plăcere protectorului său luase numele de Alexandru. Toţi aceşti domni luară scaunul domnesc în chip alternativ, alungându-se unul pe altul în mai multe rânduri.

Din aceste lupte traseră fireşte folos duşmanii Ţării Româneşti, cari izbutiră să pue mâna pe mai multe cetăţi de apărare ale ei. Ungurii reluară cetatea Severinului, unde aşezară iarăşi banii lor, Turcii ocupară Giurgiul, a cărui cetate se afla atunci pe o insulă în mijlocul Dunării, şi-l întăriră în aşa fel ca să aibă oricând putinţa de a trece peste fluviu. Până şi Alexandru cel Bun din Moldova ocupă Chilia.

Vlad Dracul (1431-1446)

Sigismund regele Ungariei şi împăratul Germaniei privea cu îngrijorare luptele interne din Ţara Românească, cari ameninţau siguranţa graniţelor ţărilor sale.

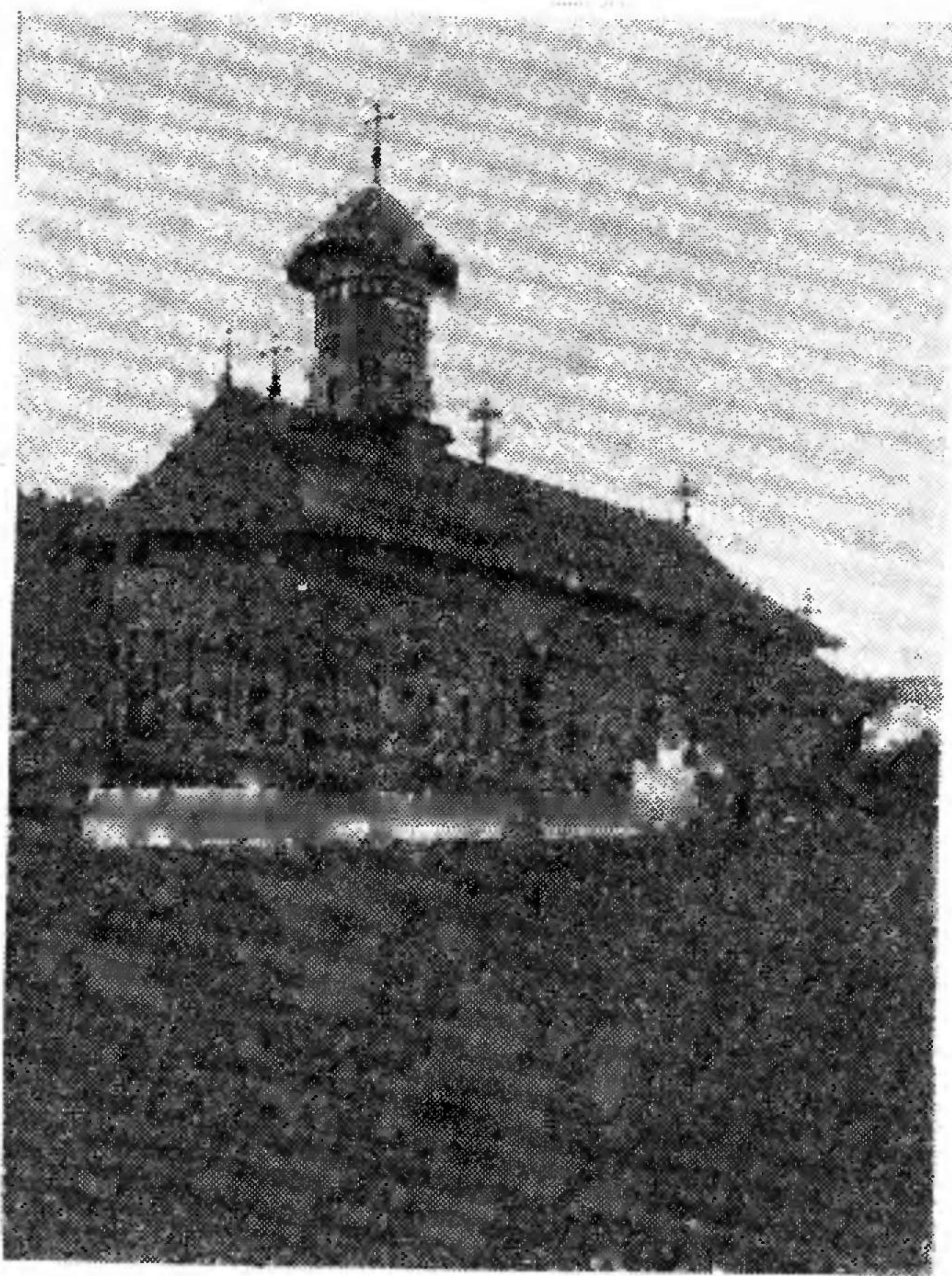
Pe lângă dânsul se afla în Germania la Nürenberg un fiu al lui Mircea cel Bătrân, Vlad, căruia i s'a mai zis şi Dracul din pricina cruzimii sale faţă de duşmani. Cu ajutorul lui Sigismund, Vlad Dracul izbuti să cucerească scaunul Ţării Româneşti, sprijinit fiind şi de Saşii din Braşov.

El se menţinu mai multă vreme în domnie, deşi rivalii lui îl siliră să se adăpostească în câteva rânduri peste munţi. Prin legăturile de prietenie şi alianţă ce avea cu Ioan Corvin din Transilvania el obţinu sprijinul armat al acestuia şi alungă pe duşmani din ţară. La rândul său el ajută cu oaste, ba chiar şi în persoană pe marele erou ardelean împotriva Turcilor. In cele din urmă, văzând că păgânii sunt învingători, Vlad Dracul rupe alianţa cu Ioan Corvin, dar acesta socotindu-l trădător năvăli cu oastea lui în Ţara Românească, îl învinse şi-l omorî. Vlad Dracul a lăsat doi fii, cari domniră mai târziu, Vlad Ţepeş şi Radu cel Frumos.

Moldova. Ilie şi Ştefan. (1432-1447)

Şi Alexandru cel Bun lăsase la moartea lui mai mulţi fii, cari începură luptele pentru tron. Ilie, fiul mai mare, fusese lăsat ca urmaş de tatăl său şi se bucura şi de sprijinul Poloniei, fiind căsătorit cu o nobilă rusă, sora ultimei soţii a lui Vladislav Iagiello. El se grăbi să restabilească bunele legături ale Moldovei cu vecina ei de la Nord, cari fuseseră turburate la sfârşitul domniei tatălui său. Al doilea fiu al lui Alexandru, Ştefan cu ajutorul lui Vlad Dracul din Ţara Românească alungă pe fratele său din domnie şi-i ia locul. După mai multe lupte între doi fraţi ei se împăcară de o cam dată prin intervenţia Poloniei şi începură să domnească împreună. Ilie rămase nu cu Suceava şi cu partea de Nord a Moldovei care luă numele de Ţara de sus, iar Ştefan luă partea de Sud cu Cetatea Albă şi Chilia care luă numele de Ţara de jos. Şi mai târziu când Moldova îşi recăpătă unitatea, aceste două provincii rămaseră ca nişte subîmpărţiri administrative ocârmuite de câte un vornic deosebit. Ilie, ca frate mai mare, era considerat ca domnul principal, numele lui apare cel dintâi în hrisoave, el ţinea legăturile diplo-

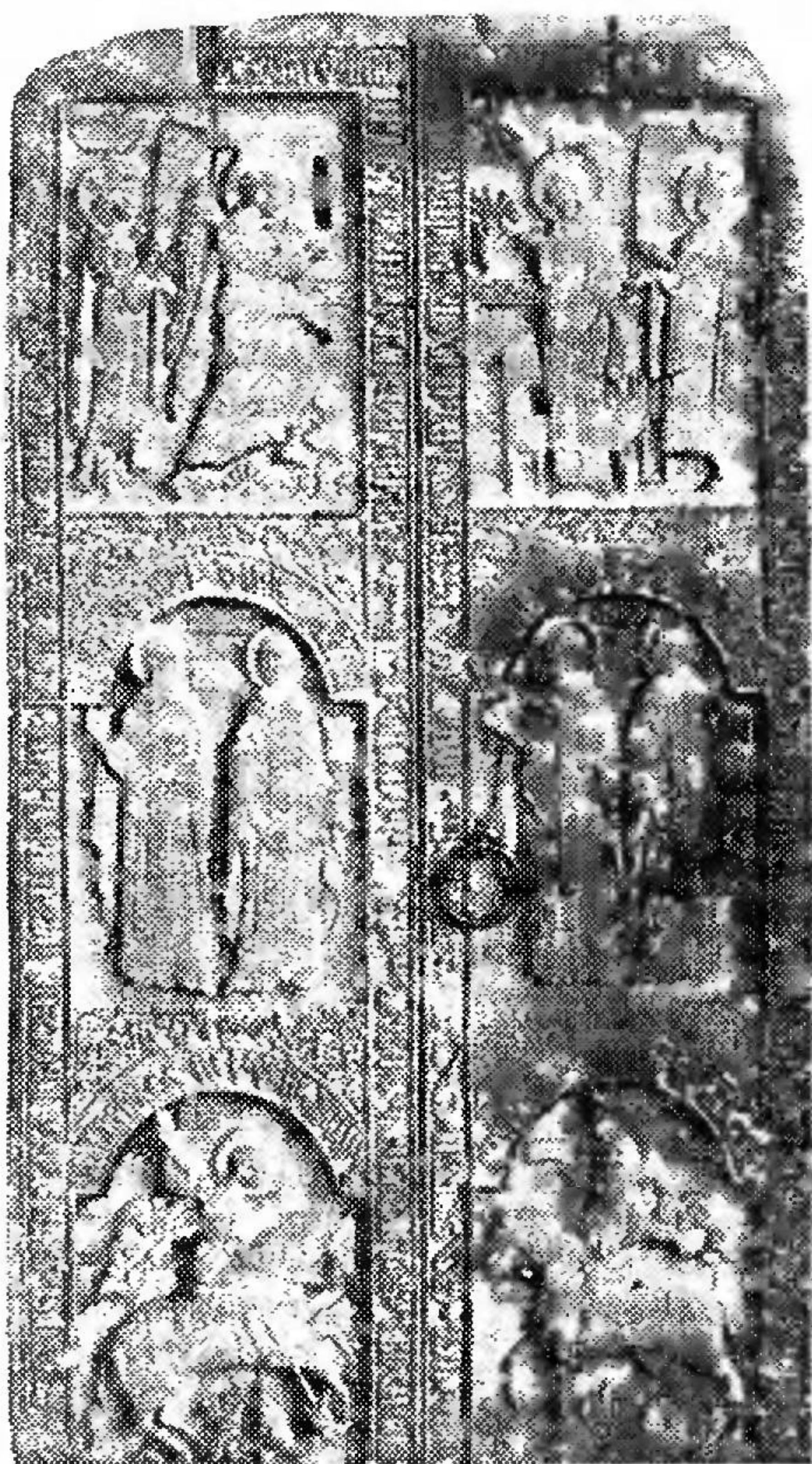
matice ale Moldovei cu streinătatea. Impăcarea celor doi frați nu ținu mult, Ștefan prinde prin viclenie pe fratele său și-i scoate ochii. Această crimă grozavă fu semnalul unor noi lupte.

Mânăstirea Vatra Moldoviței.

Roman fiul lui Ilie se întoarce cu oaste polonă în Moldova și omoară pe ucigașul tatălui său, dar la rândul său e răsturnat de Petru-Vodă, un alt fiu al lui Alexandru cel Bun. Petru-Vodă se căsătorise cu o rudă a lui Ioan Corvin și venise în scaun cu ajutorul acestuia. Astfel Ioan Corvin izbuti să-și asigure și Moldova, înlăturând pe candidatul Polonilor.

Luptele pentru domnie în Moldova avură acelaşi rezultat pentru această ţară ca şi cele din Ţara Românească, ea pierdu mai multe din stăpânirile sale. Polonii reluară Pocuţia şi siliră pe domnii Moldovei să declare în

Uşile mânăstirii Snagov

scris că renunţă la această ţară. Chilia fu cedată de Petru-Vodă lui Ioan Corvin, care o dădu Muntenilor înapoi, însă avu grijă să menţie în ea o garnizoană ungurească, ce urma să supravegheze mişcările Turcilor la gurile Dunării.

Alexandrel şi Bogdan II. (1449-1455)

Luptele pentru domnie continuară şi după urcarea în scaun a lui Petru vodă. Polonii puseră în scaun pe un fiu al lui Ştefan

Alexandrel, iar Ioan Corvin sprijinia acum pe Bogdan II, fiu nelegitim al lui Alexandru cel Bun. Bogdan II izbuti să domnească vre-o doi ani şi învinse pe Polonii cari aduceau în domnie pe Alexandrel. El se retrăsese întâi înspre Bârlad, dar în apropiere de acest oraş atacă oastea duşmană, care se încumetase să treacă prin codrii Crasnei. Armata polonă fu sfărâmată şi conducătorii ei ucişi. Numai prin curajul şi îndemânarea pârcălabului de Hotin, care ţinea partea lui Alexandrel, restul armatei polone scăpă de la o pieire sigură. (1450).

Curând însă Bogdan Vodă, fiind ucis la un ospăţ de un alt pretendent, Petru Aron, Alexandrel veni din nou cu Polonii şi puse stăpânire pe Moldova. In timpul scurtei lui domnii căzu Constantinopolul sub Turci.

Petru Aron (1455-1457)

Petru Aron bate pe Alexandrel şi-l alungă la Cetatea Albă, unde moare. Indată se declară vasal al lui Ioan Corvin, dar şi al Turcilor. Sultanul Mohamet II, cuceritorul Constantinopolului îi trimise o scrisoare, spunându-i că dacă îi va plăti un tribut de două mii de galbeni, îl va considera ca prieten, de nu, va năvăli în Moldova.

Petru Aron speriat de puterea cea mare a Turcilor cheamă pe mitropolit, pe episcopi şi pe toţi boerii la o mare adunare la Vaslui şi hotărăsc cu toţii să se supuie Turcilor, trimiţând la sultan pe logofătul Mihu cu tributul cerut. Aceasta a fost prima oară când Moldova a plătit tribut Turcilor.

Românii din Transilvania

In timpul când puterea principatelor române se măcina în lupte sterpe pendru domnie, în Transilvania se ridică Ioan Corvin, care a fost de fapt ca un domn peste toate trei ţările româneşti. El se trăgea dintr'o familie de nobili români din Ardeal. După căderea acestei ţări în mâinile Ungurilor însemnătatea şi numărul nobililor Români începuse să scadă. Clasa nobilă românească din Ardeal era compusă din vechii cnezi şi voevozi şi era mai puternică în Banat, în ţinuturile dela marginea Carpaţilor şi în Maramureş. Astfel dintre ei a fost Bartolomei

Dragffy voevodul Maramureşului şi Pavel Chinezul din Banat, luptători împotriva Turcilor. Regii unguri nu puteau lua drepturile acestor nobili români, căci aveau nevoie de dânşii pentru apărarea ţării împotriva Turcilor, cunoscând vitejia lor. Dar aceste drepturi nu erau scrise, nu se întemeiau pe privilegii date de rege, căci erau mai vechi decât domnia regilor unguri. De aceia încetul cu încetul drepturile lor fură încălcate şi ei căzură în rândurile ţăranilor sau se maghiarizară, ca să poată intra în rândurile nobilimei ungare. In vremea lui Ioan Corvin însă era încă în Ardeal o nobilime românească, cu ajutorul căreia el câştigă multe din izbândele lui.

Starea ţăranilor români era însă şi mai rea, ţărani liberi deveniră iobagi, şerbi, legaţi de pământ şi siliţi să muncească gratuit pentru stăpânii moşiilor. Deaceea ei se răsculară în mai multe rânduri, în special la 1437, când ţăranii români împreună cu ţăranii unguri se întăriră pe muntele Bobâlna, dar fură măcelăriţi în cele din urmă de armata nobililor.

Nobilii unguri, Saşii şi Secuii, adică cele trei stări sociale privilegiate din Ardeal, formară atunci *unirea celor trei naţiuni,* pentru a-şi da ajutor reciproc în caz de răzcoală a ţăranilor.

Ioan Corvin.

Ioan Corvin se trăgea dintr'o familie de ostaşi nobili români. Cei trei fraţi Voicu, Mogoş şi Radu, fiii Sârbului se distinseră în luptele cu Turcii. Regele Ungariei dăduse lui Voicu moşia Inidoara, pe care acesta o lăsă moştenire fiului său Ioan Corvin. La 1438 Ioan Corvin, împreună cu un frate al său este ban al Severinului, unde îşi formează o armată de lefegii compusă mai mult din Români şi respinge pe Turcii cari încercau să pătrundă în Ungaria.

In urma acestor izbânde e numit la 1441 voevod al Ardealului. Profitând de luptele pentru tron în principatele române, el isbuteşte să puie în aceste ţări domni care-i sânt supuşi, ca Vlad Dracul şi Petru din Moldova. Cu ajutorul lor şi al oştirilor lor unite cu oastea lui din

Transilvania el ştiu să ţie singur piept Turcilor, ba chiar năvăli în ţara lor.

Aşa în anul 1443, străbătu peste Dunăre până la Balcani, iar în anul următor luă parte la o mare expediţie cruciată condusă de Vladislav regele Ungariei şi al Poloniei. Vlad Dracul se uni şi el cu oastea creştină şi lupta cu Turcii se dădu la *Varna* (1444), unde însă regele Vladislav fiind ucis din cauza marei lui îndrăzneli, creştinii fură cuprinşi de panică şi învinşi. Intorcându-se în Ungaria Ioan Corvin fu numit guvernator, adică regent al Ungariei, pe timpul minorităţii fiului lui Vladislav.

Acest lucru nu era deloc pe placul multora din nobilii unguri, cari spuneau că nu vor să fie supuşi unui *olah*, adică unui Român.

Ioan Corvin reîncepu lupta cu Turcii şi la anul 1448 străbătu din nou Serbia, vrând să scape această ţară creştină de sub jugul turcesc. Surprins însă de o oaste turcească superioară ca număr fu învins la *Cosova*, chiar în locul unde apusese libertatea Sârbilor cu şaizeci de ani înainte.

Cu toate aceste înfrângeri Ioan Corvin avu la sfârşitul vieţii şi bucuria unei mari izbânde împotriva Turcilor. La 1456 sultanul Mahomet II atacă Belgradul în persoană cu toate oştile lui. Ioan Corvin, care atunci se retrăsese dela regenţa Ungariei din cauza intrigelor nobililor, vine la Belgrad şi învinge pe sultan, silindu-l să se retragă. Această izbândă avu un mare răsunet în toată Europa, dar curând după aceia, chiar în acel an, Ioan Corvin moare. Ca recompensă pentru faptele lui, doi ani după aceia, fiul său Matei este ales rege al Ungariei.

Insemnătatea personalităţii lui Ioan Corvin.

Din cauza luptelor interne din Moldova şi Ţara Românească, aceste ţări nu mai putură să-şi îndeplinească rolul de apărătoare ale Europei împotriva păgânilor şi erau ameninţate să cadă fără apărare în mâinile lor. Tocmai atunci apare personalitatea providenţială a lui Ioan

Corvin care se ridică din mijlocul Românilor ardeleni. El ridică spada căzută din mâinile domnilor români şi apără timp de mai bine de două decenii creştinătatea. Ioan Corvin avu de fapt pe domnii români ca nişte supuşi de-ai lui, schimbându-i după plac şi întrebuinţând armatele lor în luptele lui cu Turcii. Putem spune cu drept cuvânt că în vremea lui Ioan Corvin, acesta a apărat creştinătatea cu puterile unite ale Românilor de pretutindenea. El este un şef naţional al tuturor Românilor şi un apărător al civilizaţiei europene.

XV.

Căderea Constantinopolului. Vlad Ţepeş.

Căderea Constantinopolului.

Inaintarea turcească în Europa, oprită câţiva ani de vitejia lui Ioan Corvin, prinse din nou a se avânta. In fruntea Turcilor era unul din cei mai puternici şi hotărâţi sultani, Mahomed II, care-şi făcuse planul să sfărâme bariera ce i-o impuneau la Dunăre Românii şi Ungurii, să năvălească în Europa centrală şi apoi în Italia. El trăia înconjurat de pictori italieni, istorici greci, învăţaţi creştini, cari îl preamăreau, prezicându-i stăpânirea întregei Europe.

Mai întâi de toate el se îndreptă împotriva Constantinopolului, care se afla încă în stăpânirea împăratului bizantin. După un lung asediu oraşul fu luat cu asalt de Turci, împăratul Constantin Dragases muri apărându-şi capitala, iar Sfânta-Sofie, marea biserică a lui Iustinian, fu transformată în moscheie. Se spune că zidurile cetăţii împărăteşti fuseseră sfărâmate de un tun uriaş inventat de un român din Ardeal, Urban, care intrase în slujba sultanului şi astfel ienicerii putură pătrunde în oraş. (1453). Căderea Constantinopolului în mâinile Turcilor avu urmări foarte însemnate pentru situaţia în Orient. Sultanul nu mai avea de luptat decât pe un singur front împotriva creştinilor: la Dunăre. El spunea că apărarea Dunării, şi în genere a întregii Europe centrale se ba-

zează pe două cetăţi, Belgradul sârbesc, care era ţinut de Unguri, şi Chilia românească. La Belgrad am văzut că a fost respins de Ioan Corvin, iar Chilia fu apărată de Munteni, apoi de Moldoveni încă treizeci de ani.

O altă urmare a căderii Constantinopolului a fost că Bosforul a fost închis de Turci şi Marea Neagră a devenit un lac turcesc. Caffa, centrul comercial al Genovezilor în Crimeia, Cetatea Albă şi Chilia îşi văzură comerţul ruinat şi în cele din urmă fură şi ele luate de Turci, aşa încât dela o vreme, nici un port pe coastă nu mai era al creştinilor şi nici o corabie creştină nu mai putea pluti pe apele mării împăratului turcesc.

Tocmai când Turcii se credeau mai aproape de izbândă şi se pregăteau să dea atacul decisiv la Dunăre, se ridicară însă dintre Români noi apărători ai libertăţii lor, cari ştiură să ţie piept puhoiului turcesc. Aceştia au fost în Ţara Românească Vlad Ţepeş, în Moldova Ştefan cel Mare.

Vlad Ţepeş (1456–1462).

Vlad Ţepeş era fiul lui Vlad Dracul. Numele de Ţepeş i s'a dat după moarte din pricina obiceiului de a trage în ţeapă şi a cruzimii moştenite dela tatăl său. Poporul îi zicea Drăculea.

Multă vreme a stat ca pribeag în Ardeal la curtea lui Ioan Corvin, până ce acesta luându-i un jurământ de credinţă îl trimise cu oaste la 1456 să-şi recapete scaunul părintesc. Cu ajutorul lui Ioan Corvin şi al Saşilor din Ardeal Vlad Ţepeş învinge şi ucide pe Vladislav II, care domnea atunci în Ţara Românească şi se aşează ca domn la Târgovişte.

Dar abea se proclamase domn, se iviră alţi pretendenţi la domnie. Unul din ei, Danciul, sprijinit de Braşoveni şi Sibieni, năvăleşte în ţară, dar e prins de Vlad Ţepeş şi ucis. Nenorocitul pretendent văzu înainte de moarte cum i se săpa groapa, preoţii îi cântară: Veşnica Pomenire şi numai după aceia fu executat, după cum chibzuise în cruzimea sa rafinată domnul. Ca răsplată pentru sprijinul dat lui Danciul de Saşii din Bra-

şov şi Sibiu, Vlad Ţepeş pustii cu sabia ţinuturile lor, omorînd în chinuri ne mai auzite pe prinşi şi pe negustorii saşi.

Saşii cari suferiseră cel mai mult din cauza lui Vlad Ţepeş se răzbunară publicând şi tipărind în nemţeşte o scriere intitulată *„Cruzimile lui Dracul-vodă"*, în care descriau, exagerându-le,

Vlad Ţepeş.

toate cruzimile lui. Această carte a fost răspândită în toată Europa din vremea ceia şi anecdotele despre cruzimile lui Vlad Ţepeş erau citite ca nişte basme. Cartea scrisă de Saşi asupra lui Vodă Ţepeş cuprinde şi o mulţime de povestiri asupra felului cum domnul amesteca şi spirit în cruzimile sale. Astfel e povestirea despre ordinul dat de Ţepeş de a ţintui cu piroane în cap turbanele Turcilor cari nu voiau să şi-le scoată în faţa lui sau aceia despre servitorul care strâmba din nas pentru că domnul îl pu-

sese să slujească sub țepele în cari erau înfipte cadavrele condamnaților. Domnul poruncește atunci ca servitorul să fie înțepat într'o țeapă mai înaltă, ca să fie mai sus și să nu-l ajungă mirosul.

Unii scriitori, între cari și marele nostru poet Eminescu, au văzut în figura lui Vlad Țepeș un făcător de dreptate, un domn care a fost crud numai pentru a stârpi hoția și nedreptatea din țară. In realitate însă el a fost un tiran neomenos, care iubea suferința altora, un degenerat la minte întocmai ca Ivan cel Groaznic din Rusia. Meritul său stă însă în apărarea țării împotriva lui Mahomed II.

Expediția lui Mahomed II în Țara Românească (1462).

Vlad Țepeș era aliat cu Ungurii, protejat la începutul domniei de Ioan Corvin, iar mai târziu de fiul acestuia, Matei, care ajunsese rege al Ungariei și de accia era rau privit de Turci. Refuzase să plătească tributul, prinsese și trăsese în țeapă pe Hamza-pașa dela Vidin, care trecuse Dunărea și voia să-l prindă într'o cursă. In schimb Vlad Țepeș cu ajutor unguresc trecu Dunărea și prădă Șiștovul, omorând pe toți Turcii din acel oraș. Aceste fapte ale domnului Țării Româneștî supărară pe Mahome II cuceritorul Constantinopolului, care se hotărî să alunge pe Vlad Țepeș și să dea țara unui domn credincios Turcilor. In tabăra turcească se afla Radu cel Frumos, fratele lui Vlad, care fusese crescut la curtea sultanului. Pe acesta hotărî Mahomed II, să-l așeze în scaun și astfel porni către Dunăre cu o oaste mare de ieniceri și spahii.

Vlad Țepeș îl aștepta la trecerea fluviului, dar după o mică luptă, văzând superioritatea oastei turcești, se retrase, așa că sultanul izbuti să înainteze înlăuntrul țării.

Intr'o noapte însă, domnul Țării Românești atacă pe neașteptate oastea otomană cu mica lui armată, profită de învălmășeala produsă ca să pătrundă până la cortul padișahului, însă din nefericire pentru domn, acesta nu se afla atunci sub cort. Mai multe mii de Turci căzură în această luptă, în care fuseseră luați prin sur-

prindere. Totuşi armata turcească se reculese şi continuă să înainteze, silind pe Vlad Ţepeş să se retragă.

Boierii înspăimântaţi de puterea duşmanilor, părăsiră pe domnul lor şi recunoscură de stăpân pe Radu cel Frumos, aşa că Vlad Ţepeş cu câţiva credincioşi fu silit să se adăpostească în Ardeal, unde credea că va căpăta ajutor dela regele Matei Corvin.

Încă înainte de expediţia lui Mahomed II Vlad Ţepeş intrase în duşmănie şi cu domnul Moldovei Ştefan cel Mare. Temându-se că Mahomed II atacând Ţara Românească, să nu reţie Chilia pentru dânsul şi să pue o garnizoană turcească în coastele Moldovei, Ştefan profită de acest prilej ca să încerce să ia cetatea pentru dânsul. Dar garnizoana ungurească a Chiliei, rămasă acolo din vremea lui Ioan Corvin, respinge atacul domnului Moldovei, care e silit să se retragă rănit la picior.

Vlad Ţepeş în Ungaria. A doua domnie (1476).

Retras în Ardeal, Vlad Ţepeş îşi dădu seama că Matei Corvin, nu e dispus să înceapă un război cu Turcii ca să-l restabilească în scaunul domniei. El se gândi atunci să se împace cu Turcii şi scrise sultanului o scrisoare, în care îi făgăduia că de acum înainte îi va fi supus credincios, dacă-i va da voie să se întoarcă în domnie.

Această scrisoare căzu însă în mâinile slujitorilor regelui Ungariei, care aflând de conţinutul ei, porunci ca Vlad Ţepeş să fie adus prizonier la Buda, unde fu ţinut închis aproape doisprezece ani. Se spune că în timpul cât stetea în închisoare, neavând împotriva cui să-şi astâmpere setea de sânge, crudul domn prindea şoareci şi-i trăgea în ţepe de lemn fabricate de dânsul.

Matei Corvin găsise prilejul nimerit cu ocazia prinderii lui Vlad Ţepeş şi a expediţiei lui Mahomed II ca să reia definitiv pe seama coroanei ungureşti Amlaşul şi Făgăraşul, feudele din Ardeal, cari le căpătaseră domnii Ţării Româneşti încă din vremea lui Vlaicu-Vodă.

Dela o vreme însă Matei Corvin se convinse că fă-

cuse o greşeală, neajutând la timp pe Vlad Ţepeş. Toţi domnii cari urmară după dânsul, deşi mai mulţi dintr'înşii fuseseră puşi în scaun fie de Unguri, fie de Ştefan cel Mare din Moldova, se dădură de partea Turcilor, neavând tăria să se împotrivească unui ordin venit dela sultan.

Pentru a-şi asigura aşa dar, un domn energic în Ţara Românească, Matei Corvin liberează pe Vlad Ţepeş din închisoare şi hotărăşte să-i redea domnia. Mai întâi îl trimite să lupte cu oastea ungurească din Bosnia împotriva Turcilor. După aceia îl cheamă în Ardeal, de unde cu ajutor unguresc şi dela Ştefan cel Mare, trece Carpaţii şi alungă din Ţara Românească pe Laiotă Basarab, domn susţinut de Turci. (1476). A doua domnie a lui Vlad Ţepeş fu însă de scurtă durată. După trei luni dela urcarea lui în scaun, Turcii văzând într'însul un credincios al lui Matei Corvin, trimit o oaste de a lor cu Basarab ca să-l alunge din ţară. In lupta care se dădu, Vlad Ţepeş fu omorît de Turci, căzând pentru apărarea ţării sale.

XVI.

Ştefan cel Mare.

(1457—1504).

I.

Cucerirea scaunului domniei.

Ştefan cel Mare, fiul lui Bogdan II, este fără îndoială una din acele figuri, care dă generaţiilor următoare curaj şi încredere în soarta unui neam şi care îl călăuzesc în mersul istoriei sale. Inconjurat de duşmani mari şi puternici a ştiut, nu numai să-şi păstreze ţara, dar chiar să apere singur cu boerii şi ţăranii lui din Moldova, porţile Europei de cotropirea barbarilor, fără să se odihnească o clipă, timp de 47 de ani.

La început venise ca să-şi răzbune moartea tatălui său. Boierii moldoveni trecură mai toţi de partea fiului învingătorului dela Crasna şi Petru Aron fu învins „în tina dela Doljeşti“ pe Siret, apoi la Orbic.

Urât şi dispreţuit se văzu silit să fugă în Polonia, iar domnul cel tânăr cu ostaşii lui pătrunseră în Suceava. Pe câmpia Direptăţii, lângă cetatea de scaun, o mare adunare populară în frunte cu înţeleptul mitropolit Teoctist, episcopii, boierii, târgoveţii şi „toată ţara" proclamară pe Ştefan ca domn legiuit în scaunul părinţilor şi strămoşilor lui.

Moldova şi vecinii ei în vremea lui Ştefan cel Mare.

In vremea lui Ştefan cel Mare, Moldova se întindea peste toate ţinuturile dela Carpaţi până la Nistru şi câmpiile pustii depe malurile acestui fluviu începură să fie colonizate cu sate de plugari harnici, cari ştiau să-şi facă datoria şi în timp de război cu coasa şi cu furca. Toţi ţăranii răzeşi proprietari de pământ erau datori să vie la chemarea domnului la „oastea cea mare", ridicarea în massă. Alături de ei erau *cetele* boierilor, cari veneau cu ţăranii de pe moşiile lor şi cetele târgurilor, compuse din târgoveţi, cari se puteau strânge mai repede în caz de nevoie.

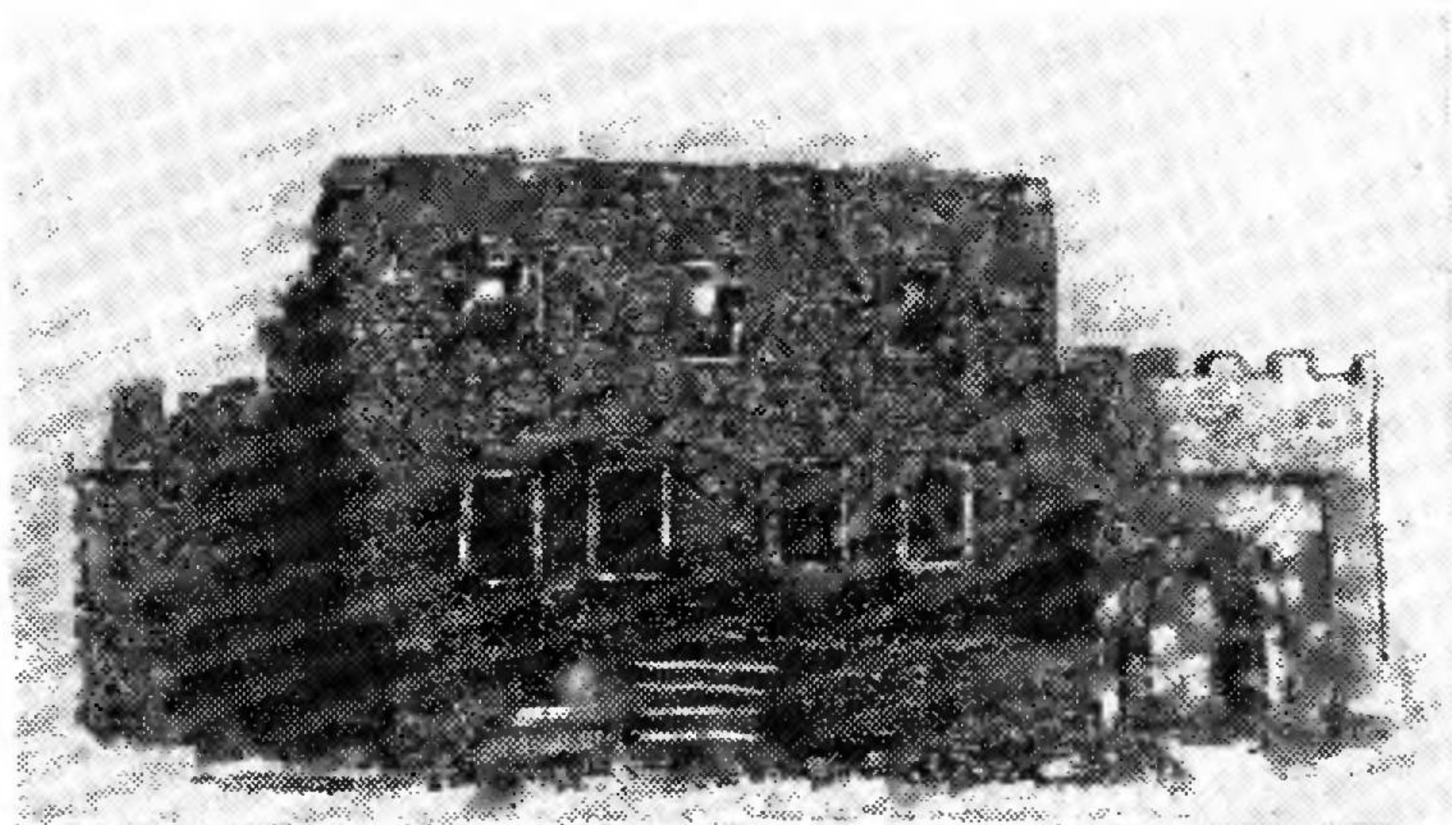
Oastea lui Ştefan era o „oaste de ţară", iar *lefegii*, mercenari, avea puţini, pentru că obiceiul acestei oştiri nu se lăţise încă în Europa. Ţara era apărată de cetăţi: la Nistru era Cetatea Albă reparată de Ştefan, Ciubărciul, lângă cetatea Tighinei şi Hotinul, la Nord Suceava, spre Carpaţi Cetatea Neamţului şi Târgul Trotuşului iar pe Siret Romanul sau Cetatea Nouă. Unele oraşe aveau palisade de lemn ca apărare, dar inginerii greci şi italieni începuseră să clădească şi cetăţi de piatră cu turnuri rotunde şi punţi, cari se pot ridica în faţa porţilor.

Ţara era bogată, negustorii italieni, Poloni şi Armeni, cari treceau prin Moldova dela Marea Neagră spre Lemberg, aducând din Orient mirodenii, covoare, metale şi pietre scumpe, iar din Apus postavuri şi arme, lăsau mult bănet vameşilor domnului.

Astfel se explică cum a avut Ştefan mijloacele naturale ca să lupte fără încetare în lunga lui domnie.

Căci el trebuia să se bizuie numai pe puterile Moldovei, pe sprijinul vecinilor invidioşi nu se putea bizui. In Polonia domnia atunci regele Cazimir, fratele lui Vladislav, cel ucis la Varna. Era un om calculat, care nu se înflăcăra nici pentru ideile de cruciată împotriva Turcilor, nici chiar pentru interesele ţării lui. Singurul lucru ce-l preocupa era căpătuirea fiilor lui, întinderea şi întă-

rirea puterii familiei Iagellonilor în Polonia şi în ţările vecine. Era în mare duşmănie cu regele Ungariei, Matei Corvin, căci amândoi voiau să cucerească Boemia şi amândoi voiau să aibă sub suzeranitatea lor Moldova. De această duşmănie s'a folosit Ştefan

Palatul principilor din Mangup în Crimeia.
(Patria soţiei de a doua a lui Ştefan, grecoaica Maria).

ca să poată rămâne în picioare între amândoi. Matei Corvin era un rege mândru şi viteaz, căsătorit cu o italiancă din Milano, adusese la curtea lui învăţaţi italieni, cărţi italieneşti şi modele Renaşterii. El a continuat lupta împotriva Turcilor, începută de tatăl său, dar avea şi alte ambiţii: cucerirea Boemiei, ba şi a Vienei, aşa că nici pe ajutorul lui nu se puteau bizui cu siguranţă Ştefan cel Mare. Dintre vecini cel mai puternic era tot Turcul; sultanul Mahomed II, era atunci socotit ca cel mai primejdios şi mai puternic împărat al lumii.

Primele lupte.

Cel dintâi gând al lui Ştefan când se urcă în scaun a fost să urmărească pe Petru Aron, care se refugiase în Polonia. Domnul detronat păstrase cetatea Hotinului, pe care o dăduse pe mâna ostaşilor poloni. Regele Poloniei socotea pe Ştefan ca pe un aliat al Ungurilor, duşmanii lui. De aci au urmat oarecari lupte la graniţă între Ştefan şi Poloni, până ce domnul Moldovei recunoscu printr'un act solemn suzeranitatea coroanei polone. (1459).

In schimb Polonii îi restituiră cetatea Hotinului şi

silîră pe Petru Aron să plece din ţara lor în Ungaria.

Ştefan se căsători atunci cu Evdochia, fiica lui Simion Olelcovici, un principe rutean ortodox, pe care Polonii îl puseseră ca guvernator al lor în Kiev. Această apropiere de Poloni nu plăcu deloc Ungurilor, cu atât mai mult cu cât Ştefan cel Mare atacă la 1462 Chilia, care era a lui Vlad Ţepeş, dar era ţinută de o garnizoană ungurească.

Am văzut că această încercare a lui Ştefan nu izbuti. Viteazul domn nu se descurajă de această înfrângere, ci aşteptă prilejul nimerit. În adevăr, în vremea domniei lui Radu cel Frumos, cetăţenii din Chilia erau nemulţumiţi, căci domnul voia să dea cetatea Turcilor. Ştefan cel Mare luă înţelegere cu locuitorii, şi năvăli pe neaşteptate asupra Chiliei. Unul din pârcălabii lui Radu fu prins de Moldoveni în târgul de sub cetate, pe când petrecea la o nuntă, celălalt fugi şi se închise după ziduri, dar cu ajutorul orăşenilor Moldovenii cuprinseră şi cetatea, care se afla atunci pe o insulă pe braţul cu acelaşi nume al Dunării. (1465). Ştefan mai clădi şi o altă cetate pe mal, numind-o Chilia nouă şi după aceia se întoarse la Succava, lăsând oaste de pază şi pârcălabii lui în cetate.

Lupta de la Baia cu Matei Corvin (1467).

Un război între Ştefan şi Matei Corvin era acum neînlăturat. Regele Ungariei învinovăţea pe Ştefan pentru că trecuse de partea Poloniei, duşmana lui, şi pentru că luase Chilia. Domnul Moldovei la rândul său se plângea din cauza adăpostului oferit de Unguri în Ardeal rivalului său, Petru Aron. De aceia Ştefan năvăli cu oaste în Secuime şi ştiu să câştige de partea lui pe Secui, cari adesea l-au ajutat mai târziu în războaele lui.

După îndemnul lui Ştefan, Saşii se răsculară împotriva regelui Ungariei, ceiace sili pe acesta să vie în persoană în Ardeal să potolească răscoala. După ce izbuti să supuie pe răsculaţi, Matei Corvin, aflând că Ştefan era acela care îi aţâţase, se hotărî să-l pedep-

sească şi la începutul iernii trecu munţii prin pasul Oituz cu o oaste de 40.000 de oameni (1467). Ştefan nu avea la îndemână decât 12.000 de oşteni şi se mulţumi să dea lupte mici pentru a întârzia înaintarea regelui. Matei Corvin izbuti să cucerească Trotuşul, cetatea de lemn dela Bacău şi începu înaintarea pe valea Siretului spre Suceava. După o mică luptă la Roman, armata ungurească ajunse la Baia, pe atunci oraş mare locuit mai ales de Saşi veniţi din Ardeal. Acolo în timpul nopţii de 14 Decembrie fu atacat de Ştefan pe neaşteptate. Ostaşii moldoveni dădură foc palisadelor de lemn ale oraşului, şi într'o mare învălmăşeală tăiară cu săbiile lor aproape jumătate din oastea ungurească. Regele fu rănit cu trei săgeţi în spate şi cu o lovitură de lance şi fu transportat în grabă pe o targă spre graniţă.

Ungurii îngropară în munţi tunurile lor, căci nu le mai puteau transporta pe căile desfundate. Ştefan trimise înainte cu oşti pe Isaia vornicul să taie retragerea regelui, dar Ungurii izbutiră să scape cu fuga înainte de sosirea Moldovenilor.

Ştefan năvăli din nou în Ardeal, unde în cele din urmă izbuti să pue mâna pe Petru Aron pe care-l dădu pe mâna călăilor.

Luptele cu Muntenii şi cu Tătarii.

După uciderea lui Petru Aron se produse o apropiere între Ştefan şi Matei Corvin. Ştefan vedea că nu se prea poate bizui în caz de nevoe pe ajutorul Polonilor şi pe de altă parte prevedea că va avea în curând de luptat cu Turcii, deaceia el renunţă la suzeranitatea Poloniei şi se împacă cu regele Ungariei. Un prim rezultat al acestei apropieri fură luptele cu Muntenii. Atât Matei Corvin, cât şi Ştefan cel Mare voiau să aibă în Ţara Românească un domn prieten al creştinilor, în locul vasalului turcesc, Radu cel Frumos. In anul 1470, Ştefan începu ostilităţile, arzând cetatea Brăilei, dar îndată Turcii răspunseră, trimiţând pe Tătari în Moldova. Domnul Moldovei se îndreptă atunci împotriva noului

duşman şi-l învinse în „dumbrava“ dela Lipnic, pe Nistru. Insuşi fiul hanului fu prins de Moldoveni şi cu toate soliile şi darurile trimise de tatăl său, Ştefan porunci să fie omorât, răzbunând astfel sufletele bieţilor ţărani Moldoveni ucişi în trecerea barbarilor.

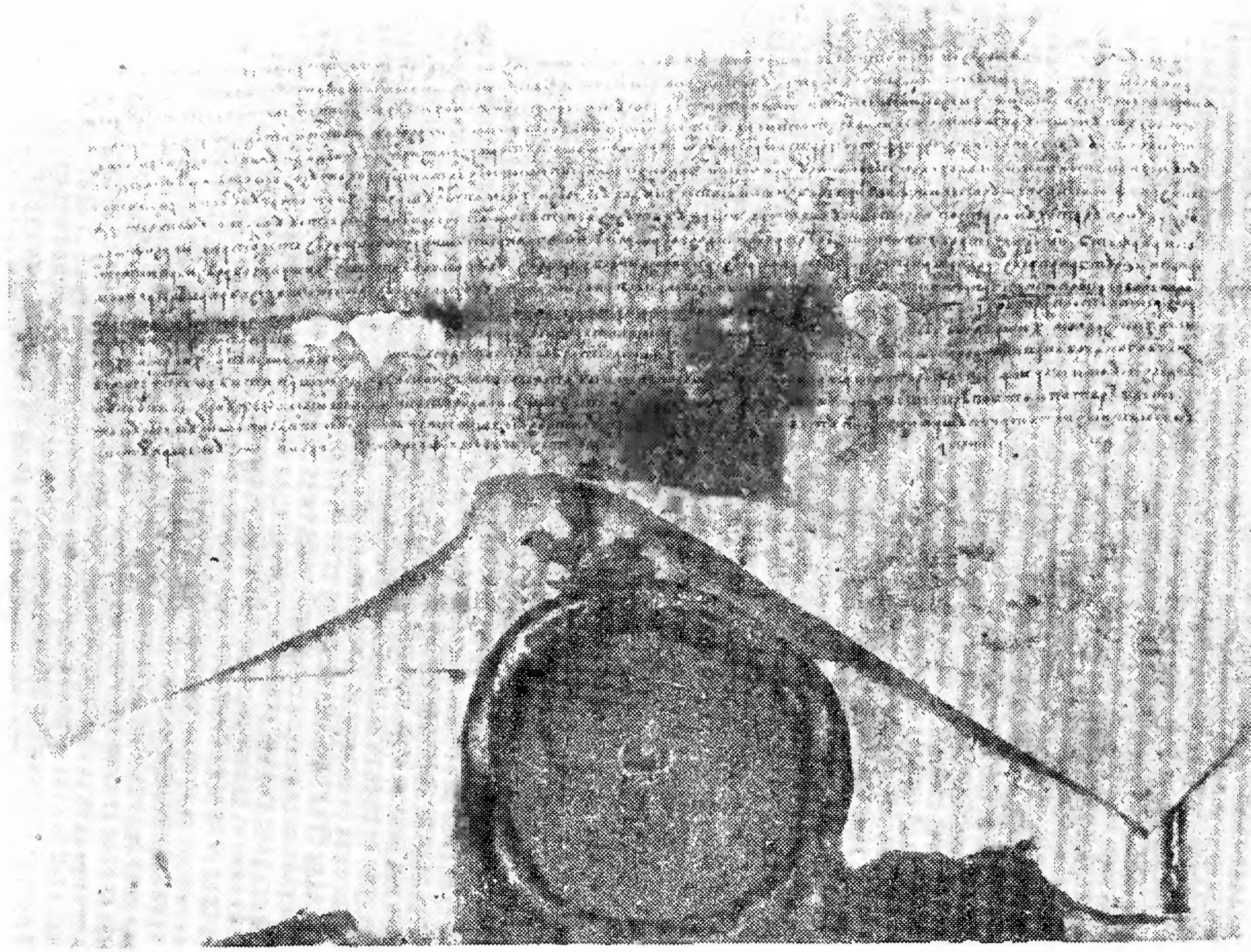
Radu cel Frumos nu aşteptă o nouă năvălire a lui Ştefan în ţara lui, pe care o prevedea şi se încumetă să treacă el cu oaste pe pământul Moldovei. Dar Ştefan, „îl izbi“ la Soci, în judeţul Bacău (1471), sfărâmându-i oastea şi fugărindu-l. Peste doi ani, domnul Moldovei izbuti în sfârşit să-şi îndeplinească planul de a înlocui pe Radu cu un om de încredere al lui. După o luptă ce ţinu trei zile la Cursul Apei lângă Râmnic, Radu învins se retrase în Cetatea Dâmboviţei, dar nici zidurile cetăţii nu putură opri pe Moldoveni. Radu fugi la Turci, dar soţia lui şi fiica lui, Maria-Voichiţa fură prinse de învingător împreună cu toate averile domneşti. Maria-Voichiţa, fiica duşmanului, dusă în Moldova deveni mai târziu soţia lui Ştefan cel Mare.

In locul lui Radu domnul Moldovei puse în scaun pe un pretendent anume Laiotă Basarab, dar abea se îndepărtase Ştefan şi Radu se întoarce cu ajutor turcesc şi alungă pe rivalul său. Noua domnie a lui Radu nu ţinu mult, căci el muri peste un an şi Laiotă izbuti să ia iarăşi domnia.

Luptele cu Turcii. Izbânda dela Vaslui (1475).

Sultanul Mahomed II nu putea lăsa nepedepsită cucerirea Ţării Româneşti de Ştefan, ţară pentru supunerea căreia se ostenise el însuşi. Deaceia în iarna anului 1474 el trimise în Moldova pe Soliman Paşa cu 120.000 de oameni cu misiunea de a supune pe domn şi de a-i sfărâma oastea. Oastea turcească trecu Dunărea fără mare greutate şi se îndreptă spre drumul de negoţ care ducea spre Vaslui şi Iaşi. Ştefan se retrase aşteptând ajutoare dela vecini şi în adevăr îi sosiră în tabără o oaste de Secui şi un detaşament mai mic de Poloni.

La 10 Ianuarie 1475 Ştefan îşi opri retragerea în

Hrisov moldovenesc cu pecete atârnat

fața Vasluiului, la pârâul Racovăț. Era o zi friguroasă și cețoasă. Inainte de a se fi luminat de ziuă domnul Moldovei dădu atacul din față cu Secuii și din flanc cu Moldovenii. Marea oștire a Turcilor se clătină și apoi porni într'o învălmășeală cumplită. Locul mlăștinos, ceața, necunoașterea terenului, măriră turburarea păgânilor cari se risipiră. Mulți căzură prinși, și mai mulți fură uciși: „Și au biruit atunci Ștefan Vodă și au căzut atunci nenumărată mulțime de oameni și mulți fără număr au fost prinși de vii", scrie cronica Moldovei.

După alungarea Turcilor din țară Ștefan dădu o proclamație către toți principii creștini din Europa scrisă în limba latină, în care îi vestea de marea izbândă: „Facem cunoscut, zice proclamația că pe la sărbătoarea Bobotezei sultanul a trimis împotriva noastră o oaste de 120.000 sub conducerea lui Soliman pașa, împreună cu domnul Țării Românești, iar noi cu ajutorul lui Dumnezeu atotputernicul am pornit împotriva dușmanilor creștinătății, i-am învins, i-am pus sub picioarele noastre și pe toți i-am trecut sub ascuțișul săbiei". Dar ajutor nu veni de nicăeri și Turcii se pregăteau din nou asupra Moldovei.

Papa Sixt IV numi pe Ștefan „atlet al lui Cristos", Venețienii îl felicitară, dar banii strânși în Europa pentru cruciată fură dați lui Matei Corvin, care zicea că Ștefan este „căpitanul său". Când solii moldoveni sosiră la Veneția și protestară spunând că domnul lor nu e căpitanul nimănui, ci e stăpân de sine stătător în țara lui, era prea târziu.

Expediția lui Mahomed II. Lupta de la Valea Albă sau Războeni.

Ștefan se găti de luptă, singur cu Moldovenii lui în fața dușmanului. In vara anului 1475 flota turcească luă Caffa, cetatea Genovezilor din Crimeia, unde luptară și câțiva Moldoveni veniți în ajutor, iar în Iulie 1476 Mahomed II, cu toate puterile marei lui împărății se îndreptă asupra lui Ștefan. Domnul Moldovei fusese prevenit din vreme. El se afla cu tabăra la Bârlad, de unde trimitea scrisori în Ardeal după ajutor, se coborî apoi în valea Berheciului lângă Siret, așteptând pe dușmani. Mahomed II urmă de data aceasta valea Siretului, îndreptându-se spre Suceava, iar dinspre Nistru se iviră cetele prădalnice ale Tătarilor.

Ştefan rămăsese numai cu 10.000 de oameni, boieri de ţară şi cetele răzeşilor, căci cealaltă oaste urmărea pe pe Tătari. El se întări într'un codru la Valea Albă sau Războeni în judeţul Neamţului, făcându-şi o cetate cu trunchiuri de copaci în mijlocul desişului pe malul unui pârâu adânc. In mai multe rânduri sultanul încercă să treacă pârâul şi să ia cu asalt întăriturile moldoveneşti, dar fu respins de săgeţile şi de tunurile lui Ştefan. In sfârşit în seara zilei de 26 Iulie 1476, Turcii cu numărul lor mare covârşiră puterile Moldovenilor, şi până târziu oasele boerilor albiră între copacii codrului.

După plecarea Turcilor Ştefan ridică pe locul bătăliei o capelă pentru sufletele celor căzuţi, pe *pisania* căreia se citeşte şi azi în limba slavonă: ,,Noi Ştefan Voevod şi cu fiul nostru Alexandru eşit-am înaintea Turcilor aici şi am făcut cu dânşii mare războí în luna Iulie 26 şi cu voia lui Dumnezeu fură biruiţi creştinii de către păgâni şi căzură acolo mare mulţime din ostaşii moldoveni".

Mahomed II atacă atunci cetăţile Moldovei, Suceava, Neamţul, Hotinul, dar nu le putu lua. Aflând că Ştefan pregăteşte o nouă oaste, că Ungurii şi Polonii se apropie de graniţele Moldovei cu ajutor armat, văzând că hrana se împuţinează, că se ivesc boli în oaste şi iarna era aproape, Mahomed II se hotărî să se retragă. El părăsi Moldova hărţuit de oştenii lui Ştefan, fără ca izbânda lui să fi însemnat supunerea ţării şi a domnului ei.

XVII.

Ştefan cel Mare.

II.

Luptele pentru câştigarea Ţării Româneşti (1476—1482).

In armata ungurească ce venise în ajutorul lui Ştefan cel Mare cu prilejul năvălirii lui Mahomed II se afla şi fostul domn muntean, Vlad Ţepeş. Oastea ungurească sosise prea târziu, căci sultanul fusese nevoit să se retragă de pe pământul Moldovei. Ştefan însă se folosi de

prezența lui Vlad cu o oaste ungurească pentru a recuceri Țara Românească, a cărei domn Basarab Laiotă trecuse de partea Turcilor. In adevăr, Vlad Țepeș izbuti să recapete scaunul domnesc, dar, precum am văzut, Turcii cu domnul lor, se întoarseră, îl bătură și-l uciseră. Ștefan nu se descurajă, ci găsi un alt pretendent, care se arăta gata să lupte pentru cauza creștină, Basarab cel Tânăr, fiul unui domn cu același nume, care domise cu vre-o treizeci de ani mai înainte. Ridicat în domnie cu ajutorul lui Ștefan, el se purtă cu supușii lui tot așa de crud ca și Vlad Țepeș, deaceia a fost poreclit Țepeluș.

Ca și predecesorii lui, el uită datoria față de domnul Moldovei, care-i dăruise domnia și trecu și el de partea Turcilor, pe care-i ajută să străbată prin pasurile munților în Ardeal. Oastea turco-munteană fu însă zdrobită de voevodul Ardealului Ștefan Bathory și de românul bănățean Pavel Chinezul la Câmpul Pâinii lângă Orăștie, (1479).

In cele din urmă armata din Ardeal trecu munții și în același timp Ștefan cel Mare se arătă cu oastea lui peste Milcov, în chip de răzbunare.

Basarab-Țepeluș se îndreptă împotriva binefăcătorului său însă, după o luptă crâncenă la Râmnic (1481), pierdu definitiv domnia. In locul lui învingătorii se învoiră să pue ca domn al Țării Românești pe Vlad Călugărul, fiul lui Vlad Țepeș.

Ștefan pentru a se asigura împotriva unei noi trădări a domnului vecin, ocupă cu oastea lui cetatea Crăciuna din părțile Vrancii, care până acum ținuse de Țara Românească (1482). In adevăr această măsură de apărare era îndreptățită, căci noul domn nu fu multă vreme credincios cauzei creștine.

In situația în care se afla domnul Țării Românești e drept că nu putea ține piept Turcilor, cari aveau garnizoană în țară la Giurgiu și sub amenințarea lor erau nevoiți să li se supună. De aceia toate sforțările lui Ștefan de a asigura această țară printr'un domn prieten se dovediră zădarnice.

Legăturile lui Ştefan cu papa şi cu Veneţia.

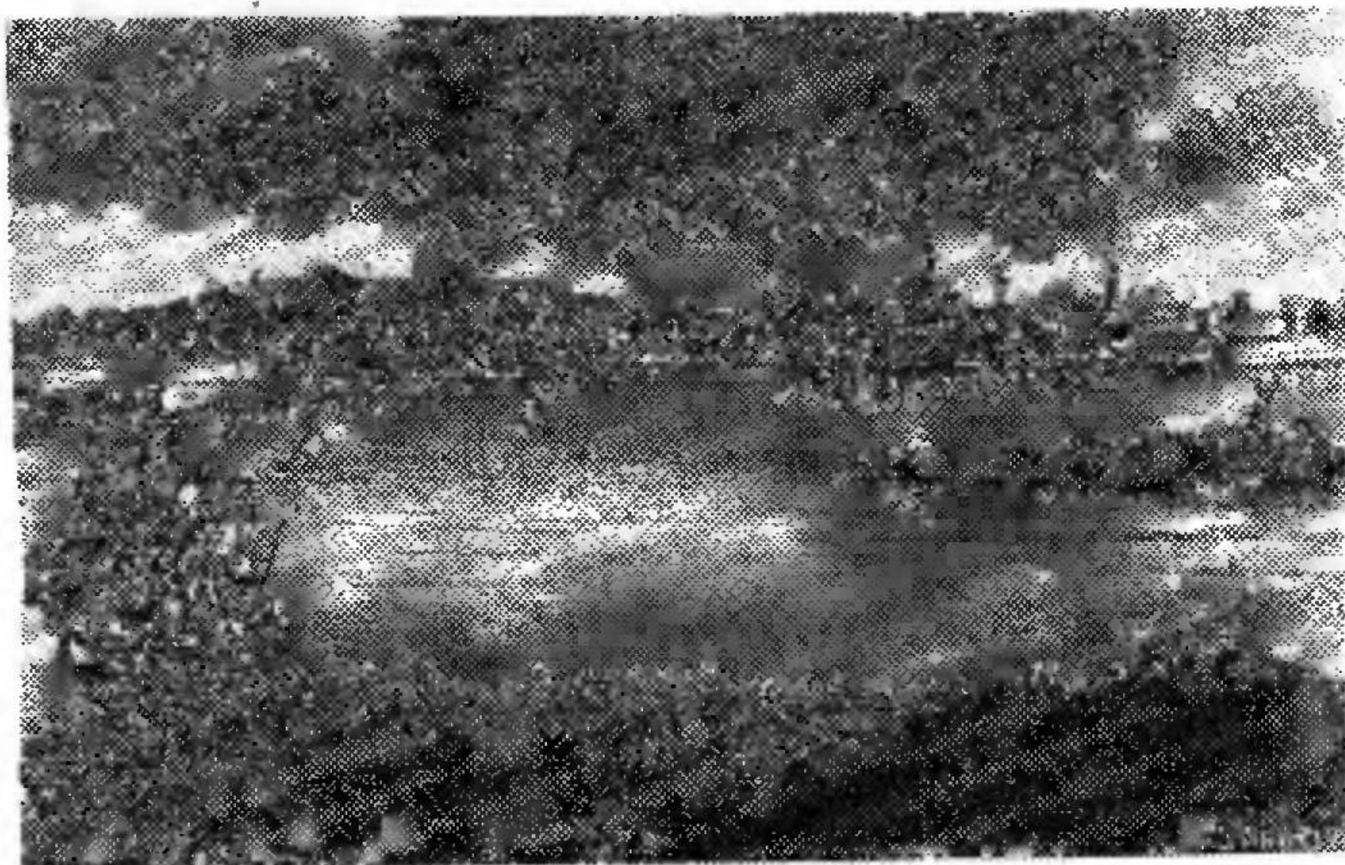
In timpul luptelor cu Muntenii, Ştefan trimisese mai multe solii papii Sixt IV, pe care, ca pe un conducător al lumii catolice, îl ruga să intervie să se facă o cruciată generală a Europei împotriva Turcilor. Deasemenea el se adresează şi republicei Veneţiei care era în războı cu Turcii pentru coloniile pe cari le avea în insulele Mării Egee şi în Moreea. La 1478 Ştefan trimitea în Italia ca sol al lui pe un grec, Ioan Ţamblac, care era rudă cu soţia lui a doua, Maria din Mangup. Solul domnului Moldovei prezentă senatului veneţian o scrisoare a acestuia în care arăta însemnătatea Moldovei pentru toată creştinătatea. El numea Moldova „poarta de apărare a Ungariei şi a Poloniei şi straja acestor două regate". El, Ştefan, zice scrisoarea, a luptat ani întregi în şir şi numai astfel ceilalţi creştini au fost lăsaţi în pace. In special arăta valoarea celor două cetăţi. Chilia şi Cetatea Albă, „care valorează cât întreaga Moldovă". Deaceea e interesul creştinităţii întregi să se scoale în ajutorul Moldovei şi să o apere de a cădea în mâinile păgânilor. Apelul lui Ştefan cel Mare, nu fu ascultat, nu i-se trimiseră nici arme, nici bani, aşa că, lăsat iarăşi singur în faţa Turcilor, nu putu împiedeca în cele din urmă căderea celor două cetăţi „porţile Moldovei".

Pierderea Chiliei şi a Cetăţii Albe (1484).

Matei Corvin, singurul rege care mai arăta din când în când dorinţa de a ajuta pe Ştefan, amestecat într'un război în Austria, se văzu silit să încheie pace cu Turcii. De acest lucru se folosi noul sultan Baiazid II, care urmase în scaun după moartea tatălui său Mahomed II şi atacă pe neaşteptate la 1484 cele două cetăţi moldovene, Chilia şi Cetatea Albă. In toiul verii sultanul trecu Dunărea cu o oaste mare, cu care veniră să se unească şi Vlad Călugărul, domnul Ţării Româneştii, precum şi hanul Tătarilor cu sălbatecii lui călăreţi. Asediul cetăţii Chilia ţinu opt zile. Cu toate sforţările celor doi pârcălabi Ivaşcu şi Maxim, cetatea căzu în mâinile sultanului. De acolo Baiazid se îndreptă împotriva Cetăţii Albe pe care o cuceri în două zile.

Căderea acestor cetăţi avu pentru Moldova urmări foarte triste. Drumul de negoţ care venea din Polonia în spre Marea Neagră şi care aducea prin vămi multă bogăţie ţării fusese tăiat.

Moldova nu mai avea ieșire la mare, și chiar trecerea spre gurile Dunării putea de acum să fie tăiată de Turci. Afară de aceasta Turcii, stabilind o garnizoană permanentă în cetăți, erau oricând

Chilia. (după o stampă din veacul XVIII).

în stare să năvălească pe neașteptate, putând astfel să aibă toată țara la mâna lor, așa cum făcuseră și cu Țara Românească prin garnizoana dela Giurgiu.

Cetatea Albă.

Cu drept cuvânt se poate spune că, deși au mai urmat încercări de a scăpa de Turci, independența Moldovei a încetat cu pierderea acestor două cetăți.

Jurământul de la Colomeia (1485).

Văzând acum că este în primejdie să fie răpus de către Turci, Ştefan cel Mare se hotărî să ceară ajutor dela regele Poloniei. Regele Cazimir ceru însă să aibă dela Ştefan o dovadă pe faţă că se recunoaşte vasalul său, ca să-l poată ajuta în această calitate. Deaceia îl invită să depuie jurământul de credinţă în oraşul Colomeia din Pocuţia. Domnul Moldovei primi să îndeplinească această ceremonie umilitoare, numai cu nădejdea că va dobândi ajutorul aşa de necesar împotriva Turcilor.

El se îndreptă în întâmpinarea regelui cu o suită numeroasă de oşteni şi de boeri călări, cu steagurile boiereşti la fiecare ceată şi se întâlni cu dânsul la Colomeia. Regele primi pe domn sub cort şi Ştefan îngenunchie în faţa lui ca să jure credinţă pe Evanghelie. In acea clipă pe neaşteptate pânzele cortului fură lăsate la o parte, după cum poruncise mai înainte regele, ca să vadă toată oastea şi nobilimea strânsă în câmpie cum acest mare erou îngenunchiase în faţa regelui Poloniei.

Această jertfă a mândriei sale nu folosi însă lui Ştefan. Turcii prinseseră de veste de lipsa lui din ţară şi trimiseseră dela Chilia şi Cetatea Albă cete prădalnice, cari arseră mai multe oraşe şi sate, chiar şi târgul Sucevii. Zădarnic ceru Ştefan ajutor dela Poloni, acest ajutor nu sosia nici acum. Atunci domnul se îndreaptă iarăşi către Moldovenii lui şi cu oastea lui birui pe Turcii, cari călcaseră pământul ţării, la Cătlăbuga (1485) şi apoi la Şcheia (1486). Dar cetele turceşti, aşezate acum în cetăţile luate dela Moldoveni veneau in fiecare an din nou să prade, tot mai îndrăzneţe, iar regele Poloniei departe de a ajuta pe Ştefan, încheie pace cu Turcii.

Ştefan se adresează o ultimă oară regelui Ungariei Matei Corvin. Acesta îi dă atunci două cetăţi în Ardeal, ca să aibă unde să se adăpostească, în caz când Turcii l-ar sili să iasă din ţara lui, anume Ciceiul şi Cetatea de Baltă. In legătură cu aceste stăpâniri în Ardeal Ştefan a înfiinţat acolo episcopia românească a Vadului. Dar tocmai când Ştefan aştepta un ajutor mai serios din partea regelui Matei, care se gândea să rupă pacea cu Turcii, acesta moare, (1490). Lipsit de orice ajutor din partea vecinilor, Ştefan încheie şi el pace cu Turcii, primind să plătească tributul cerut de dânsii.

Expediţia lui Ioan Albert în Moldova (1497).

După moartea regelui Cazimir IV al Poloniei urmează la tron fiul său, Ioan Albert. Acesta era un tânăr îndrăzneţ şi şiret, care fusese crescut de un învăţat italian Filip Buonacorsi-Callimah. Ioan Albert, după sfaturile profesorului său, cugeta să întindă puterea familiei Iagellonilor peste cât mai multe ţări. Fratele mai mare, Vladislav, ajunsese rege al Boemiei, apoi, după moartea lui Matei Corvin, şi rege al Ungariei, un alt frate Alexandru rămăsese cu Litvania şi mai era încă un frate mai mic, Sigismund, care nu domnea încă în nici o ţară. Fraţii se întruniră în ascuns şi hotărâră să numească pe Sigismund domn al Moldovei, înlăturând pe Ştefan, deşi Ungurii se împotriviră, temându-se ca Moldova să nu cadă prea mult sub suzeranitatea polonă.

La 1497 Ioan Albert ridică o mare oaste din toată Polonia şi ca să poată lua pe Ştefan prin surprindere îi trimise veste înşelătoare că vine în ajutorul lui ca să recucerească Cetatea Albă şi Chilia dela Turci.

Ştefan însă aflase prin prietenii lui din Polonia, cari erau planurile regelui şi se pregăti de luptă. Ca să afle mai sigur intenţiile lui trimise ca soli doi boieri, cari întâmpinară pe rege la graniţă. Regele însă arestă pe soli şi-i trimise în lanţuri în Polonia şi astfel se descoperiră intenţiile lui duşmănoase.

Oastea polonă ajunse până la Succava, pe care o înconjură de toate părţile, pe când Ştefan se retrăsese cu oastea lui spre miază-zi. Garnizoana cetăţii condusă de portarul Luca Arbore respinse toate atacurile polone şi tunurile regelui nu putură să deschidă drum prin ziduri oştirilor duşmane. Tocmai atunci sosi din Ungaria, voevodul Maramureşului Bartolomei Dragffy, de origine românească şi rudă prin alianţă cu Ştefan cel Mare. Era însoţit de 12.000 de oameni şi avea misiune de a împiedeca luarea Moldovei de către Poloni. Prin mijlocirea lui Dragffy Ioan Albert, care vedea că atacul lui nu are nici un rezultat, se văzu silit să se împace cu Ştefan cel

Mare, obligându-se să se întoarcă înapoi în țara lui pe drumul pe care venise. Dar el nu se ținu de cuvânt, ci trecu cu toată oastea prin altă parte și mai multe sate, fură prădate. Ștefan atunci plin de setea răzbunării se luă după armata polonă și o ajunse în codrii Cozminului.

Lupta de la Codrul Cozminului (26 Octombrie 1497).

O parte din oastea polonă ajunse în mijlocul codrului, când se văzu atacată de Moldoveni, cari prăvăleau asupra ei din înălțimi trunchiuri de copaci și pietroae. In învălmășeală Polonii încercară să se întoarcă înapoi spre ariergarda lor, care se afla la intrarea codrului. Dar acolo sosise Ștefan cu grosul oștirii lui și tăiase retragerea Polonilor. Numai cavaleria îmbrăcată în zale izbuti să-și facă drum spre Cernăuți, salvând astfel pe rege și o parte a oastei. Restul armatei polone fu nimicit, toate tunurile și carele cu provizii căzură în mâinile învingătorilor. Intre timp sosise din Polonia ca ajutor un corp de călăreți din Mazovia, dar ei nu putură să se unească cu oastea regelui, căci îi întâmpinase mai înainte vornicul Boldur cu o altă oaste moldovenească și-i nimicise cu totul la satul Lențești. Regele cu restul armatei trecu Prutul în vad la Cernăuți, unde-l ajunse iar din urmă Ștefan cel Mare. Și aci o parte din oastea regală căzu pe câmpul de luptă, așa că Ioan Albert abea izbuti să se întoarcă în țară cu un foarte mic număr de oameni.

In vara anului următor (1498) Ștefan făcu o expediție de răzbunare în Polonia, prădând și arzând toate orașele și satele din Galiția până aproape de Cracovia, care pe atunci era capitala Poloniei.

Intervenind însă regele Ungariei, în cele din urmă se încheie pace în anul 1499 între Moldova și Polonia.

Prin tratatul de pace Moldova apare cu totul liberă și nu mai recunoaște vechea suzeranitate a Poloniei asupra ei. Mai mult, tratatul spune că în caz când ar năvăli Turcii în Polonia prin Moldova și ar lua cu ei pe Moldoveni, lucrul nu poate fi privit ca un act de ostilitate al acestora, căci ei ar face-o fără voie.

Sfârşitul lui Ştefan cel Mare.

Ultimii ani ai domniei marelui voevod fură ani de pace. La 1501, murind Ioan-Albert, se alege ca rege fratele său Alexandru. Ştefan se folosi de prilejul acestei schimbări de domnie în ţara vecină şi ocupă fără luptă Pocuţia, provincia pe care o luaseră înapoi Po-

Mormântul lui Ştefan cel Mare.

lonii în timpul urmaşilor lui Alexandru cel Bun. Zădarnic protestară Polonii şi trimiseră soli să ceară Pocuţia, Ştefan le răspunse: „Această ţărişoară e a mea şi nu o dau odată cu capul". Polonii nu îndrăzneau să calce încă odată pământul Moldovei, aşa că Pocuţia rămase în mâinile lui Ştefan.

Marele domn era acum bătrân şi bolnav, suferea de podagră (gută) şi vechea rană din tinereţe dela Chilia se deschise din nou. Dogele Veneţiei îi trimisese un medic italian priceput, care l-a îngrijit până în ultimile clipe, dar boala se agrava şi din pricina supărărilor. Puţin înainte de a-şi da sfârşitul, Ştefan descoperise un complot boeresc, care avea de scop să înlăture dela moştenirea tronului pe Bogdan, fiul din a treia căsătorie al lui Ştefan şi să pue în scaun pe nepotul domnului, Ştefan al lui Alexandru, (Alexandru era fiul lui Ştefan cel Mare din prima căsătorie, dar murise tânăr înaintea tatălui său). Ştefan pedepsi cu moartea pe aceşti boieri, asigurând astfel liniştea ţării.

Marele domn închise ochii la 2 Iulie 1504. Moldova întreagă simţise că pierduse pe părintele şi pe apără-

torul ei, iar creştinătatea pe unul din luptătorii ei mai de frunte. Poporul îl numi Ştefan cel Mare şi Sfânt. Odihneşte şi azi în mormântul ce-şi pregătise la mânăstirea Putna zidită de dânsul.

XVIII.

Organizarea politică, socială şi economică a ţărilor române. — Cultura slavă.

Domnul, titlul şi puterea lui.

Principatele române erau organizate după modelul statelor răsăritene din Europa, model luat dela Imperiul Bizantin prin intermediul Bulgarilor şi Sârbilor. Spre deosebire de statele din Apusul Europei, unde era sistemul feudal, fiecare nobil stăpânitor politic pe moşia lui, statele din răsărit erau unitare şi puterea suveranului era aproape absolută. Aşa erau şi domnii ţărilor române. Domnul era şeful oştirii, judecătorul suprem, numea şi destituia pe dregători, strângea birurile pe tot întinsul ţării prin funcţionarii lui. Dar puterea lui era mărginită de sfatul boierilor şi de legea nescrisă (datină sau obicei). Cei dintâi domni ai Ţării Româneşti îşi ziceau „mari voevozi", spre a se deosebi de ceilalţi voevozi, anteriori unităţii statului. Al doilea titlu era cel de *domn* (din latinescul *dominus*), care în slavoneşte se spunea *gospodin* sau *gospodar*.

Orice cumpărare sau stăpânire de pământ trebuia întărită prin privilegiul domnesc (hrisov sau uric), căci domnul era considerat în teorie ca stăpânul întregii ţări.

De fapt domnul nu stăpânea decât locurile pustii (locuri domneşti), oraşele cu moşiile lor de prin prejur, numite ocoale şi anume păduri numite *branişte,* compuse din câteva sate.

Marii dregători

Domnul era ajutat la cârmuirea ţării de sfatul boierilor. Boieri se numeau atât acei cari aveau funcţiunile înalte ale statului (marii dregători), cât şi în genere toţi membrii clasei de sus, nobilii.

Marii dregători alcătuiau sfatul tainic (intim) al domnului. care mai târziu, mai ales în cazuri de judecată, se mai numea şi *divan*. Sfatul lua toate hotărârile privitoare la politica ţării şi avea şi drept de judecată. La el luau parte şi mitropolitul cu episcopii. In cazuri grave, când urma să se ia o hotărâre care schimba obiceiurile ţării, se aduna sfatul cel mare, în care intrau şi boierii mai mici.

Marii dregători purtau anume insigne, toiege de diferite culori, precum şi costume, cari arătau funcţiunea lor.

In fruntea marilor dregători din Ţara Românească era *marele ban*, funcţiune care a fost luată dela Unguri odată cu alipirea banatului de Severin.

La sfârşitul veacului XV scaunul banului se mută la Craiova, de unde el guverna cele cinci judeţe de peste Olt cu ajutorul *bănişorilor* de judeţe.

Al doilea mare dregător, care în Moldova era cel dintâi, era *marele logofăt*, şeful cancelariei domneşti, având la dânsul şi pecetia domnească. El mai îngrijea şi de toate procesele şi delimitările moşiilor boiereşti.

Marele vornic (dela dvor=curte) era conducătorul şi judecătorul curţii domneşti, precum şi al întregii ţări. In Moldova erau doi mari vornici, unul pentru Ţara de Sus cu reşedinţa la Dorohoi, altul pentru Ţara de Jos cu reşedinţa la Bârlad. Ei aveau şi atribuţii militare până la înfiinţarea dregătoriei hatmanului.

Marele postelnic, numit şi statornic, avea grijă de administraţia curţii domneşti, deaceia se numea şi mareşal al curţii. El introducea şi pe solii streini la domn.

Marele vistiernic era în fruntea finanţelor, ţinea registrele dărilor, ale veniturilor şi cheltuelilor la visterie.

Marele spătar ţinea la ceremonii în mână spada domnească. In Ţara Românească era conducătorul oştirilor.

Portarul de Suceava era comandantul militar al cetăţii Suceava. In veacul XVI a fost înlocuit cu *hatmanul*, căruia i-s'a dat cârmuirea întregii oştiri. Exista numai în Moldova.

Paharnicul, numit în Moldova şi *ceaşnic*, avea grija vinurilor dela masa domnească şi trebuia să guste întâi din paharul domnului, ca să arate că băutura nu e otrăvită.

Comisul, era asupra grajdurilor domneşti, *stolnicul* avea grija mesei domnului (stol, slavoneşte masă, de unde românescul stoler), iar *clucerul* avea cheile cămărilor cu provizii (cluci, slavoneşte cheie).

Numirile acestor boieri au fost împrumutate de Români mai ales dela Bulgari, unele ca logofăt, comis, spătar, vistiernic existau şi în imperiul bizantin, şi au fost adoptate de noi prin intermediul Bulgarilor. Altele au o origină pur slavă ca stolnicul, clucerul, postelnicul sau ungurească paharnicul, vornicul.

Alături de aceşti boieri erau şi funcţionari subalterni al doilea şi al treilea logofăt sau vistiernic. Foştii mari dregători luau şi ei parte la judecăţi şi purtau titlul funcţiunii ce avuseseră cu particula *biv*. (fost).

Judeţele şi oraşele.

Alături de administraţia centrală a ţării exercitată de domn cu sfatul boierilor, era în ţările noastre şi o administraţie specială a judeţelor şi a oraşelor. Judeţele în Ţara Românească erau, ca şi azi, numite mai ales după numele râurilor ce le străbat, şi erau conduse de căpitani. In plus faţă de judeţele de azi mai era în vechime şi judeţul Secuieni între Prahova şi Buzău cu capitala la Vălenii de Munte.

In Moldova judeţele se numeau *ţinuturi* şi numele lor derivă mai ales dela oraşe. In fruntea lor erau câte doi *pârcălabi* (nume care derivă prin intermediu unguresc din germanul *burggraf*=castelan). Pârcălabii aveau şi conducerea militară a garnizoanelor din cetăţi.

Oraşele (în Moldova *târguri*) erau considerate ca proprietăţi domneşti împreună cu *ocolul* sau moşia din jur, care puteau cuprinde mai multe sate. Dela o vreme, încă în veacul XV, domnul a început a vinde sau a dărui mânăstirilor, ba chiar şi particularilor, părţi din moşiile târgurilor, şi târguri întregi.

Organizaţia municipală era compusă dintr'un reprezentant al domnului (vornic de târg sau ureadnic) şi din consiliul celor 12 *pârgari* (din germanul bürger=cetăţeni) prezidat de un *judeţ* în Ţara Românească, de un *şoltuz* sau *voit* în Moldova, aleşi de orăşeni.

Armata.

Armata era împărțită în *cete* conduse de boieri, dar alături de cetele boierești erau și cetele târgurilor, ridicate dintre orășeni. Unele sate erau scutite de biruri cu obligația ca în schimb să ție arme întotdeauna pregătite și să fie gata de luptă la orice chemare, aceste sate militare erau numite sate de curteni, slujitori, sau roșii de țară. (De unde Roșii de Vede, numiți mai târziu Roșiorii de Vede). Alături de această oaste de țară erau și mercenarii sau lefegii, aduși mai ales dintre Sârbi și Bulgari. Oștile românești luptau mai ales pe jos; chiar când aveau cai, aceștia slujeau mai mult la transport, căci în clipa luptei era obiceiul ca „oastea să se pedestrească". Incă din vremea lui Vlad Dracul și mai ales sub Ștefan cel Mare apare la noi și artileria. Tunurile se numeau *pușli*, iar puștile *sânețe*. Foarte întrebuințat era și arcul mai ales *arcul cu vârtej* sau arbaletă. Pentru paza cetăților dela graniță și a pasurilor din munți erau *plăeșii* conduși de un *vătaf de plăeși*. Și aceștia erau niște săteni din anume sate militare scutite de biruri. In caz de primejdie mare se putea ridica toată țara în arme, ceiace se numea „*oastea cea mare*", de care nu putea fi scutit nici un bărbat în stare de a lupta.

Justiția.

Toți funcționarii înalți mai aveau și drept de judecată. Ultima instanță era însă divanul domnesc, care adesea se strămuta din loc în loc împreună cu domnul spre a împărți dreptate. Sentința se dădea printr'un hrisov, dar se putea întâmpla ca cel nemulțumit să apeleze la infinit la fiecare schimbare de domnie. De aceia se punea de domn o amendă mare plătibilă în vite, pentru acei cari ar redeschide fără dreptate un proces. Această amendă se numea *zavescă*. Procedura de judecată consta mai ales din luarea jurământului. Impricinații puteau să ceară să fie judecați de egalii lor: *jurători*, 6, 12 sau 24 boeri sau săteni proprietari, peste a căror sentință nu putea trece nici domnul (obicei feudal apusean).

Legea nu era scrisă, ci era păstrată din obiceiuri tradiționale, această lege se numea „*obiceiul pământului*". Incă din vremea lui Ștefan cel Mare, apar în manuscris la noi *pravile* slavonești, adică adunări de legi, dar ele erau numai consultate, nu obligatorii.

Clasele sociale.

Clasa socială mai înaltă, nobilimea, era aceia a *boierilor*. (Numele de boier a fost adoptat la noi din limba bulgară). Boier era numai acela care era proprietar de pământ. Dela o vreme s'au despărţit marii proprietari de pământ cu proprietăţi individuale, boierii propriu zişi, de micii proprietari, cari îşi lucrau singuri pământul şi-l stăpâneau în *devălmăşie*, adică tot satul împreună. Aceştia se numiră în Ţara Românească *cnezi* sau *moşneni* (dela moşie), iar în Moldova *răzeşi*. Toţi proprietarii de pământ erau datori domnului cu ajutor armat pe socoteala lor şi nu erau scutiţi de biruri, decât în cazuri de favoare excepţională. Altă clasă socială era aceia a târgoveţilor sau orăşenilor, cari se ocupau mai ales cu negoţul. Cei mai mulţi, în special în Moldova, erau streini, Saşi, Armeni şi Unguri. Ţăranii cari n'aveau pământ erau siliţi să muncească pe moşiile boierilor şi erau şerbi, adică datorau boierului muncă gratuită în schimbul folosirii unei părţi de moşie şi nu se puteau muta în alt sat, decât în anume condiţiuni. Şerbia a existat la noi dela întemeierea principatelor. Ţăranii şerbi se numeau în Ţara Românească *rumâni*, în Moldova *vecini*. Clasa socială cea mai de jos era a *robilor*, compusă din Tătari şi Ţigani, împărţiţi în cete numite *sălaşe*.

Starea economică. Dările. Negoţul.

După cum am văzut toate clasele sociale plăteau dări. Cele mai multe dări erau în natură şi constau din a zecea parte din produse, adică zeciuiala sau *dijma*. Erau diferiţi funcţionari domneşti, cari umblau prin sate după strângerea dijmelor, unii strângeau găleţi de grâu şi se numeau gălctari, alţii buţile cu vin, etc. Amenzi mari în natură plăteau satele în cari se făptuiau crime rămase nedescoperite, amenzi numite *duşegubina* (slav.: pierdere de suflet). De la o vreme, mai ales de când ţara începu să plătească tribut Turcilor, apărură şi dările în bani. Principala dare în bani era *birul*, care se lua pentru tributul turcesc. Dările în bani se plăteau solidar de un

sat întreg, visteria stabilea *cisla*, adică suma globală ce urma să plătească un sat sau un oraş şi apoi autoritatea locală îl repartiza după puterile fiecărui locuitor.

Alte venituri ale domniei erau, pe lângă ocnele de sare şi vămile. In veacul al XV vămile aduceau mult venit pentru că se făcea un negoţ foarte mare în ţările noastre.

Negustorii din oraşele săseşti din Ardeal, Braşovul, Sibiul, Bistriţa, precum şi cei din Lemberg în Polonia, aduceau la noi şi în tot Orientul, mărfuri din Flandra şi din Germania, în special postavuri. Din Orient aduceau în schimb pe la noi mirodenii, metale şi stofe preţioase şi chiar robi. Ţările noastre exportau mai ales vite, în special Moldova.

Aceşti negustori se întâlneau la Dunăre şi la mare cu negustorii italieni, veneţieni, (dela cari a rămas numirea de venetic), genovezi şi florentini, aşezaţi mai ales la Chilia şi Cetatea Albă, dar cari înaintau şi în interiorul ţării.

Toţi aceşti negustori aveau tratate de comerţ cu domnii români, sau privilegii pentru a putea cumpăra şi vinde în ţară cu anume scăderi de vamă. Vama se plătea nu la graniţă, ci la trecerea în oraşe *(vama cea mică)* şi la desfacerea mărfurilor de târguri sau iarmaroace (vama cea mare). Luarea Chiliei, a Cetăţii Albe şi apoi a Brăilei de Turci a ruinat comerţul înfloritor al ţărilor noastre.

Biserica şi cultura.

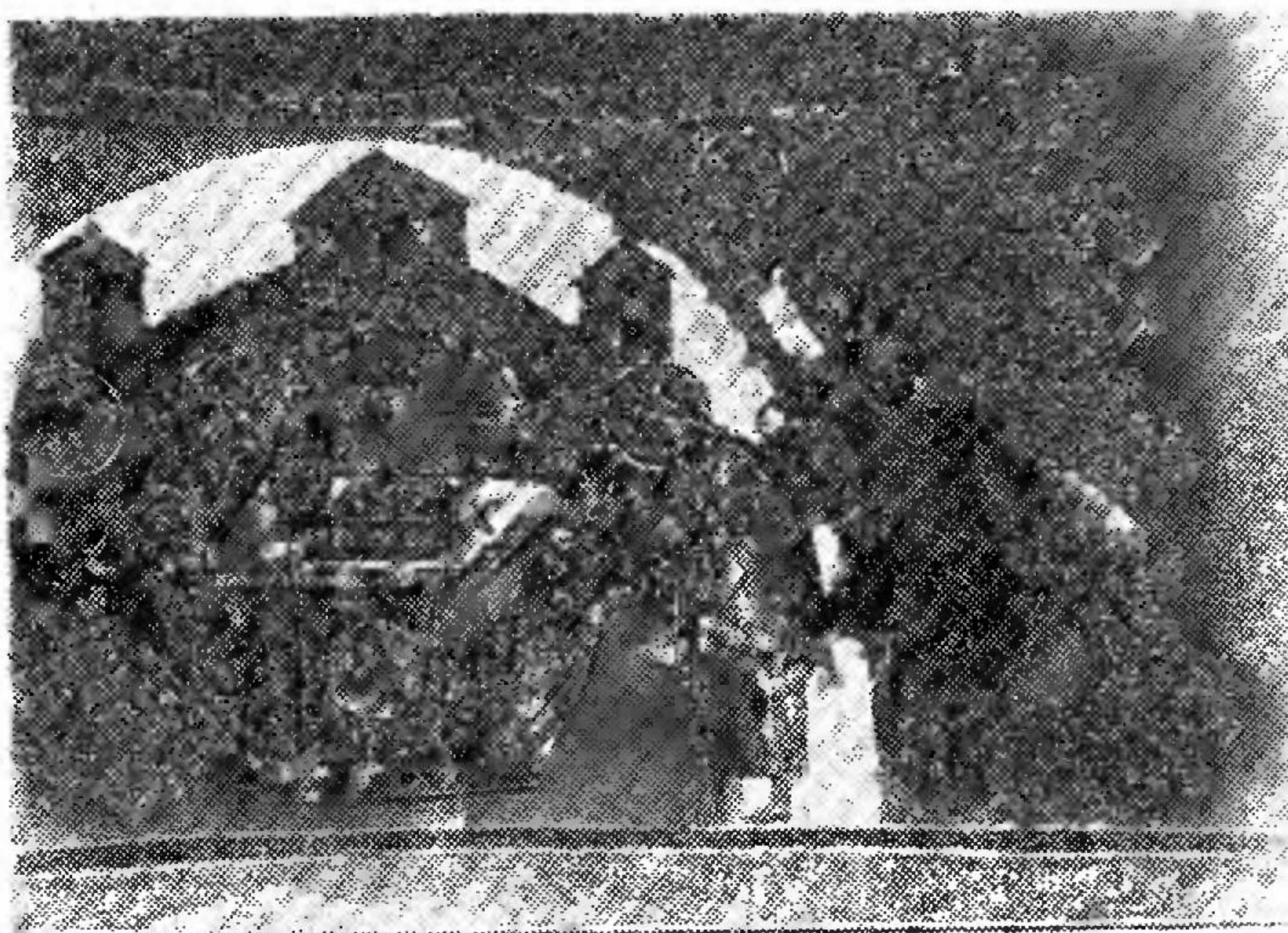
Primul mitropolit al Ţării Româneşti fusese, cum am văzut, un grec, Iachint Critopol, dar infuenţa grecească nu ţinu mult. Deşi biserica noastră depindea de patriarhia grecească dela Constantinopol, totuşi o influenţă mai adâncă în biserică o avură Slavii din sudul Dunării. Primele mânăstiri fură fundate de sârbul Nicodim (Vodiţa şi Tismana) şi ucenicii lui răspândiră cultură bisericească în limba slavă şi în Moldova. După căderea Bulgariei şi Serbiei în mâinile Turcilor, călugării şi cărturarii din aceste ţări se refugiară cu manuscrisele lor în ţările române, ceiace întări curentul slavonesc în biserică. Mai contribui la aceasta şi sfinţirea marelui mi-

tropolit al Moldovei Teoctist la Ipec în Serbia, la 1453, deoarece la acea dată tocmai fusese luat Constantinopolul de Turci.

Pictură murală la Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş.

Şi în stilul de clădire şi în pictura noastră veche bisericească se văd înrâuririle Slavilor din sud. Aceştia

Pictură murală la Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş.

însă nu aveau o artă originală, ci o împrumutaseră dela Bizantini, aşa că şi noi prin intermediul lor am avut în biserică *stilul bizantin*.

Cea mai frumoasă şi în acelaşi timp cea mai veche biserică în stil bizantin, ca arhitectură şi pictură, este în Ţara Românească

Tavă de argint lucrată (sec. XV).

biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş. In Moldova în vremea lui Ştefan cel Mare, stilul bizantin al bisericilor este amestecat cu stilul gotic, venit din Polonia.

Dela mânăstiri, cari erau pe atunci singurele şcoli, se trimiteau la cancelaria domnească secretarii cari alcătuiau acte oficiale, numiţi *grămătici* sau *diaci*. Deaceia şi actele emanate din cancelaria domnească şi celelalte învoieli erau scrise tot în limba slavă. Şi literatura era scrişă la noi în limba slavă, deaceia această epocă se numeşte *epoca slavonismului*, Limba slavă întrebuinţată la noi era *vechea bulgară*, care am văzut că era limba bisericească şi literară a tuturor Slavilor Ortodocşi. Mai târziu ea fu înlocuită cu *medio-bulgară* (adică limba bulgară

medie, dela sfârşitul Evului Mediu). In Moldova *medio-bulgară* era amestecată în biserică, acte oficiale şi literatură cu *limba rusă apuseană.*

In Evul Mediu a înflorit în ţările noastre şi o literatură originală în limba slavă, care cuprinde, în afară de scrieri religioase (predici, imnuri, vieţi de sfinţi, etc.) şi scrieri istorice: cronici sau *letopiseţe*. Cronici în limba slavă s'au păstrat numai în Moldova.

Cele mai vechi sânt cele dela mânăstirea Bistriţa şi dela mânăstirea Putna, cari sânt redacţii ale unei aceleiaşi cronici scrise în vremea lui Ştefan cel Mare, cuprinzând faptele domnilor moldoveni, dela întemeiere până la sfârşitul domniei acestui voevod. Ele sânt pline de simţire adânc religioasă şi de patriotism moldovenesc. In veacul XVI cronica lui Ştefan cel Mare a fost continuată din porunca domnilor următori de către episcopul Macarie, egumenul Eftimie şi călugărul Azarie, cari scriu lucrări istorice tot în slavoneşte, luând ca model literar cronicile bizantine.

XIX.

Ţara Românească şi Moldova după Ştefan cel Mare.

Ţările române la moartea lui Ştefan cel Mare.

In clipa în care Ştefan cel Mare închide ochii, ţările române se aflau într'o situaţie plină de primejdii. Inaintarea otomană în Europa era în ascensiune şi acel care ştiuse s'o ţie în loc nu mai era. Ţara Românească îşi pierduse independenţa politică, iar Moldova deşi avea o situaţie ceva mai bună, plătea şi ea tribut imperiului otoman, căci Ştefan cel Mare fusese silit către sfârşitul domniei sale să accepte plata lui stabilită încă din vremea lui Petru Aron.

In Ungaria şi Polonia domniau doi fraţi, Vladislav şi Alexandru, cari însă nu erau în bună înţelegere din cauza intereselor opuse ale celor două ţări. De altfel în amândouă aceste ţări ridicarea nobililor împotriva puterii regale ducea la o stare de anarhie, aşa că Românii nu se puteau bizui pe sprijinul lor. Din nefericire, nici în

interiorul ţărilor române nu era linişte şi pace, luptele pentru tron încep iarăşi. De aceia odată cu moartea marelui domn se poate spune că începe o încetă decădere a ţărilor noastre.

Ţara Românească. Radu cel Mare (1496—1508).

După moartea lui Vlad Călugărul urmează în scaunul Ţării Româneşti, fiul său, Radu zis cel Mare nu pentru faptele lui războinice, ci pentru că a fost organizatorul bisericii. Radu cel Mare a trăit în relaţii prieteneşti cu Ungaria, deşi avea să se plângă de pretendenţii la tron şi de boierii pribegi adăpostiţi la Braşov. deasemenea era prieten şi cu Polonia. Numai cu domnul Moldovei, Bogdan III, era să aibă un război, însă cei doi domni duşmani s'au împăcat înainte de a începe lupta.

Organizarea bisericii a făcut-o Radu cu ajutorul lui Nifon, fostul patriarh dela Constantinopol. Turcii scoseseră pe Nifon din scaunul patriarhiei, deşi se arătase un om temător de cele sfinte şi bun ocârmuitor al bisericii. Radu aflând că fostul patriarh se află ţinut sub pază de Turci, cere voie acestora să-l cheme în Ţara Românească, ceiace ei îngădue. Nifon stabilit la Târgovişte deveni un sfătuitor şi un învăţător pentru domn şi pentru boieri.

Domnul, scrie cronica, îi dete toate pe mână, zicându-i: „eu să domnesc, iară tu să îndreptezi şi să ne înveţi legea lui Dumnezeu şi să fii tată şi păstor mie şi tuturor oamenilor şi sol al lui Dumnezeu".

Nifon adună atunci un sinod cu preoţii şi boierii ţării şi hotărăşte schimbarea organizării bisericii muntene: se fundează două episcopii, la Buzău şi la Râmnic.

Curând însă se iscă o ceartă între patriarh şi domnul ţării. Domnul voia să căsătorească pe sora lui cu un boer Bogdan, care divorţase de soţia lui dintâi. Nifon însă îi spuse că biserica nu primeşte despărţirea soţilor, aşa că Bogdan nu trebue să ia pe sora domnului, ci să se împace cu soţia lui dintâi. Radu cel Mare supărat, învi-

nueşte pe patriarh că „strică obiceiurile ţării“ şi-l alungă, iar Nifon aruncă blestem asupra domnului şi a ţării şi se retrage la muntele Athos, unde rămâne până la moarte.

In locul lui, Radu aduce ca sfătuitor bisericesc pe Maxim, fost despot al Sârbilor, care se călugărise şi ajunsese mitropolit. Tot către sfârşitul domniei sale Radu întemeiază şi prima tipografie în ţările noastre. In fruntea ei a pus pe călugărul Macarie, care la 1507 tipăreşte prima carte la Târgovişte, anume *Sfânta Liturghie*, în limba slavă cu litere aduse din Veneţia.

O altă operă bisericească a lui Radu cel Mare a fost clădirea mânăstirii Dealului, lângă Târgovişte, cu podoabe de piatră sculptată şi pictură în stil bizantin. In această mânăstire a şi fost îngropat.

Mihnea cel Rău (1508—1510).

Urmaşul lui Radu cel Mare a fost Mihnea cel Rău. El prigoni neamul boierilor Craioveşti din Oltenia. Aceşti boieri erau puternici şi bogaţi şi izbutiseră să obţie ca scaunul banatului Olteniei să fie mutat dela Severin în oraşul lor, Craiova, în vremea domniei lui Vlad Călugărul. Deoarece cei mai mulţi bani ai Olteniei erau din familia lor, ei se numesc şi Banoveţi. Pârvu Craiovescu şi Barbu, fratele său clădiră cu cheltuiala lor mânăstirea Bistriţa în judeţul Vâlcea, care deveni un focar de cultură slavonă în tot veacul al XVI-lea.

In lupta cu familia Craioveştilor, Mihnea întrebuinţă o mulţime de şiretlicuri, omorând şi prinzând pe neaşteptate pe partizanii lor. Se povesteşte că într'un rând domnul se retrăsese într'o pivniţă mare a curţii domneşti, ca să se sfătuiască cu boierul său, Stoican, cum să omoare pe fraţii Craioveşti, dar un frate mai mic al acelor boieri se ascunsese într'o butie şi auzise convorbirea lor. El se grăbi să dea veste fraţilor lui despre cele ce plănuia domnul şi ei au vreme să fugă în Ardeal.

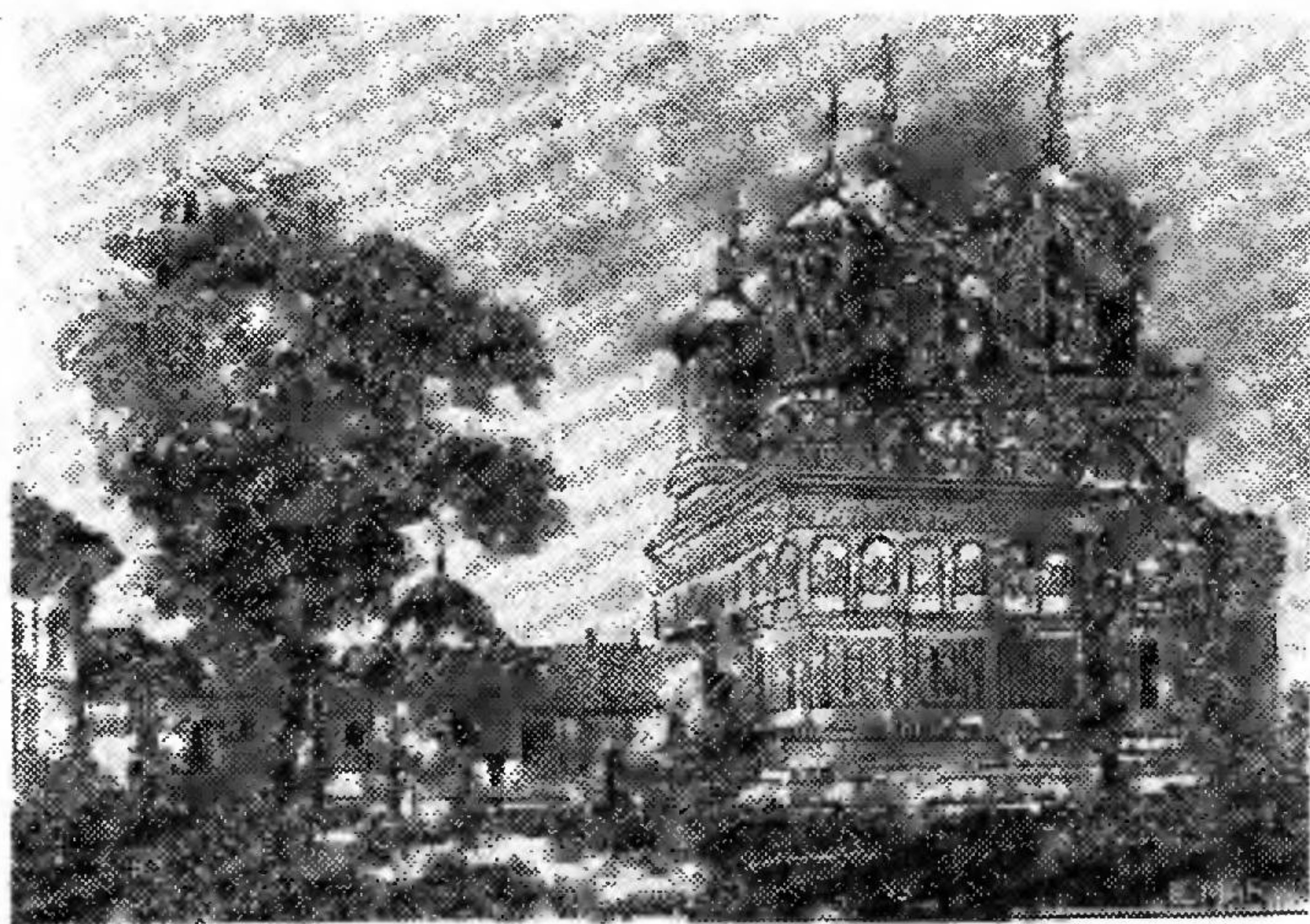
Craioveştii de pe munţi se întorc cu oaste, răscoală pe partizanii lor şi alungă pe Mihnea cel Rău. Domnul se refugiază la Sibiu, dar şi acolo e urmărit de duşmanii lui. Intr'o Duminecă Dumitru Iacşici, sârb în-

rudit cu Craioveştii, îl ucise, trăgând un foc de puşcă asupra lui din turla unei biserici. Mihnea fu îngropat în biserica Saşilor din Sibiu, unde se vede şi azi piatra lui de mormânt. In Ţara Românească Turcii puseseră ca domn pe Vlad fiul lui Vlad Călugărul (1510—1512).

Dar şi acesta îşi pierde curând domnia din cauza învrăjbirii cu familia Craioveştilor. Aceştia vin în ţară cu ajutor turcesc şi după o luptă la Bucureşti, Vlad e bătut şi prins. Paşa Mehmet îl condamnă la moarte. „Insuşi paşa cu mâna lui i-au tăiat capul în oraş în Bucureşti subt un păr", spune cronica ţării.

Neagoe Băsarab (1512—1521).

Craiovenii pun atunci în scaun pe un domn din neamul lor, Neagoe Basarab, care zicea că e fiul natural al lui Basarab cel Tânăr, dar în realitate era fiul lui Pârvu Craiovescu.

Mânăstirea Curtea de Argeş. (După o stampă).

Ca şi Radu cel Mare, Neagoe Basarab a fost un domn evlavios şi protector al bisericii. Nu numai biserica din Ţara Românească s'a bucurat de binefacerile lui, dar întreaga ortodoxie de pretutindeni a găsit într'însul un protector.

Cu ajutorul banilor trimişi de dânsul s'au ţinut bisericile ortodoxe ale Sârbilor, Bulgarilor şi Grecilor, cari erau ameninţate cu pieirea sub jugul greu al Turcilor păgâni. A reparat şi a clădit biserici şi mânăstiri

Icoană de la Mânăstirea Argeş având reprezentată în mic pe doamna Despina cu fiul ei Teodosie mort în braţe.

la Muntele Athos la Ierusalim, la Constantinopol, în Siria, în Egipt, etc. In vremea lui Neagoe, Ţara Românească susţine credinţa ortodoxă din tot Orientul, ceiace este o mare operă culturală care rămâne ca un merit deosebit pentru neamul nostru.

In ţară Neagoe clădeşte mânăstirea dela Curtea de

Argeş, o minune de artă, împodobită cu plăci de marmură colorată, piatră ajurată şi poleită cu aur. In această lucrare a fost mult ajutat de soţia lui, doamna Despina, din neamul despoţilor sârbi. Neagoe a adus dela muntele Athos şi moaştele lui Nifon patriarhul şi le-a aşezat în noua lui ctitorie, deoarece în tinereţe trăise pe lângă acel patriarh şi ascultase învăţăturile lui.

La sfinţirea bisericii a venit poftit de Neagoe şi însuşi patriarhul dela Constantinopol, precum şi Gavril protul (superiorul) mânăstirilor dela Muntele Athos, care a scris viaţa patriarhului Nifon, după porunca domnului.

După moartea lui Neagoe au început iar turburări şi lupte pentru tron. Teodosie, fiul lui era minor şi a fost alungat de pretendenţii din alte familii. El se refugiază cu mama lui la Constantinopol, unde moare, încă copil. O duioasă icoană din acea vreme păstrată la Curtea de Argeş, arată pe Fecioara Maria cu Hristos mort în braţe şi alături cu aceiaşi durere de mamă pe doamna Despina purtând trupul fiului ei Teodosie.

In aceste lupte pentru tron se amestecă şi un turc Mehmet bei, care era din familia Basarabilor, dar se turcise. Mehmet bei este însă învins în cele din urmă de *Radu dela Afumaţi* (1522—1529). Toată domnia acestuia fu un război neîncetat cu rivalii lui la tron şi pe piatra lui de mormânt dela Curtea de Argeş, e reprezentat, sculptat în relief, pe calul de bătaie, cu mantaua fluturându-i în vânt şi cu buzduganul în mână, iar inscripţia însemnă cele opt-sprezece lupte purtate cu duşmanii.

Moldova. Bogdan III (1504—1517).

Fiul şi urmaşul lui Ştefan cel Mare a urmat politica de duşmănie începută de tatăl său împotriva Poloniei, refuzând să înapoieze Pocuţia. Bogdan scrie regelui Alexandru că îi va restitui această provincie numai dacă îi va da în căsătorie pe sora lui, Elisabeta. Dorind să recapete Pocuţia, regele primeşte şi iscăleşte la Cracovia un contract de căsătorie între domnul Moldovei şi sora lui. Bogdan face atunci greşala de a înapoia Pocuţia înainte ca să se fi celebrat căsătoria. Tocmai atunci moare regele Alexandru şi-i urmează la tron fratele său Sigismund, care declară că nu recunoaşte contractul încheiat de înaintaşul său, căci fusese făcut fără învoirea lui. Deasemenea şi Elisabeta spune că nu vrea să ia

de bărbat pe un chior. (Bogdan era bolnav de ochi şi cronicile îl numesc chiorul sau chiar orbul). Pocuţia însă Poloniei n'o înapoiază. Supărat, domnul Moldovei voia să pornească împotriva lor, dar e împiedecat de războiul ce izbucnise chiar atunci între Moldova şi Ţara Românească din cauza intrigilor polone.

Când oştile muntene ale lui Radu cel Mare steteau faţă în faţă cu ale lui Bogdan şi lupta era gata să izbucnească, mitropolitul sârb Maxim, vine în taberile ambilor domni şi-i îndeamnă să nu se bată, căci, zice el, nu se cuvine să se războiască două ţări de aceiaş credinţă şi cu aceiaşi limbă. E prima oară în istorie când se face apel la sentimentul de solidaritate între cele două ţări româneşti locuite de acelaşi popor. Acest apel fu ascultat şi cei doi domni din ţările surori se împăcară. (1506).

Bogdan, liberat de primejdia ce-l ameninţa din partea Ţării Româneşti, se îndreaptă din nou cu toate puterile lui împotriva Poloniei. După ce reocupă Pocuţia cu o parte a oastei lui, domnul trecu Nistrul la Hotin şi prădă şi pustii provinciile polone până la Liov (Lemberg), pe care-l înconjoară, fără să-l poată însă cuprinde. La întoarcere el cuceri oraşul Rohatin, pe care îl predă populaţia ortodoxă ruteană favorabilă domnului Moldovei. Regele Poloniei trimise atunci împotriva lui o expediţie de răzbunare condusă de Nicolae Cameniеţki, care reia Pocuţia, pradă o parte a Moldovei şi învinge oastea lui Bogdan. O mulţime de boieri cad prinşi în mâinile învingătorilor şi din porunca lui Cameniеţki li-se taie capetele (1509).

In cele din urmă intervin Ungurii, cari mijlocesc pacea între Moldova şi Polonia. Prin această pace Bogdan este silit să renunţe la proectul său de căsătorie cu sora regelui Poloniei şi pierde deasemenea şi Pocuţia.

Sfârşitul domniei lui Bogdan fu turburat şi de năvălirile cetelor prădalnice ale Tătarilor pe pământul Moldovei.

Stefan cel Tânăr (1517—1527).

Bogdan III muri la 1517 şi lăsă ca urmaş un fiu minor Ştefan cel Tânăr, căruia i s'a mai zis şi Ştefă-

niță. In vechea organizare a principatelor noastre nu era prevăzută instituția regenței pentru cazul minorității domnilor. In asemenea împrejurări domnul era considerat ca stăpânitor deplin, dar un boier cu mai multă autoritate sau rudă a domnului conducea sfatul boierilor, fără să aibă vre un titlu deosebit. Astfel la începutul domniei lui Ștefan cel Tânăr, țara era condusă de bătrânul boier Luca Arbore, portarul de Suceava, care slujise cu credință și pe Ștefan cel Mare și pe fiul său, Bogdan III.

Luca Arbore caută o împăcare cu Polonia și o alianță a Moldovei împotriva Turcilor. El trimite la regele Sigismund ca sol pe Luca Cârje, care arată că Moldovenii luptaseră în vremea lui Ștefan cel Mare împotriva Turcilor și izbutiseră să oprească înaintarea lor. Acum însă sânt amenințați să fie cotropiți de dânșii, Turcii încep să dea porunci domnului Moldovei, ca să stea cu oastea lui în ajutorul lor împotriva Ungariei. Se încheie atunci o alianță între Moldova și Polonia.

Ștefan cel tânăr la 1523 ia el însuși frânele cârmuirii, dar se arată ca un om crud și nepriceput. Acuză de trădare pe Luca Arbore și pe fii lui și capul înțeleptului și bătrânului boier cade sub secure din porunca domnului. O parte din boieri înspăimântați fug peste hotare, față de cei rămași Ștefan se poartă cu cruzime și nedreptate. Tocmai când nemulțumirea țării era la culme, Ștefan cel Tânăr moare și se bănuește că ar fi fost otrăvit chiar de soția lui.

XX.

Căderea Ungariei. Petre Rareș.

Căderea Ungariei. Lupta de la Mohaci (1526).

După moartea regelui Vladislav al Ungariei, îi urmă în domnie fiul său Ludovic II. Tot atunci în fruntea imperiului otoman se afla unul din cei mai mari sultani, Soliman II cel Măreț, care cu aceiași energie ca și

Mahomed II urmărea cucerirea Europei Centrale. De data aceasta însă Turcii nu mai aflară în calea lor principatele române. Vremea lui Mircea și a lui Ștefan trecuse, slăbiți de lupte cu dușmanii cât și de luptele interne, Românii nu mai puteau forma o barieră de apărare a Europei.

Soliman cuceri Belgradul (1521), apoi Severinul (1524) și în urmă se îndreptă împotriva regelui Ungariei. Lupta hotărâtoare se dete la Mohaci (1526), armata ungurească fu înfrântă cu desăvârșire, regele își pierdu viața în retragere. Ungaria era de fapt în mâinile Turcilor. Urmarea acestei izbânde a sultanului pentru principatele române fu că ele se găsiră aproape complet înconjurate de Turci și politica unui Mircea și a unui Ștefan de a se sprijini când pe Unguri, când pe Turci, pentru a păstra neatârnarea țărilor nu se mai putea practica. De acum supunerea țărilor noastre sub Turci urma să devie tot mai adâncă.

Principatul Transilvaniei.

După moartea lui Ludovic II se iviră doi pretendenți la tronul Ungariei: Ferdinand de Austria, fratele împăratului Carol Quintul și Ioan Zapolia, ales de nobilimea ungurească. Lupta dintre dânșii fu lungă și cu succes schimbător. In cele din urmă ea se decise tot prin intervennția Turcilor. Soliman ajută pe Zapolia, iar după moartea lui la 1541, făcu o nouă exediție în Ungaria cuceri Buda, capitala țării și instalã acolo un pașă.

Ungaria rămase împărțită de atunci în trei: o mică parte la nord și nord-vest rămase Austriei, partea centrală fu transformată în pașalâc turcesc: erau doi pași, unul la Buda, altul la Timișoara. Transilvania rămase ca un principat de sine stătător, dar cu obligația de a plăti tribut Turcilor. In fruntea lui, Soliman lăsă pe Ioan Sigismund fiul lui Zapolia, care deși se intitula rege, nu era într'o situație mai bună ca principii Moldovei și Munteniei. Urmașii lui renunțară de altfel la titlul de rege și se intitulară principi ai Transilvaniei. Erau acuma trei principate vasale Turcilor: Țara Românească, Mol-

dova şi Transilvania. Singura deosebire în ceia ce priveşte ultimul era că, deşi populaţia era românească, nobilimea era ungurească, aşa că principele ţării se alegea din rândurile ei şi era ungur, la început din familia Zapolia, apoi din familiile Bathory, Rakoczi şi altele. Principele era ajutat în cârmuirea ţării de o adunare, „dieta Transilvaniei", în care însă Românii nu erau reprezentaţi. Capitala principatului era la Alba-Iulia.

Moldova. Petre Rareş (1527—1538, 1541—1546). Luptele din Ardeal.

In luptele cari se deteră în Transilvania după căderea Ungariei, între Zapolia şi partidul austriac a jucat un rol hotărîtor domnul Moldovei Petre Rareş.

Petre Rareş cu familia lui.

Petre Rareş era fiul natural al lui Ştefan cel Mare şi trăise pribeag în ţări streine în timpul domniei lui Bogdan III şi a lui Ştefan cel Tânăr. După moartea acestuia boierii îl aleg domn al Moldovei.

Era o fire războinică şi mândră, iubitor de glorie şi plin de îndrăzneală. Nu a avut prudenţa înţeleaptă a tatălui său, în schimb s'a gândit şi dânsul să lupte pentru creştinătate împotriva păgânilor, aceiaşi ideie a cruciatei împotriva Turcilor se vede şi în politica sa.

In luptele din Ardeal se amestecă cu gândul ascuns de a supune pentru dânsul o parte a acestei ţări. El ia partea lui Zapolia împotriva lui Ferdinand de Austria şi trimite în ajutorul celui dintâi două armate. Prima trecu munţii prin pasul Oituz şi era comandată de vornicul Grozav, cealaltă îi trecu pe la Nord, venind din Bucovina de azi, şi era condusă de Barbovski, portarul de Suceava. In Transilvania partizanii lui Ferdinand erau mai ales Saşii, cari în calitatea lor de Germani sprijineau pe fratele împăratului Germaniei. In fruntea armatei săseşti se afla episcopul Gerendy. Oastea vornicului Grozav dete lupta cu grosul armatei săseşti în Ţara Bârsei la Feldioara (22 Iunie 1529). Izbânnda Moldovenilor fu deplină şi toată artileria duşmană căzu în mâinile lor. Cealaltă oaste a lui Barbovski înaintă spre Ciceiu, cetate care era a domnului Moldovei şi deschise drum până acolo dela pasurile Carpaţilor.

Ca răsplată pentru ajutorul primit din partea lui Petre Rareş, Ioan Zapolia îi dărui mai multe oraşe şi sate în nordul Ardealului, cari alcătuiau un întreg ţinut în mijlocul căruia se aflau oraşul Rodna şi cetatea Unguraşului. Deasemenea Zapolia mai dărui domnului Moldovei şi marele oraş comercial Bistriţa, însă Saşii de acolo, partizani ai lui Ferdinand, nu primiră în cetatea lor pârcălabii trimişi de Rareş. Aceasta sili pe domn să înceapă o nouă expediţie în Ardeal în toamna anului 1529. De data aceasta oastea moldovenească era condusă de Petre Rareş în persoană. El se îndreptă mai întâi împotriva Saşilor din Ţara Bârsei, arse Prejmarul şi Săcelele şi înconjură Braşovul. Unul din turnurile oraşului fu cucerit de Moldoveni, aşa că Saşii cerură pace, recunoscând ca stăpân al lor pe Ioan Zapolia, aliatul Moldovei. Dela Braşov, Petre Rareş porni o parte a oastei lui asupra Bistriţei, trimiţând scrisori pline de ameninţări locuitorilor, în caz când nu s'ar supune. Armata moldove-

nească înconjură oraşul şi în cele din urmă bistriţenii se văzură siliţi să plătească un tribut anual lui Petre Rareş.

Oştile româneşti străbătură în voie şi în mai multe rânduri Ardealul în lung şi în lat, o parte a ţării era în stăpânirea lor. Pretutindeni se iscase teama că Petre Rareş vrea să ia această ţară pentru dânsul şi că Românii de acolo vor fi de partea lui. Dar alte împrejurări îl chemară spre Polonia, aşa că această unire a ţărilor române nu fu îndeplinită.

Luptele cu Polonii pentru Pocuţia.

Vechile pretenţii ale Moldovei asupra Pocuţiei pierdute în vremea lui Bogdan III se deşteptară din nou sub domnia războinicului Petre Rareş. Domnul Moldovei se folosi de prilejul războiului între Polonia şi ţarul Moscovei, cu care era aliat în taină, şi năvăli la sfârşitul anului 1530 în Pocuţia. Nobilii ruteni ortodoxi trecură de partea lui şi-i supuseră ţara. Indată însă Polonii trimiseră o expediţie de recuperare. Oastea lor bine echipată şi cu cavalerie numeroasă era condusă de un vestit şi dibaci general, Ioan Tarnovski. Acesta învinge pe portarul Barbovski la castelul cu întărituri de lemn dela Gwozdziec, apoi la 22 August 1531 dă marea bătălie dela Obertyn împotriva lui Petru Rareş, ce sosise în persoană cu toate oştile lui. Armata moldovenească superioară în număr a înconjurat tabăra polonă, dar tunurile luate pe câmpul de luptă dela Feldioara a căror tragere era condusă de un preot din Ardeal, nu-şi nimereau ţinta. Văzând pe Moldoveni neîndemânatici la întrebuinţarea artileriei, Tarnovski dă un mare asalt de cavalerie şi izbuteşte să puie mâna pe toate tunurile lui Petre Rareş. Aceasta produce o mare panică în oastea lui şi Moldovenii se retrag bătuţi, lăsând aproape cinci mii de morţi şi prizonieri pe câmpul de luptă.

Pocuţia era definitiv pierdută, dar Polonii încercând să înainteze în Moldova, sânt respinşi în lupta dela Tărăsăuţi (1532).

Alianţa lui Petre Rareş cu Ferdinand de Austria. Uciderea lui Gritti.

Polonii se plânseră sultanului Soliman II că vasalul lui, domnul Moldovei, atacase ţara lor, Pocuţia. Temându-se de o expediţie a sultanului împotriva lui, Petre Rareş caută sprijinul lui Ferdinand de Austria, deoarece pe Ioan Zapolia, aliatul Turcilor, nu se putea bizui.

Deaceia el părăseşte pe Zapolia şi se înţelege în taină cu Ferdinand. Tocmai atunci Turcii trimiseseră în Ardeal pe un reprezentant al lor, italianul Aloiso Gritti, cu scopul de a supraveghea evenimentele din acea ţară în numele sultanului. Soliman II poruncise lui Petre Rareş să trimită o oaste în Ardeal care să însoţească pe reprezentantul său, ceiace domnul fu silit să facă, deşi ura pe Gritti, bănuindu-l că vrea să ia domnia Moldovei. Ardelenii însă nu vrură să primească pe omul sultanului şi se răsculară în frunte cu Ştefan Mailat.

Moldovenii trecură de partea răsculaţilor şi Gritti fu prins de ei la Mediaş şi predat lui Mailat, care îl omorî (1534). Uciderea lui Gritti fu considerată de Turci ca un act de duşmanie împotriva lor şi sultanul se hotărî să pedepsească pe Petre Rareş.

Expediţia lui Soliman II împotriva lui Petre Rares.

In anul 1538 Soliman II porni în persoană cu oaste de 150.000 de oameni împotriva Moldovei. Situaţia lui Petre Rareş era disperată: Dinspre răsărit năvăleau şi Tătarii, dela Nord Polonii cu Tarnovski sosiseră în faţa Hotinului, domnul Ţării Româneşti se unise cu sultanul.

Deşi în ultimul moment Petre Rareş încheie pace cu Polonii şi învinge pe Tătari la Ştefăneşti, el nu putu să ţie piept sultanului. Boierii înspăimântaţi de puterea turcească trădară pe domnul lor şi trecură de partea duşmanilor.

Petre Rareş părăsit de toţi fugi în Ardeal. In drum, duşmanii erau să-l prindă într'o noapte la mânăstirea Bistriţei, dar el fuge rătăcind singur şase zile prin prăpăstiile munţilor, flămând, până izbuti să se strecoare în Secuime. „Astfel, scrie cronica, a umblat şase zile flămând şi fără hrană, fără să vorbească o vorbă cu cineva şi fără să vadă faţa cuiva, mergea rătăcind...

până ce dădu de un pârâu ce curgea în spre ţara Secuilor şi l-au aflat nişte pescari din acele părţi. Dumnezeu se îndurase de dânsul. Şi dacă l-au cunoscut, l-au dus la căpeteniile lor, cari l-au cinstit cum se cuvine, şi l-au petrecut până la Ciceiul cel cu turnurile întărite".

Ştefan Lăcustă (1538—1540).

Soliman II intrase în Suceava şi aşezase în domnie pe Ştefan, fiul lui Alexandru, fiul mai mare al lui Ştefan cel Mare, mort ca ostatec la Constantinopol, apoi se retrase lăsând o garnizoană turcească în capitala ţării. Pentru a-şi asigura stăpânirea deplină asupra Moldovei sultanul despărţi regiunea dintre Prut, Nistru, Dunăre şi Mare, Bugeagul, şi o alipi de imperiul turcesc, aşezând acolo pe Tătarii Nohai. Graniţa dintre Bugeag şi Moldova era acum constituită de valul lui Traian, care se vede şi acum în sudul Basarabiei de azi. Deasemenea sultanul mai luă şi cetatea Tighinei pe Nistru şi o transformă într'o *raia* turcească, întocmai ca Giurgiul, numind-o de acum Bender (Poartă). Boierii Moldoveni erau nemulţumiţi cu omul Turcilor, Ştefan, pe care-l porecliseră Lăcustă, pentru că în domnia lui se iviseră lăcustele, cari pustiiseră holdele de grâu şi după doi ani de domnie îl omorîră, punând în locul lui pe Alexandru Cornea, fiul natural al lui Bogdan III.

Petre Rareş care se refugiase în acest timp în Ardeal în cetatea Ciceiului, unde-şi trimisese mai înainte familia, se gândea să recapete domnia. Ioan Zapolia însă înconjură cetatea, căci aflase că în ultimul timp Petre Rareş trecuse de partea duşmanului său, Ferdinand de Austria. Văzându-se fără oaste, domnul pribeag predă cetatea lui Zapolia, rămânând acolo sub pază. Soţia lui Petre Rareş Elena, din neamul despoţilor sârbi, o femee înţeleaptă şi învăţată, scrie însă o scrisoare sultanului, cerând ertare pentru soţul ei. Petre Rareş e chemat la Constantinopol, unde făgădueşte sultanului că-i va fi credincios de acum înainte şi aflând de uciderea lui Ştefan Lăcustă şi de răscoala boierilor, Soliman II primeşte supunerea lui Petre Rareş şi-l trimite din nou în Moldova.

A doua domnie a lui Petre Rareş.

La 1541 Petre Rareş se întoarce în domnie cu ajutor turcesc, înfrânge şi omoară pe Alexandru Cornea şi pe boierii care-l trădaseră la sfârşitul primei domnii. In a doua domnie Petre Rareş fu silit să se arate supus credincios sultanului. Soliman II îi porunci să treacă din nou în Ardeal împotriva lui Ştefan Mailat, care, cum am văzut se răsculase împotriva lui Gritti. Armata trimisă de Petre Rareş îl ajunge la Făgăraş şi-l prinde într'o cursă prin şiretlic. Mailat este apoi trimis prins Turcilor.

In urma căderii Budei şi progreselor neîncetate ale Turcilor, principii din Germania hotărăsc să întreprindă o cruciată împotriva lor, strângând o armată, pe care o pun sub conducerea electorului Ioachim de Brandenburg. Petre Rareş, deşi era în mâna Turcilor, încheie cu dânsul o alianţă secretă, obligându-se să-l ajute cu 40.000 de oameni atunci când oastea cruciaţilor va sosi la marginile Moldovei, (1542). Ioachim de Brandenburg e însă respins de Turci în lupta dela Pesta, aşa că ultimile nădejdi ale lui Petre Rareş fură sfărâmate.

Cele din urmă lupte ale acestui domn neodihnit fură purtate iarăşi în Transilvania. Ioan Zapolia murise şi lăsase ca urmaş un fiu minor, Ioan-Sigismund, care după pierderea Budei domnea numai în Ardeal sub regenţa mamei lui, Izabela. Zapolia se folosise de nenorocirile lui Petre Rareş ca să pue mâna pe toate stăpânirile ce avusese domnul Moldovei în Transilvania.

La 1543 Petre Rareş porneşte o nouă expediţie pentru a recuceri măcar Ciceiul şi Cetatea de Baltă.

El dă ordin Secuilor, pe care-i considera ca supuşii lui, să-i cureţe drumul în munţi de bolovani şi trunchiuri de copaci, să nu dea ajutor principelui Ardealului, ci să-şi ascunză vitele în păduri până la sosirea lui.

Izabela văzând înaintarea lui Petru Rareş, porunci ca zidurile şi întăriturile Ciceiului să fie dărîmate. Pacea se încheie abea la 1545, când Petre Rareş căpătă înapoi Rodna şi Ciceiul, cu cetatea acum distrusă, renunţând la celelalte stăpâniri din Transilvania.

Un an după aceia Petre Rareş moare şi e îngropat la mânăstirea Probota clădită de dânsul.

Cultura în vremea lui Petre Rareş.

Ca şi înaintaşii lui, Petre Rareş fu un sprijinitor al bisericii şi al culturii slavone. El clădi marea mânăstire dela Probota în judeţul Baia, care este o minunată operă de artă. Biserica, spre deosebire de cele clădite de Ştefan cel Mare, este foarte mare şi are o cameră specială care împarte în două nava, în care se află mormintele pregătite ale domnului şi ale soţiei lui. Ferestrele sânt mari şi lungi, în stil gotic şi sfinţii pictaţi pe ziduri sânt într'un stil deosebit, care va predomina apoi în arta moldovenească: figuri lungi şi subţiri pe fond albastru. In biserică se află strane splendid sculptate în lemn, mai ales jilţul domnesc, azi la Muzeul de Antichităţi din Bucureşti.

Petre Rareş mai sprijini şi literatura istorică. El puse pe învăţatul episcop Macarie dela Roman să scrie în slavoneşte cronica ţării în vremea lui. Această cronică e o continuare a analelor slave scrise în vremea lui Ştefan cel Mare însă este scrisă într'un stil mai înflorit, plin de imagini şi descrieri.

Urmaşii lui Petre Rareş: Alexandru Lăpuşneanu (1552—1561, 1564—1568) şi Despot Vodă (1561—1563).

După moartea lui Petre Rareş au urmat pe rând în scaun fiii lui, Ilie şi Ştefan. Cel dintâi s'a lepădat de credinţă şi a trecut la mahomedanism, renegare care a fost socotită ca o ruşine pentru ţară şi numele lui fu şters din pomelnice şi de pe pisaniile bisericilor. Ştefan Rareş era un om cu mintea turburată şi boerii îl omorâră, alegând ca domn pe Alexandru Lăpuşneanu, care pretindea că este fiul lui Bogdan III. Domnia lui Lăpuşneanu fu umilită faţă de Turci, cari îl siliră să dărâme cetăţile Moldovei şi să mute capitala dela Suceava la Iaşi. El se purtă aspru cu boerii şi trăia înconjurat de Poloni, cu cari îşi căsătorise fiicele. Impotriva lui se ridică un aventurier grec, Iacob Basilic Despotul. Despot Vodă este una din cele mai ciudate figuri din istoria noastră. Era originar din Creta, îşi zicea Despot de Samos, călătorise în Franţa, în Germania şi în Polonia. Om învăţat, scrisese chiar cărţi în latineşte şi în timpul cât a stat în Germania, trecuse la religia protestantă. După aceia el ceru tronul Moldovei, spunând că se înrudeşte cu Petre Rareş. Cu ajutorul unui nobil polon, Albert Laski, el năvăli în Mol-

dova şi alungă pe Lăpuşneanu. In ţară el voia să introducă civilizaţia occidentală şi aduse profesori străini deschizând o şcoală la Cotnari. Greşala lui a fost că a vrut să impuie în Moldova religia protestantă. Boerii atunci se răsculară împotriva lui în frunte cu Ştefan Tomşa dela Orhei. Tomşa înconjură pe Despot în cetatea Sucevii pe care domnul o ţinea cu o garnizoană de mercenari unguri şi nemţi. Aceştia îl trădară şi Despot fu omorât cu buzduganul de chiar mâna lui Ştefan Tomşa. Turcii însă aduseră înapoi în scaun pe Alexandru Lăpuşneau şi Tomşa fugi în Polonia, unde după cererea sultanului i se taie capul.

In a doua domnie Lăpuşneanu se purtă şi mai crud; el omorî într'o singură zi 47 de boeri, dar şi el muri curând, otrăvit, se bănueşte, de chiar soţia lui.

Fiul său Bogdan era un om uşuratec, şi Turcii îl înlocuiră peste câţiva ani cu un aventurier, Ioan poreclit Armeanul.

Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574) şi
Petre Şchiopul (1574—1579, 1582—1592).

Ioan Vodă se purtă foarte aspru cu ierarhii bisericii şi cu boierii, de unde porecla de „cel cumplit". Când Turcii vrură să-l înlocuiască cu Petre Şchiopul, fratele domnului Ţării Româneşti, el nu se supuse şi chemă în ajutorul lui pe Cazacii Zaporojeni, o oaste neregulată, formată din Ruteni din Polonia. Impreună cu dânşii el trecu ca fulgerul în Ţara Românească şi învinge la Jilişte pe Munteni şi pe Turci, ocupă Bucureştii şi aşeză acolo ca domn pe Vintilă Vodă. Intors în Moldova, face o nouă expediţie în Bugeac, bate pe Turci la Tighina şi lângă Cetatea Albă. Dar Turcii trimit atunci împotriva lui Ion Vodă o oaste mare, care-l răzbeşte la Roşcani lângă Cahul. Părăsit de o parte din boeri, el este silit să se predea Turcilor, cari îl leagă de cozile a patru cămile, care îl sfâşie în bucăţi.

Noul domn numit de Turci, Petre Şchiopul, era un om blând, care domni în mare prietenie cu boerii, din cuvântul cărora nu ieşea. Cazacii îi turburară, însă, li-

niştea, prădând în mai multe rânduri Moldova. La 1592 Turcii îi cerură mărirea tributului, dar el nevoind să mărească sarcinile ţării, abdică de bună voe şi se retrage în Austria. Ultimii ani ai vieţii îi petrece la Botzen în Tirol, unde-şi avea o mică curte de boieri moldoveni. Acolo a murit, şi până azi se vede mormântul său în biserica din acel oraş.

Contemporanii lui Petre Rareş şi ai urmaşilor lui în Ţara Românească.

In timpul domniei lui Petre Rareş, în Ţara Românească au domnit mai mulţi domni cari se menţinură în scaun numai scurtă vreme. Astfel Moise Vodă a luat şi el parte la luptele din Ardeal, ţinând partea lui Zapolia, care-i dărui mai multe moşii mari, aşa încât ambi domni români aveau posesiuni întinse în Ardeal.

Mircea Ciobanul, fiul lui Radu cel Mare impus ca domn de către Turci, s'a purtat foarte crud cu boerii. Soţia sa, doamna Chiajna era fiica lui Petre Rareş, o femeie energică şi intrigantă. Ea domni în locul fiului ei minor, Petre cel Tânăr şi pentru a-şi asigura domnia, ea uneltea cu prietenile ei din haremul sultanului, care o ţineau în curent cu tot ce se petrecea la curtea turcească. O fiică a Chiajnei se căsători cu puternicul boer din Constantinopol, Mihail Cantacuzino zis şi Şeitan-Oglu (fiul dracului). După ce nunta avu loc în ţară, pe când mirii se aflau în drum spre Constantinopol, fură atacaţi de oştenii trimişi de Chiajna care se răzgândise. Ei furară pe mireasă, zestrea şi chiar averea ginerelui. Mihail Cantacuzino ca să se răzbune, obţinu de la Turci exilarea lui Petre cel Tânăr şi a mamii lui la Alep în Siria.

Dintre domnii care urmară în scaun mai însemnat a fost Petre Cercel, un domn învăţat. El pribegise în Europa şi stătuse mai cu seamă la Paris şi la Veneţia. Acolo căpătase o cultură deosebită şi a scris mai multe poezii în latineşte. Regele Franţei, Henric III, interveni la Poartă în favoarea lui şi Turcii îl numiră domn al Ţării Româneşti (1583—1585). In timpul domniei sale s'a ridicat Biserica Domnească din Târgovişte,

care a servit ca model în zilele noastre pentru clădirea catedralei încoronării dela Alba-Iulia. Petre Cercel avea însă un rival, Mihnea, care obținu prin bani detronarea lui și în cele din urmă nenorocitul domn fu înecat în Bosfor din porunca sultanului. Dar nici Mihnea nu se bucură multă vreme de această crimă, căci Turcii îl învinuiră de trădare și el nu scăpă de pedeapsa cu moarte decât lepădându-se de credință și îmbrățișând mahomedanismul, de unde și porecla lui de Turcitul (1591).

XXI.

Epoca modernă la Români.

Epoca Modernă în Europa.

Evul Mediu se sfârșește în Europa la mijlocul veacului al XV-lea; istoricii socotesc ca dată exactă anul 1453, căderea Constantinopolului în mâinile Turcilor. Această dată este firește pusă pentru o mai precisă clasificare a epocelor istorice, în realitate schimbările care au transformat Europa medievală în cea modernă s'au petrecut încetul cu încetul.

Aceste schimbări sânt următoarele: în privința politică s'au format în apusul Europei state unitare guvernate de regi, cari au înlocuit fărămițarea din vremea feudală. Aceste state sânt Franța din vremea regelui Ludovic XI, Spania după căsătoria lui Ferdinand de Aragon cu Isabela de Castilia și Anglia în vremea Tudorilor (după Războiul celor Două Roze). Regii în aceste țări guvernau aproape absolut, iar clasa nobililor fusese îngenunchiată. In schimb puterile universale, cari în Evul Mediu erau deasupra regilor și principilor, scăzuseră în importanță: papa își pierduse supremația politică în Europa, pe care o exercitase în vremea lui Inocențiu III, iar „împăratul Romanilor" nu mai era ținut în seamă decât ca stăpânitor al Austriei. In privința socială, începe decăderea clasei nobile ruinate în timpul cruciatelor și a războiului de o sută de ani și în locul ei se ridică aceea a orășenilor, burghezilor, care ajută pe rege în guvernarea țării. In

privința economică, descoperirile geografice produc o schimbare a drumurilor de comerț, de unde până acum orașele cele mai bogate erau pe malul Mării Meditrane, care era calea cea mai umblată, acum începe negoțul pe oceanul Atlantic spre Africa, India și America. De aceia țările cele mai puternice și bogate din epoca modernă și până azi sânt cele din Apusul Europei de pe malul Atlanticului.

In privința culturii avem două mari mișcări în Europa: Renașterea și Reforma. Prima a înviat literatura, arta și filosofia din Antichitate, stârnind un mare avânt de creație artistică, a doua a trecut apoi și în literatura profană. Atât arta cât și literatura nu mai sânt în legătură numai cu religia ca în Evul Mediu, ci devin independente de dânsa, cuprinzând toate preocupările omenești.

Epoca modernă în răsăritul Europei.

In răsăritul Europei aceste schimbări se resimt mai târziu și cu mai puțină putere. Țările catolice: Boemia, Polonia, Ungaria fiind în legături directe cu Roma și cu lumea apuseană, sânt influențate de Renaștere și apoi de Reformă. In țările ortodoxe: Rusia și principatele române, aceste schimbări culturale pătrund mult mai târziu, din cauză că vechea lor cultură slavo-bizantină era refractară unor asemenea inovații. De aceia se poate socoti pentru aceste țări începutul epocii moderne abea la sfârșitul veacului al XVI-lea: atunci se formează la noi pentru prima oară un stat românesc unitar sub Mihai Viteazul și tot atunci, prin tipăriturile lui Coresi în legătură cu reforma religioasă se introduce limba națională în biserică și literatură.

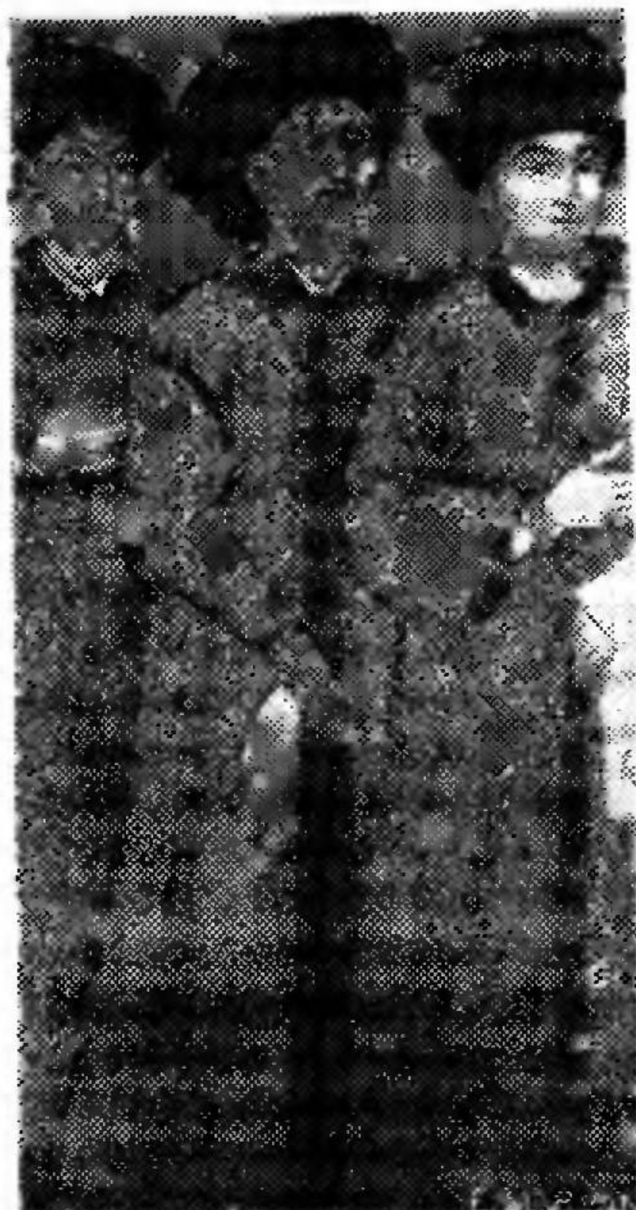
Dar în răsăritul Europei în privința socială și politică se petrece o schimbare tocmai invers de aceia din Apus. In loc ca puterea nobilimei să scadă ca acolo și să fie supusă regelui, în Ungaria, Polonia și principatele române ea crește dimpotrivă peste orice margini: suveranii sânt aleși de nobili, cari încep să facă ce le place și ei sânt adevărații stăpâni ai țării. Lucrul acesta a fost un mare rău pentru aceste țări: nefiind o autoritate cen-

trală, anarhia a început să domnească şi în cele din urmă rezultatul a fost că Ungaria a fost cucerită de Turci, apoi de Austriaci, Polonia a fost împărţită, principatele române au căzut tot mai adânc sub robia turcească, pe când statele apusene se ridicau şi înfloreau. Cauza acestei deosebiri între starea Apusului şi a Răsăritului Europei stă în aceia că marile drumuri de negoţ erau, cum am văzut, în legătură numai cu Apusul şi deaceia în Răsărit nu a existat o clasă de negustori puternici şi bogaţi, clasa burgheză, care să poată ajuta ca acolo pe regi în lupta lor împotriva nobilimei. Dimpotrivă, singurul isvor de bogăţie în Răsărit fiind agricultura, căci atât Ungaria, Polonia, cât şi principatele române sânt ţări agricole, proprietarii de moşii, cari nu erau alţii de cât nobilii, la noi boierii, au devenit cei mai puternici, având pe suveran în mâna lor şi apăsând pe ţărani. Să vedem acum mai amănunţit cum s'au produs aceste mari schimbări în principatele române.

Schimbări politice. Căderea puterii domneşti.

Şi la noi, ca în Apus la începutul epocii moderne se formează unitatea statului românesc sub Mihai Viteazul, dar, precum vom vedea această unire n'a ţinut decât foarte puţină vreme. După Mihai Viteazul ţările noastre reîncep să decadă şi semnele acestei decăderi se văd mai ales în căderea puterii domneşti. Vechile dinastii se stinseseră şi mai ales în veacul al XVII-lea ajung în scaunul ţării domni din diferite familii boiereşti sau chiar streini. Domnii au domnii foarte scurte, sânt aproape toţi înlocuiţi după câţiva ani de Turci cu alţii, care ofereau sume mai mari de bani. Rar se mai întâmplă după Mihai Viteazul ca un domn să apuce să moară în domnie, cei mai mulţi au murit în exil. In timpul cât erau ţinuţi în scaun domnii ţărilor române erau datori să plătească pe lângă tribut sau haraciu şi daruri mari diferiţilor demnitari înalţi ai Porţii Otomane. Ei trebuiau să vie în persoană la Constantinopol să se închine sultanului şi erau ţinuţi să fie gata la ori ce poruncă a sultanului sau a vizirului cu toată

oastea lor, şi cu toate proviziile şi mijloacele de cari dispunea ţara. Domnii fiind trecători şi umiliţi, singurul ele-

Chipuri de boieri români.

ment stabil în ţările noastre este clasa boierească, ce capătă tot mai mare însemnătate şi care de fapt are în mână conducerea statului.

Schimbările sociale: ridicarea boierimii şi decăderea ţărănimii.

Boierii, cari erau, cum am văzut, clasa proprietarilor de pământ, devin tot mai bogaţi în veacul XVI-lea şi în cel următor. Profitând de sărăcirea moşnenilor şi răzeşilor asupriţi de biruri şi siliţi să meargă la război pe cont propriu, boierii cumpărau moşioarele lor, mărindu-şi proprietăţile. Nu arare ori deposedarea moşnenilor de către boieri s'a făcut prin fraudă şi silă. Boierii având în mâna lor dregătoriile înalte ale ţării puteau să găsească martori cari jurau după placul lor, iar moşnenii

şi răzeşii pierdeau procesele, mai cu seamă că de cele mai multe ori nu aveau hrisov domnesc cu care să dovedească dreptul lor de stăpânire. Aceasta din pricină că moşiile ţărăneşti erau moştenite din moşi strămoşi şi originele satelor erau adesea anterioare întemeierii, aşa că proprietarii nu se gândiseră să ia întărire scrisă dela domn.

Aer brodat.
(Epitaf).

Prin deposedarea clasei moşnenilor şi răzeşilor se formează imense proprietăţi boiereşti: latifundii. Adesea un singur boier avea în stăpânirea lui 50 şi mai multe moşii.

De pildă în Ţara Românească fraţii Buzeşti, vestiţii boieri ai lui Mihai Viteazul, aveau zeci de sate în mai multe judeţe ale ţării. In Moldova mai târziu, Miron Costin, marele cronicar stăpânea 76 de sate întregi cu moşia lor în unsprezece judeţe ale ţării, iar Iordache Ruset, visiernicul, avea 79 de sate întregi şi 83 de moşii în alte sate. In această clasă boierească încep să se infiltreze din veacul al XVI-lea elemente streine, în special Greci.

In veacul al XV-lea şi până la mijlocul veacului al XVI-lea cei mai mulţi boieri nu purtau nume de familie, ci nu-

mai nume de botez, dar începând de pe la 1550 încep să apară nume de familie, ceiace înseamnă că se formase o conştiinţă socială, o mândrie între boieri, cari ţineau să se deosibească de *prostime*.

Cele mai însemnate familii boiereşti în Ţara Românească sânt Brâncovenii, Buzeştii, Grecenii, Goleştii, etc., iar în Moldova: Stroici, Movilă, Prăjescu, etc. Cu toate greşelile făptuite de clasa boierească prin luptele interne şi prin asuprirea ţărănimei, nu e mai puţin adevărat că această clasă a avut şi mari merite în trecutul nostru, apărând ţara cu vitejie pe câmpul de luptă şi păstrând prin fundaţii de biserici şi mânăstiri legea ortodoxă şi vechea cultură românească.

Clasa moşnenilor şi a răzeşilor se împuţinează acum tot mai mult, aceştia vânzându-şi cum am văzut bucăţile de pământ. Numai în regiunea munţilor ea s'a păstrat mai bine. Ţăranii cari îşi vindeau moşiile, se vindeau şi pe ei înşişi devenind şerbi pe moşiile proprietarilor.

Şi starea şerbilor se înrăutăţise în veacul XVI. Am văzut că originea şerbiei la noi purcede încă dela întemeierea principatelor, dar, deşi ţăranii fără moşii erau ţinuţi să muncească gratuit pe moşia proprietarului (boerescul), totuşi în anume împrejurări ei se puteau muta pe altă moşie. In veacul al XVI-lea însă ei sânt *legaţi de glie*, adică nu li se mai dă voe să se mute depe un loc pe altul. Cauza acestei măsuri, care s'a introdus încetul cu încetul şi a luat putere de lege, este sistemul fiscal al *cislei*. Cisla era suma ce trebuia plătită global de locuitorii unui sat şi era stabilită de visterie. Dacă un sătean se muta, „dedea bir cu fugiţii", suma ce urma să fie plătită de sat rămânea aceiaşi; iar cei rămaşi trebuiau să plătească fiecare mai mult. De aceia a fost oprită plecarea sătenilor neproprietari din satele unde locuiau.

Schimbări economice: Ruina negoţului

Descoperirile geografice, cari aduseră înflorirea ţărilor din Apusul Europei, avură urmări rele pentru cele din Răsărit. In veacul al XV-lea bogăţiile din Orient treceau spre Europa centrală prin Marea Neagră, ţările române

şi Polonia sau Ungaria. Acest drum de comerţ, care adusese bogăţie, în special în Moldova în vremea lui Ştefan cel Mare, fu acum părăsit, căci negustorii apucau pe alte căi cari nu treceau prin principatele române. Şi alte cauze contribuiră la ruinarea negoţului în aceste părţi: Turcii stăpâneau toate malurile Mării Negre şi gurile Dunării şi nu îngăduiau nici unei corăbii streine să plutească în apele lor. După căderea Chiliei şi a Cetăţii Albe în mâinile lor, ieşirea la mare a Moldovei fiind tăiată, negoţul acestei ţări începe să decadă treptat. Negustorii genevozi şi veneţieni fuseseră înlăturaţi, Lembergul, metropola comerţului oriental al Poloniei sărăcise, aşa că se poate vorbi de o adevărată ruină a comerţului moldovean. Acelaşi lucru se întâmplă şi în Ţara Românească după luarea Brăilei, principalul ei port la Dunăre de către Turci.

Turcii începură să socoată ţările române ca „grânarul" lor, Ei impuneau Românilor să vândă cerealele şi vitele lor numai agenţilor Turci trimişi dela Constantinopol, cari ofereau pe produsele ţării preţul ce le convenea, adică le luau foarte ieftin, sărăcind pe Români. Astfel la sfârşitul veacului al XVI-lea începe *monopolul turcesc*, care ţinu până la 1829. Deşi el n'a fost aplicat cu stricteţă, totuşi a adus mari pagube economiei ţărilor române. Singurul fel de negoţ, care a înflorit la noi în această epocă a fost negoţul de porci, căci Turcilor le era oprit de Coran să consume carnea de porc.

Schimbări culturale. Influenţa Reformei în Ardeal.

In a doua jumătate a veacului al XVI-lea se tipăresc la Braşov primele cărţi în limba românească sub influenţa Reformei religioase. Reforma pătrunse în Ardeal pe două căi. Cei mai mulţi dintre nobilii unguri trecură la religia calvină şi însuşi Ioan Sigismund Zapolia, fiul lui Ioan Zapolia, îmbrăţişă această credinţă. Mai târziu principii din familia Bathory fură catolici, dar apoi în veacul XVII domniră Gheorghe I şi Gheorghe II Rakoczy, cari iarăşi erau calvini. Pe de altă parte, Saşii sub influenţa connaţionalilor lor din Germania trecură la religia luterană sau evanghelică.

Ioan Honterus predică Reforma la Braşov şi chiar vestita Biserică Neagră din acel oraş fu transformată în biserică luterană. Precum se ştie, atât calvinismul, cât şi luteranismul au ca dogmă introducerea limbii naţionale în biserică. Saşii şi Ungurii din Ardeal încercară să câştige pe Românii din această ţară la credinţa lor cea nouă şi pentru aceasta puseră să fie traduse cărţile bisericeşti ale Românilor din limba slavonă în româneşte şi pentru a răspândi cât mai mult aceste traduceri, puseră să fie tipărite.

Din partea luteranilor fu tipărit la 1544 la Sibiu un catehism românesc, dar această carte s'a pierdut, azi nu se mai cunoaşte nici un exemplar. După aceia Pavel Tordaşi traduse în româneşte Sfânta Liturghie, traducere scrisă cu litere latine, care a rămas netipărită în manuscris şi în sfârşit la 1582 se publică de sub tipar *Palia* (Vechiul Testament) dela Orăştie, tradusă în româneşte din ungureşte de către propagatorii calvinismului ajutaţi de câţiva Români.

Propaganda luterană avu mai multă influenţă graţie tipăriturilor diaconului Coresi la Braşov. Diaconul Coresi era originar din Ţara Românească. In această ţară vechea tipografie slavonă a lui Macarie din vremea lui Radu cel Mare mai funcţionase câtva timp sub conducerea unui sârb Dimitrie Liubavici. Stricându-se literile acestei tipografii, un boier muntean Oprea logofătul aduse pe Coresi, elevul lui Liubavici, la Braşov, ca să tipărească acolo cărţi slavone. După aceia, însă, Coresi fu angajat de Saşii luterani de acolo, să tipărească cărţi bsericeşti în limba română cu tendinţe luterane. Activitatea lui Coresi ca tipograf ţine dela 1557 la 1581, el tipăreşte o mulţime de cărţi bisericeşti în limba română. Psaltirea, Evanghelia, Faptele apostolilor, Liturghierul, etc., întrebuinţând însă traduceri mai vechi manuscrise, pe cari le adaptează. In introducerea la Psaltire spune: „mai toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi Românii nu avem".

Propaganda calvină şi cea luterană nu izbutiră să convingă pe Români să-şi părăsească legea ortodoxă, dar avură o urmare bună: tipărirea primelor cărţi în limba română. Cărţile tipărite de Coresi se răspândiră nu numai

în Ardeal, dar şi în Ţara Românească şi Moldova; aşa că au contribuit la înlocuirea limbei slavone în biserică prin limba naţională. Deasemenea prin această răspândire se începe stabilirea limbii literare româneşti, limba din Ţara Românească şi regiunea Braşovului întrebuinţată de Coresi şi apoi de toţi scriitorii români mai de seamă.

Cultura artistică.

Literatura şi arta apuseană a Renaşterii pătrunseră foarte greu în ţările noastre din cauza ortodoxiei dela noi, limba şi cultura latină fiind socotite ca eretice. Abea în scrierile cronicarilor moldoveni din a doua jumătate a veacului XVII încep să se simtă ideile apusene, prin mijlocirea Poloniei, dar despre dânşii vom vorbi într'o lecţie următoare.

Arta veche românească era la noi numai bisericească şi sub influenţa artei bizantine şi sârbeşti, ca de pildă mânăstirea Dealului sau cea dela Argeş. Abea în biserica cea mare a lui Petru Rareş dela Probota şi la Suceviţa clădită de Ieremia Movilă se văd ceva înrâuriri ale artei apusene, însă de o adevărată Renaştere artistică în ţările noastre nu se poate vorbi.

Aşa dar epoca modernă la Români începe la sfârşitul veacului al XVI-lea. Atunci se face pentru o clipă unitatea neamului şi tot atunci, ca şi la începutul epocii moderne în Europa apuseană, se introduce limba naţională în scris şi în biserică. Urmările marilor prefaceri economice şi sociale din Europa se resimţiră, cum am văzut, şi la noi, însă într'un chip deosebit, care aduse ruina şi decăderea ţărilor române.

XXII.

Mihai Viteazul (1593—1601).

I.

Imprejurările dinăuntru şi din afară.

In epoca de decădere a ţărilor noastre sub jugul turcesc se ridică deodată la sfârşitul veacului XVI, cea mai mândră figură a trecutului nostru, Mihai-Viteazul. El isbuteşte nu numai să înlăture suzeranitatea turcească, dar uneşte chiar o clipă sub mâna lui cele trei ţări romà-

neşti: Ţara Româncască, Moldova şi Transilvania, rămânând astfel un simbol al idealului urmărit de neamul nostru până în zilele regelui Ferdinand. Cum se explică faptul că tocmai în vreme de decădere se poate ridica cel

Mihai Viteazul.

mai mare erou al nostru şi ce mijloace a avut el în aceste vremi să îndeplinească o faptă, pe care Românii zădarnic au mai căutat timp de trei veacuri s'o mai înoiască? Fireşte că în primul rând lucrul acesta se lămureşte prin personalitatea lui Mihai Viteazul. A fost înainte de toate un războinic, un om cu hotărârea repede şi nestrămutată.

lovitura dată de dânsul era întotdeauna fulgerătoare şi neaşteptată, se încredea numai în puterea armelor.

Dar mai sânt şi alte împrejurări cari l-au ajutat. Inăuntrul

Răsăritul Europei la urcarea în scaun a lui Mihai Viteazul.

ţării erau boierii. Se ridicase la sfârşitul veacului XVI în special în Oltenia o clasă boierească foarte puternică şi bogată. Fraţii Buzeşti, Preda, Stroe, Radu, erau mari bogătaşi, aveau moşii şi mii de şerbi. Banul Mihalcea, grec din Chios, Radu Calomfirescu din Romanaţi, Manta paharnicul mai târziu ban, Udrea şi alţii erau toţi bogaţi şi puteau să ridice oşti pe socoteala lor, erau tineri şi viteji, doritori de faimă şi de-a-şi scăpa moşia de jaful turcesc. Cu aceste oştiri boiereşti s'a ţinut Mihai Viteazul şi a câştigat toate izbândele lui.

Şi în afară erau împrejurări prielnice. In Peninsula Balcanică Grecii, Sârbii, Bulgarii erau sătui de asuprirea turcească şi veniră mulţime sub steagurile lui Mihai. Grecii credeau că el va mântui Ţarigradul de semiluna lui Mahomet şi scriau poeme în versuri eroice în cinstea lui.

In Apusul Europei principii catolici îndemnaţi de Contra-Reformă şi de iezuiţi se gândeau să reînceapă cruciata împotriva Turcilor. In special papa Clement VIII şi împăratul german Rudolf II se pregăteau pentru aceasta şi de aceia aveau nevoie de alianţa principatelor române.

Mihai înainte de domnie.

Mihai Viteazul era fiul Teodorei din Piua Petrii la vărsarea Ialomiţei şi-i ieşise faima că ar fi fiu de domn.

Unchiul său după mamă, banul Iane, un grec, avea mare înrâurire la Constantinopol, şi i-a fost de mare sprijin în cariera sa. Mihai s'a născut la 1557. In vremea lui Mihnea Turcitul a fost bănişor (ban mic) de Mehedinţi. In această vreme se căsătoreşte cu doamna Stanca, sora lui Dragomir postelnicul. Incă tânăr avea o mare avere: la 1588 avea douăzeci de sate şi era mare stolnic. După turcirea lui Mihnea urmează în scaunul ţării Ştefan Surdul (1591—1592), de neam din Moldova, care ia pe Mihai sub protecţia lui şi-l numeşte mare ban al Olteniei. Această favoare nu ţinu mult, căci domnul următor, Alexandru cel Rău (1592—1593), tot un moldovean, îl scoate din slujbă şi-l lasă în disgraţie. Iane, unchiul lui Mihai, se afla atunci la Constantinopol, aşa că acesta hotărăşte să se ducă şi el acolo. Alexandru cel Rău, bănuind însă pe Mihai că vrea să uneltească împotriva lui la Poarta Otomană, dă poruncă să-l aresteze în drum şi să-l aducă legat la Bucureşti. Condamnat la moarte, Mihai era să fie executat, dar scapă prin-

tr'o minune: călăul văzând înfăţişarea lui falnică, nu îndrăzneşte să-l lovească şi securea îi cade din mână.

Boierii atunci cer iertarea condamnatului, pe care domnul e silit s'o acorde.

Urcarea în scaun (1593).

Scăpat din această primejdie, Mihai se duce în Ardeal, apoi la Constantinopol la unchiul său. El câştigă acolo sprijinul familiei Cantacuzinilor, care avea mare trecere pe lângă sultan, precum şi pe a solului englez Barton. Alexandru cel Rău, care fusese pârît la Poartă de boieri pentru jafurile lui, e chemat la Constantinopol şi omorît din porunca sultanului. După recomandarea lui Andronic Cantacuzino şi cu sprijinul vizirului Sinan Paşa Mihai e numit atunci de Turci domn al Ţării Româneşti. (1593).

Alianţa creştină.

Tocmai când Mihai se urcă în scaunul Ţării Româneşti se urzea o alianţă a creştinilor cu scopul de a alunga pe Turci din Europa. Papa Clement era sigur că Turcii vor fi alungaţi din Constantinopol şi voia să boteze acest oraş cu numele său, zicându-i Clementina. Impăratul german Rudolf II, voia mai ales să alunge pe Turci din Ungaria, pe care o socotea ca moştenirea lui. Papa ar fi vrut să atragă în alianţă şi Polonia, dar acolo domnea Sigismund III din familia suedeză Vasa, care luase domnia luptându-se împotriva lui Maximilian, fratele lui Rudolf II şi deaceia nu voia să se alieze cu dânsul. Papa şi împăratul se adresară atunci principilor vasali ai Turcilor, îndemnându-i să scuture jugul Porţii Otomane. In Transilvania domnea atunci un principe ungur, Sigismund Batory, un catolic credincios, influenţat de iezuiţi ca să ridice arma împotriva păgânilor. Era însă un om foarte schimbător şi nehotărât, aşa că nimeni nu se putea bizui cu siguranţă pe sprijinul lui. După multe tărăgăneli se alie cu Rudolf II şi deoarece o parte a nobilimei ungureşti era împotriva acestei alianţe, prinse şi omorî pe capii ei, între cari şi vărul său Baltazar Batory.

In Moldova domnea atunci, după plecarea în țări streine a lui Petre Șchiopul, Aron vodă, care pretindea că este fiul lui Alexandru Lăpușneanu, boierii îi ziceau Tiranul din cauza cruzimilor sale. Aron vodă, intrase în legătură cu Sigismund Batory și primi la 1594 să intre și el în alianța creștină, adică să se răscoale împotriva Turcilor.

Agenții împăratului și ai papei nu cutezau să se adreseze noului domn al Țării Românești, neștiind dacă nu cumva este credincios Turcilor. Mihai însă aflase de alianța ce se pregătea și văzând că nimeni nu-i cere ajutorul, îl oferi el însuși, trimițând în Transilvania pe Radu clucerul Buzescu la Sigismund Bathory. In urma acestei solii, prin care Mihai se arăta gata să lupte de partea creștinilor, papa îi trimite o scrisoare prin solul Cumulovici un croat, amintindu-i de nobila origine latină a Românilor, care le impune datoria să lupte împotriva barbarilor. Domnul Țării Românești primi să intre în alianța creștină și se înțelese cu Sigismund și cu Aron ca să înceapă răscoala în acelaș timp. Papei însă, care-l îndemna să treacă la religia catolică, îi răspunse îndemnându-l să treacă el la religia ortodoxă.

Răscoala împotriva Turcilor (1594).

In Noembrie 1594 Mihai chemă într'o zi pe toți Turcii din București, cari supravegheau pe domn, precum și pe toți cămătarii greci și armeni la visterie, spunând că vrea să plătească lefurile și datoriile. Pe când aceștia se aflau acolo, domnul puse de se închiseră porțile și oștenii năvăliră pe neașteptate asupra lor, măcelărindu-i. La fel făcu și Aron Vodă la Iași și acest măcel fu semnalul răscoalei împotriva Turcilor.

Mihai Viteazul, fără a pierde o clipă, atacă raiaua Giurgiului, arzând orașul și la fel face cu Brăila, pe care izbutește s'o cucerească. Aron vodă în acest timp atacă cetățile turcești din Bugeac, luând Ismailul. Turcii surprinși pe neașteptate, nu aveau o armată la îndemână ca să înăbușe răscoala, deoarece toate puterile lor erau îndreptate împotriva lui Rudolf II. Ei trimit atunci împotriva lui Mihai Viteazul pe Tătari.

Hanul Tătarilor, care se afla cu oastea lui în Banat, pregatindu-se să pornească împotriva Austriei, se întoarce împotriva Țării Româneşti. Este însă întâmpinat de oastea condusă de frații Buzeşti şi e învins în două lupte la Stăneşti şi la Şerpăteşti şi apoi respins peste Dunăre. Drept răzbunare pentru prădăciunile tătăreşti, Mihai Viteazul trece Dunărea pe ghiață cu mai multe detaşamente şi atacă cetățile turceşti de pază de pe malurile acestui fluviu. Astfel sânt prădate şi arse Hârşova, Silistra, Rusciucul şi Nicopole. Sigismund Bathory trimite şi el în ajutorul lui Mihai o oaste sub conducerea viteazului ungur Albert Kiraly, care s'a luptat alături de Mihai în toate luptele lui cu Turcii.

Tratatul lui Mihai Viteazul cu Sigismund Bathory (1595).

Principele Transilvaniei îşi dedea seama că, dacă Turcii vor trimite în vara anului 1595 toate trupele lor împotriva principatelor române, lăsând de-ocamdată pe Rudolf în pace, atunci primejdia pentru aceste două țări va fi foarte mare. Deaceia el se folosi de acest prilej, în care Mihai şi Aron aveau nevoie de ajutorul lui, ca să le ceară să se umilească în fața lui şi să-l recunoască pe dânsul ca stăpân al celor trei țări, rămânând ei numai ca nişte locțiitori. Aron vodă nu primi aceste cereri şi umbla să se împace cu Turcii, dar Sigismund Bathory îl surprinse mai repede, trimițând o oaste în Moldova şi înlocuindu-l în domnie cu Ştefan Răzvan. Acesta era de neam țigan, însă prin vitejiile lui ajunsese mare hatman şi apoi domn. Noul domn primi condițiile impuse de Sigismund Bathory.

Mihai Viteazul amenințat de Turci şi silit de boeri să le primească şi el, desigur cu gândul că atunci când ar trece primejdia va şti el să scuture suzeranitatea Transilvaniei. Astfel el trimisese la Sigismund o solie strălucită, în frunte cu mitropolitul şi cu boierii mai de seamă cari iscăliră la 27 Mai 1595 tratatul umilitor cu principele vecin fără să mai întrebe pe domn. Prin acest tratat Sigismund era recunoscut ca domn peste toate trei țările române, Mihai îi jură credință şi e lăsat să guverneze Țara Românească în numele lui cu un divan de doisprezece boieri. Schimbările în privința organizării țării se vor face numai cu ştirea principelui Ardealului, căruia se vor prezenta spre aprobare cheltuelile şi veniturile țării. In schimb domnul Țării Româneşti trebuia să trimită delegații lui dintre boieri la dieta Transilvaniei. Tratatul mai cuprindea şi măsuri privitoare la veniturile domnului şi la biruri, cari

vor rămâne neschimbate, la judecăţi, cari se vor face de domn împreună cu vornicul şi la şerbi (rumâni), cari nu vor avea dreptul să se mute de pe o moşie pe alta. Deasemenea se prevedea că Grecii nu vor avea dreptul să ocupe funcţiuni boiereşti în ţară. In urma acestui tratat Sigismund bătu şi o monetă cu chipul lui, pe care se intitula domn şi stăpânitor al Transilvaniei, Ţării Româneşti şi Moldovei.

Mihai însă, care ţinea mai mult la apărarea ţării lui decât la titluri deşarte, aştepta şi tăcea. El ştia că va veni ceasul în care va putea dovedi că nu e supusul nimănui.

Lupta dela Călugăreni (13 August 1595).

In adevăr, aşa cum prevăzuseră Mihai şi Sigismund, Turcii îşi îndreptară toate puterile din Europa şi Asia împotriva Ţării Româneşti. Incă din primăvara anului 1595 ei trimiseră la Rusciuc pe vizirul Ferhat-Paşa, dar pe când îşi aduna trupele, Mihai năvăleşte peste Dunăre pe neaşteptate şi le risipeşte. Sultanul atunci numeşte ca mare vizir pe bătrânul Sinan-Paşa învingătorul Perşilor.

El se îndreaptă împotriva lui Mihai cu o armată de 100.000 de oameni, pe când acesta avea abea 16.000, din cari 3000 de ardeleni sub Albert Kiraly şi un mic detaşament moldovenesc al lui Ştefan Răzvan. Turcii trecură Dunărea la Giurgiu şi se îndreptară spre Bucureşti. La 13 August 1595 Mihai îi întâmpină la Călugăreni pe valea Neajlovului într'un loc strâmt între dealuri.

Domnul voia să se folosească de terenul favorabil ca să întârzie înaintarea Turcilor. In adevăr duşmanii străbătând strâmtoarea, nu puteau să-şi desfăşoare toate trupele şi diferitele cete trebuiau să urmeze una după alta, şi numai cea din frunte putea să intre în luptă. La mijlocul strâmtorii era podul peste Neajlov, care putea fi lesne apărat de tunuri, iar pe culmea dealului Mihai aşezase alte tunuri cari urmau să trăsnească pe Turci dela înălţime.

Lupta începu printr'un mare atac turcesc împotriva podului de peste Neajlov, care fu atât de puternic, încât izbuti nu numai să ajungă până pe malul opus, dar chiar tunurile lui Mihai, cari păzeau podul, căzură în mâinile duşmanilor. Viteazul voevod, văzând că oastea

lui șovăe în fața mulțimii turcești, se aruncă personal în luptă călare, luând o secure din mâna unui oștean. Acest atac restabili lupta în favoarea Românilor. Marele vizir Sinan-pașa, văzând fapta domnului român, nu vru să se lase mai pre jos și intră și el personal în luptă în fruntea ienicerilor.

Cea mai îndârjită luptă corp la corp se dete atunci pe podul Neajlovului. Tunurile așezate de Mihai pe deal produceau mari pierderi Turcilor și la un moment dat podul se rupse și însuși Sinan pașa căzu în apă, de unde însă fu salvat de un ienicer.

In timp ce se dedea lupta în strâmtoare, o altă parte a oastei turcești sub conducerea lui Hasan pașa de Caramania și a lui Radu Mihnea, pretendent la tron adus de Turci, încercă să ia pe la spate pe Mihai, trecând peste dealuri, dar domnul prinse de veste și-i respinse la vreme. Obosiți, înfrânți și descurajați Turcii se retraseră la ieșirea strâmtorii dintre dealuri.

Bătălia dela Călugăreni, este cea mai strălucită izbândă a lui Mihai, mai ales prin disproporția forțelor ce se găseau față în față, dar n'a fost o luptă hotărâtoare. Mihai știa că Turcii pot să apuce spre București pe alt drum și în câmp deschis nu avea destui oameni ca să le stea împotrivă. Deaceia el se hotărî să se retragă spre munți ca să aștepte oastea lui Sigismund Bathory din Ardeal. In adevăr, nesupărat de Turci, el se retrase spre Câmpul Lung și-și așeză tabăra în munți, la Stoenești pe drumul spre pasul Branului. Turcii atunci ocupară Bucureștii și Târgoviște.

Alungarea Turcilor. Lupta dela Giurgiu.

Sigismund Bathory care întârziase așa de mult, sosi însfârșit peste munți cu o numeroasă oștire.

Cei doi aliați atacară pe Turci la Târgoviște, dar Sinan nu se încumetă să dea lupta, ci se retrage spre Dunăre. Târgoviștea, care fusese întărită de Turci, e luată de Români după o scurtă luptă cu ariergarda turcească, deasemenea și Bucureștii fură ocupați fără rezistență.

Oastea lui Mihai și a lui Sigismund ajunse din urmă pe Turci la Giurgiu, tocmai pe când ei erau ocupați cu

trecerea Dunării pe un pod de vase. (20 Octombrie 1595). Podul fu rupt şi o mulţime de Turci fură înecaţi în Dunăre, cei rămaşi pe mal fură măcelăriţi. Creştinii atacară apoi cetatea turcească ce se afla pe o insulă pe Dunăre şi cu ajutorul artileriei izbutiră s'o ia. Acesta fu jalnicul sfârşit al expediţiei lui Sinan-paşa.

Ieremia Movilă în Moldova.

Tocmai când ţările române se luptau cu Turcii, Polonii găsiră prilejul nimerit ca să readucă Moldova sub

Ieremia Movilă.
(Perdea brodată la mânăstirea Suceviţa).

ascultarea lor. Hatmanul Ioan Zamoiski trecu cu o armată în Moldova la 1595 şi puse în scaun pe un boer

credincios Polonilor, Ieremia Movilă. Familia Movileştilor era o famiilie veche şi bogată, care exista încă de pe vremea lui Ştefan cel Mare. Gheorghe Movilă, fratele lui Ieremia, era mai demult mitropolitul Moldovei, iar Ieremia vornicul cu fratele său Simion hatmanul, fuseseră boieri credincioşi ai lui Petre Şchiopul şi-l însoţiseră în pribegia lui în Polonia. Tocmai când sosise la Iaşi Zamoiski cu Ieremia Movilă, se ivise dinspre Nistru hanul Tătarilor, care voia să readucă Moldova sub suzeranitatea turcească. Armata polonă şi cea tătărească stătură câteva zile faţă în faţă, până ce în cele din urmă se încheie pace fără luptă şi Ieremia fu recunoscut de Turci ca domn, cu condiţia să plătească tributul regulat. Anul următor însă Ştefan Răzvan încercă să reia scaunul pierdut, el trecu munţii din Transilvania cu o armată trimisă de Sigismund Bathory sub comanda lui Albert Kiraly. Ieremia Movilă şi Polonii însă îi surprinseră şi-i bătură: Albert Kiraly fu ucis în luptă, iar Ştefan Răzvan fu prins şi tras în ţeapă.

XXIII.

Mihai Viteazul.

II.

Schimbările din Ardeal.

In anul 1597 se produseră schimbări însemnate în Transilvania. Sigismund Bathory a făcut o vizită la Praga împăratului Rudolf II şi în urma acestei vizite se încheie între dânşii un tratat prin care Sigismund cedează împăratului Transilvania în schimbul ducatelor Oppeln şi Ratibor din Silezia. Acest schimb dedea posibilitate Austriei să-şi întindă influenţa asupra creştinilor din Imperiul Otoman. Schimbul se făcuse pe neaşteptate şi Mihai Viteazul a rămas la îndoială asupra atitudinei ce trebuia să ia. In curând însă s'a convins că are mai multe avantaje să fie în legături cu împăratul de cât cu Sigismund Bathory. Din partea imperialilor din Ardeal, i s'au trimis două solii şi s'a ajuns în cele din urmă la încheierea unui

tratat. Acest tratat al lui Mihai cu Rudolf II este cu totul deosebit de acela pe care domnul Ţării Româneşti îl încheiase cu Sigismund, fiind acum mult mai favorabil lui Mihai. Preambulul tratatului spune că Mihai recunoaşte suzeranitatea Habsburgilor asupra Ţării Româneşti, căci ei sânt moştenitorii Ungariei, vechea suzerană a ţării. In schimbul acestei recunoaşteri, împăratul se angaja să ţie pe socoteala lui cu leafă 500 de mercenari pe lângă Mihai, să-l recunoască de domn pe viaţă al Ţării Româneşti şi cu drept de moştenire în familia lui; la stingerea dinastiei boierii vor alege noul domn. Obiceiurile şi autonomia ţării vor rămâne neschimbate, nu se va plăti nici un fel de tribut, solii români vor fi primiţi la împărat cu deosebită cinste.

Această situaţie nu ţinu mult. Sigismund Bathory, un om schimbător şi nehotărît, îşi dă seama că ducatele lui din Silezia nu fac cât Transilvania şi în August 1598 se întoarce în vechea lui stăpânire, alungând pe dregătorii împăratului. La venirea lui în Ardeal, Sigismund cheamă din Polonia pe vărul său Andrei Bathory, cardinal, cu care până atunci era certat şi peste câteva luni Sigismund renunţă din nou la tron, de astă dată în favoarea vărului său. Cardinalul Andrei Bathory este recunoscut ca principe şi de dieta Transilvaniei, în Aprilie 1599.

Cucerirea Ardealului de către Mihai Viteazul (1599).

Această nouă schimbare era cu totul defavorabilă lui Mihai, căci Andrei Bathory era acum în mare duşmănie cu Rudolf II, care era supărat că fusese înlăturat din Ardeal. Deaceia noul principe al Ardealului se aliază cu Turcii ca să poată ţine piept Austriei, aşa că Mihai se afla prins între două focuri, la sud Turcii, la nord aliatul lor, Andrei Bathory.

Atunci, văzându-se în primejdie, ia o hotărîre repede şi îndrăzneaţă, una din acele hotărîri cari uimesc pe duşmani şi-i surprind nepregătiţi: năvălirea în Ardeal. Şi Austriacii îndemnau pe Mihai să cucerească Ar-

dealul, însă îşi închipuiau că o va face ca un „comandant" de al lor şi că după alungarea lui Andrei Bathory, el va ceda această provincie generalilor austriaci.

Spre marea lor mirare însă, Mihai înţelegea să păstreze Transilvania pentru dânsul. Pentru a adormi bănuelile lui Andrei Bathory, Mihai trece în Ardeal prin pasul Buzăului, dând o proclamaţie către Secui să se înroleze sub steagurile lui, deoarece el vine în numele împăratului, căruia îi jurase credinţă. Din Secuime, Mihai se îndreaptă spre Sibiu, oastea lui sporită cu 8000 de Secui şi cu o altă oaste de 6000 de oameni venită cu fraţii Buzeşti prin pasul Turnul-Roşu, se ridica acum în total la 30.000 de oameni.

Andrei Bathory îl întâmpină lângă Sibiu cu o armată cam tot atât de mare. Legatul papei Malaspina caută să împace pe cei doi domni, însă nu izbuteşte şi Mihai îl reţine în tabăra lui. Lupta decisivă se dă la satul Şelimber la 28 Octombrie 1599. Cavaleria ardeleană dela început dă un mare atac care produce panică în rândurile oştirii lui Mihai, însă acesta reuşeşte să pue din nou ordine în tabăra lui şi porneşte un contra atac, care este decisiv.

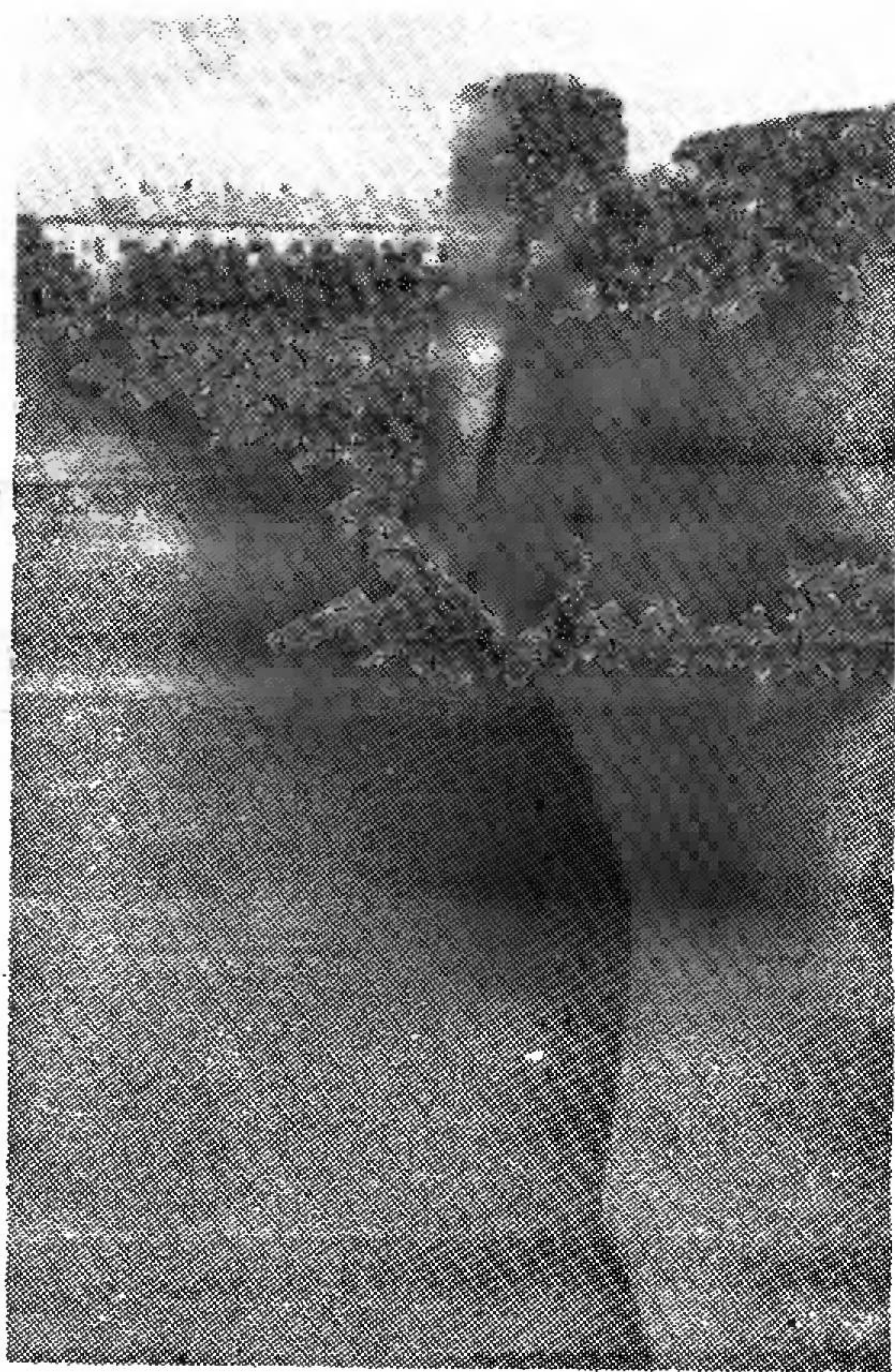
Armata lui Andrei Bathory fuge în dezordine şi dintr'o singură lovitură Ardealul întreg cade în mâna lui Mihai Viteazul. Nenorocitul principe al Ardealului fuge spre Moldova, nădăjduind să găsească un adăpost în această ţară, dar pe drum în munţi este atacat de Secui şi decapitat. Capul lui este adus în faţa lui Mihai Viteazul, dar doamna Stanca văzându-l izbucneşte în lacrimi, strigând: „Săracul popă, săracul popă", cuprinsă de o presimţire că aceiaşi soartă era menită şi lui Mihai. Acesta porunceşte ca Andrei Bathory să fie îngropat cu cinste domnească, iar ucigaşii lui să fie pedepsiţi cu moartea.

Mihai principe al Ardealului.

După lupta dela Şelimber, Mihai îşi face intrarea în Alba Iulia, capitala principilor Ardealului. Imbrăcat în haine scumpe, urmat de boierii călări, de ośteni, cari purtau steagurile cucerite, este primit în vechea

cetate a crailor unguri. N'au lipsit dela această sărbătoare nici lăutarii noştri cari cântau din scripcă cântece naţionale.

Mihai era acum principe al Ardealului; Saşii şi Secuii, mai ales cei din urmă, erau de partea lui. Nobilimea ungurească se supune de nevoie, însă Mihai făcu greşala să-i acorde prea multă încredere, căci, cum vom vedea, ea aştepta numai momentul să se răscoale împotriva lui.

Cetatea Albă.

Elementul românesc din Ardeal, ţărănimea, n'a fost prea mult sprijinit de Mihai. Nu putem însă să-l acuzăm că n'a gu-

vernat Ardealul cu ajutorul Românilor, căci nu ne puteam aştepta la aşa ceva în acea vreme. Pe atunci o ţară era guvernată cu ajutorul clasei nobile, cel mult cu o parte a clasei burgheze. Nimeni nu s'ar fi gândit la sfârşitul veacului XVI ca elementul ţărănesc să formeze o clasă stăpânitoare. Deasemenea este greşit să credem că Mihai a avut o ideie naţională, aceia de a uni pe toţi Românii într'un singur stat. Această ideie a apărut mult mai târziu în Europa şi nu putem cere dela Mihai să aibă idei, care au apărut cu două veacuri mai târziu. El a cucerit Ardealul pentrucă era silit de împrejurările politice s'o facă, aşa cum am văzut.

A fost o mare bucurie între Românii ardeleni, când au aflat că un domn ,,de limbă românească'' venise în Transilvania. Ei au început să prade castelele nobililor şi să-i ameninţe că vor fi alungaţi. Mihai a luat unele măsuri în favoarea satelor româneşti, iar boierii munteni începură să se aşeze în Ardeal, punând mâna pe multe moşii. Pentru biserică Mihai a făcut o operă însemnată înfiinţând la Alba Iulia o mitropolie pentru Românii din Ardeal, punând în fruntea ei pe Ioan stareţul dela mânăstirea Prislop.

Cucerirea Moldovei (1600)

Şi în Moldova, cum am văzut, era un domn duşman lui Mihai, Ieremia Movilă. Moldova era prin acesta sub suzeranitatea Poloniei, care se afla în mare duşmănie cu Austria, aliata lui Mihai. Cucerirea Moldovei de către Mihai a fost o lovitură împotriva Poloniei. O parte din boierii moldoveni nemulţumiţi cu domnul impus de Poloni, chemau în ţară pe Mihai. In luna Mai 1600 Mihai trece cu oastea lui din Ardeal în Moldova şi o cucereşte aproape fără luptă, afară de cetatea Hotinului, apărată de o garnizoană polonă. ,,Atuncea, spune cronica, toţi boierii şi bătrânii Moldovei poftiră dela Mihai Viteazul să dea lor domn pe fiul său Nicolae-Pătraşcu vodă". Mihai însă nu primeşte, deoarece pe fiul său îl lasă ca locţiitor în Ţara Românească, ci formează un divan de boieri în Moldova, în frunte cu Marcu-vodă, nepotul său, fiul lui Petre Cercel.

Tot atunci Mihai formează şi un sinod al Moldovei sub

conducerea mitropolitului Dionisie, un grec sfătuitor al domnului. De acum Mihai se proclamă domn al Ardealului. Ţării Româneşti şi Moldovei, titlu care se vede pe sigiliul său şi în hrisoavele domneşti. Cronicarul moldovean Miron Costin spune că el s'a făcut *crai* peste cele trei ţări, adică rege.

In acest moment Mihai avea planuri şi mai mari, el uneltea chiar cucerirea Poloniei, o parte din nobilii din această ţară şi mai ales Rutenii ortodoxi îl chemau şi se svonea că se înţelesese cu ţarul Boris Godunov dela Moscova, ca să năvălească împreună în Polonia. Dar curând Mihai fu rechemat în Ardeal, unde-l aşteptau solii împăratului Rudolf II şi se pregătea o răscoală.

Tratativele cu Austria pentru Ardeal

Solii împăratului cereau ca Mihai să predea Ardealul Austriacilor şi-l acuzau de trădare pentru că îl reţinea pentru dânsul. Banul Mihalcea timis de Mihai să trateze cu solii a început să strige că Mihai e stăpânul Ardealului şi că împăratul trebue să-i plătească mercenarii, că în caz contrar Mihai va veni cu oastea lui până la Viena şi Praga. Mihai se văzu obligat să dezavueze pe ban, spunând că e cam nebun, şi împăratul trimise atunci un nou sol, pe doctorul Pezzen. Văzând că Mihai nu renunţă la Ardeal, acesta îl recunoaşte în numele împăratului ca locţiitor al lui în această ţară, cu condiţia ca să pornească împreună cu Austriacii împotriva Turcilor.

Dar pe de altă parte o armată austriacă sub conducerea generalului Gheorghe Basta se apropia de graniţele Ardealului, cu ordinul să profite de orice turburare ca să ocupe provincia. Austriacii după ce se folosiră de Mihai ca să alunge pe Andrei Bathory nu mai aveau acum nevoie de dânsul şi aşteptau ca Ungurii să se răscoale împotriva lui, ca să profite tot ei.

Pierderea Ardealului (1600)

Nobilii Unguri, cari trecuseră de nevoie de partea lui Mihai, văzând că domnul român nu se mai bucură de sprijinul împăratului, se răsculară sub conducerea lui Ladislau Czaki. Nobilii se adună într'o dietă în care declară că nu mai recunosc pe Mihai ca principe al Ardealului, ci numai pe Rudolf. Cu o mică oaste răsculaţii se îndreaptă spre Apus, cerând intervenţia lui Gheorghe Basta. Fără nici un schimb de solii cu Mihai şi fără a-i arăta intenţiile lui, Basta intră cu armata austriacă în Ardeal şi ocupă Clujul şi Turda. La 18 Septembrie 1600 se dă lupta dela Mirăslău între Mihai şi Basta.

Mihai alesese o poziţie foarte bună, aşa încât era sigur să poată respinge orice atac, însă făcu greşala de a o părăsi, când văzu că armata lui Basta se retrage pe drumul Clujului. Basta atunci se întoarce şi reuşeşte să înfrângă pe Mihai, care se retrage la Făgăraş. Acolo sosise din Ţara Românească fiul său Nicolae Pătraşcu cu o armată proaspătă, cu care se pregătea să dea o nouă luptă împotriva lui Basta. Dar tocmai atunci află că Polonii sub conducerea lui Ioan Zamoyski şi cu Ieremia Movilă trecuseră în Moldova. Mihai se hotărăşte atunci să se îndrepte împotriva noului duşman şi încheie pace cu Basta. El lăsă familia lui zălog la Făgăraş şi renunţă de-o cam dată la Ardeal, care rămâne în mâinile armatei austriace.

Pierderea Moldovei şi a Ţării Româneşti (1600)

In Polonia se refugiaseră atât Ieremia Movilă, cât şi Sigismund Bathory. Ioan Zamoiski, cancelarul Poloniei era dispus să-i ajute, era duşman al lui Rudolf II şi înrudit prin soţia lui cu Andrei Bathory, voia apoi să pue din nou Moldova sub suzeranitatea polonă. El trecu în Moldova cu o oaste puternică şi o cuceri fără a întâmpina rezistenţă. Ieremia Movilă fu din nou aşezat în domnie. După aceia Zamoiski trece şi în Ţara Românească, unde intenţiona să aşeze în scaun pe un alt vasal al Poloniei, Simion Movilă hatmanul, fratele lui Ieremia. Prima ciocnire între Munteni şi Poloni are loc în părţile Buzăului, unde avant-garda lui Mihai condusă de Baba-Novac este învinsă. După aceia grosul armatei lui Mihai se întâlneşte cu Polonii la Bucov pe Teleajen la 20 Octombrie 1600, unde domnul român este înfrânt. Polonii intră în Ploeşti, apoi în Bucureşti şi Mihai se retrage spre Olt.

Simion Movilă este ales domn şi o parte din boeri, între cari şi vestiţii fraţi Buzeşti trec de partea lui. Resturile armatei lui Mihai sub conducerea lui Udrea încearcă o nouă luptă împotriva lui Simion şi a Polonilor la Curtea de Argeş, dar şi de data aceasta năvălitorii ies

învingători, astfel încât Mihai Viteazul pierde acum şi Ardealul şi Moldova şi Ţara Românească. Polonii se credeau învingători deplin. Aduseseră şi pe Sigismund Bathory, pe care voiau să-l aşeze ca vasal al lor în Transilvania şi solul polonez la Moscova, declară că regele Poloniei va adăuga de acum la titlul său şi Muntenia, Moldova şi Ardealul. Această pretenţie trebuia însă în scurtă vreme să fie desminţită de fapte.

Mihai la Praga

Mihai îşi pierduse toate stăpânirile şi nu-i mai rămânea acum alt adăpost decât curtea împăratului Rudolf II. Cu o ceată de călăreţi, Mihai trece prin Ardeal, şi se duce apoi la Viena şi de acolo la Praga. Basta îl lăsase să treacă, deoarece, cum am văzut, se făcuse pace între dânşii. La Praga, unde stetea împăratul, Mihai e bine primit la curte, mai mulţi pictori de talent cari se aflau acolo, atraşi de figura nobilă a domnului român, îi fac portretul, dar ajutor pentru recăpătarea domniei nu obţinu. Mihai prezentase împăratului un memoriu, arătându-i că toată purtarea lui fusese leală faţă de Austria, dar rezolvirea cererilor lui fu amânată. In Transilvania însă se petreceau în acest timp noi turburări. Nobilii unguri chemaseră pe Basta ca să scape de Mihai, însă nu voiau să fie nici sub Austriaci. Aflând că Sigismund Bathory este aproape de graniţă cu armata polonă, ei se răscoală împotriva lui Basta şi-l silesc să plece din Ardeal. Sigismund Bathory se întoarce a treia oară în scaun şi e primit în triumf de Unguri.

A doua cucerire a Ardealului (1601)

Austriacii aveau acum nevoie de Mihai ca să-l trimită în Ardeal împotriva lui Sigismund Bathory. Impăratul a intervenit pentru împăcarea lui Mihai cu Basta, care are loc în tabăra dela Caşovia. Acolo se formează sub conducerea lui Mihai o armată de mercenari, care împreună cu armata austriacă a lui Basta se ridică la 20.000 de oameni. Cei doi comandanţi trec în Ardeal şi sânt întâmpinaţi de Sigismund Bathory, care avea o ar

mată de Unguri şi Poloni superioară la număr, la Goraslău lângă Zălău. (3 August 1601). Armata lui Sigismund era aşezată pe un deal înalt, de unde putea domina cu artileria, dar din fericire pentru Mihai şi Basta tunurile erau prost îndreptate, aşa că aliaţii, printr'un atac repede au urcat culmea dealului şi au izbutit să risipească trupele lui Sigismund, care fugi din nou în Polonia. Aliaţii ocupă atunci Clujul şi înaintează până la Turda.

Omorîrea lui Mihai Viteazul (9 August 1601)

Incă din ziua luptei dela Gorăslău au început certuri între Mihai şi Basta. Basta se considera comandantul oştirei şi ar fi vrut să trimită el împăratului toate steagurile cucerite, dar Mihai a declarat că este egal cu dânsul şi a trimis în numele lui steagurile cari fuseseră cucerite de oastea de sub comanda lui. Astfel s'a pus chestiunea care din doi, Mihai sau Basta, va guverna Ardealul. Basta a rezolvit chestiunea printr'o crimă. In dimineaţa zilei de 9 August 1601 lângă Turda o ceată de mercenari valoni năvălesc în cortul lui Mihai şi-l omoară din ordinul lui Basta:

„Iar când fu într'o dimineaţă, scrie cronica munteană, văzu Mihai viind oaste nemţească către cortul lui, unii călări, alţii pedeştri şi socoti că aceştia sânt ajutorul lui şi nimica de dânşii nu se temea; iară ei procleţii nu i-au fost ajutor, ci vrăjmaşi. Şi dacă văzu că sosesc, ieşi din cort înaintea lor şi le zise: Bine aţi venit, voinicilor, vitejilor! Iară ei se repeziră asupra lui ca nişte dihănii sălbatece cu săbiile scoase, iară unul se repezi cu suliţa şi-l lovi dirept în inimă, iară altul degrabă îi tăie capul şi căzu trupul lui cel frumos ca un copac, pentru că nu ştiuse nici se prileji sabia în mâna lui cea iute, şi-i rămase trupul lui gol în pulbere aruncat".

Oastea de mercenari stătuse nemişcată, lăsând pe ucigaşi să omoare pe domnul ei. Câţiva boieri ce se aflau în tabără luară capul lui Mihai şi-l duseră la mânăstirea Dealului, unde se află şi azi mormântul lui, loc de închinare pentru urmaşi, cari venerează amintirea celui dintâi domn al tuturor Românilor.

XXIV.

Urmaşii lui Mihai Viteazul în Ţara Românească, Moldova şi Ardeal

Urmările domniei lui Mihai Viteazul

Mihai Viteazul nu izbutise să-şi păstreze stăpânirea asupra celor trei principate române, dar dacă n'a putut lăsa urmaşilor această mare moştenire, totuşi le-a lăsat ceva din spiritul politicii sale şi din avântul cuceririlor şi izbândelor lui. Mai ales boierimea munteană, care fusese principalul lui sprijin, a păstrat un spirit războinic şi astfel se ridică din rândurile ei, nu aduşi dela Turci ca mai înainte, domni viteji şi războinici ca Radu Şerban şi Matei Basarab.

Deasemenea boierii munteni şi moldoveni continuă ca în vremea lui Mihai să facă apel la puterile creştine împotriva Turcilor. Întocmai ca Mihai, urmaşul său Radu Şerban luptă alături de Habsburgi pentru liberarea Transilvaniei şi Movileştii se sprijină pe Poloni pentru a libera ţara lor de Turci.

Dar rezultatul acestor lupte a fost nenorocit: după câteva decenii de frământări atât Ţara Românească şi Moldova, cât şi Ardealul recad sub suzeranitatea turcească, iar Polonii şi Austriacii sânt înlăturaţi din Moldova şi Ardeal.

Radu Şerban (1602—1611)

Domnia lui Simion Movilă în Ţara Românească fu de scurtă durată. Boierii în frunte cu fraţii Buzeşti se răsculară şi aleseră ca domn pe Radu Şerban din neamul vechilor voevozi. Simion Movilă, care avea pe lângă dânsul o oaste polonă condusă de Ioan Potocki starostele dela Cameniţa, fu respins, dar se întoarse imediat cu ajutorul hanului Tătarilor, cu Poloni şi Moldoveni. În armata lui Radu Şerban se aflau toţi boierii lui Mihai Viteazul şi un ajutor de oaste trimis de Austriaci din Ardeal. Lupta

hotărîtoare se dete între satele Teişani şi Ogretin în apropiere de Vălenii de Munte.

Intr'o luptă în fața taberei Stroe Buzescu omorî pe nepotul hanului, dar el însuși fu rănit de moarte. După izbânda lui Radu, care fu deplină, corpul stolnicului Stroe Buzescu fu dus la biserica lui din Stăneşti lângă Olt. Pe piatra lui de mormânt se citeşte şi azi: „...... iar văzând jupânul Stroe atâta nevoie pre creştini, stătu împotriva Tătarilor, de se lovi cu Mârza, nepotul

Simion Movilă.
(Perdea de mormânt brodată la Sucevița).

hanului şi-l junghie pe tătar. Şi dintr'acel război se răni la obraz....... Şi nu fu pre voia câinilor de Tătari. Dumnezeu să-l ierte. Scris-am eu jupâneasa Sima a stolnicului Stroe, dacă voi muri, să mă îngropați lângă dumnealui aicea".

Domnia lui Radu Şerban fu mai mult favorabilă Austriacilor, cu cari a fost aliat întocmai ca şi Mihai Vi-

teazul. Gheorghe Basta, care guverna Ardealul în numele împăratului fusese alungat din acea provincie de Unguri. In fruntea acestora se afla Moise Sekely (Secuiul), fostul general al lui Mihai, care-l trădase. El voia să supuie din nou Ardealul Turcilor, dar Radu Şerban trecu munţii cu oastea lui pe la Bran şi se ciocni cu oastea lui Moise Sekely, care adusese şi ajutoare turceşti, lângă Braşov (1603). Zadarnic Ungurii şi Turcii se întăriseră într'o tabără înconjurată de şanţuri, Românii luară tabăra cu asalt şi măcelăriră pe apărători, însuşi capul lui Moise Sekely căzu sub sabia învingătorilor. In oastea lui Radu Şerban se afla şi Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul, pe care şi-l făcuse ginere. Domnul Ţării Româneşti se retrase, lăsând Ardealul Austriacilor. Dar aceştia nu-l putură stăpâni multă vreme, nici de astă dată. Basta fu din nou alungat de Unguri.

La 1611 se afla pe tronul Arderalului un principe cam nebun, Gavril Bathory, cari voia să unească sub sceptrul lui şi Ţara Românească şi Moldova. In acest scop el trecu munţii pe neaşteptate şi prădă Muntenia în chip îngrozitor. Radu Şerban surprins şi nepregătit, fugi în Moldova, de unde însă se întoarse cu oaste şi urmări pe Bathory în Ardeal. Lupta se dete la Sân-Petru lângă Braşov şi iarăşi fu o izbândă deplină pentru Radu Şerban.

Dar Turcii, cari supravegheau toate întâmplările din ţările române, găsiră prilejul nimerit să pue mâna din nou pe Ţara Românească. In timp ce Radu lupta la Braşov, ei aduseră în scaunul Ţării pe Radu Mihnea, care le era devotat. Radu Şerban nu se încumetă să se măsoare cu toată puterea turcească şi plecă la Viena, la protectorul său, împăratul. Acolo şi-a găsit sfârşitul şi a fost îngropat întâi în marea biserică Sf. Ştefan, iar după aceia oasele lui au fost aduse în ţară de Matei Basarab şi îngropate la mânăstirea Comana, unde odihnesc în acelaşi mormânt cu ale ginerelui său, Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul, mort şi el în pribegie în ţara nemţească.

Radu Mihnea

Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, domneşte de două ori în Ţara Românească (1611-1616; 1620-1623), şi de două ori în Moldova (1616-1619; 1623-1626). In timpul celei de a doua domnii în Moldova, domnea în Ţara Românească fiul său, Alexandru Coconul, care nu eşea din cuvântul tatălui său, aşa că cele două ţări erau ca şi unite sub un singur domn. Radu Mihnea era un domn paşnic şi iubitor de cultură. El clădeşte mânăstirea Radu-Vodă în Bucureşti. Deoarece îşi trăise tinereţea printre Greci, aduse foarte mulţi învăţaţi şi clerici din acest neam în ţară. Mitropolitul ţărei fu Luca din Cipru, iar sfetnicul domnului, Matei mitropolitul Mirelor, care scrise în versuri greceşti istoria acelor vremi. Chiril Lucaris patriarhul din Constantinopol stetea adesea pe lângă domn la Bucureşti şi trimitea de aci scrisori către ortodoxii din Ardeal, îndemnându-i să-şi păstreze credinţa. Introducerea Grecilor în ţară de către Radu Mihnea produse însă o reacţiune din partea boierilor.

Influenţa grecească şi lupta împotriva Grecilor

Influenţa grecească începe în principatele române mai ales la sfârşitul veacului XVI. In această epocă Grecii încep să câştige influenţă pe lângă Poarta Otomană atât în privinţa politică, cât şi prin marile bogăţii, pe cari le adunaseră prin negoţ. Fiind şi mai culţi ca ceilalţi ortodoxi, clericii greci încep să predomine în biserica ortodoxă de pretutindeni, chiar şi în Rusia. Cauzele mai însemnat ale introducerii influenţei greceşti în Ţara Românească şi Moldova sânt trei. In primul rând, ridicându-se la noi în acea epocă o clasă boierească puternică, aşa cum am văzut, ea a început să aibă legături cu nobilimea grecească de origine bizantină, căci Grecii şi Românii erau singurele popoare ortodoxe supuse Turcilor, cari îşi păstraseră clasa nobilă (la Sârbi şi Bulgari dispăruse).

Era natural ca aceste două clase să intre în legături şi de aci stabilirea unei sume de familii greceşti la noi în ţară. A doua cauză a fost influenţa greacă în biserica ortodoxă. Clericii greci erau mai culţi, iar bisericile şi mânăstirile greceşti erau mai vechi şi socotite ca sfinte, în fruntea bisericii ortodoxe era un grec: patriarhul dela Constantinopole De aceia mânăstirile din ţările române

începură să fie închinate, adică puse sub protecția celor grecești, clericii greci fură aduși în țară ca sfătuitori pentru bunul mers al bisericii. Am văzut că încă din vremea lui Neagoe Basarab și mai înainte, domnii români se considerau ca protectori ai ortodoxiei. De această protecție au profitat Grecii, așezându-se în țară. In al treilea rând Grecii au venit la noi ca negustori și capitaliști, ocupație pe care au avut-o totdeauna.

Această influență grecească provoacă o reacțiune din partea boierilor. Prima răscoală avu loc între anii 1617 și 1619 în Țara Romănească și fu condusă de Lupu Mehedințeanu, care omorî pe boierii și pe negustorii greci. A doua răscoală se făcu la 1631 împotriva lui Leon Tomșa vodă, care se înconjură cu Greci. In fruntea răscoalei se aflau boierii lui Mihai Viteazul din Oltenia sub concerea lui Matei Aga dela Brâncoveni (în Romanați), mai târziu numit ca domn Matei Basarab. Leon Tomșa de teama răsculaților dădu un hrisov, prin care înlătura pe Grecii din funcțiile țării, dar nu se ținu de cuvânt, așa că boierii porniră cu oaste împotriva lui.

Lupta se dete la Dudești, lângă București și domnul fu învingător. Doi ani după aceia însă boierii se răscoală din nou împotriva noului domn Radu Alexandru și de data aceasta îl înving la Plumbuita (1632), impunând ca domn pe Matei Basarab.

Moldova. Movileștii și influenta polonă

Ieremia Movilă (1595—1600; 1600—1606) domni cu totul sub influența polonă. El încheiase un act de vasalitate cu regele Poloniei, recunoscându-se domn din grația lui. Pe fiicile lui le căsătorise cu nobili poloni, la curtea și în oastea lui steteau ofițeri poloni și era chiar vorba să bată o monetă în Moldova cu efigia regelui Poloniei, dar acesta se opuse. Deși Polonia în această vreme nu mai avea aceiași putere ca în vremea lui Ștefan cel Mare, totuși acum influența ei este mai mare în Moldova. Aceasta se explică prin faptul că acum, ridicându-se clasa boierească în Moldova, boierii intră în legături mai strânse cu nobilimea polonă din apropierea graniței. Mulți boieri moldoveni aveau moșii în Polonia, de pildă Ieremia

cumpărase pentru fiul său moşia Ustia lângă Nistru, alţii intrară în rândurile nobilimei polone, dându-li-se cetăţenie polonă onorifică. Cronicarii de mai târziu, Gr.

Mânăstirea Suceviţa.

Ureche şi Miron Costin au fost cetăţeni poloni de onoare. Pe de altă parte în Polonia în Evul Mediu era o singură şcoală mare: universitatea din Cracovia, pe când în veacul al XVI-lea se deschid şcoli ale călugărilor iezuiţi la marginile Moldovei, la Lemberg, la Cameniţa, etc. In

aceste şcoli se învaţă în special limba latină, filosofia şi istoria şi fiii de boieri moldoveni se duceau acolo pentru studii superioare, cum se duc azi Românii pentru completarea studiilor la Paris. Iezuiţii trecură chiar în Moldova în vremea lui Petre Şchiopul şi deschiseră şcoli la Iaşi şi Cotnari, şcoli cari ţinură până în veacul al XVIII-lea.

Rezultatul acestei influenţe polone nu fu prea însemnat pentru politică, deoarece Polonii nu izbutiră să libereze Moldova de sub jugul turcesc, dar avu urmări pentru cultura latină, se introduseră la noi limba latină şi învăţăturile din Apusul Europei, cari se văd în lucrările cronicarilor şi istoricilor moldoveni.

Ieremia Movilă clădi în Moldova mânăstirea Suceviţa (în Bucovina) una din cele mai frumoase ale acelei ţări şi sprijini mult şi pe ortodoxii din Polonia, ajutându-i să-şi clădească biserica lor cea mare din Lemberg. După moartea lui, urmă în scaun fratele său Simion Movilă (1606—1607), care, cum am văzut, domnise şi în Ţara Românească după Mihai Viteazul. Dar după moartea neaşteptată a lui Simion se iscară lupte pentru tron între fiul lui Mihăilaş, şi Constantin fiul lui Ieremia. In cele din urmă învinge Constantin, ajutat de cumnaţii lui din Polonia. Constantin, care era un copil, domni sub tutela mamei sale Elisabeta, o femeie energică şi îndrăzneaţă, (1608—1611). Dar Turcii, cari înlăturaseră pe Radu Şerban din Ţara Românească, voiau să pue şi în Moldova pe un credincios de al lor şi astfel înlocuiră pe Constantin Movilă cu Ştefan Tomşa.

Luptele turco-polone pentru Moldova

Movileştii cari aveau rude şi prieteni în Polonia, căutară să se menţie în scaun cu ajutor din această ţară. Constantin Movilă se întoarse cu toţi boierii pribegi şi cu oaste polonă, dar fu bătut de Ştefan Tomşa şi de Turci la Cornul lui Sas pe Prut, unde pieri floarea boierimii moldoveneşti. Constantin Movilă îşi găsi moartea în retragere, dar mama lui, doamna Elisabeta nu pierdu nădejdea şi pregătia o nouă expediţie din Polonia. Ştefan Tomşa era urît de boieri, cari ţineau cu Movileştii. Cronica povesteşte cum alături de domn stetea întotdeauna călăul său, un ţigan, care spunea, arătând pe boieri: „Doamne, s'au îngrăşat

berbecii, sânt buni de înjunghiat!" şi domnul râdea şi-i dedea bani. De aceste împrejurări profită doamna Elisabeta, care năvăli în Moldova la 1615 cu ginerii ei poloni şi alungă pe Tomşa şi pe Turci. Domn al Moldovei fu proclamat tânărul Alexandru Movilă, fratele lui Constantin, dar ţara era guvernată de fapt de doamna Elisabeta şi de înţeleptul boier Nistor Ureche vornicul, fondatorul mânăstirii Secul şi tatăl cronicarului Grigore Ureche. Peste un an însă Turcii se întoarseră cu o oaste mare sub conducerea lui Skender paşa, bătură pe Poloni şi luară prizonieri pe doamna Elisabeta şi pe copiii ei. Inainte de a pleca în robie pentru totdeauna doamna Elisabeta îşi tăie părul în semn de durere şi-l puse într'o cutie rotundă de argint, aşezând-o în biserica dela Suceviţa, unde odihneau oasele soţului ei.

Ceilalţi Movileşti, după această catastrofă se răspândiră în Ardeal şi în Polonia. Petre Movilă, fiul lui Simion, ajunse mitropolit la Kiev (care atunci ţinea de Polonia), unde înfiinţă o academie ortodoxă şi tipări o mulţime de cărţi. El fu un mare reformator al bisericii ortodoxe şi un sprijinitor al culturii în Rusia şi în principatele române. Fraţii lui, Gavril Movilă şi Moise Movilă, domniră, primul în Ţara Românească, celălalt în Moldova, dar domniile lor scurte n'au nici o însemnătate.

Cu toată căderea casei Movileştilor, luptele polone-turce pentru Moldova continuară. La 1620 domnea în această ţară un croat Gaspar Graţiani, negustor aventurier, care nici nu ştia româneşte, pus de Turci domn pentru bani. El se încumetă să calce pe urmele lui Mihai Viteazul, ucigând pe toţi negustorii Turci din Iaşi şi răsculându-se împotriva stăpânirii Porţii Otomane. La apelul lui Polonii veniră din nou în Moldova, conduşi de astă dată de unul din cei mai vestiţi generali ai lor, hatmanul Stanislav Zolkiewski, elevul lui Ioan Zamoiski, învingător asupra Ruşilor şi cuceritorul Moscovei. Zolkiewski fu atacat de Turci la Ţuţora pe malul Prutului şi rezistă într'o tabără întărită mai multe zile în şir. Gaspar Graţiani, văzând că Turcii sânt mai mulţi, fugi într'o noapte din tabăra polonă, dar în drum fu ucis de un boier. Zolkiewski se retrase spre Nistru prin Basarabia, însă retragerea se prefăcu în debandadă, Zolkiewski însuşi fu omorît în luptă de Tătari. In anul următor sultanul Osman în persoană trecu prin Moldova, ca să pornească o expediţie de răzbunare împotriva Poloniei. După lupta nehotărîtă dela Hotin (1621), se încheie pace între Turci şi Poloni, prin care aceştia din urmă renunţă la Moldova şi recunosc suzeranitatea turcească asupra ei.

Şi în Moldova ca în principatul vecin se aşezaseră Grecii. In această epocă domnul mai iubit de ţară fu Miron Barnovski (1626-1629), voevod evlavios şi protector al culturii. Dar sub Alexandru Iliaş, care domni înconjurat de Greci, boierii se răsculară ca în Muntenia. In fruntea lor se afla vornicul Lupul, care ca şi Matei Basarab luă domnia prin luptă împotriva Grecilor, (1634). Ca domn se numi Vasile Lupul.

Ardealul. Gravril Bethlen

Crima lui Gheorghe Basta nu-i folosi la nimic, căci Ardealul refuza să fie sub stăpânirea Austriei. Cu tot ajutorul dat Austriacilor de Radu Şerban împotriva lui Moise Sekely şi apoi a lui Gavril Bathory, nobilimea ungurească se răscula mereu, preferând să plătească tribut Turcilor, decât să fie sub stăpânirea directă a Austriei. Casa de Habsburg nu ştiu să-şi câştige simpatii în Ardeal, afară de ale Saşilor şi era incapabilă să-l păstreze, mai ales că dela 1618 începe războiul de treizeci de ani, care-i atrage toate forţele spre Nord. In acea vreme se afla ca principe al Ardealului un ungur calvinist, Gavril Bethlen, (1613—1629). Era un om ambiţios, care a încercat să unească şi el cele trei ţări române şi să facă pe Români să treacă la religia calvină, dar nu izbuti. El interveni împotriva Austriei în războiul de treizeci de ani, venind în ajutorul Austriei ajungând la 1626, până aproape de Viena. Dar ca să poată-lupta împotriva Austriei, era silit să se pue bine cu Turcii şi recunoscu suzeranitatea lor asupra Ardealului, cum fusese de pe vremea lui Ioan Zapolya. Aşa dar, Turcii izbutesc scurtă vreme după moartea lui Mihai Viteazul, să înlăture orice piedică ce li se punea în Ardeal, Ţara Românească şi Moldova şi toate trei ţările române cad din nou sub suzeranitatea lor. Aceasta se datoreşte în primul rând, desigur, neunirei dintre creştini.

XXV.

X Matei Basarab şi Vasile Lupul

Personalitatea şi politica lui Matei Basarab şi a lui Vasile Lupul

Matei Basarab (1633—1654) era un bătrân oştean obişnuit cu câmpurile de bătălie, un om aspru şi dintr'o bucată. Idealul său era acelaşi ca al lui Mihai Viteazul: să libereze ţara de Turci, dar nu i-a fost dat să poată scoate sabia pentru îndeplinirea lui. Inăuntrul ţării el a

luptat pentru înlăturarea Grecilor, împotriva cărora se răsculase ca boier.

La 1641 dă un hrisov pentru desrobirea mânăstirilor închi-

Matei Basarab şi doamna Elena.
(Pe o miniatură de manuscris contemporan).

nate, în care spune: „Grecii nu se îndurară, nici se lenevîră a schimba şi pune jos obiceiurile bune şi bătrâne ale ţării,... curând le fu a aduce şi ţara la risipire desăvârşit şi la pustiire... Ci, milostiv e Dumnezeu, nu de tot şi până în sfârşit ne pre-

didi streini, ca aceia întorcându-și mila cea dumnezeiască spre această săracă țară... adusuș-au aminte de noi, Ioan Matei Basarab Voivod și ne-au adus din țară streină, de unde eram pribegi de răul lor".

Vasile Lupu (1634—53).
(După o stampă contemporană).

In afară Matei Basarab legase mare prieteșug cu Gheorghe Racoți principele Ardealului, cu care avea tratat de alianță să se ajute în caz de nevoie.

Cu totul altfel de om era Vasile Lupul al Moldovei (1634—1653) de origine arnăut (albanez), era un domn trufaş, lacom de bani, de slavă şi de stăpâniri. Işi închipuia că e urmaşul împăraţilor greci dela Bizanţ şi umbla îmbrăcat ca un împărat.

De altfel era un om învăţat şi apărător al legii ortodoxe de pretutindeni. Deşi venise în scaun printr'o răscoală împotriva Grecilor, în domnie s'a înconjurat cu boeri şi cu arhierei greci, spre marele necaz al boerilor pământeni. La începutul domniei a ţinut mai mult la prietenia turcească, dar mai pe urmă s'a apropiat de Poloni.

Primele lupte dintre cei doi domni

Trufia şi ambiţia lui Vasile Lupul au fost pricina unor lungi războaie între cele două ţări surori, în care a curs sângele poporului românesc, luptând frate cu frate. Încă din 1637 Vasile Lupul convinsese pe Turci că Matei Vodă unelteşte planuri de trădare împotriva lor şi căpătase voie dela dânşii să-l alunge din scaun. Dar pe când oastea lui Vasile înainta în Ţara Românească, Matei izbuteşte să se desvinovăţească la Poartă şi Turcii trimit poruncă domnului Moldovei să se întoarcă înapoi; la întoarcere însă e lovit de oştile muntene, cari îi provoacă mari pierderi. Doi ani după aceia, la 1639, Vasile îşi încearcă din nou norocul şi de data asta, sigur de îngăduinţa Turcilor, pe care-i cumpărase cu bani, numeşte pe fiul său Ioan domn al Moldovei, pornind să cucerească pentru sine Ţara Românească. Dar Matei Basarab îl întâmpină pe valea Ialomiţei şi-l învinge în lupta care s'a dat între satele Ojogeni şi Nenişori. Vasile numai cu puţini oameni scapă în cetatea turcească a Brăilei, de unde apoi fuge într'o noapte sărind peste ziduri, deoarece aflase că Turcii vor să-l aresteze şi să-i ceară socoteală pentru pierderea oastei. Prin mijlocirea lui Gheorghe Racoţi, principele Ardealului, cei doi domni vecini se împăcară şi ca semn de pace, clădiră fiecare câte o biserică în ţara vecinului. Matei Basarab ajută cu bani clă-

direa mânăstirei Soveja în munţii Vrancei, iar Vasile reclădi biserica Stelea din Târgovişte.

Această pace însă nu trebuia să ţie multă vreme.

Incercări de răscoală împotriva Turcilor

Regele Poloniei Vladislav IV, pregătea o mare cruciată împotriva Turcilor, pe cari voia să-i alunge din Europa. Pentru aceasta avea nevoie de ajutorul domnilor români, la cari trimise soli. Matei Basarab, care se socotea de sigur urmaşul tradiţiei lui Mihai Viteazul, îi primi bine şi spuse în taină, vorbind cu solul polon: „Dacă oastea polonă va ajunge până în ţara mea, această barbă sură a mea va ţine pe cheltuiala ei toate oştile". Polonii îl recunoscură chiar de comandant al cruciatei, Vasile Lupu, care era prieten cu Turcii, primise la început foarte rău pe soli, însă împăcarea între dânsul şi Poloni o făcu Petre Movilă, mitropolitul dela Chiev. Petre Movilă mijloci o căsătorie între domniţa Maria, fiica lui Vasile Lupul şi unul din cei mai puternici nobili poloni, Ianuş Radziwill, marele hatman al Litvaniei. Nunta avu loc la Iaşi la 1645 cu mare pompă, însuşi Petre Movilă cunună pe cei doi tineri. Veniseră soli din Polonia, din Ardeal şi din Ţara Românească şi Vasile Vodă izbuti să minuneze pe toţi cu luxul şi cu măreţia curţii lui. In urma acestei căsătorii Radziwill convinse pe socrul său să se alieze cu Polonia împotriva Turcilor şi chiar Gheorghe Racoţi din Ardeal făgăduise sprijinul lui. Dar lupta, care era gata să înceapă împotriva Porţii Otomane, fu oprită, mai întâi prin moartea lui Gheorghe Racoţi, căruia îi urmă în scaun fiul său, Gheorghe II Racoţi, apoi prin marea răscoală a Cazacilor din Polonia, care împiedecă pe Poloni să-şi mai poată îndrepta oştile împotriva Turcilor.

Răscoala Cazacilor şi năvălirea lor în Moldova

Cazacii din Ucraina erau o oaste neregulată compusă din aventurieri din diferite neamuri, dar mai ales din Ruteni. Ei erau supuşi Poloniei, dar fiind apăsaţi de nobilii poloni se răsculară împotriva lor sub conducerea hatmanului Bogdan Chmielnicki, care chemă în ajutor şi pe Tătari. Răsculaţii izbutiră să bată în mai multe rânduri oştile Polonilor şi liberară Ucraina de sub stăpânirea lor. Bogdan Chmielnicki voia acum să-şi întărească poziţia de stăpânitor liber al acelei ţări şi deaceia

ceru în căsătorie pentru fiul său Timuş pe domniţa Ruxanda, fiica lui Vasile Lupul, de care auzise că e frumoasă şi bogată. Domnul Moldovei refuză să-şi dea fiica după un cazac necioplit şi atunci hatmanul Cazacilor împreună cu Tătarii năvăliseră în Moldova, pustiind-o la 1650. Vasile Lupul, care fugise cu curtea lui prin păduri, fu silit să primească de ginere pe Timuş şi să dea sume mari de bani năvălitorilor ca să se retragă. Nunta avu loc doi ani mai târziu şi Cazacii veniţi la Iaşi se purtară ca nişte barbari neciopliţi.

„Marea netocmeală, scrie cronicarul Moldovei, în de potriva caselor şi a firilor. Această parte era o domnie de 18 ani şi împărăţiei cu bivşugul şi cu cinstea asemănătoare, iară de cealaltă parte de doi ani eşită din ţărănie. Ginerele singur faţa numai de om, iară toată firea de fiară".

Ultimul război între Matei Basarab şi Vasile Lupul (1653)

Văzând că Vasile Lupul căpătase un aliat aşa de puternic cum erau Cazacii, Matei Basarab se temu ca domnul Moldovei să nu încerce din nou să-l alunge din scaun cu ajutorul acestora. De aceia el unelti împreună cu Gheorghe II Racoţi din Ardeal răsturnarea lui Vasile Lupul. Ei găsiră în Moldova un trădător, pe marele logofăt al lui Vasile, Gheorghe Ştefan. Acest boier, după ce luase înţelegere cu cei doi domni vecini, fugi peste graniţă şi se întoarse apoi pe neaşteptate cu oşti muntene şi ardelene. Vasile Lupul, surprins nepregătit, nu avu timpul să-şi strângă oastea şi fu silit să fugă în Polonia, iar Gheorghe Ştefan fu proclamat domn în locul lui.

Domnul detronat ceru atunci ajutor dela ginerele său Timuş, care se grăbi să treacă în Moldova cu Cazacii. In lupta dela Popricani lângă Iaşi Cazacii învinseră oastea de ţară a lui Gheorghe Ştefan şi pe Ardelenii veniţi în sprijinul lui. Vasile Lupu se întoarse în Iaşi, arzând de dorinţa răzbunării. El îşi strânse o armată însemnată şi împreună cu Cazacii lui Timuş năvăli în Ţara Românească, vrând să isprăvească socotelile lui vechi cu Matei Basarab.

La Milcov îi aştepta spătarul muntean Diicul Bui-

cescu, încercând să oprească intrarea duşmanilor în ţară dar el fu respins şi bătut. Moldovenii cu Cazacii înaintară până lângă Târgovişte, vechea capitală a Ţării Româneşti, unde Matei Basarab îi mutase din nou scaunul domniei. Lupta se dete în apropiere de acel oraş la Finta. In ajutorul Muntenilor veniseră şi câteva detaşamente ardelene trimise de Racoţi; domnul avea pe lângă dânsul şi câteva cete de mercenari, seimenii sârbi, dar lupta o câştigă mai mult cu oastea românească, a roşilor de ţară. Matei înconjură întâi pe Moldoveni şi-i nimici; Cazacii care veniră prea târziu în ajutorul lor, fură bătuţi şi ei şi Vasile cu Timuş se retraseră în grabă, urmăriţi de învingători. Gheorghe Ştefan învinse din nou pe Vasile Lupul în lupta dela Sârca şi luă a doua oară domnia, alungând pe rivalul său peste graniţă, iar Timuş Chmielnicki îşi găsi moartea pe pământul Moldovei. El se închisese cu Cazacii lui în vechea cetate a Sucevii, unde fu înconjurat de oştile unite ale Muntenilor, Ardelenilor, şi Moldovenilor lui Gheorghe Ştefan, la care se adauseră şi Polonii, dornici să-şi răzbune de prădăciunile făcute de Cazaci în ţara lor. Timuş fu omorît pe zidurile cetăţii de un glonte al duşmanilor, pe când conducea apărarea, iar Cazacii rămaşi fără conducător se predară.

Matei Basarab nu se putu odihni în pace chiar la bătrâneţea lui după atâtea lupte obositoare. In lupta dela Finta fusese rănit la picior şi zăcea bolnav, stingându-se pe încetul la curtea lui din Târgovişte. Atunci soldaţii mercenari, semenii, se răsculară, cerând mărirea lefurilor şi omorând pe boerii, pe cari aveau ură. Ţipetele lor ajungeau până la patul domnului bolnav. In aceste împrejurări turburi muri Matei Vodă la 1654 şi fu îngropat la mănăstirea Arnota din Vâlcea.

Vasile Lupul după pierderea domniei se duse la Constantinopol, căutând să câştige pe Turci în favoarea lui, însă aceştia îl închiseră ca pe un turburător al liniştii în închisoarea Şapte Turnuri (Iedi-kule). Peste câţiva ani însă ieşi de acolo şi avu încă norocul să vadă urcarea în scaunul Moldovei a fiului său Ştefan. (1659).

Opera culturală a lui Matei şi Vasile

Domniile lungi ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupul nu fură numai o serie de războae. Insemnătatea lor

stă în opera culturală a celor doi domni şi izbândele lor pe această cale trebuesc socotite ca mai însemnate şi mai trainice decât cele dobândite pe câmpul de luptă. In această operă culturală ei fură ajutaţi mai ales de Petre Movilă mitropolitul Chievului, care cum am văzut era român, fiul lui Simion Vodă Movilă. Petre Movilă, care a fost un mare reformator al ortodoxiei şi un fundator de şcoli, n'a uitat originea lui românească şi a sprijinit din toate puterile ridicarea culturii bisericeşti în amândouă principatele. El dărui câte o tipografie completă lui Matei Basarab şi lui Vasile Lupul. Primul o aşeză la Câmpul-Lung, celalt la mânăstirea Trei Ierarhi, clădită de dânsul la Iaşi .De asemenea Petre Movilă mai trimise la Iaşi şi profesori dela Academia lui din Chiev, cari fundară în capitala Moldovei un colegiu sau şcoală domnească, mai târziu transformată în şcoală grecească. Tot el îndemnă pe Vasile Lupul să convoace la Iaşi, un sinod al tuturor ortodoxilor, care să se sfătuiască asupra măsurilor de luat împotriva propagandei calvine şi luterane. Sinodul se ţinu la 1642, şi astfel Moldova apăru atunci ca centrul religiei ortodoxe. La acest sinod Petre Movilă prezentă un catehism scris de dânsul „Mărturisirea Ortodoxă", care a rămas şi până azi un îndreptar al credinţei ortodoxe.

Marele merit al lui Matei Basarab şi Vasile Lupul a fost că au introdus limba română în biserică în locul celei slavone. Tipăriturile lui Coresi fuseseră un început în acest sens, însă ele porniseră dela propaganda luterană potrivnică legii ortodoxe. Acum însă domnii principatelor române încep ei înşişi să poruncească tipărirea de cărţi în limba română. Cauza pentru care limba slavonă a fost înlocuită este că această limbă începuse să devie necunoscută la noi. Sârbii şi Bulgarii, cari dedeau scriitori pentru cancelariile domneşti în Evul Mediu, nu mai aveau o cultură proprie dela căderea lor sub stăpânirea turcească şi Românii cari scriau slavoneşte scriau tot mai mult o limbă plină de greşeli, iar preoţii în biserică nu înţelegeau ce citeau şi cu atât mai puţin credincioşii. De aceia Matei şi Vasile se văzură siliţi să introducă limba română în biserică. Această introducere nu

fu completă în vremea lor, căci ei puseră să se tipărească în româneşte numai cărţi de rugăciune şi de învăţătură, nu se încumetară să pue să fie traduse liturghia, Biblia şi Evanghelia, care fură tălmăcite româneşte ceva mai târziu. Totuşi începutul introducerii limbii române în biserică porneşte din această vreme şi un călător sirian, Paul de Alep, care a trecut prin Moldova pe atunci, spune că la biserica dela Trei Erarhi se cânta într'o strană româneşte, iar în cealaltă în greceşte.

Tipografia lui Matei Basarab dela Câmpul-Lung mutată apoi la Govora tipări mai multe cărţi bisericeşti, unele în slavoneşte şi altele în româneşte. Pe lângă cărţile bisericeşti se mai tipăriră în româneşte şi primele cărţi de legi numite *pravile:* Pravila cea mică dela Govora tradusă din slavoneşte (1640) şi Pravila cea mare tradusă din greceşte (1652).

Aceste pravile erau luate după legile cele vechi ale împăraţilor bizantini, şi nu erau obligatorii pentru divan, ci slujeau numai ca un îndreptar în pricini mai încurcate. Cele mai multe traduceri din slavoneşte făcute din porunca lui Matei Basarab fură revăzute şi corectate de învăţaul boer Udrişte Năsturel, cumnatul domnului. Udrişte Năsturel ştia şi limba latină, despre care spune într'o prefaţă la o carte a lui că e înrudită cu limba română. El a tradus din limba latină în limba slavonă, *Imitarea lui Cristos,* o vestită carte de morală din Evul Mediu scrisă în Franţa şi a tradus de asemenea din slavoneşte în româneşte, *Povestea lui Varlaam* şi *Ioasaf,* roman popular foarte gustat de strămoşii noştri.

In Moldova Vasile Lupu a pus să se tipărească numai cărţi româneşti. Şi el a pus să se publice o pravilă pentru Moldoveni, care a fost tradusă din greceşte de Eustratie logofătul, precum şi mai multe cărţi bisericeşti. Mitropolitul Moldovei Varlaam, a publicat *Cazaniile* sau Cartea românească de învăţături, cari cuprind învăţături morale în legătură cu Evanghelia într'o admirabilă limbă românească populară.

Tot el a scris şi *Răspunsurile la catehismul calvinesc.* Calvinii din Ardeal tipăriseră un catehism în limba română cu scopul de a atrage pe Românii de acolo la credinţa lor şi atunci mitropolitul Varlaam a scris acest răs-

puns, în care combătea părerile lor asupra religiei şi l-a răspândit în Ardeal pentru a îndemna pe Români să rămâie statornici în legea lor.

Fundaţiuni religioase

Afară de această operă de cultură religioasă Matei Basarab şi Vasile Lupul au mai clădit şi multe lăcaşuri sfinte, cari au un preţ deosebit şi ca monumente ale vechii arhitecturi roromâneşti. Astfel Matei clădi în Bucureşti biserica Sărindar, care azi este dărâmată, precum şi mitropolia din Târgovişte, unde a refăcut şi casele domneşti, ale căror ruine se văd până acum, şi în sfârşit mănăstirea Arnota, unde este mormântul lui.

Vasile Lupul clădi şi dânsul în Iaşi biserica Trei Ierarhi, care pe vremea lui era mânăstire, înconjurată cu chilii, unde era şi şcoala domnească şi tipografia. La intrare era un turn cu ceasornic, ceiace nu se mai văzuse până atunci în Moldova. Biserica însăşi atrăgea admiraţia tuturor. A fost clădită din piatră cioplită cu ornamente poleite în aur pe din afară. Este unul din juvaerurile vechii arte moldoveneşti.

Urmaşii lui Matei Basarab şi Vasile Lupu

După moartea lui Matei Basarab boerii aleg ca domn pe Constantin fiul lui Radu Şerban, poreclit Cârnul. Impreună cu vecinul său din Moldova, Gheorghe Ştefan, el recunoscu supremaţia principelui Ardealului, Gheorghe II Racoţi. Acesta îl ajută să potolească răscoala mercenarilor seimeni, începută încă din vremea lui Matei Basarab. Gheorghe II Racoţi avea planuri trufaşe. El urmărea să cucerească Polonia şi năvăli în această ţară cu ajutor armat dela cei doi domni români. Expediţia lui Racoţi dădu greş şi el se întoarse învins. Turcii atunci învinuiră pe cei trei vasali ai lor că întreprind războaie fără voia lor. Ei declarară pe cei trei domni căzuţi din demnitatea lor; Gheorghe Ştefan şi Constantin Şerban fugiră peste graniţă, iar Racoţi se opuse cu armele, însă fu bătut şi omorât de Turci. Ceilalţi doi domni muriră mai târziu în exil departe de ţara lor.

XXVI.

Şerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir

Şerban Cantacuzino. (1678—1688)

După fuga lui Constantin Şerban, Ţara Românească fu turburată din nou de lupte între partida boerilor pământeni şi între Greci. In fruntea boerilor iubitori de ţară se afla Constantin Cantacuzino Postelnicul, de origine grecească, însă înrudit cu boerii ţării. Duşmanii lui Cantacuzino căpătară dela domn prin pâri mincinoase decapitarea lui la mânăstirea Snagov (1663). El lăsă însă şase fii, cari începură o luptă pe viaţă şi pe moarte pentru a răzbuna pe tatăl lor. In cele din urmă izbutiră şi fiul al doilea al lui Constantin, Şerban Cantacuzino luă domnia la 1678. In vremea lui, Turcii încep un nou război cu Austria. Marele vizir Cara Mustafa porni cu o mare armată împotriva Vienii şi porunci şi lui Şerban vodă să-l însoţească cu oastea lui (1683). Turcii înconjurară Viena, dar Şerban Cantacuzino era pe ascuns de partea creştinilor şi le dădea ştiri despre mişcările şi forţele Turcilor, iar tunurile lui erau încărcate cu pae.

Regele Poloniei, Ioan Sobieski, care câştigase cu câţiva ani în urmă o mare izbândă asupra Turcilor la Hotin, veni în ajutorul Vienii. El bătu oastea marelui vizir şi despresură capitala Austriei. Această înfrângere fu începutul decăderii Imperiului Otoman. In câţiva ani Turcii pierdură toată Ungaria cu Buda şi armatele austriace ajunseră până în Transilvania. Pe de altă parte regele Sobieski intră în Moldova, unde domnea bătrânul Constantin Cantemir, căutând să cucerească această ţară. Regele Poloniei intră în Iaşi, unde făcu mari petreceri pentru liberarea ţării, însă Cantemir se întoarse cu Turcii şi sili pe Poloni să se retragă. In timpul retragerii Sobieski cuceri cetatea Neamţului, apărată timp îndelungat numai de 19 plăeşi.

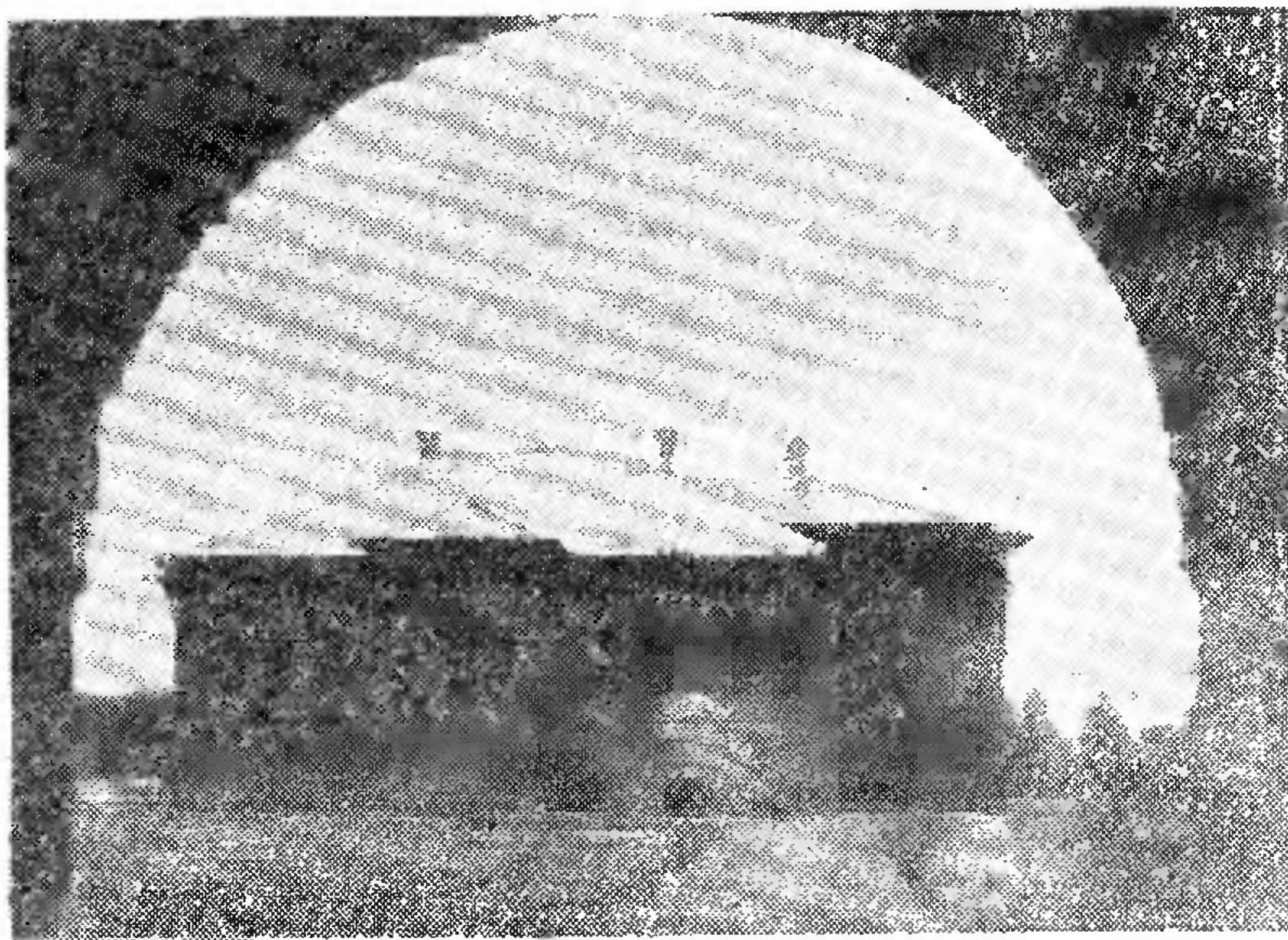
Văzând succesele Austriacilor, Şerban Cantacuzino trimise la Viena o solie solemnă ca să aşeze Ţara Românească sub protecţia Austriei. Dar pe când solia se afla la

Viena, Şerban muri subit la 1688. Şerban Cantacuzino a fost un protector al culturii. El înfiinţă la Bucureşti o şcoală superioară domnească şi puse să se traducă în întregime Biblia în româneşte (1688).

Constantin Brâncoveanu (1688 — 1714)

Războiul austro-turc

Şerban Cantacuzino murise pe neaşteptate şi astfel nu putuse lua nici o hotărâre privitoare la moştenirea tronului. El avea un fiu, Gheorghe, pe care boierii îl socotiră prea tânăr pentru domnie şi preferară să aleagă pe marele logofăt, Constantin Brâncoveanu, nepot de soră al domnului răposat.

Palatul lui C. Brâncoveanu la Mogoşoaia

Situaţia Ţării Româneşti era foarte grea din pricina războiului turco-austriac, care continua. Şerban Cantacuzino, cum am văzut, trimisese la Viena o solie solemnă, ca să închine Ţara Românească împăratului Leopold I al Austriei, dar Brâncoveanu mai prudent nu recunoscu această supunere şi preferă să aştepte şi să fie bine cu ambele părţi.

Intre delegaţii trimişi de Şerban Vodă la Viena se afla şi ginerele său, Constantin aga Bălăceanu care ar fi vrut să-i ia moştenirea în domnie. Bălăceanu nu se mai întoarse în ţară, ci rămase la Austriaci; el îi convinse că Brâncoveanu este un trădător, pentru că n'a întărit supunerea ţării, hotărâtă de Şerban, şi-i sfătui să intre cu armatele lor în ţară.

Cu toate rugăminţele lui Brâncoveanu, ca ţara lui să fie cruţată, armatele Austriace conduse de generalii Heisler şi Veterani intrară în Oltenia şi înaintară chiar până la Bucureşti. Domnul Ţării Româneşti ar fi vrut, dacă se putea, să rămâie neutru între cei doi beligeranţi, văzând însă năvălirea Austriacilor în ţară, el ceru ajutor dela Tătari, în faţa cărora Nemţii se retraseră. Brâncoveanu şi Tătarii îi urmăriră în Ardeal, unde se dete lupta dela Zărneşti (1690), în care căzu mort Constantin Bălăceanu, iar generalul Heisler fu luat prizonier şi „i-se reteză nasul cel mare ce avea", după cum scrie cronica ţării. Capul lui Bălăceanu fu expus la Bucureşti pe vârful unei lăncii din ordinul domnului. Brâncoveanu cuprinse atunci cu Turcii o mare parte a Ardealului şi principele ungur Emeric Tököli fu uns ca domn al acestei ţări, recunoscând suzeranitatea Porţii Otomane, iar Brâncoveanu ascultă atunci slujba în biserica românească din Şcheii Braşovului. Insă această izbândă fu de scurtă durată, căci Austriacii veniră cu forţe noi şi reluară Ardealul. Totuşi, ei nu mai cutezară să treacă dincolo de munţi şi până la sfârşitul războiului, Brâncoveanu gustă o linişte relativă. El ştiu acum să câştige prin bani şi prin servicii, atât pe Austriaci, cât şi pe Turci, urmând o politică de echilibru între amândoi, păstrându-şi astfel ţara întreagă şi neatinsă.

Pacea dela Carlovitz. (1699)

Războiul se termină în favoarea Austriacilor, cari sub generalul lor. Eugeniu de Savoia înving cu desăvârşire pe Turci în marea bătălie dela Zenta (1697), în urma căreia încep negocierile de pace. Prin pacea dela Carlovitz Austriacii devin vecinii principatelor române, ei anexează toată Ungaria şi Transilvania afară de Bana-

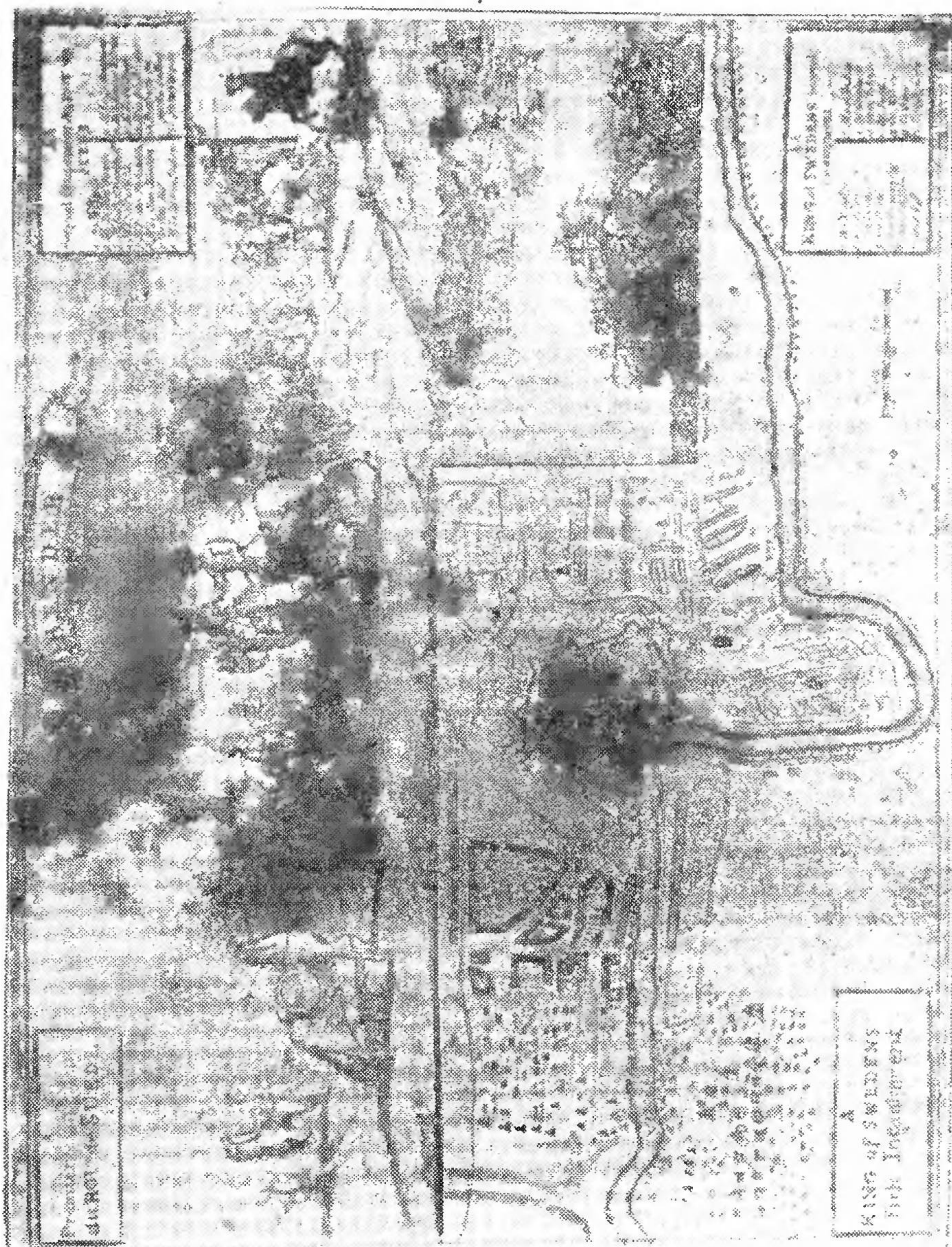
tul Temişoarei, care rămâne al Turcilor. Astfel prin aceastã pace o parte din poporul romănesc încape sub dominaţia Habsburgilor.

Petre cel Mare şi războiul ruso-turc

După câţiva ani de linişte noi turburări se abătură asupra ţărilor române. Regele Suediei Carol XII în războiul său împotriva ţarului Rusiei Petre cel Mare, trecuse prin Polonia şi de acolo în Ucraina, unde Cazacii sub hatmanul lor Mazepa se declaraseră în favoarea lui. Departe de ţara lui, fără putinţa de a putea primi întăriri, Carol XII fu învins de Petre cel Mare în lupta dela Poltava (1709) şi văzându-şi retragerea tăiată spre ţară, se adăposti cu resturile armatei sale la Tighina (Bender), raia turcească în Basarabia. Mazepa, care îl urmase şi el, muri acolo peste câtva timp şi fu îngropat într'o biserică din Galaţi. Carol însă, deşi învins, nu renunţase la planurile sale împotriva Rusiei şi începu acum o mulţime de intrigi la Turci, ca să-i convingă să declare război ţarului. In adevăr, el izbuti şi astfel războiul fu declarat în anul 1710.

Petre cel Mare dădu atunci o proclamaţie către Români, Bulgari, Sârbi şi Greci şi în genere către ortodoxii din Imperiul Otoman, arătând că el este ţarul pravoslavnic, care va veni să-i liubereze de sub jugul păgânilor. Rusia era pentru Turci o duşmană mai periculoasă de cât Austria, pentru că era o putere ortodoxă, care putea să câştige de partea ei toţi creştinii de aceiaşi credinţă supuşi Turcilor. De aceia aceştia se temeau ca principatele române să nu treacă de partea duşmanilor şi bănuiau mai ales pe Constantin Brâncoveanu.

Pentru a-l avea la mână pe Brâncoveanu, sultanul numi ca domn al Moldovei pe un om în care avea toată încrederea Dimitrie Cantemir, cu însărcinarea de a-l prinde pe neaşteptate pe Brâncoveanu şi de a-l trimite la Constantinopol.

Carol al XII-lea la Bender.
(După o stampă).

Dimitrie Cantemir (1710—1711)

Dimitrie Cantemir era fiul lui Constantin Cantemir şi fusese crescut la Constantinopol, unde tatăl său îl trimisese ca ostatec, şi deaceia Turcii aveau mare încredere într'însul. Era un om foarte învăţat în limbi streine, scriitor distins de lucrări istorice, geografice şi filosofice. Deşi fusese crescut la Poartă, în ascuns cugeta la liberarea ţării lui de sub jugul turcesc şi cum ajunse în domnie, trimise în taină la Petre cel Mare, care se afla în Polonia, pe vistiernicul Luca în scop de a încheia o alianţă cu dânsul. In tratatul de alianţă al lui Cantemir cu Rusia (1711) se prevedea că Moldova va fi independentă sub protecţia ţarului, nu va plăti nici un tribut şi va recăpăta Bucеagul cu Chilia, Cetatea Albă şi Tighina. Vechile obiceiuri ale ţării vor fi respectate, iar domnia va fi de acum pe viaţă şi ereditară în familia Cantemir. In urma încheierii acestui tratat oştirile ruseşti trecură Nistrul şi domnul Moldovei dădu o proclamaţie către toţi locuitorii ţării, arătând că ţarul drept credincios a venit să scape ţara de sub jugul păgânilor şi îndemnând pe oşteni să se înscrie ca lefegii în noua oştire ce voia să ridice. Puţină vreme după aceia însuşi ţarul trecu în Moldova cu oastea lui şi se întâlni cu Dimitrie Cantemir lângă Iaşi.

„Iar atâta dragoste arăta împăraul, către Dimitraşco Vodă, scrie cronica, unde văzuse că s'au închinat de bună voia lui, că se tindea cu amândouă mâinile şi cuprindea pe Dimitraşco vodă de grumaz şi-l săruta pe faţă, pe cap şi pe ochi, ca un părinte pe un fiu al său". Ţarul vizitează Iaşii şi admiră bisericile frumoase clădite de domnii Moldovei, „şi mult lăuda împăratul lucrurile, chipul şi toate obiceele Moldovenilor şi încă şi dobitoacele acestui pământ al Moldovei, zicând că sânt frumoase", scrie acelaşi cronicar. La banchetul dat de domn, ţarul n'a vrut să stea în capul mesei, ci l-a lăsat pe Dimitrie Cantemir, „se ospăta şi se veselia prea frumos cu vin de Cotnari şi lăuda vinul foarte".

Luarea Brăilei şi lupta dela Stănileşti

Brâncoveanu în acest timp continua politica de echilibru cu care isbutise aşa de bine până acum. El îşi

adunase oastea în tabăra dela Urlaţi şi aştepta să vadă cine va eşi învingător. Dar o parte din boieri, mai ales Cantacuzinii, erau de părere că datoria lor de creştini este să treacă de partea Ruşilor. Fără ştirea şi fără voia domnului, spătarul Toma Cantacuzino împreună cu o parte a oastei muntene se uni cu Ruşii şi cu ajutorul unui corp rusesc atacă şi cuceri cetatea Brăilei. Această faptă, deşi făcută fără voia lui Brâncoveanu, compromise foarte mult pe acesta în ochii Turcilor. Armata marelui vizir trecuse Dunărea în Buceag şi înainta în Moldova. Atunci Petre cel Mare şi cu mica oaste a lui Cantemir porniră în întâmpinarea Turcilor.

In părţile Fălciului aproape de satul Stănileşti pe Prut oastea marelui vizir înconjură pe neaşteptate pe Ruşi şi pe Moldoveni. Zădarnic încercară generalii ruşi să-şi croiască drum printre şirurile duşmane. Armata turcească era neclintită şi ţarul vedea cu spaimă apropiindu-se clipa când va cădea rob în mâinile păgânilor. Cronicarul moldovean Ioan Neculce, care era pe atunci hatmanul oştirii lui Dimirtie Cantemir, povesteşte cum ţarul i-a cerut în taină să-l scoată din tabără noaptea cu câţi-va călăreţii şi să treacă cu el peste Carpaţi, dar boierul moldovean răspunse că acest lucru e prea primejdios. In cele din urmă pacea fu obţinută de ţar şi Turcii îl lăsară să se întoarcă învins în ţară în schimbul cedării cetăţii Azov. Marele vizir ceruse capul lui Cantemir, dar ţarul răspunse că preferă să piardă jumătate din împărăţia lui, decât să predea pe un om care se încrezuse într'însul.

Dimitrie Cantemir trecu repede prin Iaşi, de unde-şi luă familia şi urmat de mai mulţi boeri credincioşi şi oşteni se duse în Rusia, de unde nu trebuia să se mai întoarcă niciodată. Ţarul îi dărui moşii întinse în Ucraina lângă Harcov, aproape un ţinut întreg. Mai târziu Dimitrie se stabili la St. Petersburg, noua capitală clădită de Petru cel mare şi casa lui era acolo locul de întâlnire al lumii diplomatice şi elegante. Ţarul îl numi senator şi consilier intim şi-l luă cu dânsul la 1722 într'o expediţie în Caucaz şi Persia. In timpul pribegiei sale în Rusia Dimitrie Cantemir a scris numeroase opere istorice şi geografice despre Moldova şi Turcia, făcându-se cunoscut în Europa întreagă. El moare în Rusia la 1723 şi este îngropat la Moscova.

Sfârşitul lui Brâncoveanu. (1714)

Turcii nu puteau ierta pe Brâncoveanu că nu se unise cu ei cu ocazia războiului ce avuseseră cu Petre cel Mare. Il acuzau pentru trecerea spătarului Toma Cantacuzino de partea Ruşilor şi mai ales pentru că punând mâna pe nişte scrisori ale lui către ţar, văzuseră că nu este credincios sultanului. La 1714 în Aprilie aproape de sărbătorile Paştelui, soseşte în Bucureşti un capugiu, reprezentant al sultanului, care este primit la curte de Brâncoveanu. In clipa când domnul înainta să-i ureze bun sosit, turcul scoate o basma neagră, semnul mazilici şi i-o pune pe umeri. Fără să se împotrivească Brâncoveanu cu toată familia lui se duce la Constantinopol, crezând că şi de data asta va scăpa cu ajutorul darurilor în bani.

Dar Turcii îl închid în închisoarea Şapte Turnuri (Edi-Kule) şi-l chinuesc până îl fac să spue toate ascunzişurile averilor lui. După aceia Brâncoveanu cu toţi copiii lui sânt aduşi în piaţă şi în faţa sultanului şi a solilor streini li se taie capul, întâi ginerelui domnului, Enache Văcărescu, apoi copiilor şi în sfârşit domnului însuşi, care văzuse pierind sub ochii lui întregul său neam. Fiul mai mic ceruse iertare sultanului, şi făgăduise că se va turci dacă i-se va ierta viaţa. Sultanul atunci întreabă pe Brâncoveanu dacă îngădue fiului său se lepede de lege, însă bătrânul domn răspunde „mai bine moartea" şi capul ultimului lui copil căzu. Numai un nepot de fiu al lui Brâncoveanu rămase să continue familia.

Corpul lui Brâncoveanu fu adus pe ascuns la Bucureşti şi îngropat la biserica Sf. Gheorghe Nou sub o lespede, care rămase fără inscripţie de frica Turcilor, numai o candelă care atârna deasupra mormântului poartă în litere minuscule însemnarea care arată că acolo şi-a găsit odihna bogatul şi nenorocitul domn.

După Brâncoveanu a urmat în scaun vărul său Ştefan Cantacuzino, dar şi acesta bănuit de relaţii cu Austriacii, a avut aceiaşi soartă ca predecesorul său. Chemat la 1716 la Constantinopol a fost sugrumat împreună cu tatăl său, Constantin stolnicul Cantacuzino, istoric şi elenist distins.

Cultura în vremea lui Constantin Brâncoveanu

Constantin Brâncoveanu a fost un mare protector al bisericii ortodoxe, al învăţăturii şi al artelor. Veniturile marii lui averi şi le-a cheltuit clădind biserici în ţară, ca de pildă mânăstirea Hurezi în judeţul Vâlcea şi biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti. A protejat şi a susţinut pe ortodoxii de peste graniţă, pe Românii din Ardeal, întărindu-i în credinţa lor în lupta împotriva unirii cu catolicii. Pentru dânşii a clădit bisericile dela Făgăraş şi dela Sâmbăta. Nici odată ca în vremea lui Brâncoveanu, cultura ortodoxă românească n'a avut o expansiune mai mare. In cele două tipografii, cari au funcţionat în vremea lui, la Snagov şi la Buzău nu se tipăreau numai cărţi româneşti. Pe lângă cărţile greceşti Brâncoveanu a pus să se tipărească cărţi bisericeşti în limba arabă pentru ortodoxi din Siria, precum şi altele în limba georgiană cari străbătură până în Caucaz. Ajutat de învăţatul mitropolit Antim Ivireanul, Brâncoveanu devine un fel de patron al credinţei ortodoxe.

Şcoala domnească fundată de Şerban Cantacuzino, a continuat să funcţioneze sub Brâncoveanu cu profesori greci. Epoca lui Brâncoveanu a însemnat la noi înflorirea elenismului, adică a limbii vechi greceşti şi a literaturii şi filosofiei antice. Cel mai învăţat elenist era însă Constantin stolnicul Cantacuzino, unchiul domnului.

Pe lângă ridicarea culturii religioase a şcoalei greceşti Brâncoveanu a mai lăsat monumente arhitectonice de mare valoare artistică în palatele clădite pentru dânsul sau pentru fiii lui, cum sânt de pildă cele dela Potlogi şi Mogoşoaia.

Aceste palate erau lucrate de meşteri italieni şi aveau două caturi. In catul de jos locuiau slujitorii, la cel de sus erau apartamentele domnului şi ale doamnei.

Aceste apartamente se deschideau pe o loggie în stil italian (balcon cu colonadă), care avea privire pe un lac. Pe pereţi se aflau ornamente lucrate în relief din stuc foarte fine, reprezentând flori şi linii geometrice. Spre deosebire de palatele lui

Matei Basarab dela Târgovişte sau Brâncoveni, cari erau mai mult nişte cetăţui, cu ferestre mici cu ziduri groase de apărare, castelele lui Brâncoveanu sânt pline de lumină şi de lux, arătând o viaţă de curte desfătată şi bogaă.

Şi la Bucureşti Brâncoveanu reclădise vechiul palat domnesc (Curtea Veche, unde e azi Piaţa Sf. Anton), împodobise pereţii cu picturi, reprezentând primirea lui la Adrianopol la 1703. Grădinile palatului domnesc aveau lăţime de 800 de metri şi se întindeau dela Curtea Veche până la malul Dâmboviţei. Şi moda se schimbase la curte, în locul costumelor militare, apar costume de curte elegante şi frumos împodobite.

La curtea lu Brâncoveanu se puteau întâlni pe lângă patriarhi şi arhierei din toată lumea ortodoxă şi italieni învăţaţi ca Del Chiaro secretarul domnului, care a făcut şi o descriere a ţării în italieneşte, Pesena Levin arhitect ialian şi alţii.

Intr'un cuvânt putem spune că epoca lui Brâncoveanu a fost cea mai strălucită pentru vechea cultură românească.

XXVII.

Mişcarea literară în principatele române în a doua jumătate a veacului al XVII-lea

Privire generală

Literatura veche românească are o epocă de înflorire în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Limba slavă în biserică şi în literatură fusese înlocuită cu cea românească, dar asupra noii literaturi româneşti se exercită acum două influenţe streine: influenţa grecească şi cea polonă (aceasta din urmă numai în Moldova). Influenţa grecească a însemnat la noi introducerea şi cunoaşterea limbii şi literaturii greceşti antice, prin urmare o influenţă a literaturii clasice, şi a vechii filosofii elenice. Influenţa polonă pe de altă parte a însemnat de fapt o influenţă latină, căci cultura polonă de atunci era în legătură cu Renaşterea şi cu Umanismul (studiile clasice). Deci, cum am mai spus, prin Polonia au venit la noi primele legături spirituale cu civilizaţia apuseană.

Două genuri literare au înflorit în literatura română din acea vreme: literatura religioasă, în care s'a resimţit mai ales influenţa grecească şi literatura istorică în care s'a resimţit mai ales influenţa polonă. Scriitorii români erau toţi clerici sau boieri; clericii se ocupau cu literatura religioasă, iar boierii, ca nobili se interesau mai ales de istorie, căci ea povestea faptele strămoşilor lor cari fuseseră întotdeauna în fruntea ţării.

Moldova. Literatura religioasă.
Mitropolitul Dosoftei

După mitropolitul Varlaam tipografia dela Trei Erarhi încetează să mai lucreze. Literele se uzaseră şi nu mai puteau servi la tipărirea cărţilor. Mitropolitul Dosoftei fu acela care a continuat opera de tipărire a cărţilor bisericeşti în limba română începută de Varlaam. Dosoftei era originar dintr'o familie din Lemberg grecească sau aromânească: Papară.

Era un om învăţat, care ştia bine limbile grecească, polonă, slavonească veche şi latină. După ce a fost câtva timp episcop de Roman, a fost ales mitropolit al Moldovei (1670—1686). In timpul năvălirii regelui Ioan Sobieski în Moldova, el a trecut de partea lui şi l-a urmat în Polonia, unde avea dela rege o situaţie excepţională, fiind mitropolit peste toţi Românii refugiaţi în această ţară. A murit în exil la Zolkiev la 1693.

Prima lui lucrare este *Psaltirea în versuri* (1673), pe care a tipărit-o în Polonia la Uniev, ne având tipografie în Moldova. E cea dintâi lucrare mai mare în versuri în româneşte, aşa că putem numi pe Dosoftei creatorul versului românesc. Versul lui Dosoftei e încă niţel greoi şi imită versul polon din acea vreme. El s'a inspirat din traducerea în versuri a Psaltirei de poetul polon Kochanowski in veacul al XVI-lea.

Liturghierul lui Dosoftei (1679) este prima liturghie tipărită în româneşte, aşa că Dosoftei a desăvârşit prin această lucrare introducerea limbii române în biserică începută de Matei Basarab şi Vasile Lupul. Aceştia tipăriseră în limba română numai cărţile de lectură ale preo-

ţilor, Dosoftei tipăreşte însăşi cartea fundamentală a liturghiei.

Pentru a putea avea tipografie în Iaşi, Dosoftei se adresează patriarhului rus dela Moscova, care după stăruinţa boierului moldovean Nicolae Milescu, stabilit în acel oraş, trimite în Moldova o tipografie completă. La această tipografie tipăreşte Dosoftei opera sa mai importantă *Vieţile Sfinţilor* în 4 volume (1682) traduse cele mai multe din greceşte. Această carte a fost foarte apreciată în acea vreme şi era citită ca un roman, Dosoftei a mai scris şi o cronică mică în versuri a domnilor Moldovei, în care spune la început că „limba românească e de bun neam", făcând aluzie la nobila origine romană a neamului nostru.

Literatura istorică, originile ei

Istoriografia moldoveană începe în veacul XV cu letopiseţele slavoneşti, cari continuă până la sfârşitul veacului următor. In vremea lui Vasile Lupu, Eustratie al treilea logofăt, acel care tradusese şi Pravila, a tradus analele slavoneşti în româneşte, sub numele de *Letopiseţul Moldovenesc.*

Acest letopiseţ moldovenesc al lui Eustratie este azi pierdut, nu se mai cunoaşte nici un manuscris. Cunoaştem însă existenţa lui pentru că a fost pomenit în scrierile lor de cronicarii de mai târziu, Grigore Ureche şi Miron Costin. După Eustratie începe în istoriografia moldoveană influenţa cronicilor polone.

Grigore Ureche

Grigore Ureche a trăit şi el în vremea lui Vasile Lupul, a fost mare spătar şi mare vornic. A studiat în şcoala polonă iezuită din Lemberg şi avea ca şi tatăl său, Nistor Ureche, cetăţenie de onoare polonă. Cronica lui scrisă în româneşte merge dela întemeierea Moldovei de Dragoş până la Aron Vodă (1594). Ea este compusă din îmbinarea Letopiseţului Moldovenesc al lui Eustratie cu ştirile despre istoria română, pe cari le-a tradus din cronica polonă a lui Ioachim Bielski. Cuprinde şi unele capitole despre popoarele vecine (Unguri, Poloni, Turci,

Tătari), pe care caută să le caracterizeze. Ştirile despre aceste popoare le ia dintr'o geografie tipărită latineşte în Germania.

Grigore Ureche este un istoric patriot, el scrie precum spune pentru a fi de învăţătură contemporanilor lui „să rămâie feciorilor şi nepoţilor să le fie de învăţătură, despre cele rele să se ferească şi să se socotească, iară pe cele bune să urmeze şi să se înveţe, să se îndrepteze". El caută să arate faptele domnilor Moldovei într'o lumină favorabilă, trecând sub tăcere înfrângerile şi umilinţile şi insistând asupra rolului lor de apărători ai creştinismului.

Miron Costin (1633—1691)

Miron Costin era dintr'o familie polonofilă, tatăl său ca şi el însuşi au fost cetăţeni de onoare poloni. A studiat la şcoala iezuiţilor poloni dela Bar şi a slujit şi în armata polonă. Intors în Moldova a ocupat înalte slujbe boiereşti ajungând până la rangul de mare logofăt. In 1684 a trecut în Polonia la regele Sobieski, şi a fost găzduit într'o casă de vânătoare a acestuia, dar peste doi ani se întoarce iar în Moldova, unde domnea Constantiin Cantemir. Acesta însă, bănuind că unelteşte împotriva lui, a poruncit să i se taie capul la 1691. Miron Costin a lăsat mai multe opere în versuri şi în proză în limba română şi în limba polonă. Cea dintâi scriere a lui este *Letopiseţul Moldovei,* în care continuă pe al lui Grigore Ureche. (Merge dela Aron Vodă 1594 până la Ştefan fiul lui Vasile Lupul 1661).

Spre deosebire de Ureche, Miron Costin s'a interesat de aproape de viaţa interioară a Moldovei, viaţa dela curte, intrigile boerilor, solii, etc. El îşi ia multe ştiri din cronicarul polon Piasecki, care a scris latineşte, dar mai ales dela boerii bătrâni. Este un spirit pesimist, din cauza vremurilor grele prin cari trecea ţara lui în acea vreme. Dela dânsul a rămas cugetarea: „Nu sânt vremile sub cârma omului, ci bietul om sub vremi".

După aceia a scris în limba polonă o cronică a Moldovei şi a Munteniei, arătând originea romană a poporului român. In timpul exilului său în Polonia a prefăcut aceasta cronică în versuri polone, dedicând-o regelui Sobieski. Ultima lui lucrare este intitulată „*De neamul*

Moldovenilor", în care arată origina romană a poporului român, întemeiat pe mărturia scriitorilor antici, a limbii române şi a asemănării între obiceiurile poporului nostru şi ale celui italian.

El protestează împotriva unui cronicar Simion Dascălul, care adăugase la cronica lui Ureche o povestire după care Românii s'ar trage din tâlhari liberaţi din închisorile Romei.

Nicolae Costin (1660—1712)

Nicolae Costin a fost fiul şi continuatorul lui Miron Costin. Şi el a studiat în şcolile polone şi a scris o cronică generală a Moldovei mergând dela Adam până la Aron Vodă (adică de unde începe tatăl său). A scris deasemenea evenimentele dela 1709—1712, din vremea lui Dimitrie Cantemir, când era mare logofăt. A avut mai puţin talent de scriitor decât tatăl său, a fost însă un mare erudit, adică a întrebuinţat pentru istoria Moldovei o mulţime de scrieri polone, ungureşti şi greceşti.

Dimitrie Cantemir (1673—1723)

Dimitrie Cantemir a fost cel mai mare reprezentant al vechii şcoale istorice moldoveneşti. Despre viaţa lui am vorbit în lecţia trecută. Ca scriitor s'a distins mai ales în timpul exilului său în Rusia. In această ţară era un mediu favorabil studiilor despre Orient, căci Ruşii se interesau din motive politice de această regiune. Deasemenea erau la curtea lui Petre cel Mare învăţaţi germani, cari cerură lui Cantemir să scrie despre ţara lui şi despre Imperiul Otoman, ca să le facă cunoscute istoricilor şi geografilor din Europa. In urma publicării lucrărilor sale Dimitrie Cantemir a fost ales membru al Academiei din Berlin. Principalele lui scrieri sânt următoarele: *Descrierea Moldovei* (1716) în limba latină, însoţită de o hartă foarte amănunţită a acestei ţări. Este o scriere care cuprinde cea dintâi descriere geografică, istorică, precum şi a instituţiilor şi obiceiurilor populare din Moldova, o operă de adevărat om de ştiinţă modern. *Istoria creş-*

terii şi descreşterii curţii otomane (1714), tot în limba latină, este o istorie a imperiului otoman, care a servit istoricilor din Europa până aproape de zilele noastre ca

Dimitrie Cantemir.

cea mai completă istorie a Turcilor. A fost tradusă în veacul XVIII în englezeşte, franţuzeşte şi nemţeşte. *Hronicul vechimii romăno-moldo-vlahilor* (1722), în româneste. este o istorie a neamului românesc din toate pro-

vinciile, arătând originea lui romană şi continuitatea Românilor în Dacia dela Traian. Această scriere a rămas neterminată.

Ioan Neculce (1662—c. 1744)

Ioan Neculce a fost marele hatman al lui Dimitrie Cantemir, pe care l-a urmat în exilul său în Rusia. Intorcându-se după aceia în Moldova a scris o cronică a Moldovei care formează continuarea cronicii lui Miron Costin (1661—1743). Are la început şi o culegere de tradiţii şi legende despre epoca mai veche intitulată, „O seamă de cuvinte". Mai puţin învăţat ca ceilalţi cronicari de cari am vorbit, scrie într'un stil popular plin de farmec, are caracterizări minunate ale oamenilor şi faptelor.

Nicolae Milescu (1636—1708)

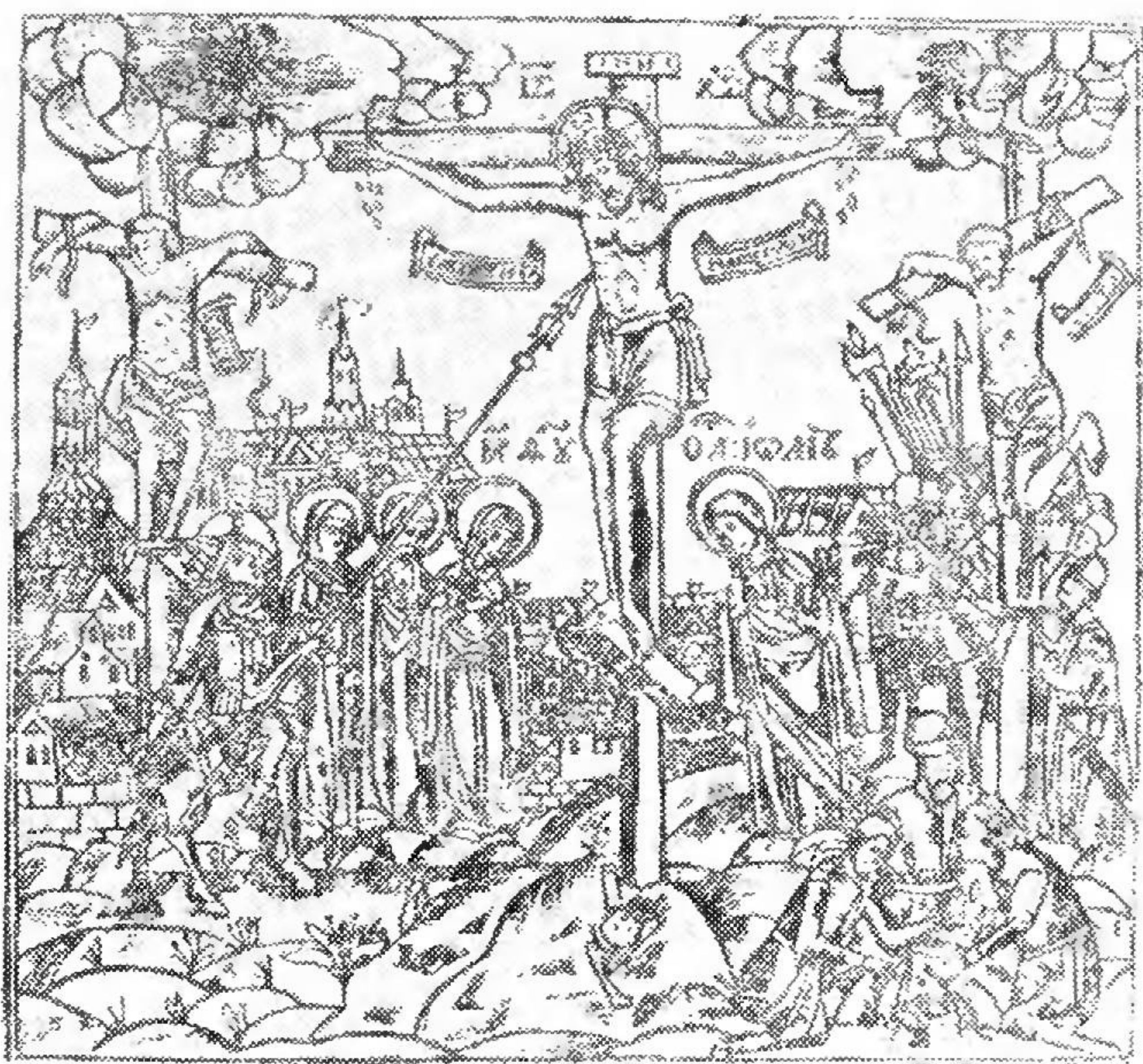
Nicolae Milescu e o figură aparte în cultura moldoveană a veacului al XVII-lea. Originar dintr'o familie grecească românizată, a studiat la Constantinopol şi a ajuns apoi la boeria de mare spătar. In timpul acesta a tradus întâia oară Biblia în româneşte din greceşte.

De oarece uneltise pentru tron, domnul Alexandru Iliaş a pus de i-s'a tăiat nasul. S'a refugiat atunci în Rusia, unde a ajuns un sfetnic de seamă al ţarului, care l-a însărcinat cu o solie în China prin Siberia. Această călătorie a descris-o în ruseşte într'o carte admirabilă, demnă de a fi comparată cu lucrările exploratorilor moderni ca preciziune ştiinţifică. Nici o dată nu şi-a uitat patria, în călătoria sa când a eşit din regiunile îngheţate ale Siberiei într'o câmpie înverzită dela sud exclamă: „Ce frumoasă ţară! Parcă ar fi ţara Moldovei!".

La Moscova era mereu în corespondenţă cu domnii şi boerii români, ajutând relaţiile lor diplomatice cu ţarul. Prin mijlocirea lui a căpătat în dar mitropolitul Dosoftei o tipografie completă dela patriarhul Moscovei.

Ţara Românească. Literatura religioasă

In Ţara Românească tipărirea cărţilor bisericeşti în româneşte reîncepe în vremea lui Şerban vodă Cantacuzino sub care se completează introducerea limbii româ-

Gravură pe lemn.
(Dintr'o carte tipărită în Țara Românească în veacul al XVII-lea).

Gravură în lemn.
(Intr'o tipăritură românească din veacul al XVII-lea).

nești în biserică. Cea mai importantă din aceste tipărituri este Biblia lui Șerban dela 1688 (apărută după moartea lui). Traducerea se datorește fraților Radu și Șerban Greceanu și a fost revăzută de Constantin stolnicul Cantacuzino. In vremea lui Brâncoveanu principalul reprezentat al culturii bisericești este mitropolitul Antim Ivireanul, originar din Ivir (Caucaz).

Era un artist desăvârșit sculptor în lemn, miniaturist și scriitor. A fost la început în frunea tipografiei domnești dela mănăstirea Snagov, după aceia a fost ales mitropolit.

Pe lângă traducerile de cărți bisericești făcute de dânsul, mai e și autorul unor frumoase *Predici*, prin care caută să îndrepteze moravurile societății din acea vreme. Alături de dânsul avem pe Damaschin dascălul, mai târziu episcop, care a condus tipografia dela Buzău, în care s'au tipărit o mulțime de cărți bisericești în românește.

Literatură istorică. Cronicile de partid

Cronicile mai vechi din Țara Românească nu s'au păstrat. Din compilațiile (adunări de cronici diferite) alcătuite mai târziu se vede că au existat cronici românești în vremea lui Mihai Viteazul, una scrisă de logofătul Teodosie, cealaltă de un partizan al familiei Buzeștilor. In timpul luptei dintre Cantacuzinii cu Grecii, după uciderea lui Constantin postelnicul Cantacuzino, apar cronice de partid cari susțin partida Cantacuzinilor sau partida adversă cu multă patimă, înegrind și clevetind pe dușmani și lăudând în chip exagerat pe prieteni. Cronica Cantacuzinilor a fost scrisă de Stoica Ludescu și merge dela întemeierea țărei până la Constantin Brâncoveanu, iar cronica partidei adverse a fost scrisă de Radu Popescu, care cuprinde aceiași întindere în timp, dar a fost continuată de acelaşi autor mai târziu până la 1729. (Unii istorici atribue partea întâi a cronicii lui Constantin căpitanul Filipescu). Cronicarii munteni întrebuințează ca izvoare cronici grecești și ungurești. Tot

ca o cronică de partid poate fi socotită şi cronica lui *Radu Greceanu*, logofătul care a scris viaţa lui Constantin Brâncoveanu. E o cronică oficială, care este scrisă după îndemnul domnului, susţinând toate simpatiile lui şi atacând pe toţi cei cari îi erau antipatici.

Constantin stolnicul Cantacuzino.
(c. 1640—1716)

Mult mai sus decât aceşti cronicari de partid se ridică Constantin stolnicul Cantacuzino, fratele lui Şerban Vodă şi unchiul lui Brâncoveanu. A făcut studii în Italia la universitatea din Padova, era un elenist desărşit, învăţaţii greci îi dedicau operele lor, era în corespondenţă cu oameni învăţaţi din Orient şi din Italia. Pe fiul său l-a trimis la studii la Paris. In *cronica* lui este preocupat de aceleaşi probleme ca şi marii cronicari moldoveni: originea romană a neamului nostru, şi unitatea lui.

Această lucrare este neterminată şi merge numai până la năvălirea Hunilor. Este un istoric critic, care lămureşte şi compară isvoarele istorice, între cari socoate nu numai povestirile cronicarilor, ci şi hrisoavele, inscripţiile şi chiar poezia populară. Despre unitatea poporului nostru spune: „Insă Rumâni să înţeleg nu numai ceştia de aici, ci şi cei din Ardeal, cari încă şi mai neaoşi sânt, şi Moldovenii şi toţi câţi şi într'altă parte se află şi au această limbă. Măcar fie şi cevaşi osebită în neşte cuvinte din amestecarea altor limbi, cum s'au zis mai sus, iar tot unii sânt. Ci dar pe aceştia, cum zic, Rumâni, îi ţinem, că toţi aceştia dintr'o fântână au izvorât şi cură". Constantin Cantacuzino a mai desemnat şi o hartă amănunţită a Ţării Româneşti cu judeţele, drumurile, satele şi pădurile, tipărită greceşte la Padova.

Importanţa cronicarilor pentru cultura românească

Lucrările cronicarilor din veacul al XVII-lea şi dela începutul veacului al XIII-lea nu sânt importante numai ca izvoare ale istoriei culturii româneşti. Literatura religioasă nu putea produce lucrări originale pentrucă religia ortodoxă este o credinţă stabilită de la originile creştinismului, care nu poate fi schimbată din forma ei definitivă de atunci. Deci scrieri „originale" religioase nu

ne puteam aştepta să avem. In schimb lucrările cronicarilor sânt primele lucrări literare originale româneşti. In ele vedem felul cum priveau strămoşii noştri menirea neamului nostru. Cea mai însemnată din ideile cronicarilor, care a lăsat urme adânci în desvoltarea de mai târziu a culturii noastre, a fost ideia originii latine a poporului nostru. Cronicarii noştri căpătaseră în şcolile polone în cari se făceau studii clasice, cunoaşterea şi admiraţia antichităţii romane.

Ei descoperiră că noi Românii ne tragem din Romani stăpânii lumii. Dela această descoperire a cronicarilor din veacul al XVII-lea, ideia originii latine a rămas mereu până azi o încurajare a neamului nostru în vremuri grele, ea ne-a îndreptat cultura spre cercetarea şi conlucrarea cu celelalte popoare latine. Dela ideia latină 's'a ajuns la cunoaşterea unităţii neamului nostru din Moldova, Ţara Românească şi Ardeal căci, cum spune cronicarul, „toţi dintr'o fântână au izvorât". Putem deci spune că această ideie a originii latine a înoit cultura noastră şi a arătat idealul către care trebuia să ţintească poporul român.

XXVIII.

Epoca fanariotă

I.

Domniile fanariote

Se înţelege prin epoca fanariotă timpul în care au domnit în Ţara Românească şi Moldova domnii numiţi de Turci dintre Grecii din cartierul Fanarului (farului) din Constantinopol, dela 1711 pentru Moldova şi dela 1716 pentru Ţara Românească până la 1821. Fanarioţii erau Grecii din familiile bizantine rămase la Constantinopol după căderea imperiului de răsărit în mâinile Turcilor. Ei se adunaseră în acea mahala, pentru că acolo se afla patriarhia, al cărei scaun era ocupat totdeauna de erarhi Greci. Alături de vechile familii nobile din Bizanţ se ridicaseră şi alţi Greci mai de jos, îmbogăţiţi prin negoţ. Fanarioţii începură încă în veacul XVII să se bucure de o trecere deosebită la curtea sultanilor, întâi pentru că erau bogaţi şi apoi pentru că cunoşteau

limbile diplomatice ale Europei: latina, italiana şi franceza şi erau întrebuinţaţi de Turci ca traducători şi diplomaţi. Turcii opriţi de legea lor şi din dispreţ pentru ghiauri, nu cunoşteau limbi streine, aşa că întreaga politică externă a Imperiului Otoman căzu în mâinile Grecilor. Se crease chiar o funcţie specială pentru ei pe lângă Poartă, aceea de mare dragoman (traducător), care era ca un fel de ministru de externe. Marii dragomani prin trecerea de care se bucurau pe lângă sultan, începură să obţie la eşirea lor din funcţie scaunul domnesc al Moldovei sau al Ţării Româneşti. In adevăr, Turcii nu mai aveau încredere în domnii ridicaţi dintre boierii români, căci îşi dedeau seama că ori de câte ori aveau războaie cu creştinii aceştia treceau de partea duşmanilor. Mai ales căpătaseră această convingere cu ocazia războiului cu Petre cel Mare, de pe urma căruia Brâncoveanu îşi pierduse capul, iar Dimitrie Cantemir fusese silit să fugă în Rusia. Deaceia sultanului îi convenea mai mult să numească de acum înainte ca domni oameni cari nu aveau legătură cu interesele ţărilor române, crescuţi la Constantinopol, slugi plecate ale Turcilor.

Este adevărat că epoca fanariotă nu a însemnat numai domnia Grecilor. Astfel familia Racoviţă era românească şi Mihail Racoviţă a domnit în Moldova şi înainte de Dimitrie Cantemir şi după dânsul. Deasemenea familia Calimachi, care a dat mai mulţi domni Moldovei în epoca fanariotă, era românească, originară din Câmpul-Lungul Bucovinei, se numea la început Calmăş. Familia Ghica, originară din Albania, a dat ambelor principate mai mulţi domni şi înainte de epoca fanariotă şi în această epocă şi chiar după terminarea ei. Singuri Mavrocordaţii au fost greci curaţi între domnii ţărilor noastre până la 1774. După această dată înşă apar în scaunele ţării şi Greci din alte familii: Şuţu, Ipsilante, Moruzi, Mavrogheni şi Caragea.

Decăderea principatelor în epoca fanariotă

Epoca fanariotă a însemnat continuarea şi înrăutăţirea epocii de decădere şi umilinţă a ţărilor noastre din veacul al XVII-lea. In primul rând a continuat *decăderea politică*. Domnii erau schimbaţi în genere la trei ani şi dacă li-se prelungia domnia, trebuiau să plătească o sumă

mare pentru înnoirea domniei numită *mucarer*. Schimbările de domnie devin aşa de numeroase încât sânt domni, cari domnesc de patru cinci ori în fiecare principat. Constantin Mavrocordat de pildă, a domnit de şase ori în Ţara Românească şi de cinci ori în Moldova. Aceasta înseamnă că domnii ţărilor noastre nu mai au nici un fel de autoritate, nici în afara ţării, căci suveranii Europei nu-i mai consideră ca principi domnitori, nici înăuntru, căci o simplă plângere a boierilor le primejduia stăpânirea. Domnii fanarioţi sânt de fapt nişte simpli guvernatoari, funcţionari numiţi de Turci.

Ceeace slăbi şi mai mult vaza ţărilor noastre a fost desfiinţarea completă a armatei Domnii mai păstrară numai o gardă personală de arnăuţi (albanezi). Fanarioţii aduseră cu dânşii în ţară foarte mulţi Greci favoriţi sau creditorii lor, încercând să guverneze ţara cu ajutorul acestora. Este adevărat însă că boerimea românească nu s'a lăsat cu totul subjugată. Până la sfârşitul epocii fanariote funcţiunile înalte ale divanului (sfatului) domnesc sânt ocupate de vechile familii boereşti, Brâncovenii, Cantacuzinii, Grecenii, etc.

Toate socotelile visteriei trebuiau controlate de boierii pământeni şi nu odată aceştia se răsculară împotriva domnilor cari aduceau favoriţi streini. Nici în erarhia înaltă bisericească nu putură intra Grecii, decât în câteva cazuri excepţionale.

Alături de decăderea politică urmează şi *cea economică*. Ţările noastre sânt secătuite de biruri: atunci apar birurile noi: fumăritul (pe numărul de coşuri), văcăritul (care ruinează creşterea vitelor) pogonăritul (pe vii) etc. Fiecare domn, ştiind că domnia îi va fi scurtă, caută să se îmbogăţească cât mai repede prin stoarcerea ţării. De altfel fanarioţii au fost şi instrumentele stoarcerilor cerute de Turci. Imperiul Otoman în decădere avea nevoie de bani, pe cari nu-i mai putea lua din cuceriri şi atunci toate greutăţile căzură asupra principatelor române. Rezultatul a fost că ţăranii, ne mai putând suporta apăsările, fugeau peste graniţă, în Ardeal, Banat sau peste Nistru, ba chiar peste Dunăre, unde era un singur stăpân: turcul şi nu doi ca la noi: turcul şi fanariotul.

Astfel în veacul al XVIII-lea se constată despopo-

rarea unor regiuni întinse ale țării și o însemnată scădere a numărului populației dela sate. De asemenea și orașele decăzură, căci domnii încep să dăruiască moșiile târgurilor, ba chiar și orașe întregi, unor particulari, favoriți de ai lor.

La toate aceste rele se mai adaugă și altele. *Războaele neîncetate între Turci, Austriaci și Ruși* au ca teatru de luptă țările noastre. Dela 1711 până la 1821, au fost nu numai puțin de șase războae pe teritoriul nostru, dintre care unele au ținut câte cinci-șase ani de-a rândul. Pe lângă pustiirile provocate de lupte, Românii trebuiau să suporte toată întreținerea armatelor și să furnizeze provizii pentru Turci sau pentru dușmanii lor. Războaele acestea provocară *ciuntirea țării,* căci Turcii considerau principatele ca provinciile lor proprii și cedară Austriacilor Oltenia (reluată după douăzeci de ani de ocupație) și Bucovina, iar Rușilor Basarabia.

Totuși, poate cea mai rea decădere a epocii fanariote a fost *cea morală.* Intr'o vreme de umilință, când toate erau de vânzare și corupția era singura armă cu care puteai obține onoruri și bani, au dispărut vechile caractere dintr'o bucată ale strămoșilor noștri. Această decădere morală a lăsat urme adânci în țările noastre chiar după epoca fanariotă și azi încă oameni cu curaj și cu intenții bune mai au de luptat pentru înlăturarea ei.

Progrese în epoca fanariotă

Epoca fanariotă nu trebue socotită numai ca o vreme de decădere în toate domeniile vieții românești. Ea a însemnat și unele progrese, pe lângă relele ce le-am văzut. Domnii fanarioți își datorau ridicarea, cum am spus, faptului că ei fuseseră traducători și diplomați, adică țineau în mâna lor legăturile Turcilor cu Europa apuseană. Această însărcinare o păstrau și ca domni: ei trebuiau să informeze pe Turci de tot ce se petrece pe Continent. Aceste legături, ce erau obligați să întreție cu țările streine, au făcut să se introducă în țările noastre influența culturii din Apus, în special a celei franceze. Limba

franceză, care în veacul al XVIII-lea era limba diplomatică, începu să fie învăţată în ţările noastre, unde fură chemaţi şi profesori francezi. Odată cu introducerea acestei limbi, au putut fi cunoscute la noi şi progresele culturii occidentale, faţă de care noi rămăsesem în urmă. Aşa încât epoca fanariotă înseamnă la noi un progres pe tărâmul cultural. Domnii cari aveau legături strânse cu Europa apuseană, începură să imite şi organizarea politică şi socială a Austriei, Franţei sau Germaniei. Astfel se născu în mintea unora ideia reformelor. Se făcură *legi scrise* (condicele lui Alex. Ipsilante, Caragea şi Callimah) şi mari reforme sociale (eliberarea şerbilor de către Constantin Mavrocordat) se schimbă administraţia şi strângerea dărilor, după chipul statelor mai înaintate din Europa. Aşa dar progresele din epoca fanariotă pe acest tărâm înseamnă apropierea ţărilor noastre de cele occidentale şi pregătirea epocii contemporane. Să vedem acum în amănunte evenimentele din epoca fanariotă.

Nicolae Mavrocordat şi războiul turco austriac

După plecarea lui Dimitrie Cantemir în Rusia fu numit domn al Moldovei Nicolae Mavrocordat fiul lui Alexandru, marele dragoman, care încheiase pacea dela Carlovitz. In Ţara Românească după moartea lui Brâncoveanu, urmează Ştefan Cantacuzino fiul lui Constantin stolnicul. Bănuit însă de înţelegere cu Austria, Ştefan Cantacuzino este ucis şi el de Turci, împreună cu învăţatul său tată (1716) şi Nicolae Mavrocordat trece ca domn din Moldova în Muntenia. Ca domn Nicolae Mavrocordat a căutat să împace pe Români cu origina lui streină şi a publicat o genealogie, ca să dovedească legăturile lui de rudenie cu vechile familii domnitoare. Era un om învăţat şi iubitor de cultură, biblioteca lui, cea mai bogată din tot Orientul, era vestită. A pus pe Nicolae Costin în Moldova şi pe Radu Popescu în Ţara Românească să adune vechile cronici ale ţării şi să le prescrie într'o singură lucrare, arătând prin aceasta că nu e strein de trecutul poporului nostru. Dela dânsul a rămas lângă Bucureşti mânăstirea Văcăreşti, azi închisoare.

Domnia lui Nicolae Mavrocordat în Țara Românească a fost întreruptă de năvălirea Austriacilor. Convinși că vor putea să-și mărcească avantagiile obținute prin pacea dela Carlovitz, Austriacii declaraseră din nou războ Turcilor la 1716. In Țara Românească o parte din boieri și mitropolitul Antim Ivireanul erau de partea creștinilor, pe când domnul era credincios sultanului. Antim și cu boierii răspândiră svonul că Austriacii vin asupra Bucureștilor și făcură astfel pe domn să fugă spre Giurgiu. Aflând însă că fusese înșelat, Nicolae Mavrocordat se întoarce și arestează pe mitropolit, trimițându-l sub pază peste Dunăre. In drum învățatul mitropolit fu omorît de paznicii lui. Dar nici Nicolae Mavrocordat nu rămase multă vreme în scaun, căci Austriacii intrară în adevăr în București îl luară prizonier, și-l trimiseră la Sibiu, unde stătu prins până la încheierea păcii. Aceiași soartă era să aibă și Mihai Racoviță domnul Moldovei, dar el prinse de veste de sosirea „catanelor nemțești" lângă Iași, le surprinse și le nimici. Drept răzbunare se puse în fruntea Tătarilor și trecu cu ei prin Bucovina în Maramureș, prădând așezările nemțești și ungurești. Domnul dăduse ordin oștirii lui să nu se atingă de Românii din Maramureș, ceiace dovedea că în acea vreme exista sentimentul de solidaritate națională.

Războiul însă se isprăvi în favoarea Austriacilor, cari învinseră armata turcească grație științei generalului lor, principele Eugeniu de Savoia. Pacea se încheie la Pojarevaț (Passarovtz) în 1718.

Oltenia sub Austriaci.
(1718—1739)

Prin pacea dela Pojarevaț Austria își anexează Serbia cu Belgradul, Banatul Temișoarei și toată Oltenia.

La început Austriacii numesc ca guvernator al Olteniei pe Gheorghe (Iordache) Cantacuzino, fiul lui Șerban Cantacuzino, cu titlul de ban. El încearcă o reformă administrativă și fiscală a acestei provincii, numind vornici asupra județelor și fiecare județ este împărțit în patru plăși, sub câte un vătaf. Birurile sânt reduse la patru și se stabilește și numărul de zile pe care trebuiau să le lucreze anual șerbii pe moșiile boerilor.

Administrația austriacă nemulțumi foarte mult pe Olteni, căci birurile se ridicaseră foarte mult și la ele erau supuși și boerii și preoții. De la o vreme Austriacii înlăturară și pe Gheorghe Cantacuzino și numiră un guvernator austriac, ei voiau să deschidă școli germane și să înființeze o episcopie catolică, încercând în acelaș timp să rupă legăturile episcopiei de Râmnic cu mitropolia Țării Românești. O mare parte din populație fugise peste Olt, așa că toți așteptau plecarea Nemților.

In anul 1736 Austriacii se aliară cu Rușii ca să împartă definitiv imperiul otoman, dar cei doi aliați erau rivali și se suspectau reciproc. De neînțelegerea lor profitară Turcii, cari izbutiră să reia Serbia și Oltenia. Rușii între timp ocupaseră Moldova sub generalul Münnich, care aducea cu dânsul pe doi fii ai lui Dimitrie Cantemir. Aflând însă că Austriacii încheie pace, se retraseră. Pacea se iscăli la Belgrad la 1739 și Oltenia se alipi țării noastre, dar Banatul rămase Austriacilor.

Reforma lui Constantin Mavrocordat

Nicolae Mavrocordat întors din Austria domnise din nou în Țara Românească până la 1730, după care urmă în scaun fiul său Constantin. Constantin Mavrocordat domni în mai multe rânduri în Țara Românească și Moldova între 1730 și 1769. Influențat de ideile de conducere ale monarhilor europeni, el făcu prin diferite hrisoave aprobate de adunări obștești ale țării, o mare reformă, care cuprindea schimbări, atât în *administrația* țărilor, cât și în privința *fiscală* și *socială*. In privința *administrativă* reforma lui Mavrocordat stabilește în țară o administrație de funcționari cu leafă în locul administrației boerești. Banul Olteniei este înlocuit cu un caimacam (locțiitor) numit de domn, pârcălabii și căpitanii județelor sânt înlocuiți cu ispravnici, numiți dintre boierii locali. Cele mai multe titluri boierești rămân simple titluri onorifice, ne mai având funcțiuni efective. Atunci începe biurocrația, adică o administrație cu dosare și registre. In *privința socială* boierimea devine ereditară, sânt recunoscuți ca boieri cu numele de *neamuri* toți urmașii celor ce ocupaseră funcții înalte și sânt scutiți

de dări. Printr'un jurământ solemn la mitropolie boierii declară că liberează pe toţi şerbii. Liberarea şerbilor este cea mai însemnată din reformele lui Constantin Mavrocordat (în Ţara Românească la 1746 în Moldova la 1749). Motivul pentru care a liberat pe şerbi, nu este atât iubirea

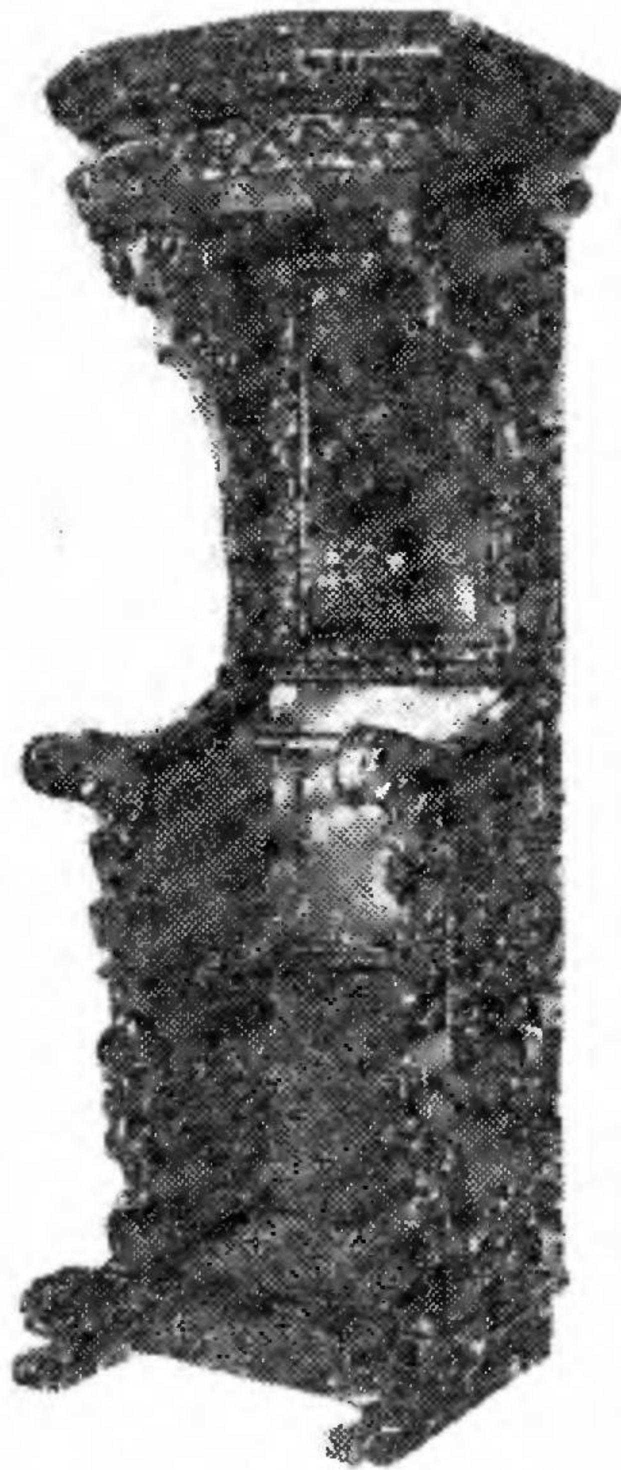

Constantin Vodă Mavrocordat.

de oameni, cât dorinţa de a avea cât mai mulţi contribuabili la dările către stat. Pentru a despăgubi în parte pe boieri de pierderea suferită prin liberarea şerbilor, domnul le acordă un număr de *scutelnici*, ţărani scutiţi de biruri, cari munceau în schimb un număr de zile pe moşiile boierilor. Reforma aceasta era însă incompletă: Constantin Mavrocordat liberase pe ţărani, dar nu-i împroprietărise, aşa că starea lor nu se schimbă prea mult. Ei continuă să muncească pe moşiile boierilor, cari le impun un număr de zile de muncă gratuită în schimbul permisiei de a şedea pe moşie. Această muncă se nu-

meşte clacă şi cei ce o fac se numesc clăcaşi. De acum nu mai erau şerbi, dar apar clăcaşii.

In privinţa *fiscală* Constantin Mavrocordat a des-

Jilţ sculptat din vremea fanariotă. (Stavropoleos).

fiinţat impozitul global pe localităţi întregi (cisla) şi l-a înlocuit cu un impozit pe cap de familie, plătibil în patru *sferturi* (rate) anuale.

Toate vechile impozite personale ca haraciul, dajdia, etc., erau contopite în aceste sferturi. Se desfiinţează văcăritul şi pogonăritul, dar se măreşte impozitul pe vinuri şi pe oi. Boerii şi preoţii, cari până atunci plăteau dări sânt scutiţi de orice impozit, în schimb toate celelalte categorii sociale ce erau scutite, ca breslele şi unele comunităţi sânt acum supuse la bir.

Reforma lui Mavrocordat fu însă combătută de boeri şi sub domnii următori ea fu călcată în parte, făcându-se numeroase a-

Lăutari la un han.

buzuri, ca încasarea sferturilor suplimentare peste cele patru legiuite pe an şi prin înmulţirea zilelor de lucru la moşia boierului impuse clăcaşilor.

XXIX.

Epoca fanariotă

II.

Ecaterina II şi creşterea influenţei ruseşti în principate

In anul 1762 se urcă pe tronul ţarilor o femeie energică şi şireată, Ecaterina II. Ţinta politicii ei era distrugerea imperiului otoman, supunerea tuturor ortodoxilor sub sceptrul Rusiei şi stăpânirea strâmtorilor: Bosforul şi Dardanelele, pentru a da imperiului ei o ieşire liberă la Marea Mediterană. Deşi scopurile Rusiei erau egoiste, ea se arăta ca o liberatoare a popoarelor supuse şi pretindea că are o misiune sfântă de a scoate pe creştini de sub jugul păgânilor. Călugări mistici circulau prin mânăstirile din ţara noastră, anunţând apropiata sosire a liberatorilor trimişi de Dumnezeu, boierilor li se făgăduiau onoruri, târgoveţilor o viaţă mai bună a negoţului.

Nu este de mirare că în starea de apăsare şi de ruină în care se aflau ţările noastre în epoca fanariotă, să fi prins foarte bine propaganda agenţilor ruşi, cari făgăduiau vremuri de îmbelşugare. De aceia influenţa rusească a crescut foarte mult şi cei mai mulţi dintre boieri erau câştigaţi ca partizani ai Rusiei. Chiar şi domnii fanarioţi erau de partea ţarinei şi nu aşteptau decât un prilej nimerit ca să trădeze pe Turci.

Ecaterina spunea că vrea de o cam dată să unească Moldova cu Ţara Românească şi cu raialele luate de Turci în Bugeac şi pe Dunăre şi să formeze un *regat dacic*, care să fie o barieră între Turcia şi restul Europei. La tronul acestui regat urma să se urce marele duce Constantin fiul ţarinei. Dar în gândul Ecaterinei acest regat dacic era numai o formă intermediară, după care trebuia să urmeze încorporarea deplină la Rusia. Norocul nostru a fost însă rivalitatea între Rusia şi Austria, care căutau să se împiedece reciproc dela anexarea principatelor, ce continuară astfel să rămâie sub suzeranitatea turcească.

Războiul ruso-turc (1768—1774). și pacea dela Cuciuc Cainargi

Armatele Ecaterinei trecură prin Polonia, țară care pe atunci era cu totul supusă influenței rusești și năvăliră în Moldova. Constantin Mavrocordat, care tocmai își începuse ultima lui domnie, fu prins de soldații ruși la Galați și trimis în Rusia. In Țara Românească îndată ce se aflase de apropierea „liberatorilor", se formară armate de voluntari în favoarea lor în frunte cu Pârvu Cantacuzino. Cu ajutorul lor Rușii, intrară în București și domnul Grigore Ghica se lăsă prins.

Imediat după ocuparea celor două principate, porniră la San-Petersburg delegații de boeri munteni și moldoveni, ca să prezinte țarinei supunerea Românilor și dorințele lor. Delegația boierilor din Țara Românească ceru alipirea țării de Rusia, însă cu drept de autonomie: țara să fie guvernată numai de boierii mari, câte 12 pe rând, sub un guvernator rus, veniturile visteriei să se trimită în Rusia. Delegația boierilor moldoveni ceruse pur și simplu ca Moldova să devie un județ al Rusiei, introducându-se legile și orânduelile rusești. Până într atâta decăzuse vechea mândrie românească! Rușii însă nu se putură bucura de izbândele lor, căci sub amenințarea de război a Austriei, care nu putea să vadă principatele în mâinile Rusiei, ei fură siliți a încheia pace cu Turcii, renunțând la cucuririle făcute. Pacea se încheie la Cuciuc Cainargi în Dobrogea de sud la 1774.

Prin acest tratat Moldova și Țara Românească, rămân sub suzeranitatea turcească, însă Rușilor li-se recunoaște dreptul de control și de apărare a Românilor contra abuzurilor turcești. Aceasta a fost începutul *protectoratului rusesc* în principatele române. Prin consulii din Iași și București, Rușii exercită un control și au un amestec continuu în toate afacerile țărilor noastre.

Răpirea Bucovinei. (1775)

Austriacii cerură dela sultan o răsplată pentru a-l fi salvat de Ruși. Prin conruperea marilor demnitari dela Poarta Otomană, ei obțin fără lupte anexarea unei mari părți a Moldovei, pe care o numesc acum Bucovina. Ina-

inte încă de a fi obținut iscălitura Turcilor pe tratatul care le ceda această provincie, armatele austriace mutară semnele dela graniță și aproape pe nesimțite puseră mâna pe ținuturile Cernăuților, a Câmpu-Lungului și o mare parte din Succava. Suceava, vechea capitală a Moldovei plină de eroice amintiri, Putna cu mormântul lui Ștefan cel Mare, episcopia dela Rădăuți, mânăstirile Sucevița, Moldovița, Voronețul, vechi lăcașuri de credință românească fură despărțite din trupul Moldovei. Austriacii numiră această provincie Bucovina după pădurea de fagi dela Cozmin (în rusește și polonă Bucovina înseamnă pădure de fagi). Ca să convingă pe Turci să le-o dea, Austriacii spuneau că aveau drepturi asupra ei, căci ținuse odinioară pe Pocuția, pe care o stăpâneau după prima împărțire a Poloniei. Ei prezentară și hărți false și banii închiseră gura celor ce voiau să protesteze. Turcii însă nu aveau dreptul să dăruiască bucăți din teritoriul Moldovei. Moldova nu era parte integrantă a imperiului lor ea se supusese de bună voie protecției lor în schimbul unui tribut. Astfel se arăta acum protecția sultanului!

Singurul care protestă fu domnul Moldovei, Grigore Ghica. După ce fusese prins de Ruși se întoarse la încheierea păcii și căpătase scaunul Moldovei. Partizan convins al Rușilor, el protestă împotriva încălcărilor austriace, dar intrigile și banii Austriei îi aduseră pieirea. Un capugiu (trimis al sultanului) sosi la Iași și pe neașteptate în timpul audienței puse pe oamenii lui să-l omoare fără nici un fel de judecată (1777).

Bucovina rămase în stăpânirea Austriei până la 1918. Ea fu la început alipită la Galiția, iar dela 1849 a format un ducat cu administrația autonomă.

Războiul ruso-austro-turc.
(1787—1792)

Ecaterina II văzând că Austria îi stă în calea planurilor sale, s'a gândit că e mai bine să se împace cu această putere și să împartă de comun acord Imperiul Otoman, așa, cum împărțiseră și Polonia. In adevăr Iosif II, împăratul Austriei se arată dispus la această combi-

nație și declară război Turciei în același timp cu Rusia. Armatele rusești sub conducerea cneazului Potemkin, favoritul țarinei intră în Iași, dar vestitul Potemkin se îmbolnăvește acolo și moare. Mormântul lui se vede și azi la mânăstirea Golia din acel oraș.

Nicolae Mavrogheni 1786—90.
(După o stampă contemporană).

Austriacii năvălesc în Țara Românească, însă acolo dau de rezistența domnului țării, Nicolae Mavrogheni, un grec din insulele Arhipelagului, un om cu apucături ciudate, brutal cu boerii, spiritual și excentric. El adună o oaste improvizată de mercenari și câștigă mai multe izbânde împotriva Austriacilor. Turcii în loc să-l răsplătească au pus să fie omorât, din cauza intrigilor rivalilor

lui. Austriacii sub conducerea prințului de Coburg ocupaseră Bucureștii, dar boierii ar fi preferat pe Ruşi. In cele din urmă Austriacii neliniştiţi şi invidioşi de înaintarea rusească şi siliţi în acelaş timp să înceapă un război cu Franța, unde începuse marea revoluție, încheie cu Turcii pacea dela Şiştov (1791), renunţând la toate cuceririle lor. Ruşii rămaşi singuri şi ameninţaţi şi de Prusia încheie şi ei în anul următor pacea dela Iaşi (1792), prin care renunță la Moldova, dar dobândesc Crimeia dela Tătari şi coastele Mării Negre până la Nistru. Tot în acelaşi an ei anexează dela Poloni şi toată Ucraina, aşa că de atunci Rusia devine vecina țărilor noastre la Nistru.

Napoleon I, țarul Alexandru și chestia principatelor române

După moartea Ecaterinei II şi a țarului Pavel, urmează la tron Alexandru I, care avea aceleaşi planuri de stăpânire asupra Orientului. Dar în fața ambiției lui se ridică împăratul Francezilor Napoleon I, care înţelegea să înlocuiască influența rusească în Orient cu cea franceză. Ideile de libertate ale revoluției franceze pătrunseră şi în țările noastre, aşa că o parte din boerime aştepta acum libertatea dela Franța şi nu dela Ruşi. Se formează la noi două partide: francofilii şi rusofilii. Chiar domnii fanarioți erau împărțiți; familiile Suțu şi Callimah erau pentru Franța, Moruzi şi Ipsilante pentru Rusia. Boerii trimiseră chiar o delegaţie la Paris să ceară sprijinul lui Napoleon pentru Români şi acesta făgădui că va avea grijă de dânşii în viitor. La 1806 Napoleon izbuti să obție dela sultan înlocuirea domnilor rusofili cu domni favorabili Franței, însă țarul răspunse la aceasta declarând război Turcilor. Armatele ruseşti ocupară din nou ambele principate şi numiră ca guvernator al Țării Româneşti pe Constantin Ipsilante, care trecuse de partea lor.

Dar peste un an se încheie pacea dela Tilsit (1807) între Napoleon şi Rusia. Napoleon nu recunoscu stăpânirea rusească în Principate şi sili pe țar să încheie un armistițiu cu sultanul. Mai târziu însă Napoleon fiind silit de războiul cu Spania să menajeze pe Ruşi, încheie cu ei tratatul dela Erfurt, (1808), prin care de data aceasta le lăsă mână liberă în Orient. Ruşii, cari cu tot armistițiul nu-şi retrăseseră armatele din principate, profită de aceste împrejurări şi reîncep războiul cu Turcii, bătându-i în mai multe lupte. Războiul se prelungeşte mai mulţi ani până la 1812, când Napoleon porneşte marea lui expediție contra Moscovei şi atunci Ruşii se grăbesc să încheie pace cu Turcii.

Răpirea Basarabiei 1812.

Pacea se încheie la Bucureşti şi Ruşii cari proclamaseră anexarea ambelor principate se mulţumesc acum cu Moldova dintre Nistru şi Prut, pe care o numesc Basarabia. Numele de Basarabia se dedea la început „părţilor tătăreşti" din titlul lui Mircea, adică regiunii Chiliei, numită astfel de Moldoveni, pentru că o stăpâniseră odinioară Muntenii, numiţi de ei Basarabi, după numele întemeietorului ţării. Numele Basarabia s'a dat apoi Buceagului deslipit de Turci din ţara Moldovei şi dat Tătarilor. Abea la 1812 numele acesta a fost extins peste toată regiunea dintre Nistru şi Prut.

Şi de data aceasta Turcii cedaseră o provincie a Moldovei, de care nu avea nici un drept să dispuie. Se bănueşte chiar că delegaţii turci la congresul din Bucureşti fuseseră cumpăraţi de Ruşi, ca să nu ţie seamă de cererea lui Napoleon de a continua războiul. Siliţi de ameninţările franceze, Ruşii ar fi renunţat poate la Basarabia, ca să încheie mai repede pacea. Dar dezastrul armatei franceze în Rusia consfinţi anexarea Basarabiei.

Cea mai mare parte din boerii Moldovei protestară împotriva răpirii jumătăţii ţării. Acum văzură ei în sfârşit ce însemna „liberarea" promisă de ţar.

Numai mitropolitul Gavril Bănulescu care studiase la Kiev, se arătă credincios Ruşilor, îi urmă peste Prut, fu numit mitropolit al Basarabiei. Ţarul Alexandru văzând nemulţumirea generală în Basarabia, scria mitropolitului că a aflat cu durere că „multe nevinovate familii ale liniştiţilor locuitori, lăsându-şi lăcaşurile sale, îşi căutau scăpare peste hotar" şi făgăduia că va „dărui Basarabiei o politicească ocârmuire potrivită cu năravurile, obiceiurile şi legiuirile ei", recunoscând prin aceasta că obiceiurile şi legiuirile acestei provincii româneşti nu se potrivesc cu ale Rusiei. In adevăr până pe la 1840 Basarabia fu aproape autonomă, cu organizare românească. Era condusă de un divan de boeri români, legile erau vechile pravile ale Moldovei, şcolile şi bisericile aveau limba română ca limbă oficială. In tipografia dela Chişinău Gavril Bănulescu tipăria numai cărţi româneşti. Era evident că Ruşii nu puteau schimba caracterul pur românesc al Basarabiei. Mai târziu a urmat o perioadă de rusificare, care însă nu avu succes decât la oraşe.

Ioan Caragea şi Scarlat Calimah Legiuirile lor

După încheierea păcii dela Bucureşti fură numiţi domni pe şapte ani, Ioan Caragea în Ţara Românească şi Scarlat Calimah în Moldova. Caragea a fost un domn lacom de bani şi domnia lui a fost nenorocită. Atunci s'a ivit şi vestita „ciumă a lui Caragea", care făcu ravagii neînchipuite.

După şease ani de domnie Caragea fugi peste graniţă de teama Turcilor, cari voiau să-l condamne la moarte. Calimah, care a fost un domn mai înţelept izbuti să se menţie în scaun şapte ani până la 1819.

Amândoi aceşti domni lăsară câte o condică de legi Legile lor sânt de fapt un cod civil (pentru transacţiile dintre particulari: vânzări, moşteniri, zestre, etc.), spre deosebire de pravilele lui Matei Basarab şi Vasile Lupul, care erau numai codice penale (pentru crime şi delicte) şi canoane de drept bisericesc.

Incă mai înainte se gândiseră Fanarioţii să dea legi scrise în principatele române .La 1780 Alexandru Ipsilante publică condica cea mică pentru a înlocui obiceiul pământului. Calimah însărcină pe pravilistul Flechtenmacher să scrie legiurea lui, pe baza legiuirilor austriace Condica lui Caragea, alcătuită mai ales după indicaţiile logofătului Nestor, este mai puţin practică şi imită vechile legiuiri bizantine. Aceste două condice de legi nu erau însă aplicabile, fiind tipărite greceşte şi numai mai târziu fură traduse în româneşte.

Cultura în epoca fanariotă

Cultura românească în epoca fanariotă este în decădere din cauză că societatea înaltă se înstreinează şi nu scrie româneşte. Marea literatură istorică a cronicarilor din veacul XVII dispare acum aproape cu totul, fiind înlocuită cu scriitori cari se mulţumesc să noteze faptele fără nici o coloare sau vre-un orizont mai larg de cugetări. Singurul istoric mai însemnat este banul Mihail Cantacuzino, care în timpul exilului său voluntar în Ru-

sia făcu o descriere politică a ambelor principate, precum şi genealogia familiei Cantacuzino. In literatura religioasă în Moldova avem numai pe Vartolomei Măzăreanul, care traduce o mulţime de opere din ruseşte. Renaşterea literaturei noastre va veni atunci din Ardeal.

In schimb înflori atunci cultura grecească. Boerii mari învăţaseră greceşte la şcolile superioare greceşti din Bucureşti şi Iaşi şi hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 1746 stabileşte că boerii cari nu ştiu elineşte nu vor putea ocupa funcţii înalte în divan. Totuşi, după cum scrie un secretar domnesc strein, mulţi boeri bătrâni refuzară să înveţe greceşte şi vorbeau numai româneşte. La începutul epocii fanariote limba greacă nu era limba oficială a statului şi chiar Nicolae Mavrocordat dojeneşte pe un pârcălab că i-a scris greceşte, cerându-i ca pe viitor să-i scrie rapoartele româneşte.

Numai după 1812 încep, chiar hrisoavele domneşti să fie scrie în greceşte. Influenţa culturii greceşti aduse şi un progres cultural la noi, deoarece în şcoli se învăţa limba greacă antică, nu cea modernă, aşa că Românii putură gusta înţelepciunea literaturii şi filosofiei clasice greceşti. Dintre scriitorii greci cari au scris în ţările noastre sub Fanarioţi, notăm pe Dimitrie Filipide, geograf, care a scris o geografie completă a ţărilor române, cel dintâi care a întrebuinţat termenul de *România*, Dionisie Fotino, istoric care a scris greceşte o istorie a tuturor Românilor şi Rigas poet, care desemnă şi o hartă a ambelor principate.

Tot în epoca fanariotă începe la noi influenţa culturei franceze, adusă de secretarii domneşti şi profesorii francezi din casele boereşti şi prin ofiţeri ruşi din armatele de ocupaţie, care introduseră în saloane obiceiul limbii franceze. Mulţi emigranţi goniţi de revoluţia franceză îşi găsiră adăpost în ţările române şi răspândiră aci cultura ţării lor.

XXX.

Transilvania sub stăpânirea Austriei

Unirea cu biserica catolică

Prin pacea dela Carlovitz (1699) Austria ia Transilvania dela Turci, dar de fapt această ţară era în stăpânirea ei dela 1691 la abdicarea principelui Mihail Apafi. Sub Austriaci Transilvania păstrează autonomie provincială cu o dietă, în care însă intrau numai Ungurii, Saşii şi Secuii. Unirea celor trei naţiuni privilegiate

continuă şi sub Austriaci şi ţăranii Românii rămân în iobăgie.

Austriacii pentru a câştiga pe Români de partea lor şi a-i desbina, caută să-i atragă la religia catolică. Ceiace nu izbutise să facă propaganda reformei sub Unguri, reuşeşte propaganda catolică graţie promisiunilor făcute preoţilor că situaţia lor economică şi socială va fi îmbunătăţită. Incă din 1697 mitropolitul dela Alba Iulia, Teofil, admite în principiu unirea cu Roma, iar un sinod ţinut de urmaşul său, Anastasie Anghel la 1700 cu 54 de protopopi şi 1563 preoţi o consfinţeşte definitiv. Prin actul de unire se declară că biserica Românilor din Ardeal se uneşte cu cea catolică, însă nu se contopeşte cu dânsa. Ea primeşte dogmele catolice, cari se deosebesc de cele ortodoxe: 1) Primatul papei asupra bisericii. 2) Purcederea Duhului Sfânt şi dela fiul în Simbolul Credinţei. 3). Purgatoriul, loc de ispăşire a păcatelor. 4). Impărtăşania cu pâine nedospită (azimă).

In schimb, tot ritualul rămânea cel ortodox: limba română în biserică, dreptul preoţilor de a se căsători, posturile şi sărbătorile ortodoxe. Această biserică fu numită greco-catolică. Li se făgăduiseră preoţilor privilegiile de care se bucurau şi preoţii catolici: casă parohială în sat, depedenţa de autorităţile bisericeşti şi nu de cele civile la judecăţi, etc.

Dar unirea primită de preoţi pentru avantagii personale, nu fu primită de majoritatea poporului de jos.

Constantin Brâncoveanu din Ţara Românească trimitea în Ardeal îndemnuri poporului să-şi păstreze legea veche a strămoşilor lui. Adversarii unirii aleseră ca episcop pe Ioan Ţirca, care străbătu Ardealul, îndemnând poporul la rezistenţă. Deasemenea un călugăr sârb Visarion Sarai porni agitaţia religioasă în Ardeal şi rezultatul acestei lupte fu o reacţiune armată a Austriacilor, cari întemniţau şi chinuiau pe conducătorii ortodoxilor. Unii dintre preoţii ortodoxi se adresară Ruşilor, cerând sprijin pentru coreligionarii români. Şi în adevăr ţarina Elisabeta interveni la Viena în favoarea Românilor ortodoxi. Până azi partea de sud a Ardealului şi toată regiunea Bihorului a rămas ortodoxă, şi numărul ortodoxilor covârşeşte de trei ori pe al uniţilor.

După unire mitropolia românească dela Alba Iulia

fu desfiinţată şi degradată la rangul de episcopie cu sediul la Blaj. Românii neuniţi nu-şi avură multă vreme erarhie bisericească, mai târziu fură numiţi episcopi neuniţi la Sibiu dintre Sârbii din Banat. Abea la 1809 fu numit primul episcop neunit Vasile Moga.

Urmările unirii fură destul de rele, căci ea produse desbinare în mijlocul Românilor ardeleni şi chiar privilegiile făgăduite uniţilor nu fură ţinute în seamă. Dar pe de altă parte unirea Românilor cu Roma produse un contact al lor cu cultura şi şcolile din apus şi prin aceasta o renaştere culturală românească. Prin cunoaşterea culturii clasice latine în scolile din Roma, Românii făcură legătură cu originile lor latine. Astfel se născu în Ardeal ca o urmare a unirii şcoala ardeleană sau latinistă, generatoare de mândrie patriotică provocând deşteptarea conştiinţei naţionale.

Episcopul Inocenţiu Micu-Klein (1730—1751)

Văzând că făgăduelile austriace pentru îmbunătăţirea stării Românilor ardeleni făcute cu ocazia unirii nu se ţin, ei începură să protesteze. Acei cari împiedecau pe împărat să ia măsuri în favoarea Românilor erau nobilii Unguri din dieta ardeleană, cari voiau să-i ţie mereu în stare de iobăgie şi umilinţă. Episcopul unit Inocenţiu Micu-Klein luă atunci cu hotărâre în mână cauza Românilor şi se duse la Viena la împărăteasa Maria Tereza, cerându-i ca fiii de preoţi români să nu fie traşi la iobăgie, ca să se dea funcţii în administraţia Ardealului şi Românilor, şi ca episcopii români să fie reprezentaţi în dieta ardeleană Impărăteasa îndemnată de Unguri trimise cererile episcopului dietei să hotărască, ceiace echivala cu o respingere a lor. Când Inocenţiu cuteză să se prezinte singur în faţa dietei să apere drepturile Românilor, Ungurii nu-l lăsară să vorbească şi-l alungară. Atacat şi învinuit de nobilimea maghiară, se văzu silit să plece din scaun, să ceară dreptate la papa dela Roma, dar nici acolo nu putu obţine nimic şi muri departe de ţară.

Un singur lucru obţinură Românii în vremea împărătesei Maria Tereza: înfiinţarea regimentelor grănicereşti. Aceste regimente erau formate din ţărani din judeţele dela graniţă, cari în schimbul datoriei de a fi gata la ori ce chemare cu armele lor erau liberaţi de iobăgie şi erau proprietari pe moşiile satelor lor.

Iosif II şi răscoala lui Horia (1784—1785)

Impăratul Iosif II care urmă după Maria Tereza era un om animat de idei liberale. Influenţat de filosofii francezi, credea că menirea unui suveran este să facă reforme pentru binele poporului peste care domneşte, nu să tragă foloase personale de pe urma stăpânirii. O serie

Horia, Cloşca, Crişan.

de monarhi europeni cunoscuţi în istorie sub numele de *despoţii luminaţi:* Ecaterina II în Rusia, Frederic II în Prusia şi Iosif II, aveau aceste principii. Alături de dânşii am putea socoti şi pe Constantin Mavrocordat din principatele române, care în reformele sale a urmat aceiaşi politică. Iosif II, ar fi vrut să ridice prin reforme starea socială a Românilor din Ardeal, dar fu împiedecat de nobilii Unguri din această provincie. In 1783 împăratul vizitează Ardealul şi se interesează de situaţia Românilor. Din această cauză se naşte o agitaţie în rândul ţăranilor ardeleni, cari se gândesc să ceară dreptate împăratului împotriva nobililor. Vasile Nicola Ursu zis şi

Horia din satul Albac se duce în mai multe rânduri la Viena şi este primit în audienţă de Iosif II, căruia îi prezintă plângerile conaţionalilor săi. Deşi împăratul a fost rezervat, Horia a înţeles că n'ar fi supărat dacă Românii şi-ar cuceri singuri drepturile. Intors în Ardeal, Horia răspândeşte vestea că împăratul a admis ridicarea Românilor şi că-i ia sub ocrotirea lui. Luând ca ajutoare pe alţi doi ţărani Cloşca şi Crişan, ridică steagul răscoalei şi ţăranii se aruncă asupra castelelor nobililor din comitatul Hunedioarei, arzând şi omorând în calea lor. Nobilii unguri înspăimântaţi cer ajutorul armatelor austriace şi împăratul care la început se arătase oarecum rezervat, este silit, văzând proporţiile ce le luase mişcarea, să-şi trimită oştile pentru înăbuşirea ei. Risipiţi de Austriaci, Românii se retrag. Horia trimise pe ţărani la casele lor, iar el cu ceilalţi fruntaşi se ascunse prin păduri. Trădat însă de câţiva foşti tovarăşi, atraşi de sumele făgăduite pentru prinderea lui, Horia căzu în mâinile duşmanilor împreună cu credincioşii lui, Cloşca şi Crişan. Ungurii îi condamnară la moarte. Horia şi Cloşca pieriră pe roată la Cluj, iar Crişan se spânzură în închisoare. Răscoala lui Horia a avut un caracter social, el se răsculase pentru liberarea iobagilor şi era împotriva nobililor. Dar această mişcare a avut în parte şi caracter naţional, întru cât Ungurii, când l-au omorât i-au pus în batjocură pe frunte o coroană de hârtie cu inscripţia „Rex Dacorum“, Regele Dacilor, adică al Românilor.

Iosif II, văzând adânca nemulţumire a ţăranilor ardeleni, care îi împinsese la această răscoală, impuse nobililor mai multe reforme în favoarea iobagilor pentru îmbunătăţirea stării lor. De data aceasta nobilii, temându-se de noi răscoale, primiră reformele, astfel încât martirul lui Horia nu fusese zădarnic.

Supplex libellus Valachorum. (1791)

Murind Iosif II la 1790, nobilii din Ardeal voiau să profite de dispariţia împăratului reformator ca să readucă starea de mai înainte.

Aflând aceasta, fruntaşii bisericii române, atât a celei unite cât şi a celei ortodoxe se adresară din nou împăratului. Invăţaţii

fruntaşi ai culturii româneşti redactară o petiţie în limba latină către împărat în care arătau drepturile Românilor şi cererile lor. Această petiţie fu intitulată *Supplex libellus Valachorum*, adică memoriul de cereri al Românilor. Memoriul arăta originea romană a acestui popor şi dovedea istoriceşte că el este cel mai vechi dintre toate popoarele ce locuesc în Ardeal. Aşa dar, el are cele mai vechi drepturi în această ţară şi nu se cuvine ca să fie într'o stare de inferioritate faţă de Unguri, Saşi şi Secui.

Impăratul este rugat să dea aceleaşi drepturi Românilor ca şi acestora, adică să nu mai fie ei naţiune *tolerată*, pe când celelalte erau privilegiate, deasemenea să aibă reprezentanţi în dieta Transilvaniei potrivit cu importanţa lor. Clerul român să fie egal cu cel al altor popoare, funcţionarii să fie aleşi şi dintre Români, numirile de localităţi să nu mai fie maghiarizate. Supplex libellus Valachorum este prima manifestare naţională românească în Ardeal cu un caracter lămurit şi hotărât. Episcopii români se duseră la Viena să insiste la împărat, dar toate fură în zadar, căci şi acum ca alte dăţi nobilii ştiură să vorbească mai convingător împăratului, care nu făcu dreptate Românilor. Ei continuară să aştepte ziua dreptăţii care trebuia să vie odată şi pentru ei.

Renaşterea culturii româneşti în Ardeal

Odată cu unirea cu Roma, Românii din Ardeal începură să frecventeze şcoli superioare de teologie. La Blaj se deschiseră seminarii româneşti în vremea episcopului Petru Pavel Aron. Acest oraş deveni centrul cultural al Românilor ardeleni. Acei dintre dânşii cari aveau mai multe aptitudini fură trimişi la studii peste graniţe, la Viena şi la Roma, învăţară latineşte şi făcură studii clasice, aflând despre Imperiul Roman, şi ce mare lucru înseamnă să te tragi din vechii stăpânitori ai lumii. Fruntaşii acestei mişcări culturale numită şcoala ardeleană au fost Samuil Micu-Klein nepotul episcopului Inocenţiu, Petru Maior protopop şi Gheorghe Şincai, toţi trei filologi (limbişti) şi istorici. Ei reluară în scrierile lor ideile istoricilor moldoveni, Miron Costin şi Dimitrie Cantemir, despre originea noastră latină şi unitatea neamului, dar au ceva nou faţă de aceştia în metoda filologică. Ei nu se adresară numai izvoarelor istorice pentru a dovedi originea poporului nostru, ci studiară adâncit limba românească gramatica şi cuvintele. Principalele scrieri în a-

ceastă direcție sânt lucrarea lui Samuil Micu completată de Șincai: *Elementa linguae daco-romanae* (1780) și vestitul lexicon (dicționar) dela Buda (1825) la care contribuiră Samuil Klein, Petre Maior și alți Români învățați. Tendința școalei filologilor ardeleni era să apropie mai mult limba literară română de cea latină. De aceia ei renunțară la literele cirilice și scriseră românește cu alfabet latin. Căutară apoi să lepede și cuvintele de origine slavă și să le înlocuiască prin neologisme luate din latinește sau din macedo-română. Aceasta era o greșală: ei nu-și dedeau seama că limba este un organism viu, care se formează în chip natural, culegând influențe dela limbile popoarelor vecine sau conlocuitoare, și că învățații pot numai să studieze evoluția limbii, nu s'o schimbe.

Altfel limba literară se depărtează de popor, care n'o mai înțelege. Din cauza tendinței de a latiniza limba, școala ardeleană s'a mai numit și școală latinistă. Filologii ardeleni credeau însă că limba română derivă din latina clasică (a lui Cicero, Caesar și Horatius), pe când în realitate derivă din latina vulgară, limba poporului mai simplă decât cea literară și care era împărțită în diferite dialecte a căror amintire ne-o păstrează, nu scriitorii romani, ci inscripțiile.

Alături de filologie învățații din școala ardeleană cultivară și istoria. Ideia principală din lucrările lor istorice este iarăși originea noastră romană din coloniile aduse de împăratul Traian și continuitatea așezărilor lor în Dacia de atunci până astăzi. Ei erau nevoiți să apere aceste idei împotriva adversarilor lor și de aceia lucrările lor iau un caracter polemic. In adevăr, am văzut că Supplex libellus Valachorum întemeia cererile Românilor pe vechimea așezărilor lor în Ardeal. Acei cari aveau interes ca împăratul să nu acorde drepturi Românilor, adică Sașii și Ungurii răspunseră, susținând că Românii nu sânt urmașii coloniilor romane ale lui Traian, cari ar fi fost retrase peste Dunăre de Aurelian, ci că ei sânt Români din Peninsula Balcanică imigrați în Ardeal în secolul XI. In acest sens a scris sasul Eder un răspuns la Supplex libellus. Samuil Clain a răspuns lui Eder, dar lucrarea mai însemnată în această chestie este a

lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia (1812)*.

Este o lucrare erudită pentru că întrebuințează multe isvoare istorice (chiar poezia populară) și cu o metodă critică, deoarece nu numai că expune zisa isvoarelor, ci o cercetează, o critică, pentru a scoate la iveală adevărul.

Petre Maior a fost cel dintâi care a adus argumente istorice logice și de bun simț pentru continuitatea Românilor în Dacia. Și el ca și alți Ardeleni a căzut într'o exagerare. Vrând să dovedească originea noastră latină a negat cu totul aportul Dacilor la constituirea neamului românesc, spunând că aceștia au pierit cu totul cu ocazia războiului cu Romanii. Românii ar fi deci Romani ca sânge fără nici un alt amestec, ceiace firește este o exagerare.

O altă lucrare istorică monumentală a școlii ardelene este vestita *Cronică a Românilor și a mai multor neamuri* a lui G. Șincai, scriere terminată la 1808, dar a cărei tipărire fusese oprită de cenzură.

Abea la 1853 ea a putut vedea lumina tiparului în Moldova la mânăstirea Neamțului. Cronica lui Șincai cuprinde istoria tuturor Românilor, din Ardeal și din principate dela origină până la 1739. Este o o mare adunare de material istoric, cronici și documente, făcută timp de ani de zile în multe biblioteci din Europa, un monument de erudiție, luminând istoria Românilor și completând știrile incomplete istoricilor precedenți.

Școala istorică și filologică a Ardelenilor, care, cum am văzut a fost o consecință a unirei, a avut urmări politice foarte importante. Ea a produs o deșteptare a sentimentului național românesc. Prin Gheorghe Lazăr în special ideile ei și-au făcut loc și peste munți în principate și astfel prin acest îndemn se începe mișcarea națională de eliberare a Românilor, care a ținut până la înfăptuirea unității românești de azi. La originea ideilor naționale românești din zilele noastre stă îndemnul pornit acum un veac și jumătate de școala ardeleană.

XXXI.

Deşteptarea naţională la Români

Perioada contemporană în istoria Românilor

Istoria contemporană începe în Europa cu revoluţia franceză dela 1789. Revoluţia a însemnat două mari schimbări: 1) libertatea politică a popoarelor, adică înlocuirea absolutismului prin monarhii constituţionale sau republici, cari erau guvernate de reprezentanţii poporului, într'un cuvânt democraţia. 2) ridicarea la putere în special a clasei orăşăneşti, a burgheziei, ce căpătă o mare importanţă prin crearea capitalismului (bănci, industrie şi comerţ). In răsăritul şi centru Europei însă. se pun alte probleme. Popoarele nu aveau nevoie numai de libertate politică, ci mai ales de libertate naţională. In această situaţie, lipsiţi de libertate naţională, se aflau Italienii, în mare parte supuşi Austriei, Cehii, Sârbii şi Croaţii supuşi aceluiaşi stat; Bulgarii, Grecii şi Sârbii sub Turci, De aceia în răsăritul şi centrul Europei ideile de libertate ale revoluţiei franceze se îndreptară mai ales spre revoluţii naţionale.

Românii aveau nevoie mai întâi să lupte pentru a avea un stat liber şi numai după aceia se puteau gândi la alcătuirea unei constituţii care să garanteze libertatea cetăţenilor şi drepturile lor. Acelaşi lucru şi în Polonia şi la Cehi, Croaţi, etc. Când aceste popoare au aflat că Francezii se luptă pentru libertate şi ideile de libertate au pătruns la dânsele, a început aci o deşteptare naţională o luptă pentru libertatea naţională. De aceia perioada contemporană în răsăritul şi centrul Europei poate fi numită epoca deşteptării naţionale.

Cel de al doilea rezultat al revoluţiei franceze: ridicarea clasei orăşeneşti s'a resimţit şi el în ţările din răsăritul Europei şi la noi dar mai puţin. Ţara noastră şi ţările din răsăritul Europei fiind mai mult ţări agricole, clasa industriaşilor şi a negustorilor dela oraşe s'a desvoltat mai puţin. Este drept, totuşi, că şi la noi se formează

în perioada contemporană o clasă orăşenească ceva mai puternică. Orăşenii fiind mai culţi şi mai mult în legătură cu ţările streine, sânt cei dintâi influenţaţi de ideile de libertate din apus. Unindu-se cu o parte a boierilor tineri din boerimea mică, clasa burgheză răspândeşte şi la noi ca în toată Europa acestei idei. Din ridicarea ei se naşte democraţia românească şi deşteptarea naţională.

Dar ţara noastră, ca şi ţările din răsăritul Europei, fiind mai ales ţări agricole, clasa muncitorilor agricoli, adică a ţăranilor, are aci o mare importanţă căci este cea mai numeroasă. Am văzut că la noi starea ţăranilor era foarte rea, ei erau fără pământ, sărăciţi şi siliţi să muncească zile de clacă pe moşiile boerilor. De aceia, când s'au răspândit la noi ideile de libertate, pe lângă lupta pentru desrobirea neamului de sub jugul strein, a început şi lupta pentru desrobirea ţăranilor. Aşa a fost răscoala lui Tudor Vladimirescu.

Perioada contemporană începe la noi mai târziu ca în apus, pentru că ideile de acolo pătrunseră mai încet până la noi. Inceputul acestei perioade se poate fixa la 1821, când prin răscoala lui Tudor Vladimirescu, avem prima mişcare pentru libertate în principate.

Se pune însă întrebarea pe ce căi au pătruns ideile de deşteptare naţională în principatele române? Sânt două căi mai însemnate: una este influenţa franceză, care începe la noi încă din epoca fanariotă, a doua este influenţa şcoalei ardelene introduse în Bucureşti prin şcoala lui Gheorghe Lazăr, la Iaşi prin acea a lui Gheorghe Asachi.

Amândouă aceste influenţe au deşteptat conştiinţa naţională românească şi au produs astfel lunga luptă pentru drepturile poporului nostru.

Influenţa franceză

Am văzut că influenţa franceză se introduce în principatele române în vreme fanariotă. Nevoiţi să ţie corespondenţa diplomatică a Imperiului Otoman cu toată Europa şi limba diplomatică fiind cea franceză, domnii fanarioţi angajau profesori şi secretari francezi. Unii dintre aceştia erau oameni foarte culţi de

pildă contele de Hauterive, care a făcut o descriere istorică și geografică a Moldovei, lăsând sfaturi asupra felului cum ar trebui să fie guvernată în chip european această țară. Deasemenea și ofițerii ruși veniți în Moldova și Țara Românească în timpul războaelor cu Turcii vorbiau franțuzește și introduseră obiceiurile franceze în rândurile boerimei. Ziarele franceze erau citite la noi, boerii încep să aibă biblioteci bogate cu cărți franțuzești, în care se găsesc operele lui Voltaire și ale altor filosofi francezi. Se jucară chiar piese de teatru în franțuzește la București și la Iași.

In timpul revoluției franceze și a imperiului lui Napoleon I, veniră în țară mulți emigrați, mai întâi nobili scăpătați, cărora li se confiscaseră moșiile, apoi chiar dintre Iacobini alungați din țara lor după căderea revoluției. Ideile de libertate, egalitate și fraternitate fură cunoscute și la noi, unde ele nu puteau însemna altceva decât liberarea de sub jugul fanariot, turcesc și rusesc.

Multă vreme boerii au nădăjduit că împăratul Napoleon va fi acela care va veni să libereze pe Români.

Prima oară aceste idei noi ale boerimei se arătară cu ocazia păcii dela Iași (1792). Țările noastre fiind evacuate de Ruși și Austriaci, urmau să recadă sub Turci. Atunci boerii trimiseră o jalbă sultanului, cerând ca de acum înainte principatele române să fie guvernate altfel: să plece Grecii fanarioți, domnul să nu mai fie numit dela Poartă, ci să fie ales de boeri, să se redea Moldovei și Țării Românești dreptul de a avea oastea lor națională, cetățile dela Dunăre (raiale) și Bugeagul să fie redate principatelor. Firește că asemenea cereri însemnau primele licăriri ale deșteptării naționale la unii boeri. Poarta Otomană nu admise aceste cereri, dar zece ani după aceia (1802) unii boeri munteni retrași la Brașov, prezentară din nou o jalbă Turcilor cu cereri asemănătoare. De data aceasta sultanul dădu un hatișerif (decret) prin care îmbunătăția întrucâtva situația țării, dar el nu fu aplicat deocamdată.

Școala românească în București. Gheorghe Lazăr

Alături de influența franceză, și ideile școalei ardelene contribuiră la deșteptarea sentimentelor naționale românești. Acel care a adus aceste idei de peste munți, din Ardeal, și le-a răspândit în Țara Românească a fost Gheorghe Lazăr. — Gheorghe Lazăr s'a născut la Avrig în 1781, a studiat la Cluj și apoi la Viena ingineria, filosofia și teologia. Era la Viena la 1809, când Napoleon I a intrat în acest oraș și a făcut parte din batalionul de studenți, care s'a luptat pentru apărarea capitalei. Intors

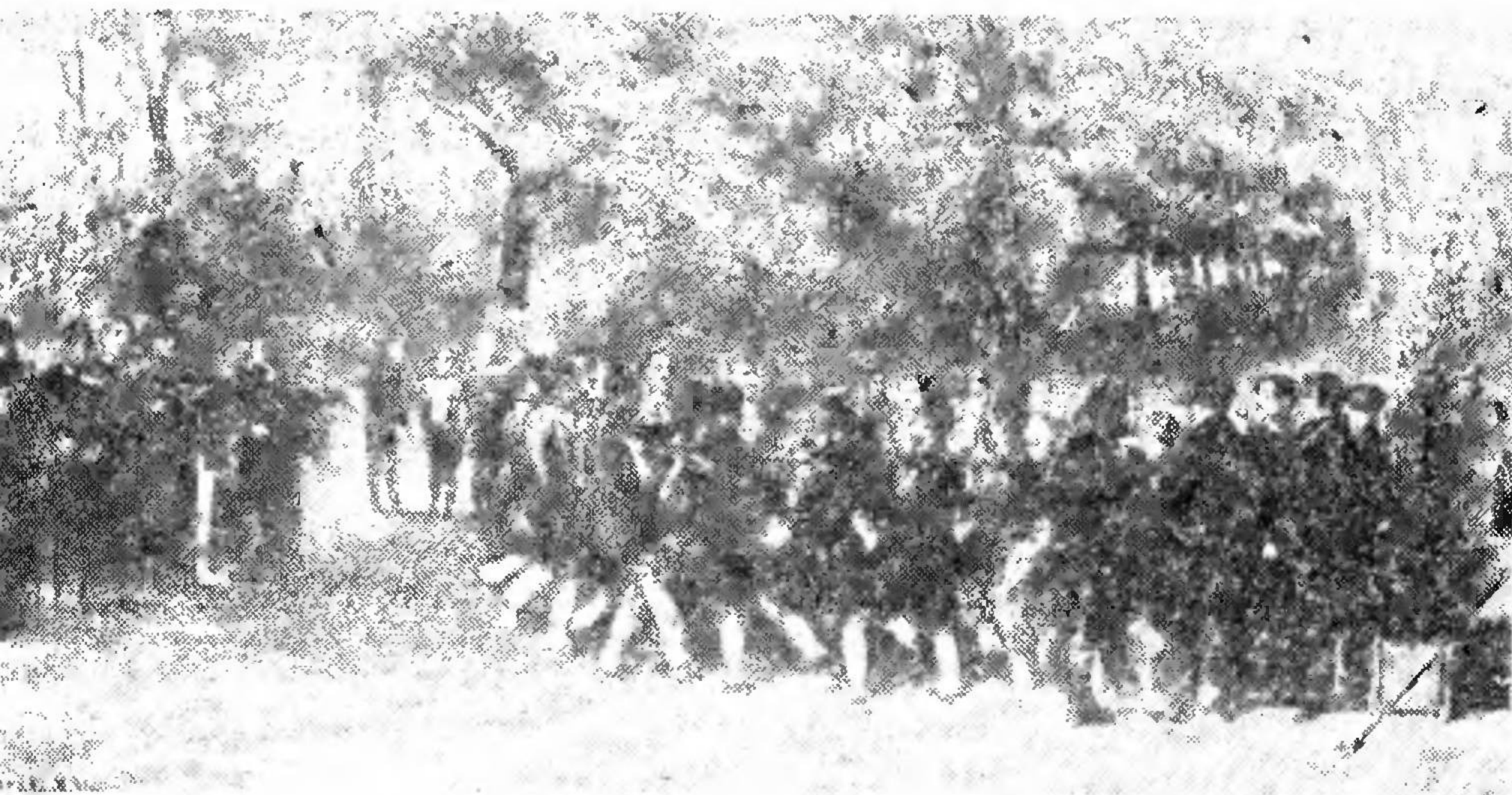
în Ardeal, a încercat fără succes să ajungă episcop al Românilor. Se mulţumeşte atunci cu o catedră de profesor la Sibiu. Dar sentimentele sale naţionale înflăcărate, inteligenţa lui superioară dădură de gândit duşmanilor neamului românesc. Prigonit, silit să-şi părăsească catedra, Gheorghe Lazăr trecu peste munţi şi sosi la Bu-

Ioan Vodă Caragea.

cureşti la 1816 în vremea domniei lui Ioan Vodă Caragea. La început a fost întrebuinţat pentru măsurarea moşiilor ca inginer hotarnic şi ca profesor în diferite familii boereşti. La 1818 sprijinit de o parte din boerime, care vedea succesul lecţiilor lui, el se încumetă să deschidă o şcoală publică românească în chiliile mânăstirii Sf. Sava (care se află în faţa Universităţii de azi). Profesorii greci dela şcoala domnească protestară în divan, sub cuvânt că limba română e prea barbară ca să se poată preda cu ajutorul ei ştiinţele mai înalte şi filosofia. Dar în divan se aflau

boeri români patrioţi, cari dădură câştig de cauză lui Lazăr. Şcoala lui funcţionează până la 1821. Dela început a predat matematica, gramatica apoi filosofia şi retorica. Invăţământul lui Lazăr era predat ca de pe un amvon şi avu o influenţă extraordinară. Ideile naţionale ale şcoalei ardelene se răspândiră repede la elevii lui, cari

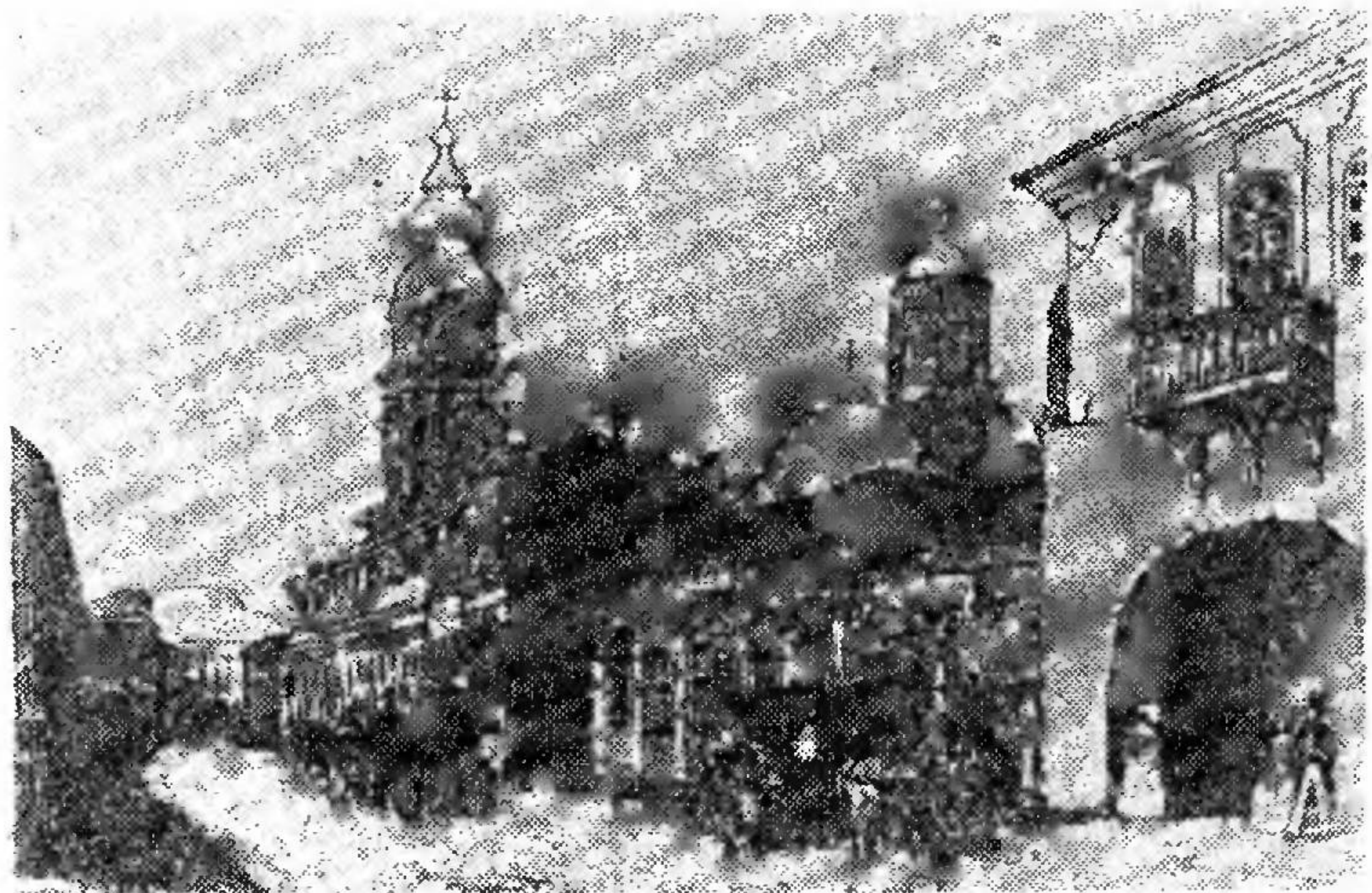

Horă la moşia unui boer.

curând deveniră colaboratorii şi continuatorii operei lui. Astfel de elevi fură Eufrosim Poteca, Petrache Poenaru, dar mai ales Ioan Heliade Rădulescu, care duse mai departe propaganda naţională începută de profesorul său. La 1822 Gheorghe Lazăr simţindu-se bolnav, părăsi Bucureştiul într'o căruţă, în care-şi încărcase puţinul ce avea şi de duse să moară în satul lui ardelean la Avrig, unde închide ochii anul următor. Şcoala romanească a lui Gheorghe Lazăr fu însă continuată şi după plecarea lui. Divanul trimisese câţiva elevi de ai lui, Eufrosim Poteca, Moroiu, Simion Marcovici şi alţii să studieze în streinătate şi anume la universitatea din Pisa în Italia. Aceştia fură continuatorii lui Lazăr şi rămaseră în fruntea colegiului naţional dela Sf. Sava, în care se pregăti mai târziu toată tinerimea cultă românească.

Şcoală românească în Moldova. Gheorghe Asachi

Mitropolitul Moldovei Veniamin Costache, un om învăţat, care a luptat pentru răspândirea cărţilor româneşti, traducând şi tipărind opere literare şi istorice, înfiinţase încă din 1803 un seminar românesc la Socola lângă Iaşi. La 1820 tot acelaşi mitropolit reorganizează seminarul şi pune în fruntea lui pe Gheorghe Asachi.

Iaşii la începutul veacului XIX.

Asachi născut la 1788 a studiat la Lemberg în Galiţia, apoi în Italia şi la Viena. In cursul şederii lui în Italia a căpătat şi el ideile de libertate naţională din acea ţară şi la întoarcerea lui în ţară a propovăduit răspândirea culturii româneşti în şcoală şi cunoaşterea istoriei române. De aceia a scris numeroase nuvele şi poezii inspirate din legendele noastre istorice. La seminarul din Socola a adus profesori din Ardeal, aşa că şi în Moldova se răspândi influenţa şcoalei ardelene. Alături de seminar Asachi înfiinţează şi o şcoală de ingineri hotarnici şi chiar organizează prima reprezentaţie de teatru românesc la Iaşi în 1816.

Din şcolile întemeiate de Gheorghe Lazăr la Bu-

curești și Gheorghe Asachi la Iași a pornit îndemnul spre renașterea națională a Românilor. *Așa dar școlii românești i-se datorește în primul rând deșteptarea noastră națională și înfăptuirea liberării și unirii Românilor.*

Prin influența franceză de o parte, prin școala românească înființată în principate sub înrâurirea școalei ardelene, de alta, s'a produs în mințile românești o deșteptare, o nevoie de schimbare a stării de umilință în care se afla poporul nostru. Prima încercare de a înfăptui această schimbare a fost răscoala lui Tudor Vladimirescu din 1821.

XXXII.

Răscoala lui Tudor Vladimirescu și restabilirea domnilor pământeni

Tudor Vladimirescu înainte de răscoală

Răscoala care a fost semnalul luptei pentru desrobirea poporului nostru, a început din rândurile țăranilor. In fruntea ei a stat un țăran din Gorj, Tudor Vladimirescu. S'a născut între 1770 și 1780 în satul Vladimir, din acel județ.

N'a rămas multă vreme în satul său, ci s'a dus la Craiova, unde intră în slujba boerului Glogoveanu, ajungând în curând omul lui de încredere. In timpul războiului ruso-turc dela 1806—1812 Tudor a comandat o ceată de voluntari olteni sau panduri, cari ajutară armatelor rusești să facă legătura cu Sârbii răsculați împotriva Turcilor. De la exemplul răscoalei sârbești pornită de țărani a luat desigur Tudor îndemnul pentru răscoala lui. Rușii îi dau mai multe recompense pentru luptele purtate alături de dânșii împotriva Turcilor: decorații și o sabie, titlul de *comandir.*

După încheierea păcii dela București (1812) găsim iarăși pe Tudor în legătură cu familia Glogovenilor. Boerul Glogoveanu îl trimite la Viena, unde se afla bolnavă soția lui. Acolo, în capitala Austriei, stă Tudor în anii 1814—1815, tocmai în vremea când se adunase în

acel oraş congresul de pace, care puse capăt războaelor lui Napoleon I. Intr'o scrisoare din Viena Tudor îşi arată speranţa că din acest congres, care urma să aşeze din nou starea de lucruri în Europa „va fi ceva şi pentru locurile acelea", adică pentru ţările române. La Viena era în vremea aceia centrul intelectual al Grecilor plecaţi din patria lor şi din principate, acolo puseră Grecii bazele societăţii secrete *Eteria*, ce urma să lupte pentru liberarea lor de sub jugul turcesc. Unul dintre fruntaşii eterişti, căpitanul Iordache Olimpiotul, intră în legătură cu Tudor şi-l convinge să intre în Eterie, spunându-i că răscoala Grecilor va libera şi principatele române. La început Tudor nu-şi dădu seama că poate Grecii vor să oprească principatele pe seama lor şi făgădui că va începe o răscoală împreună cu cea grecească. El credea că Grecii vor ajuta prin răscoala lor pe acea a ţăranilor români.

Inceputul răscoalei (1821)

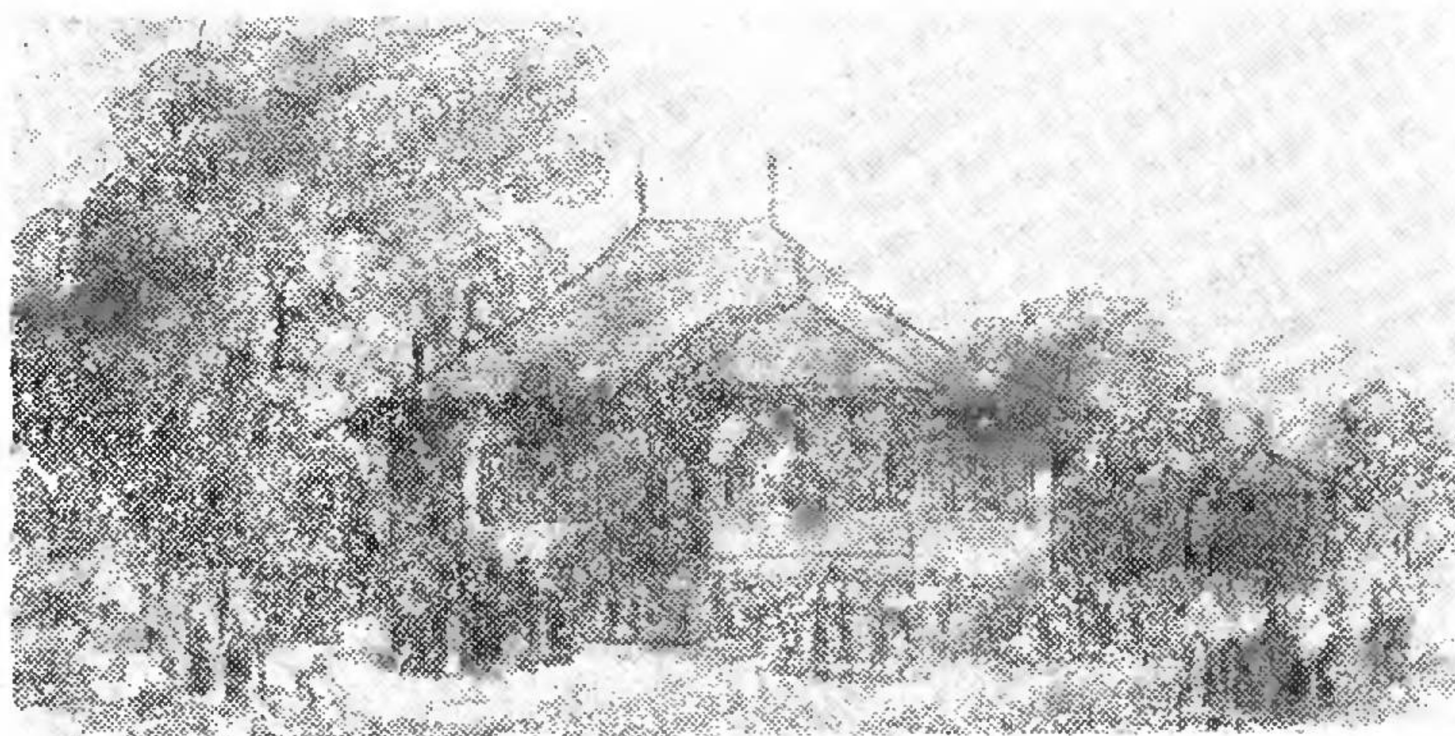
După fuga lui Caragea (1818) se urcă în scaunul Ţării Româneşti Alexandru Suţu, iar în Moldova după sfârşitul domniei lui Scarlat Calimah, Mihail Suţu.

In Ianuarie 1821 Alexandru Suţu moare la Bucureşti şi această împrejurare i-se pare lui Tudor un prilej nimerit să înceapă răscoala. El se duce în judeţul Mehedinţi şi ridică steagul răscoalei în satul Cloşani. In proclamaţiile pe care le-a dat la început se vede care este scopul mişcării lui Tudor Vladimirescu. Acest scop era scoaterea ţărănimei din starea de mizerie în care se afla, înlăturarea abuzurilor administraţiei şi ale boierilor. El s'a răsculat la început atât împotriva boerilor greci, cât şi a boerilor români, mişcarea lui avu caracter social mai mult decât naţional. Numai după intrarea în Bucureşti, când s'a convins că există boeri naţionalişti şi iubitori de ţară, Tudor a schimbat caracterul răscoalei lui şi a cerut numai plecarea Grecilor fanarioţi.

In proclamaţiile lui, Tudor spunea: „Pe balaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre, atât cele bise-

Alexandru Suțu.

Casă veche boerească.

ricești, cât și cele politicești, până când să-i suferim a ne suge sângele din noi? Până când să le fim robi?

Oastea lui Tudor era compusă din panduri, foști voluntari în războaele ruso-turce, și din arnăuții domnești

Mihail Suțu.

trecuți de partea lui. In numele „adunării norodului", el ocupă mânăstirile Tismana, Cozia, apoi Târgul Jiului și înaintează spre Craiova. Zădarnic se trimeteau dela București boeri cu amenințări împotriva lui, el răspunse că s'a ridicat pentru „norod... cu al cărui sânge s'a hrănit și s'a poleit tot neamul boeresc", Cetele de arnăuți trimese împotriva lui Tudor trec de partea lui,

Craiova este ocupată şi după ce numeşte în fruntea judeţelor şi plaiurilor oltene oameni de ai lui, trece peste Olt înspre Bucureşti.

Tudor la Bucureşti

La 16 Martie 1821 Tudor Vladimirescu îşi aşeză tabăra la Cotroceni. Cei mai mulţi boeri fugiseră la Braşov, în special Grecii. Numai câţiva boeri români patrioţi în frunte cu mitropolitul Dionisie Lupu rămân pe loc şi formează un nou divan, care caută o împăcare cu Tudor. Dela Cotroceni acesta dăduse o nouă proclamaţie împotriva boerilor, în care zicea că s'a ridicat „pentru dreptăţile cele folositoare la toată obştea. Dela o vreme încoace din pricina unirii boerilor pământeni cu cei după vremi trimişi domni (adică fanarioţii), cu totul s'au înghiţit şi s'au stricat, avându-le numai pentru folosul lor".

Cu toate acestea el intră în negocieri cu divanul cel nou dela Bucureşti şi după câteva zile de discuţii Tudor este convins de boeri că ei nu sânt duşmani ţărilor şi că este spre binele ţării să se unească cu toţii împotriva Fanarioţilor.

Tudor face jurământ de credinţă divanului, recunoscându-l în drept să guverneze ţara, şi boerii la rândul lor recunosc că mişcarea lui Tudor este spre folosul patriei. La 21 Martie, şeful răscoalei îşi face intrarea solemnă în oraş cu 6000 de panduri, 2500 de arnăuţi şi 6 tunuri. Tudor acum împreună cu divanul trimit sultanului o jalbă, în care cer ca ţara să nu mai fie jefuită de Greci, şi să nu se mai numească domni fanarioţi în principate. Proclamaţiile contra boerilor sânt anulate şi Tudor cere tuturor să-l ajute la ridicarea ţării, căci, zice el, „eu nu caut cevaş pentru mine, ci ţara îşi caută dreptăţile cele robite de fanarioţi", El spera ca mişcarea să se întindă şi în Moldova şi scria boierilor: „să aveţi corespondenţe cu dumnealor boieri moldoveni, ca unii ce sântem de un neam, de o lege şi supt aceiaş stăpânire şi ocrotiţi de aceiaşi putere (Rusia). Fiind la un gând şi într'un glas cu Moldova, să putem căştiga deopotrivă dreptăţile acestor principaturi, ajutorându-ne unii pe alţii".

E frumos să vezi cum gândurile acestui om ieşit din ţărănime se întindeau şi dincolo de graniţele ţării, cuprinzând ideia solidarităţii româneşti. Deşi recunoscuse deasupra lui autoritatea divanului boerilor, ţăranii considerau pe Tudor ca domn al ţării, ridicat de dânşii şi-i ziceau „domnul Tudor".

Răscoala Eteriei. Alexandru Ipsilante

In timp ce Tudor Vladimirescu își începuse răscoala lui în Țara Românească, în Moldova începuse răscoala Eteriei grecești. Eteriștii se pregătiseră în Rusia și hotărîseră să înceapă lupta pentru liberarea Greciei în principatele române, terenul fiind mai favorabil: nu se afla aci armată turcească; țările erau guvernate de Greci câștigați în ascuns pentru Eterie. In Rusia se aflau numeroși Greci, cari se înarmară în Basarabia sub conducerea lui Alexandru Ipsilante, fiul lui Constantin Ipsilante domn al Țării Românești, refugiat în Rusia după 1812. Alexandru Ipsilante își făcuse educația în școalele rusești și ajunsese ofițer în armata rusească. El spera să câștige sprijinul Rusiei pentru răscoala grecească și vedea ca alte dăți pe țar venind să desrobească pe creștini de sub jugul otoman. Dar țarul Alexandru I era legat de „Sfânta Alianță" încheiată la 1815, alianță a suveranilor Europei, cari se legaseră să împiedece orice răscoală a popoarelor pentru libertate, de teamă să nu se întindă ideile revoluției franceze. De aceia el făcu cunoscut că dezaprobă pe Ipsilante și-l șterse din rândurile armatei rusești. Totuși, cu un grup de tineri greci, din familiile nobile, batalionul sacru, și cu o mulțime nedisciplinată de aventurieri greci, sârbi și bulgari el trecu Prutul în Moldova.

Sârbii și Bulgarii au numit această răscoală *zavera* (ceiace înseamnă „*pentru credință*"), însă din cauza neorânduelilor la cari s'au dedat trupele neregulate ale lui Ipsilante, acest nume a ajuns să însemne în batjocoră neorânduială și turburare.

La Iași domnul Mihai Șuțu trecu de partea Eteriei și însuși mitropolitul Veniamin Costache primi pe Ipsilante ca pe un liberator. După ocuparea fără de luptă a Moldovei, Alexandru Ipsilante și Eteriștii intrară în Țara Românească și sosiră la București la 27 Martie 1821.

Tudor şi Ipsilante

Alexandru Ipsilante credea că Tudor se răsculase şi el împotriva Turcilor şi-l va recunoaşte pe dânsul ca şef. Dar Tudor nu era deloc dispus să se facă instrumentul Grecilor. „Nu sânt de loc gata, spune el, să vărs pentru ţara grecească sângele Românilor". Văzând că nu poate să câştige de partea lui pe Tudor, Ipsilante încearcă atunci să câştige cel puţin divanul boerilor şi în adevăr o parte dintr'inşii se declară în favoarea lui. Trei zile după sosirea lui la Bucureşti, Ipsilante, temându-se de armata ostilă a lui Tudor şi de Turci cari începuseră să treacă Dunărea, se retrage la Târgovişte.

Boerii câştigaţi de dânsul în frunte cu mitropolitul Dionisie vor să-l urmeze, însă Tudor nu le dă voie şi-i ţine sub pază la Bucureşti. Poziţia lui era acum destul de critică: la nord erau eteriştii dela sud veneau Turcii. Ipsilante mai încearcă odată să-l câştige de partea lui, dar Tudor răspunse: „ce pot avea la olaltă Românii cu Grecii?"

Omorîrea lui Tudor Vladimirescu

In această situaţie Tudor rămase la Bucureşti până la mijlocul lui Mai, când află că Turcii se pregătesc să intre în oraş. Ei nu recunoscură lui Tudor dreptul de a se răscula şi de a avea o armată sub conducerea lui. Nu-i mai rămânea acestuia de cât să se retragă în Oltenia, unde avea mânăstiri întărite şi populaţia îi era favorabilă, dar pentru aceasta trebuia să treacă prin oastea eteriştilor, cari îi tăiau calea. Ipsilante îi făcu cunoscut că nu-l va lăsa să treacă şi Tudor se hotărî să-şi taie drumul cu forţa. El înaintă cu pandurii şi arnăuţii lui până la Goleşti lângă Piteşti. Acolo, la conacul dela Goleşti unde poposise, îl întâmpină vechiul său prieten, ce se afla acum în oastea Eteriei, Iordache Olimpiotul. Căpitanul Iordache cumpărase pe şefii arnăuţilor şi pandurilor, nemulţumiţi de felul aspru cum pedepsea Tudor pe acei care cutezau să facă prădăciuni

Ei dădură prins pe Tudor lui Iordache şi acesta-l conduse la oastea lui Ipsilante la Târgovişte.

Fără nici o judecată, eteriştii tăiară într'o noapte în bucăţi pe Tudor cu săbiile pe marginea unui drum lângă Târgovişte şi-i aruncară rămăşiţele într'o fântână. A murit pentru neamul lui, pentru că ascultase durerea celor mulţi şi deja jertfa lui a început România de azi! Uciderea lui Tudor nu folosi întru nimic eteriştilor. In lupta dela Drăgăşani ei fură cu totul nimiciţi de Turci, fără să arate măcar vre-un talent ostăşesc. Alexandru Ipsilante fugi în Transilvania şi acolo fu arestat de Austriaci, cari îl trimiseră în închisoarea dela Muncaci în Maramureş, de unde nu eşi decât nebun, puţină vreme înaintea morţii.

După alungarea eteriştilor din Ţara Românească, Turcii trecură şi în Moldova şi învinseră resturile armatei greceşti la mânăstirea Secul şi la Sculeni pe Prut. In aceste lupte căzu şi Iordache Olimpietul, vânzătorul lui Tudor. Răscoala Grecilor nu se isprăvi însă cu înfrângerea lui Ipsilante. Grecii văzură că făcuseră o greşală ridicând armele într'o ţară streină, şi-şi concentrară de aci înainte speranţele în Grecia, unde după mai mulţi ani de luptă izbutiră să câştige neatârnarea patriei lor.

Restabilirea domnilor pământeni. Ioan Sandu Sturza şi Grigorie Ghica. (1822—1828)

Răscoala şi moartea lui Tudor Vladimirescu nu fură zadarnice. Turcii înţeleseră că principatele au ajuns la capătul răbdării sub regimul fanariot. Ei vedeau de altă parte că Grecii nu le mai sânt credincioşi şi deaceia hotărâră să nu mai numească domni Greci în Principate. Boerii munteni şi moldoveni influenţaţi de noile idei patriotice, prinseră curaj şi trimiseră câte o delegaţie la Poarta Otomană, cerând numirea unor domni dintre boerii pământeni (adică născuţi în ţară). In adevăr demersul lor avu succes şi sultanul numi ca domn al Ţării Româneşti pe Grigorie Ghica, nepotul celui ucis în urma

răpirii Bucovinei, iar în Moldova pe Ioan Sandu Sturza, dintr'o veche familie moldovenească.

Boierii mari din Moldova erau însă nemulțumiți cu numirea lui Ioan S. Sturza, spunând că nu ocupase funcții înalte, și se retraseră în Bucovina. Ioan Sandu Sturza guvernă Moldova cu ajutorul boerilor mici și chiar făcu mulți boieri dintre orășeni. Boerimea mică era foarte mult influențată de ideile de libertate din apusul Europei.

In mijlocul ei se formară societăți secrete, având de scop ridicarea țării și introducerea unui regim constituțional. Membrii acestor societăți își ziceau *cărvunari*, după numele conspiratorilor din Italia, numiți *carbonari*, pentru că se îmbrăcau în vânzători de cărbune ca să se poată întruni pe ascuns. Cărvunarii din Moldova alcătuiră un proect de constituție la 1822, cel dintâi proect de constituție românească. Prin acest proect se prevedea ca Moldova să devie un stat parlamentar, cu un parlamentar numit Sfatul Țării în care urma să intre mai ales boerii mici și orășenii. Proectul de constituție prevedea și libertatea individuală, egalitatea cetățenilor în fața legilor. Dar de oarece boerii mari se opuseră, proectul prezentat de cărvunari nu fu acceptat de Turci.

După moartea țarului Alexandru I (1825) urmă la tron Nicolae I, care nu mai urmă aceiași politică și promise Grecilor sprijinul său ca să-și dobândească independența. Dela început el revendică din nou protectoratul asupra Moldovei și a Țării Românești. De teama unei unei intervenții a Rușilor în favoarea Grecilor, Turcii iscăliră cu ei tratatul dela Akkerman (Cetatea Albă), la 1826. Prin acest tratat s'a hotărât ca pe viitor domnii principatelor române să fie aleși pe șapte ani de către boeri, iar aleșii vor trebui să fie confirmați de către sultanul Turciei și de către țarul Rusiei. Așa dar, țarul căpăta drepturi egale cu ale sultanului în țările noastre. Aceasta nu mulțumi însă pe Ruși; ei considerau tratatul ca un pas înainte, după care trebuia să urmeze ocuparea de fapt a țărilor noastre.

Domnia lui Grigore Ghica și Ioan Sandu Sturza ținu până la 1828, când începe războiul ruso-turc. In timpul lor se făcură multe reforme folositoare, învățământul grecesc fu definitiv înlăturat și înlocuit cu școala românească, se puse sechestru pe averile mânăstirilor închinate, ale căror venituri treceau numai la mânăstirile grecești

XXXIII.

Protectoratul rusesc şi Regulamentul Organic (1828—1848)

Războiul ruso-turc (1828—1829)

Ţarul Nicolae, care făgăduise sprijinul său Grecilor răsculaţi, găsi prilej nimerit să declare război Turcilor cu ocazia luptei navale dela Navarin (1827), unde flota anglo-franco-rusă, de pe coastele Epirului se încăerase pe neaşteptate cu flota turcească. In 1828 armatele ruseşti trec Prutul şi lansează o proclamaţie către Români, dându-se din nou drept oşti liberatoare. Ioan Sandu Sturza e luat prizonier în Iaşi şi Ruşii ocupă apoi şi Ţara Românească. Generalii Diebici şi Paşkievici înving pe Turci în mai multe lupte şi iau cu asalt cetăţile dela Dunăre. In special asediul şi luarea Brăilei au fost ucigătoare pentru ambele armate, oraşul a ars şi a fost distrus aproape în intregime. In Oltenia se formară din nou cete de voluntari români, cari colaborară cu armatele ruseşti, câştigând mai multe izbânde împotriva Turcilor. In fruntea acestor cete se aflau maiorii Gheorghe Magheru şi Ioan Solomon. După ce goniră pe Turci dela Dunăre, Ruşii înaintară spre Balcani şi străbătură dincolo de acest lanţ de munţi, ajungând până la Adrianopol. Puterile Europei apusene şi centrale şi în special Anglia se speriară de progresele Ruşilor, hotărându-se să intervie în favoarea imperiului otoman, ceeace făcu pe Ruşi să renunţe la noi cuceriri şi să încheie pacea dela Adrianopol la 1829.

Pacea dela Adrianopol (1829)

Pe lângă tratatul de pace propriu zis încheiat la Adrianopol, care prevedea independenţa Greciei, anexarea la Rusia a gurilor Dunării şi a Georgiei (în Caucazia), s'a mai adăugat o anexă privitoare la cele două principate române. Acest tratat special prevedea alipirea la Ţara Românească a raialelor, adică a cetăţilor tur-

ceşti dela Nordul Dunării, Giurgiul, Brăila şi Turnul Măgurele, cu ocoalele de sate ce ţineau de ele. Aceste oraşe care de mai multe veacuri erau în mâinile Turcilor sânt reluate de Români, întăriturile sânt dărâmate, moscheele sânt transformate în biserici. Brăila arsă în timpul războiului fu reclădită după un plan regulat.

In al doilea rând tratatul acorda libertate deplină comerţului românesc, se suprima adică monopolul turcesc aşa de împovărător desvoltării economice a ţării. Reluarea porturilor dela Dunăre şi liberarea comerţului avură urmări foarte importante pentru ţările române. Comerţul cu Europa se desvoltă, în special acel al cerealelor şi vitelor şi astfel se formează în oraşe o clasă de negustori români. Ridicarea burgheziei româneşti începe cu tratatul dela Adrianopol. Ţara Românească şi Moldova recăpătară oare care autonomie, domnul urma acum să fie ales pe viaţă, şi să guverneze ţara cu ajutorul unor adunări de boeri, şi ceiace e mai important se recunoştea principatelor dreptul de a avea o armată proprie, armată care fusese cu totul desfiinţată, la începutul epocii fanariote.

In schimbul acestor avantagii dobândite în dauna suzeranităţii turceşti, drepturile protectoratului rusesc erau mărite. Rusia era „curtea protectoare", pe când Turcia rămânea „curtea suzerană". Ambele state în mod egal aveau dreptul să controleze bunul mers al ţărilor române, Rusia prin consulii ei dela Bucureşti şi Iaşi. In caz de nemulţumiri Românii puteau apela la Ruşi, chiar împotriva domnului, care de altfel nu putea fi numit decât cu asentimentul lor.

Deoarece Turcii se mai angajaseră să plătească Ruşilor o mare despăgubire de război, armatele ţarului urmau să ocupe principatele ca zălog până la împlinirea completă a acestei despăgubiri. Turcii nu putură plăti decât la 1834 şi Moldova şi Ţara Românească rămaseră sub ocupaţia rusească până la această dată.

Ocupația rusească. Generalul Kisseleff. (1829—1834)

Timp de cinci ani, cât fură ocupate principatele române de armata rusească, ele fură guvernate de un general rus Pavel Kisseleff.

Spre deosebire de cei mai mulți ofițeri superiori ruși, cari trecuseră prin țările române, el nu se purtă brutal şi disprețuitor cu populația, ci din potrivă se arată un adevărat prieten al Românilor. Kisseleff luă o serie de măsuri bune pentru a alina rănile şi pustiirile produse de război, prin energia şi activitatea lui ştiu să înăbuşe epidemiile de ciumă şi holeră ce se iviseră atunci. Puse deasemenea ordine în administrație, întreprinse o serie de lucrări edilitare la Bucureşti şi Iaşi, înlocui în țară moneta turcească (piastrul) cu moneta austriacă, ce avea avantagiul de a avea un curs fix.

La plecarea lui din țară i-se dete cetățenie românească de onoare şi chiar mai târziu el sprijini din Rusia sau dela Paris, unde era ambasador, interesele României.

Cea mai importantă reformă îndeplinită în timpul cât au fost guvernate țările române de către generalul Kisseleff a fost însă Regulamentul Organic, prima constituție românească.

Regulamentul Organic (1831)

Generalul Kisseleff convoacă la Bucureşti şi la Iaşi câte o adunare a boerilor mari şi mici, cari alcătuiră *prima constituție românească la 1831*. Deoarece însă Ruşii se temeau de numele de *constituție*, care suna prea revoluționar ei îi dădură numele de regulament organic. Ambele regulamente, al Țării Româneşti şi al Moldovei se aseamănă foarte mult. Boerii le alcătuiră după lungi chibzuiri şi păstrară multe din vechile datine ale țării, aşa că această legiuire trebue considerată ca o legiuire românească, alcătuită în primul rând de Români şi ținând seamă de nevoile țărilor noastre. Deşi sânt unele părți criticabile, Regulamentul organic, înseamnă desigur un mare progres în viața politică a poporului nostru. El cel dintâi instituie regimul parlamentar în Țara Românească şi Moldova. Parlamentul era compus din câte o singură adunare numită Obşteasca Adunare, dar în ea nu puteau pătrunde decât boierii. De drept făceau parte

din Obşteasca Adunare mitropolitul care era şi preşedintele ei, precum şi episcopii ortodoxi. După aceia erau 20 reprezentanţi ai boerimei mari aleşi în capitalele ţărilor şi câte un reprezentant al fiecărui judeţ, ales de micii proprietari de pământ, adică de boerii mici. Celelalte clase sociale nu erau reprezentate. Avem a face, aşadar, cu un regim parlamentar aristocratic. Numai pentru alegerea domnului erau adunări extraordinare, în care intrau şi câţiva reprezentanţi ai negustorilor şi meseriaşilor din oraşe.

Obşteasca adunare putea face legi, ce urmau a fi sancţionate de domn, putea chiar să aducă mustrări domnului pentru felul cum guvernează ţara, iar domnul nu o putea disolva decât în puterea unui firman al sultanului. Alături de puterea legislativă reprezentată prin Obşteasca Adunare, puterea executivă era reprezentată prin Domn, ales de adunare pe viaţă, şi de minister, care înlocuia vechiul divan. Erau prevăzuţi în regulament şase ministere: trebile din lăuntru, visteria, dreptatea, oştirea, instrucţia şi credinţa, secretariatul de stat, (acesta din urmă primea plângerile şi dedea răspuns la petiţii). Se înfiinţează tot atunci birouri regulate la ministere şi arhive ale actelor intrate.

In privinţa finanţelor se prevedea un buget regulat şi comptabilitate pentru toate veniturile şi cheltuelile. Impozitul pe cap de familie este fixat la 30 de piaştri.

Se înfiinţează o armată naţională, numită miliţie, compusă la început din cavalerie şi infanterie, la care se adause apoi şi artileria, în Ţara Românească 4500 de oameni, în Moldova 2000. Reînfiinţarea armatei naţionale fu primită cu mare entuziasm de tinerimea patriotă. Mulţi dintre tinerii culţi se înrolară în rândurile ei, ca Nicolae Bălcescu, Grigore Alexandrescu, Vasile Cârlova, care scrise şi Marşul Oştirii (1833). Pe lângă armata regulată Regulamentul înfiinţează şi anume trupe grănicereşti, ridicate din satele dela Dunăre scutite de biruri în schimbul datoriei de a ţine pază pe linia Dunării, ca un cordon neîntrerupt, de unde şi numele de *cordonaşi* dat acestor ţărani.

Starea ţăranilor fu îmbunătăţită, se desfiinţară scutelnicii, ţăranii clăcaşi înfiinţaţi prin reforma lui Constantin Mavrocordat, însă Regulamentul nu putu obliga pe proprietari să nu mai pue pe ţărani să muncească pe mo-

şiile lor, deoarece ţăranii nu fură împroprietăriţi. Astfel claca nu fu desfiinţată.

In sfârşit boerii izbutiră să treacă în Regulament chiar dezideratul unirii principatelor române, care rămase însă deocamdată ca un deziderat. Astfel un articol al regulamentului din Ţara Româneascâ spune: „Incepu-

Taraf de lăutari în epoca Regulamentului.

tul, religia, obiceiurile şi cea de un fel limbă a locuitorilor într'aceste două principate sânt destule elemente de o mai de aproape a lor unire, care până acuma s'a fost poprit şi s'a zăbovit numai de împrejurări întâmplătoare". Un articol asemănător era în Regulamentul moldovean.

Fără să dea o soluţie chestiunii ţărăneşti şi fără să cheme la conducerea ţărilor alte clase decât acea a boierilor, Regulamentul Organic are totuşi cum am văzut o serie de măsuri bune. El a transformat administraţia ţărilor noastre după chipul statelor moderne, şi a pus bazele regimului parlamentar. Dar din pricina caracterului său aristocratic, el fu foarte aspru combătut de tinerimea influenţată de ideile de libertate şi egalitate din apus. Unul din punctele de căpetenie din programul de reforme al tinerimii fu desfiinţarea Regulamentului şi înlocuirea lui cu o constituţie democratică. La acuzaţiile ce se aduceau Regulamen-

tului se mai adăuga și peste câțiva ani cererea Rusiei de a i-se adăuga un articol adițional, care spunea că orice reformă sau lege în principatele române va trebui să primească mai întâi sancțiunea Rusiei.

Domnii regulamentului în Țara Românească. Alexandru Ghica (1834—1842)

După ce Turcii plătiră despăgubirile de război prevăzute în tratatul dela Adrianopol, armatele rusești părăsiră principatele la 1834. Se făcură atunci alegeri de domni, conform prevederilor Regulamentului Organic. In Țara Românească fu ales Alexandru Ghica, iar în Moldova Mihail Sturza. Acești domni guvernară pe baza Regulamentului și deaceia sânt cunoscuți sub numele de domni regulamentari.

Alexandru Ghica, domnul Țării Românești era un om bine intenționat și patriot, dar nehotărât și lipsit de energie. In timpul său se formase un partid al boerilor tineri cu idei naționale, care lupta pentru înlăturarea protectoratului rusesc și unirea Românilor. In fruntea lui se afla Ioan Câmpineanu, care redactă împreună cu alți boeri și cu episcopul de Buzău un proect de constituție democratică. Câmpineanu intrase în înțelegere cu patrioții poloni, cari voiau să scuture în țara lor jugul rusesc și proecta să se răscoale împreună cu dânșii împotriva Rusiei. El spera că Românii și Polonii vor fi ajutați de Franța și de Anglia și credea că se va putea alcătui un regat cu Țara Românească, Moldova, Transilvania și Basarabia.

„Liberarea Românilor de sub jugul Rușilor, puterea suverană bazată pe principiul ereditar... unirea tuturor Românilor sub același sceptru, egalitatea claselor sociale, să ajungi să fii mândru să fii român sau să mori, iată scopul sforțărilor noastre", scrie el! Câmpineanu se duse la Paris, la Londra și la Viena, să câștige puterile apusene în favoarea României, dar la întoarcerea lui în țară fu arestat și trimis la mânăstirea Mărgineni.

Boerii propuseră atunci lui Mihail Sturza din Moldova să unească ambele principate sub sceptrul său, însă

de teama Ruşilor el refuză. Cu toate acestea agitaţiile continuară.

Mai mulţi tineri, între cari era şi istoricul Nicolae Bălcescu, făcură la 1840 un complot împotriva domnului, vrând să se răscoale cu pandurii din Oltenia, dar fiind trădaţi fură arestaţi cu toţii.

Tot în această vreme Bulgarii refugiaţi în Ţara Românească încercară să libereze patria lor. Ei îşi aveau centrul la Brăila, unde tipăriră şi primele cărţi şi reviste bulgăreşti. Acolo începură să se înarmeze, ca să treacă în Bulgaria, dar Alexandru Ghica de teama Turcilor îi dezarmă şi arestă pe capii mişcării.

Alexandru Ghica nu câştigase nici simpatia patrioţilor, căci oprise mişcările lor, nici pe a Rusiei, căci în fond era contra ei. Lipsit de orice sprijin, el fu răsturnat la 1842 printr'o intrigă rusească, anume Ruşii izbutiră să convingă Obşteasca adunare să facă o plângere împotriva domnului, care fu ascultată de sultan şi de ţar şi astfel Alexandru Ghica fu înlăturat din domnie.

Gheorghe Bibescu (1842—1848)

In locul lui Alexandru Ghica fu ales ca domn al Ţării Româneşti Gheorghe Bibescu. Bibescu Vodă se arătă un bun administrator, făcând o sumă de şosele în ţară, lucrări edilitare în Bucureşti, printre care şi grădina Cişmigiului, dar şi el sub influenţa Ruşilor se arătă ostil tinerilor patrioţi. Aceştia începură să protesteze împotriva domnului, când el acordă unui rus Trandafof exploatarea minelor din ţară, ce trebuia făcută cu lucrătorii ruşi. Ca să oprească protestările, domnul institui cenzura ziarelor şi opri pe tineri să mai meargă la studii la Paris, de unde veneau cu idei revoluţionare. In cele din urmă însă la 1848, el fu înlăturat prin revoluţie.

Moldova. Mihail Sturza (1834—1849)

In timpul cât domniră aceşti doi domni în Ţara Românească, în Moldova domneşte un singur domn, Mihail Sturza. Era un om energic şi autoritar.

Deoarece bătrânul mitropolit Veniamin Costache nu

vru să admită măsurile domnului privitoare la averile bisericii, îl sili să demisioneze şi să se retragă la mânăstire. In ţară făcu mai multe reforme folositoare, în primul rând *liberarea ţiganilor* la 1840. Până atunci ţiganii e-

Mihail Kogălniceanu.

rau robi şi puteau fi vânduţi ca nişte simple obiecte. Abea în vremea acestui domn s'a desfiinţat robia în Moldova (în Ţara Românească la 1848).

In Iaşi Mihail Sturza înfiinţă o universitate românească, pe care o numi după numele lui, Academia Mihăileană. Aduse ca profesori şi Români de peste graniţă

ca Eftimie Murgu din Banat și Ioan Ghica din Țara Românească. Mihail Kogălniceanu începu la Academie primul curs de istorie româneacă, însă cursul fu suspendat după cererea Rușilor, cari se temeau de deșteptarea sentimentelor patriotice produsă de dânsul.

In țară Mihail Sturza puse să se facă șosele foarte bune, iar lângă Iași își clădi un palat la Socola.

Cu toată activitatea lui, el deveni repede impopular. Era acuzat că e lacom de bani și mai ales că e dușman al ideilor patriotice și democratice. Și el opri pe tineri să mai meargă să studieze la Paris, dar pentru ca să nu fie lipsită țara de foloasele culturii apusene, îi trimise la Berlin, unde a studiat și Mihail Kogălniceanu.

Deasemenea domnul se arătă prea supus față de consulul rus din Iași și deaceia tinerimea patriotă începu să facă diferite conspirații împotriva lui. Și în Moldova turburările dela 1848 aduseră căderea domnului.

XXXIV.

Mișcarea literară națională în epoca Regulamentului Organic

Școalele românești

Literatura română din epoca Regulamentului Organic a avut un rol important pentru răspândirea ideilor naționale românești. Ea a precizat idealul național și a pregătit spiritele pentru îndeplinirea lui. Pentru desvoltarea literaturii și pentru pregătirea tinerilor scriitori au avut un rol important școlile românești.

In București după plecarea lui Gheorghe Lazăr se ridicase colegiul național dela Sf. Sava, continuarea școalei lui, cu profesori pregătiți în streinătate. Se dedeau lecții de limbi streine (franceză) apoi latină, drept, istorie românească. Mulți dintre profesori erau ardeleni ca Florian Aron, August. Tr. Laurian. Domnul țării venea adesea la examene și la împărțirea premiilor. In această școală s'au pregătit cei mai mulți din scriitorii munteni. In Moldova aveam atunci Academia Mihăileană, o școală superioară cu cursuri universitare. In ambele școli domnea între elevi un spirit naționalist patriotic și consulii

ruşi priveau cu grijă rezultatele acestui învăţământ. De la o vreme începură chiar să fie angajaţi ca profesori şi câţiva francezi, ca profesorul Vaillant, care răspândi în ţară îndemnuri de răscoală pentru libertatea şi unirea Românilor.

Influenţa şcolilor apusene

Tinerii fii de boeri mai cu stare erau trimişi la studii în străinătate, mai cu seamă în Franţa. Am văzut că influenţa franceză trezise încă din veacul al XVIII-lea ideile naţionale la noi prin Francezii stabiliţi în principate. Dar de pe la 1825 începură şi Românii să cerceteze ei singuri apusul Europei. Cel dintâi român care a lăsat o carte, descriind impresiile sale în călătoriile făcute în Austria, Germania şi Italia, a fost boerul muntean Costache Golescu: *Insemnare a călătoriei mele* (1826), în care descrie civilizaţia, rânduiala şi buna stare a ţăranilor din ţările vizitate, arătând dorinţa ca aceste lucruri să fie adoptate şi de Români. Descriind Românilor minunile văzute de el în Apus spune: „vorbesc pentru folosul patriei mele, pentru deşteptarea, pentru luminarea, pentru înfrumuseţarea şi în scurt pentru fericirea ei". Dela o vreme veniră în apus tineri, cari studiau ingineria, medicina, dreptul şi literatura, unii în Franţa, alţii, mai puţini, în Germania, Elveţia şi Italia.

Franţa era pe atunci centrul de răspândire a ideilor de libertate. La Colegiul de Franţa trei mari profesori Edgar Quinet, căsătorit cu o româncă, istoric şi cugetător, Jules Michelet, marele istoric, şi Adam Mickiewicz, poet patriot polon refugiat la Paris, ţineau cursuri şi cuvântări, înflăcărând tinerimea venită din toate unghiurile Europei să-i asculte. Ei o îndemnau să lupte pentru libertatea politică a claselor de jos.

Intorşi în ţară, tinerii boeri cu studii în Franţa, începură să imite toate ce le văzuseră acolo, nu numai nobilele avânturi de liberare, dar şi moda şi chiar limba, vorbind între dânşii franţuzeşte şi îmbrăcându-se după portul apusean, de unde şi porecla ce li-s'a dat de *bonjurişti* sau *pantalonari*. In literatură ei căutară să introdrucă la noi scrierile literaţilor francezi şi de aceia se apucară să le traducă în româneşte. Traducerile din literatura franceză avură mare răsunet şi treziră la noi gustul de citit, popularizând capo-d'operile literaturii universale. Dar dela o vreme Românii nu se mulţumiră numai cu traduceri, ci încercară să creeze şi ei o literatură românească originală.

Literatura romantică şi influenţa ei la noi

Literatura care predomina pe atunci în toată Europa apuseană şi fu imitată şi la noi, este cunoscută sub numele de romantism.

Cel dintâi caracter deosebitor al romantismului este entuziasmul şi imaginaţia tinerească. Romanticii erau cei mai mulţi tineri entuziaşti şi aceasta se vede în scrierile lor pline de simţire abundentă, care rupe orice reguli stabilite de cei vechi pentru literatură.

In al doilea rând romantismul era influenţat de idei politice, romanticii credeau că scriitorul are *misiune* de liberare şi ridicare a poporului. Ei credeau că entuziasmul tinereţii ajunge spre a răsturna pe regi, pe nobili şi stăpânirile străine. De aceia, nevăzând lămurit greutăţile ce aveau de întâmpinat, adesea, când au trecut la fapte, n'au izbutit în încercările lor. Totuşi, marele lor merit a fost că au trezit energiile şi au pregătit calea spre izbânda de mai târziu.

Genurile literare cele mai cultivate de romantici erau cel dramatic, în care s'a distins în Franţa în special Victor Hugo. Acest gen literar era apreciat de romantici mai ales pentru că-i punea în contact direct cu publicul, cu poporul, dându-le astfel putinţa să-şi răspândească ideile. Deasemenea *poezia lirică*, era un gen afecţionat de ei, pentru că dedea glas entuziasmului tineresc şi simţirilor clocotitoare, cari precum am spus, erau deoseitoare pentru generaţia de atunci. In al treilea rând romanticii au cultivat *istoria*, pentru că voiau să scoată din amintirile trecutului, pe care-l poetizau, forţe noi de luptă pentru epoca prezentă. In acelaşi timp ei căutau să reformeze istoria, în locul istoriei regilor şi a războaelor să pue istoria poporului şi a desvoltării claselor sociale, o istorie democratică.

Toate aceste scrieri din Franţa au fost citite la noi şi Românii au început şi ei o şcoală romantică în literatura lor, cu aceleaşi genuri de predilecţie ca şi în cea franceză, adaptate la spiritul şi nevoile româneşti.

Şi la noi scriitorii au fost tinerii, şi ei erau preocupaţi de misiunea de deşteptare naţională a scrierilor lor. La această misiune a scriitorilor din generaţia dela 1840, face aluzie Eminescu în „Epigonii", când îi laudă, spunând:

Voi credeaţi în scrisul vostru...
Şi deaceia spusa voastră era sfântă şi frumoasă.

Atunci apare şi la noi literatura dramatică: teatrul românesc creat de Vasile Alecsandri, literatura lirică (Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu) şi istoria în genul romantic (Nicolae Bălcescu.)

Toţi aceşti tineri scriitori erau în acelaşi timp şi luptători politici, literatura pentru ei era o armă, un instrument de propagandă.

Tinerii din generaţia dela 1840, au fost acuzaţi, în parte pe drept, că nu aveau cunoştinţă de adevăratele datini ale poporului nostru, că au încercat să introducă o influenţă streină nepotrivită, să schimbe firea şi sufletul, vechile credinţe ale neamului, care

nu erau de lepădat. Dar, dacă mulţi din ei au căzut în această greşală, nu e mai puţin adevărat că pentru alţii influenţa apuseană a fost un îndemn de a cunoaşte şi de a studia viaţa poporului nostru. Astfel ei se apucară, după exemplul scriitorilor din Germania, să adune *poezia populară* românească, care a fost o comoară pentru înoirea limbii şi literaturii româneşti, au adunat *vechile cronici româneşti*, pline de subiecte cari au inspirat literatura, au început să aprecieze *frumuseţile naturii* ţării.

Astfel literatura romantică românească venită dintr'un îndemn strein s'a transformat într'o literatură naţională, iar scriitorii au început lupta pentru desrobirea neamului românesc.

Scriitorii din Ţara Românească

In fruntea scriitorilor din Ţara Românească din acea vreme stă fără îndoială Ioan Heliade Rădulescu. El nu a lăsat multe scrieri, care să rămâie prin valoarea lor, a fost însă un mare animatar, un conducător al tinerimei, care arăta fiecăruia în ce direcţie să lucreze. Originar din Târgovişte, a fost elevul lui Gheorghe Lazăr. Ca profesor a continuat opera acestuia şi a publicat o *Gramatică românească* (1828), simplificând învăţământul limbei române. Tot după îndemnul lui literile cirilice fură înlocuite cu cele latine, dar multă vreme se mai scrise cu un alfabet amestecat cu litere cirilice şi latine. Ca să poată răspândi ideile lui, el şi-a făcut o tipografie şi a tipărit *primul ziar românesc, Curierul Românesc,* care începe să apară la 1829. Alături de acest ziar a mai publicat şi o revistă literară, *Curierul de ambe sexe.* Astfel izbuti să grupeze în jurul lui pe toţi scriitorii tineri. Aceştia formară o *asociaţie literară,* cu scopul de a răspândi literatura românească, dar având şi scopuri ascunse politice Preşedintele asociaţiei era poetul Iancu Văcărescu. Deasemenea pentru înfiinţarea unui teatru românesc se *alcătueşte o societate filarmonică,* care puse să se joace la Bucureşti piese de teatru în româneşte, mai toate însă traduse din franţuzeşte.

Dintre scriitorii ce erau în jurul lui I. Heliade Rădulescu, erau mai mulţi poeţi. Cel mai însemnat dintre ei este fără îndoială Grigore Alexandrescu şi el originar din Târgoviste un poet care a fost influenţat de scriitorii clasici francezi, Boileau, La Fontaine, un spirit măsurat

şi filosof. In *Umbra lui Mircea la Cozia*, a evocat trecutul glorios al neamului şi în *Anul 1840* speranţele într'un viitor mai bun pentru patrie. Vasile Cârlova, mort tânăr a fost creatorul elegiei româneşti, şi el a fost un

Nicolae Bălcescu.

patriot şi a aclamat în *marşul oştirii*, renaşterea armatei naţionale. Dimitrie Bolintineanu a evocat în baladele sale gloria trecutului nostru, figurile mari ale istoriei, episoadele eroice şi legendele povestite de cronicari.

Cel mai însemnat istoric a fost Nicolae Bălcescu, care împreună cu ardeleanul August Treboniu Laurian a publicat o revistă istorică intitulată *Magazinul Istoric pentru*

Dacia (dela 1845), în care publică vechile cronici ale Țării Româneşti.

Cea mai importantă lucrare a lui N. Bălcescu publicată în această revistă este „*Despre starea socială a muncitorilor plugari*", în care încearcă după modelul istoricilor apuseni să scrie istoria unei clase sociale, nu pe a suveranilor; istoria țărănimii române. Bălcescu a fixat în scrierile lui programul naționalismului român, profetizând unirea Românilor într'un singur stat şi ridicarea clasei țărăneşti cu ajutorul intelectualilor. Opera lui „Istoria lui Mihai Viteazul" la care a lucrat mulți ani a rămas neterminată, din cauza morții lui prea timpurii la 33 de ani.

Ioan Ghica s'a ocupat mai mult cu scrieri economice, la bătrânețe a scris minunatele scrisori către Vasile Alecsandri, evocând obiceiurile din vremile trecute.

Amestecat în conspirația lui Ioan Câmpineanu, e silit să plece din Bucureşti şi se refugiază la Iaşi, unde e numit profesor la Academia Mihăileană.

Scriitorii din Moldova

Gheorghe Asachi întemeietorul şcoalelor din Moldova a trăit până la adânci bătrânețe şi a avut un rol important în desvoltarea literaturii române. Câteva luni după apariția Curierului Românesc al lui Heliade Rădulescu a publicat şi el un ziar în Iaşi, *Albina Românească*, al cărui titlu era imitat după acela al unui ziar rusesc (Albina nordului). Intocmai ca şi Heliade a publicat şi o revistă literară intitulată *Alăuta Românească*. De la o vreme însă s'a arătat ostil ideilor scriitorilor tineri, opunându-se la răspândirea ideilor democratice şi chiar la unirea principatelor. De aceia tinerii s'au ridicat împotriva lui. In fruntea lor era Mihail Kogălniceanu, fiul unui boer de clasa doua. El studiase la Berlin, unde avusese legături cu marii învățați ai Germanniei şi după îndemnul lor publică acolo la 20 de ani o *Istorie a Românilor (1837)* în franțuzeşte, care făcu cunoscut poporul nostru în Europa. Intors în Moldova, el publică vechile cronici ale Moldovei şi scoate şi o revistă istorică *Arhiva românească* şi

una literară *Dacia literară*. Spirit ponderat şi cuminte se deosebeşte de romantici entuziaşti, el a fost călăuzitor serios şi prudent al literaturii şi mai târziu al politicii româneşti.

Alături de el este Vasile Alecsandri, care făcu un teatru românesc original, începând cu mici monoloage şi dialoguri, trecând apoi la comedii, în cari caracterizează societatea moldovenească din acea vreme. Poeziile sale lirice: Lăcrămioare şi Mărgăritare sânt pline de simţire delicată. Tot el a publicat cea dintâi *colecţie de poezii populare româneşti*, care avu o mare influenţă asupra desvoltării literaturii servind ca izvor de inspiraţie scriitorilor culţi.

Un prozator care e evocat trecutul Moldovei a fost Costache Negruzzi, autorul nuvelei *Alexandru Lăpuşneanu*, un model de proză românească şi o perfectă caracterizare a vremilor şi a caracterelor.

Kogălniceanu, Negruzzi şi Alecsandri se asociară şi ridicară din nou teatrul dela Iaşi, înfiinţat de Asachi. Acest teatru, pe scena căruia se jucară şi piese originale româneşti, avu un rol însemnat pentru răspândirea literaturii. Cei trei scriitori publicară împreună şi o revistă literară şi ştiinţifică, pe care o intitulară *Propăşirea*, dar cenzura îi suprimă acest „titlu revoluţionar" şi după aceia fu suprimată cu totul din pricina unei nuvele a lui Negruzzi, care nu plăcu Ruşilor.

La revistele acestea ca şi la cele din Ţara Românească, publicau scriieri Români din toate provinciile, aşa că ele formară o apropiere între scriitorii români din Moldova, Ţara Românească şi Ardeal. De altfel şi din titlurile lor Magazinul istoric pentru Dacia, Dacia literară, se vede că erau adresate tuturor Românilor. Chiar Românii din Basarabia veneau în Moldova şi publicau acolo lucrările lor. Astfel a fost Alecu Donici, autor de fabule, Alecu Russo, autorul Cântării României, care s'a ocupat şi el cu strângerea poeziilor populare, Costache Stamate şi alţii. In Basarabia a scris ruseşte Alexandru Haşdeu, dar vorbind de Români, de trecutul şi de obiceiurile lor.

Scriitorii din Ardeal

Şcoala ardeleană din epoca lui Klein, Şincai şi Maior a avut continuatori şi la mijlocul veacului XIX. Mulţi din aceşti continuatori exagerară însă indeile înaintaşilor lor scriind o limbă latinizată ca ortografie şi cuvinte,

neînţeleasă de cei mulţi. Timotei Cipariu dela Blaj, un vrednic filolog şi istoric a pus pentru limbă *principiul etimologic* adică să se scrie cuvintele în aşa fel încât să se vadă etimologia, adică originea lor. Impotriva acestor exagerări se ridicară în special Moldovenii cu Alecu Russo şi Mihail Kogălniceanu. O activitate mai rodnică a avut în Ardeal Gheorghe Bariţ dela Braşov. El înfiinţează în acest oraş o revistă de informaţie ştiinţifică şi literară intitulată *Foaia pentru minte, inimă şi literatură,* la care colaborau şi scritorii munteni şi moldoveni, şi apoi un ziar de informaţii Gazeta Transilvanici, care apare dela 1838 până astăzi. Dintre scriitorii ardeleni din acea vreme mai însemnat este Andrei Mureşeanu autorul marşului *Deşteaptă-te Române,* şi apoi Simion Barnuţiu, care făcu studii în Italia, orator şi filolog, a fost mai târziu profesor în Iaşi.

Pe lângă răspândirea ideilor democratice şi naţionale şi pregătirea înfăptuirii idealului nostru naţional, mişcarea literară din acea vreme mai are şi altă însemnătate. Precum am văzut scriitorii munteni, moldoveni şi ardeleni colaborau între ei şi scriau nu numai pentru provincia lor ci pentru toţi Românii şi erau citiţi de toţi Românii. Ei au pregătit în acest chip unirea sufletească a neamului nostru, înaintea celei politice.

XXXV.

Revoluţia dela 1848.

Cauzele revoluţiei

Am văzut că mişcarea literară românească dintre 1830—1840 ducea o luptă pentru ridicarea naţională a poporului nostru. Această mişcare literară condusă de tineri cari studiaseră în apus urmărea în primul rând unirea Românilor într'un singur stat şi liberarea lor de sub protectoratul rusesc. In privinţa situaţiei interne a Românilor ei cereau, sub influenţa ideilor democratice din apus, transformarea ţărilor noastre în state democra-

tice, cu participarea întregului popor la cârmuire şi cu împroprietărirea ţăranilor. În afară aveau ca duşmani pe Ruşi, înăuntrul ţării pe boeri. Tinerii pregătiră pentru a-şi ajunge scopul mai multe societăţi secrete, aşteptând momentul prielnic pentru a trece la fapte. Acest prilej a fost revoluţia din 1848 din Franţa, care s'a generalizat repede în toată Europa. Guvernul provizoriu francez prezidat de poetul Lamartine dădea a înţelege popoarelor că va sprijini răscoalele împotriva asupritorilor. Astfel izbucni revoluţia în principatele române.

În Transilvania cauzele revoluţiei Românilor sânt deosebite de cele din principate: Ungurii căutau să formeze un stat deosebit de Austria şi să cuprindă într'însul şi pe Românii ardeleni, cari urmau să fie lipsiţi şi de aci încolo de libertate politică. De aceia Românii se folosiră de lupta Ungurilor împotriva Austriei, ca să caute şi ei cu arma în mână să-şi ceară drepturile la o viaţă naţională liberă.

Mişcarea din Moldova

Greşala Românilor a fost însă ca n'au fost uniţi în aceste împrejurări şi au provocat mişcări revoluţionare deosebite în Moldova, Ţara Românească şi Ardeal fără legătură între ele şi la date deosebite.

Cea dintâi mişcare a izbucnit în Moldova în Martie 1848. Tinerimea intelectuală în frunte cu Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Alexandru Cuza şi Vasile Aleccsandri era nemulţumită cu domnia lui Mihail Sturza, pe care-l acuza că este omul boerilor şi al Ruşilor. De aceia ei se întruniră împreună cu alţi intelectuali şi boeri tineri, cari formau împreună partida naţională, şi redactară un proect de reforme cari urmau să îmbunătăţească soarta ţăranilor şi să schimbe în sens democratic Regulamentul Organic: libertatea presei, egalitatea politică, înlăturarea protectoratului rusesc. Tot deodată ei trimiseră şi un protest sultanului împotriva lui Mihail Sturza. Acesta însă prinse de veste din vreme de uneltirile ce se urzeau împotriva lui, respinse cererile de reformă propuse de partida naţională şi înconjură cu armata sala în care-şi ţineau şe-

dinţele. Fruntaşii mişcării fură arestaţi înainte de a avea vremea să treacă la fapte, unii fură trimişi la mânăstire, alţii alungaţi peste graniţă. Cei mai însemnaţi dintr'înşii se adunară în Bucovina, unde începură în ziare şi prin proclamaţii propaganda pentru ideile lor. Alţii se duseră la Paris, unde se întâlniră în curând cu emigranţii din Ţara Românească.

Revoluţia în Ţara Românească
Proclamaţia dela Islaz

In Ţara Românească mişcarea avu un caracter mai grav ca în Moldova şi izbuti chiar să pue stăpânire câteva luni pe ţară. Un agent al lui Lamartine venise în Bucureşti şi asigurase pe tinerii naţionalişti de sprijinul Franţei, aşa că mişcarea de mult pregătită izbucni în Iunie 1848. La această mişcare 'iau parte şi fiii de boeri cari studiaseră în străinătate ca fraţii Golescu, C. A. Rosetti, Ioan Heliade-Rădulescu, Nicolae Băicescu, militari, colonelii Tell şi Magheru. Ioan Heliade-Rădulescu se duse la Islaz în judeţul Romanaţi şi ridică acolo steagul revoltei, cu ajutorul unei părţi a armatei. La 9 Iunie partidul revoluţionar dădu la Islaz o proclamaţie în care arăta programul său: înlăturarea protectoratului rusesc cu admiterea însă a suzeranităţii turceşti, înlăturarea Regulamentului Organic şi înlocuirea lui cu o constituţie, care să stabilească egalitatea tuturor cetăţenilor în privinţa drepturilor politice, liberarea clăcaşilor şi împroprietărirea lor.

La Bucureşti în aceiaşi zi câţiva tineri încercară să omoare pe Gheorghe Bibescu, însă gloanţele lor nu nimeriră ţinta. Mulţimea aflând de mişcarea dela Islaz, începu să se ridice şi în Bucureşti şi înconjură palatul domnesc cu strigăte: Trăiască constituţia (11 Iunie). Bibescu vodă, ameninţat de mulţime se văzu silit să iscălească şi el constituţia, însă temându-se de răzbunarea Ruşilor, abdică peste două zile, şi plecă în străinătate.

Guvernul provizoriu

După abdicarea lui Gheorghe Bibescu şefii mişcării revoluţionare formară un guvern provizoriu care urma la conducerea ţării. Din el făceau parte Ioan Heliade

Rădulescu, Nicolae şi Ştefan Golescu, Nicolae Bălcescu, Magheru, Tell, Ioan Brătianu şi C. A Rosetti. Prima grijă a guvernului provizoriu a fost să caute sprijinul ţărilor streine împotriva ameninţărilor ruseşti: el trimise agenţi la Constantinopol, Paris, Londra şi Berlin, intră în legături strânse cu emigranţii poloni, cari pregăteau organizarea armatei române.

In interior el pregăti un nou proect de constituţie, iar Regulamentul Organic fu dus pe dric prin tot oraşul şi ars în piaţă. Poarta Otomană ar fi văzut cu ochi buni mişcarea din Ţara Românească şi ar fi aprobat reformele cerute, dar se temea de ameninţările ruseşti. După cererea Rusiei sultanul trimise la Bucureşti pe Soliman-Paşa cu însărcinarea de a face o anchetă asupra celor întâmplate şi cu depline puteri spre a putea lua o hotărâre în numele Turciei. La sosirea lui, Soliman-paşa ceru desfiinţarea guvernului provizoriu, care i-se părea o instituţie republicană şi înlocuirea lui printr'o locotenenţă domnească formată din trei membri (adică locţiitori de domn). Poporul din Bucureşti ţinu atunci o mare adunare şi aprobă schimbarea cerută de Turci, însă alese în locotenenţa domnească trei membri ai guvernului provizoriu: Ioan Heliade-Rădulescu, Cristian Tell şi Nicolae Golescu. De altfel paşa fu foarte bine primit la Bucureşti, se dădură reprezentaţii şi banchete în cinstea lui. El se declară deci mulţumit şi recunoscu locotenenţa domnească drept guvern legal al principatului. De asemenea şi guvernele streine recunoscură atunci noua stare de lucruri din principate. Numai Rusia nu era mulţumită şi acuză pe Soliman paşa că a fost cumpărat de către Români. Ambasadorul rusesc din Constantinopol ameninţă pe Turci cu război dacă nu anulează hotărârile lui Soliman Paşa şi nu-l înlocuesc cu alt comisar, iar armatele ruseşti trecură Prutul şi pătrunseră în Moldova. Turcii atunci în faţa acestor ameninţări rechemară pe Soliman paşa şi trimiseră în locul lui pe Omer paşa în fruntea unei armate.

Căderea revoluţiei

Armata turcească sosi la Bucureşti şi Omer paşa declară înlăturarea locotenenţei domneşti şi arestarea frun-

taşilor mişcării. Pompierii din cazarma dela Dealul Spirii se opuseră însă intrării Turcilor în oraş şi cazarma lor fu luată cu asalt după o luptă crâncenă (13 Septembrie). Ruşii profitară atunci de această vărsare de sânge şi spunând că vin ca să liniştească turburările din ţară care se afla sub protecţia lor, intrară şi ei cu armatele în Ţara Românească. In mod provizoriu Turcii şi Ruşii numiră pe Constantin Cantacuzino caimacam, adică locţiitor de domn, iar fruntaşii revoluţiei fură exilaţi în străinătate şi plecară unii la Constantinopol, alţii în Transilvania şi alţii la Paris. Numai colonelul Magheru strânse o mică oaste în Oltenia şi se pregătea să reziste cu forţa, dar văzând lipsa armelor şi dezorganizarea trupelor se hotărâ şi el în cele din urmă să treacă peste munţi în Transilvania.

Emigraţia şi convenţia dela Balta Liman (1849)

Fruntaşii revoluţiei române exilaţi în streinătate începură în special în Franţa, Anglia şi Italia o puternică propagandă pentru luminarea Europei asupra stării Românilor şi a aspiraţiilor lor. Această propagandă a fost foarte folositoare, căci a atras atenţia Europei asupra noastră şi s'a născut ideia în Apus că Românii trebuesc ajutaţi să nu încapă cu totul sub călcâiul rusesc. Pe de altă parte, Moldovenii şi Muntenii se întâlniră la Paris, alţii mergeau în Ardeal şi intrară în legături cu Românii de acolo. Dintre emigraţii din Turcia unii, ca de pildă Dimitrie Bolintineanu, călătoriră la Românii din Macedonia şi contribuiră la deşteptarea sentimentului lor naţional. Aşa dar emigraţia română după revoluţia dela 1848 a contribuit şi la strângerea legăturilor dintre Românii de pretutindeni.

Intre timp principatele române erau ocupate de armatele ruseşti şi turceşti. Turcii şi Ruşii încheiară o convenţie la Balta Liman pe malul Bosforului (1849), prin care hotărau soarta viitoare a principatelor fără să mai consulte pe Români. Prin Convenţia dela Balta Liman se restabilea protectoratul rusesc, precum şi Regulamentul Organic. Mihail Sturza, domnul Moldovei, care nu abdicase ca Bibescu din Ţara Românească, fu totuşi înlăturat.

Noii domni nu mai erau numiţi pe viaţă, ci numai pe timp de şapte ani şi trebuiau să fie aprobaţi atât de

ţar, cât şi de sultan. În urma acestei convenţii au fost aleşi ca domni în Ţara Românească Barbu Ştirbey, susţinut

Gheorghe Bibescu

de Ruşi, în Moldova Grigorie Ghica (al cincelea cu acest nume în ţările române) susţinut de Turci, iar armatele ruseşti şi turceşti se retraseră peste graniţele principatelor

Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica (1849—1856)

Domnia acestor doi domni a fost însemnată prin buna gospodărie pe care o introduseră în ţările lor. Barbu Ştirbey a reorganizat grănicerii şi dorobanţii, a format un corp de ingineri de • poduri şi şosele, a organizat spitale şi şcoli româneşti.

Grigore Ghica în Moldova a luat de asemenea multe măsuri folositoare, reorganizând pe jandarmi şi întemeind instituţii de binefacere, între cari şi institutul Gregorian din Iaşi, numit după numele lui, care avea de scop îngrijirea copiilor orfani şi pă-

Barbu Ştirbei.

răsiţi. Grigore Ghica spre deosebire de Ştirbey era în ascuns favorabil mişcării naţionale şi deaceia îngădui întoarcerea emigraţilor în Moldova. El plănuia chiar să facă unirea principatelor române într'un singur stat şi credea că va izbuti să ducă la bun sfârşit această ideie cu ajutorul Austriei. Se înşelase însă, deoarece Austria se temea de întărirea Românilor şi nu ar fi văzut cu ochi buni unirea celor două principate, cum a şi arătat-o mai târziu.

Revoluţia dela 1848 în Transilvania.
Adunarea dela Blaj

Transilvania, precum şi Ungaria se aflau sub stăpânirea Austriei dela pacea dela Carlovitz (1699). Nobilimea ungară, deşi se bucura de mari drepturi şi avea diete autonome în Transilvania şi Ungaria, totuşi dorea formarea unui stat independent de Austria şi se răsculase de mai multe ori în veacul XVIII. La 1848 Ungurii în frunte cu Ludovic Kossuth se răsculară la Buda-Pesta şi folosindu-se de răscoalele din Viena, Boemia şi Italia împotriva Austriei, declarară ţara lor independentă. Ei considerau ca făcând parte din Ungaria şi Croaţia şi Transilvania, iar dieta Transilvaniei, compusă din Unguri ratifică anexarea acestei ţări la Ungaria. Românii ardeleni protestară împotriva acestei anexări şi cerură drepturi naţionale. Ei convoacă o mare adunare în câmpia Blajului (care s'a numit de atunci Câmpia Libertăţii) la 3 Mai 1848. La această adunare trimiseră reprezentanţi atât ortodoxii cât şi uniţii în frunte cu episcopul Andrei Şaguna dela Sibiu şi Lemeny dela Blaj. Mulţimea adunată pe Câmpia Libertăţii fu înflăcărată de frumosul discurs al lui Simion Barnuţiu. Adunarea votează atunci o moţiune în sensul discursului lui Barnuţiu, prin care Românii cer să fie respectaţi ca naţiune deosebită cu drepturi naţionale, protestând înpotriva unirei Transilvaniei cu Ungaria. La această adunare participară şi mai mulţi patrioţi moldoveni exilaţi din ţara lor în urma mişcării de acolo, între alţii şi viitorul domn Alexandru Cuza. Din mai multe locuri ale întinsei câmpii se auzi şi strigătul: „Noi vrem să ne unim cu ţara!", adică unirea cu principatele române libere, dar această cerere păru prea îndrăzneaţă şi nu fu primită. Ungurii însă nu ţinură seamă de hotărârile adunării dela Blaj, aşa că se ajunse curând la vărsări de sânge.

Luptele din munţii Apuseni şi
căderea revoluţiei ungureşti

Ungurii, cari aveau armate bine organizate conduse mai ales de generali poloni, căutară să supuie cu forţa Ardealul şi începură chiar masacre în satele româneşti.

In curând tot Ardealul fu în mâinile lor afară de munţii Apuseni, unde se formează o armată de voluntari români, studenţi, preoţi, funcţionari alături de ţărani conduse de prefecţi şi de tribuni. In fruntea acestei armate era un avocat, fost funcţionar, Avram Iancu, care dovedi talente militare deosebite şi ştiu să transforme regiunea muntoasă în care se aşezase cu oastea lui într'o cetate de necuprins. Deaceia ostaşii lui l-au supranumit Regele Munţilor. Zădarnic încercară Ungurii să pătrundă în munţi şi să supuie armata românească, ei fură respinşi şi învinşi în mai multe lupte crâncene, în special la Abrud şi la Mărişel.

Intre timp, după căderea revoluţiei din Ţara Românească, mai mulţi fruntaşi ai mişcării trecură în Ardeal şi căutară să împace pe Români cu Ungurii. Marele istoric Nicolae Bălcescu se duse chiar la Buda-Pesta şi ceru lui Kossuth să dea drepturi naţionale Românilor din Ardeal, ca să se împace cu Ungurii şi să lupte împreună împotriva Ruşilor, cari ocupau principatele şi de acolo trecuseră şi în Ardeal în ajutorul Austriei. Kossuth şi nobilimea ungurească refuzară să asculte asemenea cereri, spunând că vor mai bine să piară, de cât să dea libertate naţională popoarelor supuse Ungariei.

Deşi pe lângă Români se mai răsculaseră şi Croaţii, cari nici ei nu voiau să facă parte din statul unguresc, totuşi armatele ungureşti bătură pe Austriaci şi se menţinură învingătoare. Impăratul Austriei Frantz-Iosif, făcu atunci apel la ţarul Rusiei, cerându-i ajutor ca să potolească răscoala ungurească. Armatele ruseşti cari ocupau Moldova şi Ţara Românească cu ocazia revoluţiei din principate, trecură Carpaţii, ocupară Transilvania şi înaintară spre Buda-Pesta. In lupta dela Şiria (Vilagoş) lângă Arad (1849) armatele ungureşti fură cu totul zdrobite şi se predară Ruşilor. Kossuth şi cu colaboratorii lui luară şi ei drumul exilului, iar Ungaria şi Ardealul fură predate de Ruşi Austriacilor.

Românii din Ardeal cari luptaseră împotriva Ungurilor nădăjduiau că vor fi răsplătiţi de Austriaci şi că vor căpăta drepturi şi oarecare autonomie. Speranţele lor fură înşelate, Austria îi menţinu în aceiaşi stare ca mai înainte. Numai episcopul Şaguna fu înălţat la rangul de mitropolit şi i-se dădu şi titlul de baron. Zădarnic se duse Avram Iancu cu o delegaţie de Români să

arate împăratului starea şi sacrificiile Românilor, el nu fu ascultat şi muri nebun de durere.

Aşa dar revoluţia dela 1848 nu izbutise nici în principate nici în Transilvania. Românii nu fuseseră destul de uniţi între dânşii, iară duşmanii lor erau prea puternici. Această mişcare însă nu fu zădarnică, ea răscoli din adâncuri patriotismul românesc şi pregăti pe Români la noi lupte până la ajungerea idealului lor.

XXXVI.

Unirea principatelor române

Ideia unirii

Deşi cele două principate, Ţara Românească şi Moldova erau locuite de acelaşi popor cu aceiaşi limbă şi deşi organizarea lor politică şi socială, situaţia lor, era asemănătoare, totuşi ideia unirii lor într'o singură ţară apare destul de târziu, abea în veacul XIX.

Ştefan cel Mare care a cucerit Ţara Românească în mai multe rânduri nu s'a gândit s'o păstreze pentru dânsul, ci a numit acolo domni munteni. Mihai Viteazul, e drept a reunit o clipă sub sceptrul său ambele principate şi Ardealul, dar aceasta a fost o cucerire, nu o unire. Mihai a lăsat ca Ardealul să fie guvernat de nobilimea ungurească şi în Moldova a pus un divan deosebit de boeri. Cuceririle sale n'au fost deci o urmare a ideii unităţii naţionale româneşti. Cronicarii Miron Costin, Constantin stolnicul Cantacuzino şi Dimitrie Cantemir au avut clară în minte ideia unităţii poporului românesc de pretutindeni, însă ei nu au tras concluzia că dacă Românii formează un singur popor ei trebue să se unească într'un singur stat. Era drept că în mai multe împrejurări în istoria noastră se arată dovada unui sentiment de solidaritate naţională românească, ca de pildă în timpul expediţiei lui Mihai Racoviţă în Maramureş (1717), când domnul Moldovei dădu ordin ostaşilor să cruţe pe Românii maramureşeni. Dar niciodată până în veacul al XIX-lea acest sentiment de solidaritate nu s'a transformat într'o ideie clară a nevoii unirii principatelor române. Ideia unirii apare în secolul al XIX-lea ca o urmare a deşteptării naţionale sub influenţa apuseană, de care am vorbit în lecţiunile precedente. Ea a fost propovăduită de scriitori din epoca dela 1830—1840 din Ţara Românească, Moldova şi

Ardeal, pentru care au luptat Ioan Câmpineanu şi fruntaşii revoluţiei dela 1848. Intelectualii Români din acea vreme aveau ca ideal unirea tuturor Românilor, cuprinzând şi Ardealul, Bucovina şi Basarabia, dar îşi dădeau seama că această unire completă era mai greu de îndeplinit în împrejurările de atunci şi se mulţumiră deocamdată să lupte pentru unirea Ţării Româneşti cu Moldova.

Şi această unire restrânsă întâmpină însă mari greutăţi: în primul rând se opuneau Ruşii pentru că preferau să fie principatele divizate ca să le poată avea mai uşor în mâna lor şi pentru că se temeau de partida naţională care îi duşmănea. Deasemenea se opunea şi Austria, care se temea că formarea unui mare stat românesc să nu devie un centru de atracţie mai târziu şi pentru provinciile româneşti ce se aflau sub stăpânirea ei. Românii trebuiră să aştepte împrejurări mai favorabile şi sprijin din afară. Acest sprijin îl găsiră la împăratul Francezilor, Napoleon III.

Napoleon III şi chestiunea românească

Napoleon III, care se proclamase împărat al Francezilor la 1852, era călăuzit în politica lui externă de principiul naţionalităţilor, Franţa să ajute naţionalităţile asuprite să-şi formeze state libere. El era mai ales favorabil popoarelor de gintă latină şi visa o solidaritate a popoarelor latine.

Deaceia a sprijinit pe Italieni şi pe Români, ajutându-le să-şi facă unitatea. Dar pe lângă aceste scopuri idealiste, Napoleon III era preocupat şi de chestia Orientului. El voia să ridice prestigiul Franţei în Orient şi să sprijine pe Turci, înlăturând influenţa rusească în Imperiul Otoman. Deaceia avea interes ca să întărească principatele române prin unire, să le scoată de sub protectoratul rusesc, în aşa fel încât ele să poată constitui o barieră împotriva înaintării ruseşti. Aceleaşi interese ca ale lui Napoleon III le avea în Orient şi Anglia, care se afla pe atunci în raporturi prieteneşti cu Franţa. Anglia era în rivalitate cu Rusia în Asia şi vedea cu teamă progresele ruseşti în dauna imperiului otoman. Din această pricină Anglia şi Franţa hotărâră să împiedice pe Ruşi de a face noi progrese şi să vie în ajutorul Turcilor în caz de primejdie. De aceste împrejurări politice internaţionale ştiură să se folosească şi Românii, cari izbutiră atunci să realizeze unirea celor două principate.

Războiul Crimeii (1854—1856)

In adevăr, nu trecu multă vreme dela încoronarea ca împărat a lui Napoleon III şi ameninţările ruseşti siliră Franţa şi Anglia să sară în ajutorul Turcilor. Ca urmare

a protecţiei catolicilor din Palestina acordată de sultan lui Napoleon III, ţarul ceru pentru dânsul protecţia asupra tuturor ortodoxilor din Imperiul Otoman, ceiace însemna aproape toată Turcia europeană. Sultanul încurajat de Franţa şi Anglia refuză şi atunci Ruşii declară război (1853).

Armatele ruseşti trecură Prutul şi ocupară fără lupte ambele principate române, Barbu Ştirbey şi Grigore Ghica se retraseră din scaun şi plecară peste graniţă. Atunci interveniră puterile apusene: Franţa, Anglia şi Piemontul care declarară război Ruşilor. Flota anglo-franceză pătrunse în Marea Neagră şi trupele aliate debarcară în Dobrogea, unde se dădură mai multe lupte în jurul Silistrei. Ruşii atunci evacuară principatele şi se retraseră înapoi peste Prut. Pretextând că nu doreşte ca principatele să devie teatru de război, Austria, care nu lua parte la război, ocupă la rândul său Moldova şi Ţara Românească cu armatele ei, cu gândul ascuns de a le păstra, şi după încheierea păcii. Odată cu armatele austriace se întoarseră în scaun şi cei doi domni, Barbu Ştirbey şi Grigorie Ghica, cari mai domniră până la împlinirea termenului de şapte ani, pe care fuseseră numiţi, adică până la 1856.

Armatele [illegible] se găseau acum despărţite de Ruşi prin ocuparea principatelor de către Austriaci şi atunci hotărâră să mute teatrul războiului în peninsula Crimeii. Francezii, Englezii şi Piemontezii debarcară în Crimeia şi înconjurară puternica cetate a Sevastopolului, unde se concentraseră armatele ruseşti. După un lung asediu de un an şi mai bine cetatea fu luată de aliaţi şi Ruşii cari vedeau partida pierdută pentru dânşii, fură siliţi să ceară pace. Astfel fu înlăturat pentru totdeauna amestecul rusesc în principatele române.

Pacea dela Paris (1856)

Pacea dintre Ruşi şi aliaţi se încheie la Paris în anul 1856, după indicaţiile împăratului Napoleon III. Punctele privitoare la Români din tratatul de pace sânt următoarele: Protectoratul rusesc asupra Moldovei şi Ţării Româneşti se înlătură, principatele rămânând numai sub suzeranitatea

turcească. Partea de sud a Basarabiei, adică cele trei județe de pe marginea Dunării, Cahul,, Bolgrad și Ismail se restitue Moldovei. Se alese tocmai această regiune a Basarabiei pentru a depărta pe Ruși de malurile Dunării, căci atingerea acestei mari artere de comunicații și de negoț, a fost unul din motivele mai însemnate ale anecsării Basarabiei. Deasemenea Marea Neagră a fost declarată neutră, adică nici o corabie de război nu mai avea voe să plutească pe apele ei. Regulamentul Organic urma să fie desființat și înlocuit cu o legiuire alcătuită de marile puteri, ținând seamă și de dorințele exprimate de Români. Napoleon III ar fi vrut să proclame unirea principatelor române, însă atunci se opuse Austria. Austria fusese silită de aliați să evacueze armatele sale din țările române, ea însă ceru ca ele să nu formeze un singur stat, ci să rămâie despărțite ca mai înainte. Ca pretext diplomația austriacă aduse și acest argument că Românii din Moldova și din Țara Românească nu voesc să se unească. Marile puteri hotărîră atunci să consulte dorințele Românilor.

Divanurile ad hoc. (1857)

Pentru consultarea dorințelor Românilor au fost convocate atât în Moldova, cât și în Țara Românească niște adunări, cu reprezentanți ai tuturor județelor și tuturor claselor sociale numite divanuri ad-hoc (*ad-hoc* termen latin, înseamnă pentru aceasta, special, deci e vorba de adunări convocate special pentru a hotărî numai anume chestiuni). Cu grija ocârmuirii țării după trecerea termenului de șapte ani al domniilor lui Barbu Știrbey și Grigore Ghica și până la stabilirea noii stări de lucruri fuseseră însărcinați doi caimacami (locțiitori) numiți de Turci: în Țara Românească fostul domn, predecesorul lui Bibescu, Alexandru Ghica, în Moldova Teodor Balș, iar după moartea acestuia Nicolae Vogoridi, de origine bulgar.

Alexandru Ghica era un adevărat patriot însuflețit de ideia unirii pe care o sprijinea din răsputeri, dimpotrivă Nicolae Vogoridi, care spera să pue mâna pe domnia

Moldovei, era înţeles cu Austriacii ca să împiedice unirea. Pentru unire erau atunci în principate nu numai tinerii revoluţionari dela 1848, ci şi cea mai mare parte din boeri şi târgoveţi şi toţi acei cari erau în stare să cugete pentru binele neamului nostru. Numai o mică parte a boerilor bătrâni, cari doreau domnia, precum şi câţiva Moldoveni cari se temeau că ţara lor va pierde prin unirea cu Ţara Românească mai tă şi mai populată, unde urma să fie şi capitala, erau împotriva unirii. Nicolae Vogoride sprijinit de aceşti izolaţi puse la cale falsificarea alegerilor pentru divanul ad-hoc al Moldovei, care eşi format din duşmani ai unirii. Insă încă înainte de a fi convocată adunarea, se dădu pe faţă corespondenţa lui Vogoride cu Austriacii, din care reieşea că falsificase alegerile în înţelegere cu dânşii. Ambasadorul lui Napoleon III la Constantinopol ceru Turcilor să caseze alegerile din Moldova, ceiace ei fură siliţi să facă în faţa ameninţărilor franceze. Noile alegeri din Moldova avură ca rezultat formarea unei mări majorităţi unioniste în divanul ad-hoc. După discursul lui Kogălniceanu, care rătă că cele două frânturi ale aceluiaşi neam nu pot să mai rămâie despărţite, divanul votează unirea.

Pe lângă unire divanul moldovean mai ceru marilor puteri stabilirea unei dinastii streine în România. Deasemenea şi divanul din Ţara Românească se pronunţă în acelaşi sens pentru unire şi pentru dinastie streină. Chiar foştii domni Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbey, cari erau membri ai divanului, sprijiniră aceste cereri.

Convenţia dela Paris (1858)

Rămânea acum ca marile puteri să se pronunţe asupra cererilor Românilor.

Franţa, Prusia chiar Rusia, care se împăcase cu Napoleon III, sprijineau unirea, pe când Austria, Turcia şi Anglia erau împotriva ei. Napoleon III, care nu voia să se certe cu fosta lui aliată din războiul Crimeii, se văzu nevoit să cedeze şi prin convenţia încheiată de marile puteri la Paris în 1858 se lua hotărârea ca principatele să rămâe şi de acum înainte despărţite. Pentru a face

anume concesiuni şi punctului de vedere al lui Napoleon III, marile puteri hotărâră ca cele două ţări, deşi vor avea domni deosebiţi şi guverne deosebite, vor purta totuşi numele de Principatele-Unite, legile vor fi aceleaşi, cu o curte de casaţie comună şi o comisie comună pentru pregătirea legilor cu sediul la Focşani. Armatele celor două principate vor putea fi reunite în caz de primejdie. Tot prin convenţia dela Paris s'a stabilit constituţia viitoare a principatelor: ele vor continua să fie sub suzeranitatea Porţii, dar sub protecţia colectivă a marilor puteri. Domnii vor fi aleşi pe viaţă şi ajutaţi la guvernarea ţării de câte o adunare legislativă şi un minister. Se stabilea de asemenea libertatea şi egalitatea politică, desfiinţându-se definitiv privilegiile clasei boereşti cari fuseseră înscrise în Regulamentul Organic.

Unirea. (24 Ianuarie 1859)

In urma încheierii convenţiei dela Paris fură convocate două adunări legislative la Iaşi şi la Bucureşti, cu scopul de a alege separat pe domnii principatelor. Alegerea avu loc întâi în Moldova. Aci o parte din boeri susţineau candidatura fostului domn Mihail Sturza, alţii pe a fiului său, Grigore Sturza.

Partidul naţional în frunte cu Kogălniceanu şi Costache Negri era divizat şi nu se fixase asupra unei candidaturi. In cele din urmă căzură de acord ca să susţie candidatura ca domn a colonelului Alexandru Ioan Cuza.

Alexandru Cuza făcea parte dintr'o veche familie boerească din judeţul Fălciu, înrudită cu familia cronicarului Miron Costin. Făcuse studii în Franţa şi luase parte la mişcarea dela 1848 alături de tinerii naţionalişti. In vremea lui Vogoride fusese numit ispravnic (prefect) al judeţului Covurlui, dar îşi dăduse demisia, nevoind să ajute pe caimacam la falsificarea alegerilor.

In adunare era acum vice preşedinte. Alegerea avu loc la 5 Ianuarie (stil vechiu) şi Cuza fu ales cu unanimitatea voturilor, celelalte candidaturi fiind retrase.

In Ţara Românească erau deasemenea mai mulţi candidaţi, dar se părea că cele mai multe şanse de a fi

ales domn le are fostul domnitor Gheorge Bibescu. Alegerea însă se amânase ca să se afle mai întâi rezultatul celei din Moldova. La 24 Ianuarie (stil vechiu) deputatul Vasile Boerescu propune candidatura domnului Moldovei la tronul Țării Româneşti. Convenția dela Paris hotărâse ca să fie două adunări şi două alegeri separate, nu specificase însă că aceiaşi persoană nu poate fi aleasă de ambele adunări. Vasile Boerescu arată că astfel se poate totuşi îndeplini unirea cea mult dorită şi făcu apel la patriotismul tuturor, amintind că însuşi Gheorghe Bibescu fusese pentru unire în divanul ad-hoc şi acum nu mai poate candida împotriva ei. Adunarea impresionată de cuvintele lui votează în unanimitate alegerea lui Cuza şi ca domn al Țării Româneşti. Unirea principatelor române într'un singur stat era însfârşit îndeplinită.

O delegație munteană se duse la Iaşi să ofere domnia țării lui Cuza. Cu această ocazie C. A. Rosetti spuse noului domn: „Primeşte ales al României, împreună cu coroana Țării Româneşti, pe care ți-o aducem, inimile a două milioane şi jumătate de Români, cari te asigură că atâta timp cât vei purta steagul unirii, al naționalității, al dreptății şi al libertății, Muntenii şi Moldovenii te vor urma ca un singur om". Alexandru Cuza porni atunci spre Bucureşti, unde primul domn al României fu primit cu triumf.

Austria se gândea să se opuie cu forța la unire şi se pregătea să ocupe principatele cu armatele sale. Dar atunci iarăşi împrejurările externe fură favorabile Românilor; căci curând după proclamarea unirii izbucni războiul de unitate al Italiei. Armatele franceze comandate de Napoleon III şi aliatul său Victor Emanuel II al Piemontului, bătură pe Austriaci la Magenta şi Solferino. In urma acestor înfrângeri Austria fu silită să încheie pace şi trebui să renunțe a se mai opune la unirea principatelor române.

XXXVII.

Cuza-Vodă. (1859 - 1866).

Cuza Vodă şi colaboratorii lui

Cuza vodă era un om inteligent şi vioi. Ii plăcea să stea de vorbă cu oamenii de jos şi se spune că adesea obişnuia să umble cu haine schimbate ca să poată sur-

prinde mai uşor abuzurile şi nedreptăţile. In politica lui a fost călăuzit mai ales de ideile naţionaliştilor moldoveni, cari erau mai puţin revoluţionari ca cei din Ţara Românească. Ei voiau să transforme ţara încetul cu încetul, fără turburări şi ţinând seama şi de vechile datine româneşti. Erau mai mult naţionalişti, adică voiau ridicarea neamului, a clasei ţărăneşti şi mai puţin democraţi în sensul apusean. (Nu se gândeau adică aşa de mult la votul universal şi la guvernarea ţării prin partide politice). Cel mai însemnat reprezentant al acestor idei naţionaliste cuminţi şi cumpătate era în vremea aceia Mihail Kogălniceanu, şi deoarece Cuza îi împărtăşea părerile, l-a avut ca cel mai de aproape sfetnic al lui.

Pe lângă această tendinţă modernă mai erau alte două partide în vremea lui Cuza: partidul conservator al boerilor mari, adică al proprietarilor de pământ. In fruntea lui se afla Barbu Catargiu, un mare orator şi un bun patriot, care însă se împotrivea din răsputeri la împroprietărirea ţăranilor, apoi partidul liberal muntean în frunte cu Ioan Brătianu şi C. A. Rosetti, format din oamenii cari făcuseră revoluţia dela 1848. Ei bănuiau pe Cuza că vrea să domnească absolut şi deaceia îi erau ostili. Cuza Vodă nu iubea partidele politice, el înţelegea să domnească deasupra lor şi să impuie părerile lui la conducerea ţării. In această privinţă el a urmat exemplul împăratului Francezilor Napoleon III, pe care a căutat să-l imite în acţiunea lui.

Napoleon III, când voia să facă o reformă mai mare şi se afla în conflict cu partidele politice, făcea apel la poporul întreg, supunând proectele sale unui plebiscit (adică votului întregului popor). La fel a făcut şi Cuza Vodă într'o împrejurare grea. Cuza n'a ştiut însă să-şi câştige devotamente neclintite şi de aceia în cele din urmă a căzut victimă urii şi intrigilor partidelor politice.

Unirea definitivă. (1861)

In primii ani ai domniei sale Cuza Vodă domnise ca domn a două ţări. Conform convenţiei dela Paris erau două guverne şi două parlamente deosebite pentru Moldova şi Ţara Românească, iar unirea era numai personală. Erau deasemenea două capitale, Bucureşti şi Iaşi şi domnul trebuia să stea o parte a anului într'una şi restul timpului în cealaltă. Cuza şi colaboratorii lui au înţeles însă să facă unirea definitivă şi să contopească întru

totul administrația celor două principate. Pentru aceasta trebuia câștigată aprobarea Turcilor, cari se opuneau. Cuza trimise la Constantinopol pe Costache Negri, care izbuti, să obție consimțământul Porții Otomane pentru contopirea celor două principate într'unul singur.

Când domnul află că negocierile lui Costache Negri au ajuns la bun sfârșit, se duse personal la Constantinopol să facă o vizită sultanului în 1861.

La Constantinopol Alexandru Cuza fu primit cu mari onoruri și Turcii, precum și marile puteri ale Europei semnatare ale convenției dela Paris declarară unirea definitivă. Administrația celor două principate se contopea, nu mai rămânea decât o singură adunare legislativă și un singur guvern în capitala unică a României: București.

Turcii făcuseră oarecari rezerve, spunând că recunosc unirea numai pe timpul domniei lui Cuza Vodă, dar aceasta era numai o formă. Astfel la 24 Ianuarie 1862, trei ani după alegerea lui Cuza ca domn se deschise la București primul parlament comun al României, cu reprezentanți din Moldova și din Țara Românească.

Barbu Catargiu, care se afla în fruntea celui dintâi guvern al României unite, salută unirea definitivă printr'o strălucită cuvântare.

Cuza Vodă și chestiunea unității tuturor Românilor

Unirea definitivă a celor două principate române într'un singur stat nu era pentru Cuza vodă de cât un pas înainte spre un ideal mai măreț: unitatea tuturor Românilor, la care el s'a gândit întotdeauna. Incă dela urcarea lui în scaun în 1859, Cuza se gândea să profite de războiul franco-italo-austriac ca să libereze o parte din Românii din Austria.

Ungurii bănuiau pe Cuza că se pregăteşte în ascuns să pue mâna şi pe Transilvania. Incheierea păcii între Austria şi Franţa puse deocamdată capăt acestor speranţe.

In anul 1863 alte împrejurări din afară făcură

Alexandru Ioan I. Cuza.

însă ca ele să renască. Polonii din Rusia se răsculară şi lumea se aştepta ca Napoleon III să le vie în ajutor. Cuza Vodă scrise atunci o scrisoare împăratului Francezilor, spunându-i că în caz de război franco-rus, ar dori să vadă armatele franceze în România şi să lupte alături de ele pentru liberarea Basarabiei. *„Voi fi mândru, scria Cuza, să lupt alături de soldaţii eroici dela Magenta şi Sol-*

ferino". Napoleon III însă se feri de un conflict european, aşa că Ruşii zdrobiră revoluţia polonă, iar Cuza nu cuteză, lipsit de sprijinul Franţei, să ajute pe Polonezi. Când o ceată de emigraţi poloni din Turcia încercară să treacă prin Basarabia de sud (care se realipise de Moldova, cum am văzut) şi să năvălească în Polonia rusească, Cuza se văzu silit să-i oprească. După o scurtă luptă la Costangalia Polonii fură dezarmaţi, dar totuşi pe ascuns fură ajutaţi. Tot atunci Ungurii plănuiau o nouă răscoală împotriva Austriei şi cerură ajutorul lui Cuza. Acesta însă refuză şi răspunse delegatului lor: *„Nu voi ajuta Ungaria să se ridice până ce nu voi şti cu siguranţă că Ungurii sânt de acord cu Românii de peste Carpaţi"*.

Cuza vodă s'a interesat chiar de Românii din Macedonia. El le-a sprijinit deşteptarea lor naţională şi deschiderea unei şcoli de a lor în Bucureşti, în care se pregăteau propovăduitorii limbei şi ideii naţionale româneşti în Macedonia şi în Pind.

Secularizarea averilor mânăstirilor închinate (1863)

Cuza vodă nu putu să vadă îndeplinit marele lui ideal de unitate naţională românească. In schimb el putu duce la îndeplinire două mari reforme interne: secularizarea averilor mânăstirilor închinate şi împroprietărirea ţăranilor. In ambele aceste reforme Cuza a fost ajutat de Mihail Kogălniceanu. Barbu Catargiu fusese asasinat de duşmanii lui politici la ieşirea dela o şedinţă a camerei. După mai multe guverne de scurtă durată, Mihail Kogălniceanu deveni prim ministru şi începu să ia o serie de măsuri energice în înţelegere cu domnul.

Mânăstirile din Ţara-Românească şi din Moldova erau foarte bogate şi stăpâneau moşii întinse, cari proveneau din daniile făcute de domnii întemeietori, Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab, Brâncoveanu şi alţii, la care se adăugară şi daniile boerilor evlavioşi. Adesea mulţi boeri lăsau prin testament moşiile lor lăcaşurilor sfinte. Scopul acestor danii era ca să dea putinţă mânăstirilor să propage credinţa ortodoxă şi cultura bisericească. Incă dela începutul veacului al XVII-lea mânăstirile începură să fie închinate de domni mânăstirilor şi patriarhiilor din Orient în special

mânăstirilor dela Sfântul Munte Athos. Acest lucru se făcea având în vedere vechimea acestor aşezăminte şi cultura teologică a Grecilor. Se credea că punându-se mânăstirile noastre sub protecţia Grecilor, aceştiá vor aduce un mare progres în cultura bisericească şi în obiceiurile evlavioase dela noi. „Inchinările" de mânăstiri se făcură tot mai dese în epoca fanariotă şi în curând dădură naştere la abuzuri.

Călugării dela patriarhie sau dela muntele Athos în loc de a proteja mânăstirile închinate lor luau toate veniturile şi le trimeteau la mânăstirile lor, iar în ţară aşezau egumeni greci şi începură chiar să cânte liturghia în greceşte. Cuza vodă şi ministrul său se folosiră de aceste împrejurări spre a declara că scopul pentru care fuseseră donate moşiile mânăstireşti de marii voevozi din trecut nu mai este îndeplinit, de oarece veniturile ies afară din ţară. Deaceia ei alcătuiră o lege prin care averile mânăstireşti erau secularizate, adică luate pe seama statului. Aceste moşii erau aşa de întinse încât alcătuiau cam a cincea parte din totalul teritoriului României de atunci. Legea fu votată de parlament şi egumenii şi călugării greci fură expulzaţi peste graniţă. Toate protestele lor fură zădarnice şi cu tot sprijinul ce Rusia îl dădu călugărilor greci, Cuza îşi menţinu reforma. Mânăstirile cu călugări români fură luate sub îngrijirea statului.

Chestiunea agrară

Cealaltă reformă pregătită de Cuza Vodă şi de Kogălniceanu, împroprietărirea ţăranilor, întâmpină însă greutăţi mai mari. Chestia agrară adică a proprietăţii pământului în ţările române a fost o veche problemă istorică a neamului nostru, care a adus mari turburări şi greutăţi în cursul vremurilor până în zilele noastre.

Din vremile cele mai vechi ţăranii cari n'aveau pământ erau siliţi să lucreze ca şerbi pe pământurile proprietarilor mari, cari formau clasa boerilor. In veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea starea clasei ţărăneşti se înrăutăţi, căci moşiile mari boereşti înghit micile proprietăţi ale ţăranilor moşneni şi răzeşi siliţi de ruina economică a ţării să-şi vândă moşiile şi pe ei înşişi ca şerbi. Am văzut că tot atunci starea şerbilor se înrăutăţeşte şi se crează marile latifundii. In veacul al XVIII-lea se încearcă oarecari reforme în favoarea ţăranilor, Constantin Mavrocordat liberează

pe şerbi, însă nu-i împroprietăreşte, aşa că deşi ei devin oameni liberi, totuşi sânt siliţi să muncească un anume număr de zile gratuit pe moşia proprietarului, ca să aibă dreptul să locuiască în sat. Aceşti ţărani poartă numele de clăcaşi. Soarta clăcaşilor nu fu îmbunătăţită nici de Regulamentul Organic, nici de revoluţia dela 1848. In proclamaţia dela Islaz li-se făgăduia împroprietărirea, însă căderea revoluţiei împiedică punerea în aplicare a acestei făgădueli. In vremea lui Cuza venise însă timpul ca aceste făgădueli să fie ţinute.

Lovitura de stat şi împroprietărirea ţăranilor (1864)

Legea propusă de Kogălniceanu prin care fiecare ţăran devenea proprietar pe o parte a pământului ce-l lucra fu respinsă de Cameră, unde marii proprietari se opuneau la expropriere, iar alţi politicieni erau împotriva lui Cuza şi a ministrului său.

Domnul recurse atunci la o lovitură de stat; impunând voinţa sa poporului. Camera fu disolvată şi Cuza se adresează poporului întreg, care printr'un plebiscit, după modelul celor făcute de Napoleon III, se declară în favoarea reformelor propuse de domn (3 Mai 1864). Legea agrară a lui Cuza împroprietărea 40.000 de ţărani şi de aceia numele acestui domn a rămas până azi legendar, cu aureola unui mântuitor al ţărănimii. Legea aceasta nu era însă desăvârşită, părţile de pământ acordate ţăranilor erau foarte mici şi înmulţindu-se populaţia nu se puteau împărţi. De aceia a trebuit să se facă în zilele noastre o nouă împroprietărire a ţăranilor.

Pe lângă legea agrară plebiscitul instituit de Cuza mai hotăra şi schimbarea convenţiei dela Paris din 1858 (în ce priveşte organizarea internă a ţării), printr'o nouă Constituţie numită Statutul Organic sau Statutul lui Cuza. Acest statut asigura un fel de dictatură a domnului, el singur avea dreptul să propuie legile împreună cu un sfat de jurişti numit Consiliul de Stat. In locul unei singure adunări legislative, cum a fost în ţările noastre dela Regulamentul Organic până atunci, se institue două adunări legislative, Camera şi Senatul. Camera era aleasă prin vot universal, adică de toţi Românii cari împliniseră vârsta de 21 de ani, iar Senatul era compus pe jumătate din senatori de drept, cealaltă jumătate din membrii numiţi direct de către domn,

aşa că de fapt întreaga guvernare a țării era în mâna acestuia.

După lovitura de stat, Cuza mai introduse câteva reforme folositoare, astfel el organiză Curtea de Conturi și făcu legea instrucțiuni publice. Această din urmă lege are o mare însemnătate: pentru prima oară învățământul primar era proclamat obligator și gratuit și astfel se răspândi foarte repede în toate satele țării.

Detronarea lui Cuza Vodă (1866)

Cu toate talentele sale deosebite, cu tot patriotismul său și reformele folositoare pe cari le făcuse în timpul domniei, îi lipsea lui Cuza autoritatea unui suveran. Partidele politice cari îl ridicaseră în scaunul domnesc nu-i

Doamna Elena Cuza.

recunoşteau autoritatea, ziarele discutau acţiunea lui, boerimea mare îl dispreţuia. Tot mai mult se vedea nevoia aducerii unei dinastii streine, care să poată sta deasupra luptelor de partide. Statutul Organic şi lovitura de stat dela 1864 nemulţumiseră atât pe conservatori cât şi pe liberali, cari se temeau de o domnie absolută şi cele două partide adversare se împăcară formând o coaliţie împotriva domnului. Cuza mai făcu greşala de a se despărţi de înţeleptul său sfetnic Mihail Kogălniceanu şi se înconjură de alţi miniştrii mai puţini inteligenţi. In cele din urmă duşmanii domnului câştigară de partea lor şi o parte a armatei şi astfel se făcu un complot pentru detronarea lui Cuza. In noaptea de 11 Februarie 1866 (stil vechiu) conspiratorii înţeleşi cu garda palatului pătrunseră în camera unde dormea domnul şi sub ameninţare cu moartea îl siliră să iscălească abdicarea. A doua zi îl duseră pe ascuns într'o trăsură peste graniţă şi în locul lui se constitui o locotenenţă domnească.

Cuza vodă de altfel declarase în mai multe rânduri că e gata să se retragă dela domnie pentru a face loc unei dinastii streine, conform dorinţelor divanurilor adhoc dela 1857. Nu e mai puţin adevărat că detronarea lui Cuza după marile servicii ce adusese ţării era o faptă urâtă, care rămâne ca o pată în istoria noastră.

După abdicare Cuza se stabili în Germania şi refuză să se mai amestece în luptele politice din ţară, avu patriotismul să respingă propunerile celor cari voiau să-l aducă înapoi în domnie, preferând să stea în exil ca să fie ţara liniştită. După moartea lui în 1873, corpul său fu adus în ţară şi îngropat la Ruginoasa, moşia lui. Zeci de mii de ţărani veniră atunci din toate unghiurile ţării să se închine la mormântul aceluia care le dăduse o soartă mai bună, iar generaţiile mai noi nu pot uita că de numele lui este legată unirea principatelor române.

XXXVIII.

Carol I şi independenţa României

Alegerea şi venirea în ţară

Aducerea unei dinastii streine în România devenise o nevoie de neînlăturat. Dela stingerea vechilor dinastii naţionale ale Basarabilor şi Muşatinilor, istoria noastră fusese un lung şir de turburări interne provocate de diferite partide boereşti cari luptau pentru stăpânire. In domnia lui Cuza Vodă se văzuse că un domn cu ori cât de mari însuşiri nu va putea avea destulă autoritate, dacă se va fi ridicat dintre ai noştri. Era nevoe de prestigiul unei vechi familii domnitoare streine, care să nu fi fost niciodată amestecată în luptele politice dela noi. Acest lucru îl văzuseră lămurit şi divanurile ad-hoc din 1857, când cerură dinastie streină.

După detronarea lui Alexandru Cuza fu proclamat ca principe al României contele Filip de Flandra, înrudit cu Napoleon III. Acesta însă nu primi şi atunci Românii se gândiră la principele german Carol de Hohenzollern Sigmaringen. Principele Carol era al doilea fiu al lui Carol-Anton de Hohenzollern Sigmaringen dintr'o ramură a familiei domnitoare din Prusia, dar stabilită în sudul Germaniei şi rămasă catolică, pe când Hohenzollernii din Prusia trecuseră la religia luterană. Principele Carol se născuse la 1839, avea deci 27 de ani când fu ales ca domn al României. Avusese o educaţie militară şi se distinsese ca ofiţer în armata prusiană în războiul cu Danemarca la 1864. Ion Brătianu trimis de guvernul român în Germania, se întâlni cu principele Carol la Düsseldorf şi-i propuse domnia României, convingându-l să primească.

Indată ce se află în ţară că principele Carol a primit propunerea, se făcu un plebiscit, care îl proclamă cu o majoritate covârşitoare principe al României.

Erau însă anume greutăţi: tocmai atunci era gata să izbucnească războiul între Prusia şi Austria şi această din urmă putere nu vedea cu ochi buni un principe din familia Hohenzollernilor pe scaunul vecinei sale, România.

Deaceia principele Carol trebui să treacă prin Austria în ascuns. Luându-şi rămas bun dela regele Prusiei Wilhelm I, acesta îi arătă neplăcerea lui ca un Hohenzollern să devie vasalul sultanului, dar Carol îi răspunse că are de gând să se scuture cât de curând de suzeranitatea turcească şi în chipul cel mai demn. Călătoria prin Austria o făcu sub un nume schimbat şi purtând ochelari negri, ca să nu fie recunoscut. Călătorea în tren cu clasa II, însoţit de un singur secretar; la Baziaş în Banat, principele Carol fu întâmpinat de Ion Brătianu, care călătorea şi el cu nume schimbat şi se îmbarcară cu toţii pe un vapor pe Dunăre. Abea la debarcarea la Turnul-Severin, când principele fu întâmpinat cu entuziasm de populaţie şi garnizoană, comandantul vasului austriac îşi dădu seama prea târziu pe cine dusese pe corabia lui. Dela Turnul-Severin până la Bucureşti principele Carol călători cu căruţa poştii cu opt cai îndemnaţi de surugii şi la 10 Mai 1866 (stil vechiu) îşi făcu intrarea în Bucureşti.

In aceiaşi zi avu loc depunerea jurământului, când principele Carol pronunţă cuvintele: „Din clipa în care am călcat pe teritoriul României, am devenit român", cuvinte care fură îndreptăţite cu prisosinţă în toată domnia lui.

Greutăţile din afară cari se puneau în calea înscăunării dinastiei Hohenzollern fură înlăturate. Austria fu învinsă în războiul cu Prusia şi nu se mai putu opune, iar Turcia care pretindea că nu recunoscuse unirea principatelor decât pentru vremea domniei lui Cuza, se linişti în urma vizitei pe care principele Carol o făcu sultanului la Constantinopol.

Constituţia dela 1866

Primul act mai însemnat al domniei principelui Carol a fost stabilirea unei noi constituţii, care să înlocuiască statutul lui Cuza dela 1864, socotit prea absolutist. Adunarea constituantă, luând în seamă şi propunerile făcute în vremea lui Cuza, precum şi constituţiile streine, mai ales cea belgiană, alcătui o nouă constituţie românească. Această constituţie care asigura libertatea individuală, egalitatea tuturor în faţa legilor, este o constituţie democratică, adică stabilind că ţara este a poporului întreg, care are dreptul să ia parte la conducerea ei.

Legile le alcătuiesc două corpuri legiuitoare Camera şi Senatul, alese după sistemul censitar, adică alegătorii erau des-

părțiți în diferite clase sau colegii (la început patru, apoi trei) după avere, alegând fiecare grupă separat un număr de deputați și senatori. Grupa întâi o formau marii proprietari și marii demnitari ai statului, a doua orășenii, a treia țăranii. Țăranii neștiutori de carte nu votau decât prin delegație, o sută de neștiutori de carte aleg un delegat. Domnul sancționează legile, poate disolva adunările legislative și numește miniștrii.

Această Constituție, care a suferit oare cari modificări la 1879, 1884 și 1916, a rămas în vigoare până la 1923, când s'a votat o nouă constituție a României întregite.

România și chestiunea Orientului

Deși învinsă în războiul Crimeii, Rusia nu renunțase la visul ei de a pune mâna pe Orient, desmembrând imperiul otoman.

Turcii aveau o atitudine arogantă, căutând cu orice prilej să umilească România și pe principele ei, așa că independența țării ajunsese o nevoie pentru prestigiul nostru în Europa. Din această cauză se produse o apropiere între România și Rusia, căci răsboiul ruso-turc era un prilej de a ne dobândi independența.

In adevăr încă din anii 1875 și 1876 izbucniră răscoale împotriva Turcilor în Bosnia, Macedonia și Bulgaria. Serbia și Muntenegru declarară război Turcilor, dar răscoalele fură înăbușite în sânge cu cea mai mare cruzime. Atunci interveni Rusia în favoarea răsculaților și ceru României să-i permită trecerea trupelor pe teritoriul ei. Ioan Brătianu, trimis de principele Carol în Crimeia, încheie cu Rușii înțelegerea dela Livadia, prin care se permite trecerea armatelor rusești în țara noastră, în schimb Rușii garantau integritatea României, condiție pe care ei o călcară mai târziu, cum vom vedea.

Războiul. Proclamarea independenții (10 Mai 1877)

In adevăr în primăvara anului 1877 armatele rusești începură trecerea lor prin România și însuși țarul Alecsandru II sosi la Ploești. Turcii socotiră acest fapt ca o trădare a „vasalei“ lor România și începură să bombardeze orașele românești de pe malurile Dunării. Armata

română care fusese mobilizată era concentrată în Oltenia, şi în urma bombardării Calafatului de către artileria turcească răspunse şi ea prin bombardarea cetăţii Vidinului. Astfel începură ostilităţile dintre Români şi Turci. Parlamentul român constatând că prin actele de ostilitate începute de Turci, legăturile dintre ţara noastră şi imperiul otoman au fost rupte, votează la 9 Mai 1877 independenţa României, care fu proclamată a doua zi de către principe cu ocazia aniversării urcării lui pe tron. Ziua de 10 Mai devenise astfel pentru Români o dublă aniversare, a înscăunării dinastiei şi a proclamării independenţii, rămânând şi serbarea noastră naţională.

Ruşii ar fi vrut însă ca rolul armatei române să se reducă la paza Dunării şi să nu se amestece în războiul din Bulgaria. Ei voiau să aibă pentru dânşii singuri gloria de a alunga pe Turci din Europa şi se temeau pe de altă parte să nu fie datori recunoştinţă României, căreia se pregăteau să-i răpească Basarabia sudică. Lucrurile se petrecură altfel, independenţa română fu plătită cu sânge.

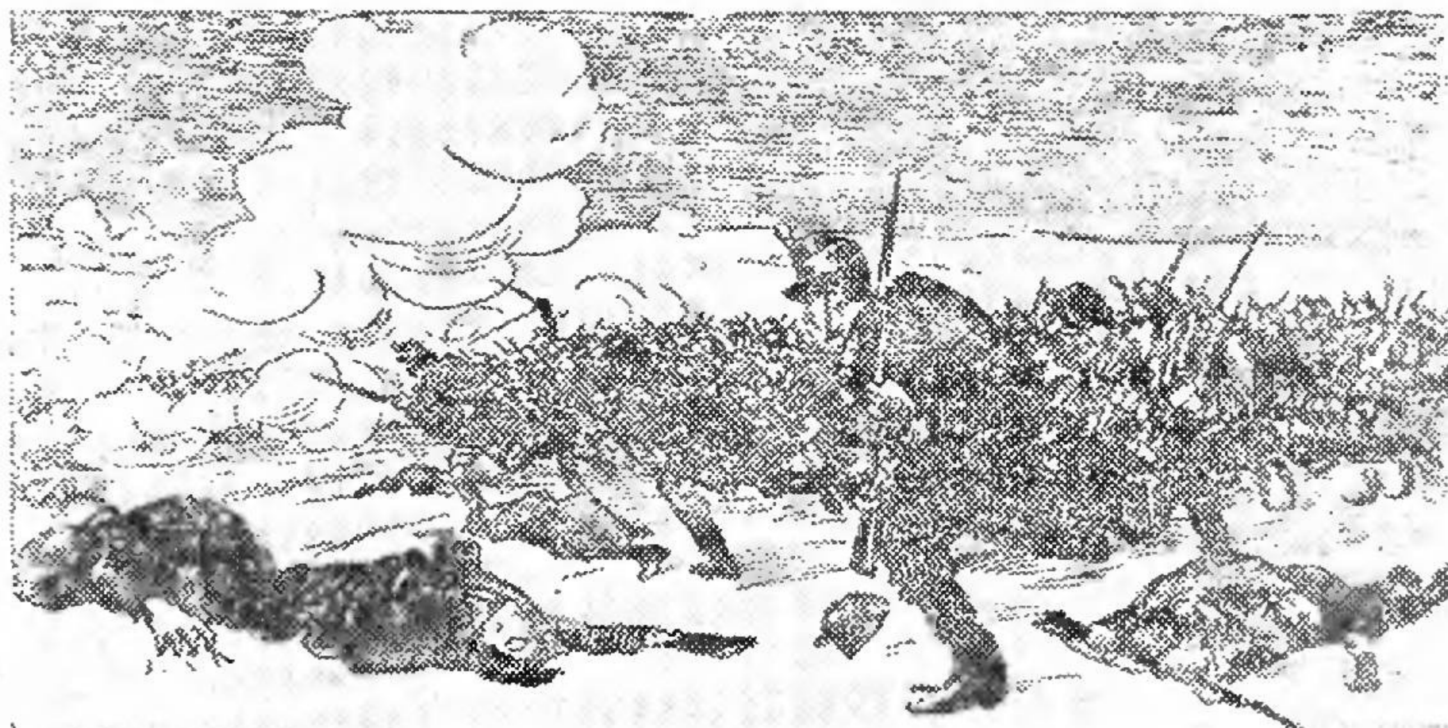
Intervenţia armatei române în război Asediul Plevnei

Dar tocmai când se credeau deplin învingători, Ruşii întâmpinară o rezistenţă neaşteptată la Plevna. Acest orăşel din Bulgaria fu întărit de armata turcească de sub conducerea lui Osman paşa, care respinse în două rânduri asalturile armatelor ruseşti. Văzându-se în imposibilitate de a înainta şi ameninţaţi şi pe la spate de garnizoanele turceşti rămase în unele cetăţi dela Dunăre, Ruşii se văzură nevoiţi să facă apel la Români. Marele duce Nicolae scrise principelui Carol, rugându-l să treacă Dunărea „pe unde va voi“, „căci Turcii ne prăpădesc“. Armatele române trecură în adevăr Dunărea la 20 August pe la Zimnicea, în număr de 50.000 cu 180 de tunuri şi se îndreptară spre Plevna, unde se uniră cu Ruşii. Principele Carol care trecuse în persoană pe câmpul de luptă, este proclamat comandant suprem al armatelor ruso-române din faţa Plevnei. El se aşeză în satul

Poradim într'o casă fără ferestre şi fără uşă pe un pat de campanie

Ruşii voiau să ia Plevna cu asalt, spunând că n'au vreme să aştepte rezultatele unui lung asediu.

La 30 August de ziua onomastică a ţarului Alexandru avu loc asaltul general asupra Plevnei, pe care Turcii îl respinseră în chip sângeros. Ruşii pierdeau 16.000 de

Luptele dela Smârdan

oameni. Numai Românii izbutiră să înainteze, cucerind reduta Griviţa, după o încăerare sălbatecă. Cinci tunuri şi un steag turcesc căzură în mâinile lor, dar ei plătiră acest succes cu 2600 de morţi şi răniţi. Principele Carol expuse atunci părerea lui că Plevna nu poate fi luată prin asalt, ci trebue înconjurată de toate părţile şi silită să se predea prin foamete sau lipsă de muniţii. Acest sfat fu ascultat şi asediul Plevnei începu.

Intre timp armata română atacă Rahova unde se întăriseră Turcii şi o cuceresc prin asalt (9 Noembrie).

La sfârşitul lui Noembrie Osman paşa, văzându-se lipsi de muniţii şi merinde încearcă să rupă cercul de fier care-l strângea în Plevna. In ziua de 28 (stil vechi) izbuteşte să înainteze dar este apoi învins şi rănit în luptă şi se predă cu toată armata lui. Osman paşa oferi sabia lui colonelului român Cerchez.

A doua zi ţarul Alexandru II şi principele Carol îşi făcură intrarea în Plevna apărată cu atâta îndărătnicie şi vitejie de către Turci.

Sfârşitul războiului Luptele dela Vidin

După căderea Plevnei armatele române se despărţiră de cele ruseşti. Ruşii se îndreptau peste Balcani spre Constantinopol, iar armatele române aveau ca obiectiv cucerirea Vidinului. Turcii bine întăriţi în această cetate, dădură mai multe lupte aprige împotriva noastră, apărând cu îndârjire toate satele din acea regiune. Mai ales la Smârdan Românii se acoperiră de glorie luând la 11 Ianuarie 1878 satul cu asalt, deşi Turcii se apăraseră în fiecare casă. Operaţiile militare împotriva Vidinului nu fură terminate, deoarece Ruşii cari trecuseră Balcanii şi ajunseseră în faţa Constantinopolului, siliseră pe Turci să ceară încheierea unui armistiţiu. La începutul lui Februarie încheindu-se armistiţiul, Turcii predară cetatea Vidinului armatei române.

Pacea dela San Stefano şi a doua răpire a Basarabiei

Incă înainte de încheierea păcii cu Turcii, Ruşii făcură cunoscut Românilor că intenţionează să reia cele trei judeţe din sudul Basarabiei, cedate Moldovei prin pacea dela Paris la 1856. Zădarnic protestară Românii şi parlamentul votează integritatea teritoriului. Kogălniceanu spunea că s'ar fi aşteptat dela Ruşi pentru sângele vărsat împreună la Plevna repararea nedreptăţii dela 1812 şi restituirea Basarabiei întregi! Cu tot tratatul garantând integritatea României, cu toată frăţia de arme din timpul războiului, Ruşii anexară sudul Basarabiei, oferind Românilor în schimb Dobrogea cucerită de ei dela Turci.

La protestul României, ei ameninţară cu dezarmarea armatei româneşti, la care principele Carol răspunse mândru că „o armată care a luptat în faţa ţarului la Plevna poate fi zdrobită, dar nu dezarmată".

Prin pacea dela San Stefano, încheiată de Ruşi cu Turcii (19 Februarie 1878 stil vechiu) fără participarea delegaţilor români, se stabilea independenţa României şi

a Serbiei, anexarea Dobrogei de către Rusia, care o ţine la dispoziţia României în schimbul Basarabiei sudice. Bulgaria era transformată într'un mare principat care se întindea dela Dunăre şi marea Neagră până la marea Egee şi la marginile Albaniei, cuprinzând şi toată Macedonia. Ea era pusă sub protecţia Rusiei care putea întreţine o armată pe teritoriul ei.

Armatele ruseşti în retragere ocupară Basarabia sudică şi un conflict era gata să izbucnească, dar atunci intervenirä marile puteri.

Congresul şi pacea dela Berlin

Anglia împiedecase intrarea Ruşilor în Constantinopol şi acum în înţelegere cu Germania şi Austro-Ungaria se hotărî să anuleze tratul dela San Stefano, de teama unei prea mari creşteri a puterii ruseşti. Ruşii având în faţa lor Europa întreagă, fură nevoiţi să cedeze şi un congres internaţional se întruni la Berlin, Românii profitară de această ocazie şi prezentară delegaţilor marilor puteri un protest împotriva răpirii Basarabiei sudice, protest care fu prezentat Congresului de Ioan Brătianu şi Mihail Kogălniceanu. Marile puteri nu ţinură seamă de acest protest şi consfinţiră prin pacea dela Berlin, (13 Iulie 1878) anexarea celor trei judeţe bararabene retrocedate prin pacea dela Paris, dând în schimb României Dobrogea cu gurile Dunării şi cu portul Constanţa, de o netăgăduită importanţă economică.

Prin pacea dela Berlin se recunoştea de toată Europa şi independenţa României. Bulgaria mare, aşa cum fusese alcătuită la San Stefano, fu micşorată şi redusă la ţinutul dintre Dunăre şi Balcani, înlăturându-se amestecul rusesc şi păstrându-se suzeranitatea turcească.

Prin războiul dela 1877—78 se dovedise valoarea militară a armatei române şi independenţa care făcuse un nou pas înainte spre împlinirea idealului naţional.

Importanţa domniei lui Carol I pentru istoria românească

In urma recunoaşterii independenţii României rangul de principat nu mai corespundea cu situaţia ţării

noastre în Europa. De aceia principele Carol fu proclamat rege la 14 Martie 1881, iar la 10 Mai, în acelaşi an, fu încoronat cu o coroană de oţel turnată dintr'un tun turcesc cucerit în timpul războiului. Opera regelui Carol I a fost mare în război, însă mai mare a fost în timp de pace.

Regele Carol I.

Lunga sa domnie de 48 de ani a fost o epocă de pace şi linişte internă, căreia i se datoresc progresele făcute atunci de ţara noastră. România a primit din Apus toate roadele civilizaţiei: căi ferate, care până atunci nu existau, industria petroliferă, etc. Agricultura românească s'a ridicat foarte mult în acea vreme, Bărăganul care era înainte o întinsă stepă, fu colonizat şi cultivat devenind cel mai însemnat grânar al României. Se aduseră în ţară maşini agricole, se întemeiară bănci pentru ajutorarea agriculturii, grânele româneşti erau vândute în Europa întreagă.

Domnia regelui Carol I a fost o vreme de propăşire şi pentru cultură şi literatură. Atunci s'a înfiinţat la Iaşi o societate literară numită Junimea în frunte cu criticul literar Titu Maiorescu. In jurul său s'au strâns marele nostru poet Mihail Eminescu, dramaturgul şi nuvelistul

I. L. Caragiale, povestitorul Ioan Creangă şi alţii. Mai târziu s'au ridicat şi alte curente literare, reprezentate prin scriitorii Gheorghe Coşbuc, St. O. Iosif, Barbu Delavrancea, Brătescu Voineşti, Al. Vlahuţă şi alţii. Tot atunci s'a înfiinţat Academia Română, o societate de scriitori şi învăţaţi, care are şi cea mai mare bibliotecă din România.

Chestiunea moştenirii tronului şi legăturile cu statele streine

Din căsătoria regelui Carol cu regina Elisabeta a rezultat un singur copil, principesa Maria, moartă însă la vârsta de patru ani. Atunci a fost proclamat moştenitor al tronului principele Ferdinand, fiul lui Leopold de Hohenzollern, fratele mai mare al regelui Carol. Principele Ferdinand fu crescut în ţară şi se căsători cu principesa Maria de Edimburg, din dinastia engleză (1892).

Din această căsătorie au rezultat şase copii: Carol, principesa Elisabeta, principesa Maria, principele Nicolae, principesa Ileana şi principele Mircea mort la vârsta de trei ani.

Văzând purtarea Rusiei faţă de ţara noastră la 1878, regele Carol s'a apropiat de Germania şi a alipit România la Tripla Alianţă, formată din Germania, Austro-Ungaria şi Italia. In această alianţă am rămas noi până la războiul modial.

Către sfârşitul domniei regelui Carol I, România a mai avut un război şi anume cu Bulgarii. Statele creştine din Peninsula Balcanică se aliaseră împotriva Turcilor ca să scape de sub jugul lor pe creştinii din Macedonia şi din Tracia (1912). In acest război Turcii fură bătuţi de către Bulgari, Sârbi şi Greci. Dar după sfârşitul războiului, Bulgarii nemulţumiţi cu partea din cuceriri ce le rămăsese, atacară pe neaşteptate pe foştii lor aliaţi. Sârbii şi Grecii cerură atunci ajutorul României (1913). România nu avea interes ca Bulgaria să cuprindă toată Peninsula Balcanică şi veni în ajutorul Sârbilor şi al Grecilor. Armata română trecu Dunărea şi înaintă fulgerător până

aproape de Sofia. Bulgarii fură siliţi să ceară pace şi pacea s'a încheiat la Bucureşti. La congresul din Bucureşti luară parte delegaţi ai tuturor .statelor balcanice, prezidaţi de primul ministru al României, Titu Maiorescu. România obţinu dela Bulgari o provincie la sudul Dobrogei, judeţul Durostor şi Caliacra, locuite în parte de Români.

Un an după încheierea păcii dela Bucureşti muri regele Carol I în vârstă de 75 de ani. El se stinse în castelul său dela Sinaia la 27 Septembrie (10 Octombrie) 1914 înconjurat de respectul tuturor Românilor. El fu îngropat la biserica din Curtea de Argeş, care fusese restaurată sub domnia lui. Văduva lui, regina Elisabeta, nu-i supravieţui multă vreme şi-l urmă în mormânt la începutul anului 1916.

XXXIX.

Românii de peste hotare până la războiul pentru unitatea naţională

Transilvania: Mitropolitul Andrei Şaguna

Biserica a jucat un rol covârşitor pentru Românii ardeleni rămaşi sub conducerea administrativă şi politică streină. Ea a condus nu numai în privinţa religioasă pe Români, dar şi în privinţa naţională. Chiar după despărţirea uniţilor de ortodoxi, cele două biserici au stat împreună ori de câte ori a fost vorba de o mare luptă naţională, ca în cazul lui „*Supplex libellus*“ sau la adunarea dela Blaj în 1848. In fruntea bisericii ortodoxe, dar ca un adevărat călăuzitor naţional al tuturor Românilor din Ungaria, a fost dela 1848 Andrei Şaguna. Se trăgea dintr'o familie de Români macedoneni stabilită pentru comerţ la Viena, căci pe vremea aceia erau mulţi negustori din Orient, Greci, Slavi balcanici, dar şi Români macedoneni stabiliţi în Austria, Ungaria şi Ardeal în companii sau asociaţii de negustori. După studii făcute în şcolile austriace, Şaguna s'a stabilit în Ardeal şi a fost numit vicar al episcopiei ortodoxe din Sibiu, iar la 1848

a fost ales episcop al Românilor neuniţi şi în această calitate a prezidat adunarea naţională dela Blaj. După terminarea revoluţiei Şaguna ceru împăratului ca Românii din monarhie să fie guvernaţi de o adunare românească sub un şef numit Voevod şi un singur şef bisericesc al tuturor Românilor. Aceste cereri nu fură primite de împărat, Şaguna obţinu numai câteva avantagii pentru biserică şi acestea câştigate cu multă trudă şi oboseală. Erarhia Românească din Ardeal fu scoasă însfârşit de sub supremaţia patriarhului sârb dela Carlovitz, se creară episcopate ortodoxe româneşti (în locul celor sârbeşti) la Caransebeş, şi Arad, iar episcopia dela Sibiu fu ridicată din nou la 1864 la rangul de mitropolie, rang pe care-l avusese depe vremea lui Mihai Viteazul. Incă cu câţiva ani înainte şi episcopia unită dela Blaj fusese ridicată la rangul de mitropolie, cu episcopatele dela Lugoj şi Gherla. Şaguna ar fi vrut să unească sub sceptrul său şi pe Românii din Bucovina, însă Austriacii creară acolo o mitropolie românească deosebită la Cernăuţi.

Mitropolitul Andrei Şaguna a lăsat bisericii române ortodoxe din Ardeal şi legea ei fundamentală de administraţie *„Statutul lui Şaguna“*, după care biserica este administrată de un sfat în care intră nu numai feţele bisericeşti, dar şi laicii, fruntaşii civili ai Românilor din Ardeal. Acest statut avea avantajul că nu izola biserica de popor, şi atrăgea asupra ei interesul obştesc şi pe de altă parte lăsa bisericii şi conducerea politică şi naţională a Românilor în colaborare cu conducătorii lor civili. Tot acelaşi mitropolit a înfiinţat la Sibiu şi *seminarul Andreian*, pentru pregătirea clerului românesc din Transilvania.

Asociaţia Transilvaniei

Una din operele cele mai mari pornite din iniţiativa mitropolitului Şaguna, a fost întemeierea unei mari Asociaţii pentru cultura Românilor din Transilvania (cu numele prescurtat *Astra*) Imediat după revoluţia dela 1848, s'au subscris sume imoprtante de către fruntaşii mişcării româneşti (între cari şi Avram Iancu), pentru înfiinţarea unei societăţi literare româneşti. Ea nu putu fi înfiinţată decât în anul 1860 sub preşidenţia mitropolitului Şa-

guna. Sufletul ei era filologul dela Blaj, Timoteiu Cipariu, fost apoi preşedinte al Astrei la sfârşitul vieţii lui. Rolul Astrei pentru deşteptarea culturală şi naţională a Românilor ardeleni a fost de cea mai mare imoprtanţă. Pe lângă muzeul şi biblioteca înfiinţate la Sibiu, pe lângă revista literară *Transilvania*, ea a creat în fiecare colţ al Transilvaniei departamente, case de lectură şi de adunări, unde a luminat poporul prin conferinţe, înfiinţări de coruri, teatru etc.

Dualismul austro-ungar (1867)

Ungurii cari la 1848 nu putuseră căştiga independenţa lor faţă de Austria nici să lege Transilvania de Buda-Pesta, nu renunţaseră la planurile lor. In urma înfrângerilor suferite în războiul pentru unitatea Italiei (1859) şi în războiul cu Prusia (1866), Austria era slăbită din punct de vedere militar. Atunci Ungurii impuseră împăratului Francisc-Iosif să le acorde pe cale paşnică toate cererile lor şi anume despărţirea lor de Austria, de care să-i lege numai persoana împăratului (uniune personală). Monarhia Habsburgilor devenea un stat dualist, o parte era guvernată de Germani, cealaltă de Unguri, fără să se ţie seamă de drepturile celorlalte naţionalităţi. Impăratul Austriei se duse la Buda-Pesta să se încoroneze rege al Ungariei, iar Transilvania făcea parte din noul stat maghiar. Vechea ei autonomie cu dieta dela Cluj fu desfiinţată. Zădarnic protestară Românii, glasul lor nu fu ascultat, lupta lui Avram Iancu în Munţii Apuseni la 1848 fusese de geaba, întrucât Ungurii izbutiseră să-şi anexeze acum Transilvania, pe care le-o dăruia împăratul. Mitropolitul Andrei Şaguna avea totuşi încredere într'însul şi se duse la încoronarea lui la Buda-Pesta, însă atunci fu silit să-şi dea demisia din preşedenţia Astrei. Şaguna muri la Sibiu şase ani după aceia. (1873).

Lupta naţională a Românilor sub stăpânirea ungurească

Stăpânirea directă a Ungurilor în Transilvania avu de rezultat o încercare din partea lor de a maghiariza pe Români prin administraţie, şcoli şi chiar prin biserică.

Rolul politic şi naţional al Românilor era redus la nimic în statul unguresc. Românii însă se împotriviră cu înverşunare la încercările de maghiarizare. Intemeiaţi pe biserica lor şi pe asociaţia lor culturală îşi păstrară intacte comorile culturii lor. Şcolile româneşti erau susţinute de banii ţăranilor români şi adesea pe sub mână de către guvernul din România liberă.

O serie de bănci cu bună gospodărie — înfiinţate de Români în diferite oraşe din Transilvania ajutară la ridicarea lor economică. Pământul Transilvaniei era în mare parte în mâna nobilimei ungureşti, Saşilor şi Secuilor, bazaţi pe vechile privilegii din Evul Mediu. Băncile româneşti izbutiră să cumpere mult pământ arabil şi pentru plugarii români, cari astfel se ridicau încetul cu încetul. Statisticile maghiare constatau chiar că cu toate încercările statului de a maghiariza pe Români, aceştia se infiltrau în oraşele şi satele ungureşti şi săseşti şi le românizau.

In privinţa politică Românii văzând că sânt împiedecaţi a pătrunde în parlamentul dela Buda-Pesta în număr corespunzător cu importanţa lor, se retraseră într'o atitudine de *pasivitate.* Ei însă arătară plângerile lor împotriva asupririi stăpânirii maghiare printr'un *Memorand* adresat împăratului (1892). La Viena aducătorii memorandului fură primiţi cu manifestaţii de simpatie organizate de primarul Capitalei dr. Lueger, dar împăratul refuză să citească măcar plângerile Românilor. Autorii Memorandului dr. I. Raţiu, părintele Vasile Lucaciu şi alţii fură daţi în judecată pentru răzvrătire şi condamnaţi. Procesul Memorandului produse o uriaşă indignare între Românii de pretutindeni şi solidaritatea lor crescu şi mai mult. Românii Ardeleni trecură atunci la o *politică activă* şi reprezentanţii *partidului naţional român,* apărură în parlamentul unguresc ca să apere drepturile naţiunii româneşti. In fruntea acestui partid se afla Gheorghe Pop din Băseşti, care a avut suprema fericire câteva luni înainte de moarte de a prezida în 1918 adunarea dela Alba Iulia, unde a proclamat unirea Transilvaniei cu România.

Bucovina sub Austriaci

Şi în Bucovina, ca şi în Ardeal, puterea neamului nostru stetea în biserică, cu atât mai mult cu cât aci se aflau vechile mânăştiri ale lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare şi episcopia de Rădăuti. Austriacii loviră însă dela început în vechea organizare bisericească, desfiinţând cele mai multe mânăstiri şi alungând pe călugări în Moldova. Moşiile mânăstirilor fură secularizate şi transformate într'un „fond religionar", care urma să servească la ridicarea culturii, însă cum administraţia lui o avea împăratul prin reprezentanţii lui, el nu folosi scopurilor româneşti. Episcopia dela Rădăuţi fu mutată la Cernăuţi, ca episcopie separată a Bucovinei, dar la 1786 Bucovina autonomă fu reunită la Galiţia. Această unire a avut ca rezultat pătrunderea în masă a Rutenilor şi Evreilor din Galiţia în Bucovina şi rutenizarea nordului provincii.

Pe la mijlocul veacului XIX se produce însă şi în Bucovina o deşteptare a sentimentului naţional românesc, mai ales în legătură cu mişcarea naţională din Moldova. Fraţii Hurmuzachi fură cei mai însemnaţi conducători ai acestei mişcări împreună cu Aron Pumnul. Ei publicară o revistă literară „Bucovina", la care colaborară şi marii scriitori moldoveni şi care avu un mare rol de propagandă a sentimentelor naţionale.

In sfârşit în 1849 Austriacii despărţiră Bucovina de Galiţia şi-i dădură autonomie sub titlul de mare ducat.

In vremea lui Cuza Vodă revoluţionarii unguri oferiră chiar Bucovina României, în schimbul sprijinului ei în răscoala pe care o proectau împotriva Austriei, dar acest proect nu avu urmări. Un prilej pentru a afirma puternic românitatea Bucovinei a fost al patrulea centenar al întemeierii mânăstirii Putna de către Ştefan cel Mare la 1871. A fost atunci un pelerinaj al Românilor de pretutindeni la mormântul marelui domn la care a luat parte şi marele nostru poet Mihail Eminescu, care a cântat în versurile lui dulcea Bucovină, vesela grădină. Austriacii răspunseră la această manifestare românească prin întemeierea unei universităţi germane la Cernăuţi la 1875, cu ocazia centenarului răpirii Bucovinei. Numai la facultatea de teologie ortodoxă o parte din cursuri erau în limba română, altele în ruteană.

Incă din 1873 episcopia din Cernăuţi fusese transformată în mitropolie, înfiinţându-se peste câţiva ani şi o episcopie separată la Rădăuţi. Aceste scaune arhiereşti erau în mâinile clerului românesc şi mai ales mitropolitul Silvestru Moraru a fost cu adevărat un bun român. Insă Austriacii puseră pe lângă mitropolit un vicar rutean, căutând să rutenizeze cu încetul erarhia ortodoxă din Bucovina. In ultimul timp se ridică în această provincie o tinerime energică şi cu sentimente curat româneşti. In fruntea ei se afla un vechi boer, Iancu Flondor, care a fost acel care a prezidat adunarea naţională din 1918, care a hotărât unirea cu România.

Basarabia sub Ruşi

Am văzut că după anexarea Basarabiei de către Ruşi la 1812 a urmat o perioadă de vreo treizeci de ani în care această provincie s'a bucurat de autonomie, fiind condusă de boerimea şi preoţimea românească. Dar după acea perioadă de autonomie au urmat încercări din partea Ruşilor de a rusifica Basarabia. Pentru aceasta s'au făcut numeroase colonizări de Ruşi şi Ruteni mai ales în nord, în judeţul Hotin şi în sudul Basarabiei. Alături de aceştia au fost aduşi Bulgari, Germani, etc. Deasemenea s'a încercat de către guvernul ţarist transplantarea Românilor din Basarabia în interiorul Rusiei, în Ucraina, unde sânt şi azi numeroase sate de Români, ba chiar şi în Caucaz. Oraşele s'au rusificat mai mult prin aducerea funcţionarilor şi militarilor ruşi, în şcoli se preda numai limba rusă, iar biserica ortodoxă a devenit şi ea un instrument de rusificare, aducându-se clerici ruşi şi interzicându-se liturghia în limba română. Cu toate acestea pe de o parte din cauza rezistenţii poporului românesc, mai ales de la sate, şi lipsa unei civilizaţii ruseşti superioare, rusificarea Basarabiei nu a izbutit şi marea majoritate a populaţiei şi-a păstrat limba strămoşească. Intre 1856 (pacea dela Paris) şi 1878 (pacea dela Berlin) cele trei judeţe din sudul Basarabiei, Cahul, Bolgrad şi Ismail au fost din nou sub stăpânirea României. Cuza Vodă a dat libertatea coloniştilor bulgari din aceste părţi să aibă şcoli

şi biserici în limba lor. După reluarea sudului Basarabiei de către Ruşi, despărţirea de patria mamă a fost şi mai adâncă, ne îngăduindu-se nici măcar trecerea cărţilor româneşti peste Prut. Abia la 1905 cu ocazia creării de către ţar a Dumei (parlamentul rusesc) au început să apară în Basarabia şi ziare româneşti scrise cu litere cirilice. Un rol cultural mai însemnat a avut ziarul „Cuvânt Moldovenesc". Dar curând după aceia persecuţiile au reînceput şi ziarele româneşti au fost suprimate. Tineretul basarabean, format în universitatea din Iaşi, a păstrat însă viu sentimentul naţional până la unirea cu România la 1918.

Românii din Peninsula Balcanică

In sudul Dunării se află şi azi grupe importante de Români. O parte dintr'înşii sânt în continuitate cu masa daco-romană şi anume Românii din Craina (sau de pe valea Timocului) şi cei din valea Moravei, emigraţi din nordul Dunării. In Bulgaria avem numeroase sate româneşti pe malul acestui fluviu, mai ales în regiunea Vidinului. Vorbind un dialect deosebit sânt Armânii sau Românii macedoneni, urmaşii Romanităţii balcanice, despărţiţi de fraţii lor din nord încă din Evul Mediu. Grupele lor mai însemnate sânt acel din munţii Pindului azi în Grecia, apoi grupul din sudul Albaniei, pe urmă un al treilea în Macedonia sârbească în jurul oraşului Bitolia (Monastir). La nord de Salonic este pe valea Vardarului un grup de Aromâni cu un dialect deosebit: Meglenitii. Grupe izolate se mai află în Tesalia şi Epir. După epoca lor de glorie din Evul Mediu, când Românii din aceste părţi au avut state libere, ca de pildă Vlahia mare, ei au început să se slăvizeze şi mai ales să se grecizeze. Azi numărul celor ce vorbesc româneşte e mult mai mic ca acum câteva veacuri. El poate fi socotit între două şi trei sute de mii.

Deşteptarea naţională a Românilor din Pind şi Macedonia a fost o urmare a deşteptării naţionale a Românilor din nordul Dunării. Cu ocazia emigraţiei de după revoluţia dela 1848, fruntaşii Români exilaţi au vizitat

satele Aromânilor, iar în vremea lui Cuza-Vodă s'a înfiinţat la Bucureşti sub conducerea Arhimandritului Averchie o şcoală pentru pregătirea Românilor macedoneni. Elevii lui au început să deschidă şcoli româneşti în satele din Pind şi Macedonia şi cu voia Turcilor au fost întemeiate o mulţime de şcoli româneşti susţinute de guvernul român. Era şi un gimnaziu la Bitolia, o şcoală comercială la Salonic. După războaele balcanice din 1912—1913 Românii din Macedonia şi Pind au fost împărţiţi între mai multe state, Grecia, Serbia şi Albania. Afară de Greci, cari au lăsat întrucâtva Românilor de sub stăpânirea lor şcoala şi biserica românească, ceilalţi Români nu s'au mai bucurat de libertăţile dinainte, deşi pacea dela Bucureşti în 1913 le asigurau libertatea şcolară şi religioasă. După marele război mulţi dintre Românii din Grecia au început să emigreze în România şi au fost colonizaţi în Dobrogea nouă (Cadrilater).

XL.

Ferdinand I şi războiul pentru unitatea naţională - 1914-1918.

Inceperea războiului mondial
Neutralitatea României

In anul 1914 începe în Europa cel mai mare război din istoria universală. Cauze economice şi cauze politice aduseră această mare nenorocire asupra omenirii. De o parte erau puterile centrale, cu cari se aliară mai târziu Turcia şi Bulgaria, de partea cealaltă Franţa, Anglia Rusia, Serbia şi Belgia la care sa adause peste un an şi Italia. Românii aveau de revendicat pământ românesc şi dela Ruşi (Basarabia) şi dela Unguri (Ardealul). Incununarea întregii desvoltări istorice a neamului nostru, lupta intelectualilor din veacul XIX, unirea principatelor şi independenţa trebuiau desăvârşite prin unitatea naţională. România era legată de un tratat de Tripla Alianţă şi pe de altă parte o alianţă cu Rusia nu era văzută cu ochi buni de mulţi oameni de stat, din pricina Basarabiei. Consiliul de coroană

prezidat de regele Carol I, câteva luni înainte de moartea sa hotărî neutralitatea României în marele conflict care turbura lumea întreagă. După urcarea în scaun a regelui Ferdinand I opinia publică românească se pronunţă tot mai mult pentru intrarea în război împotriva Austro-Ungariei.

Primul ministru Ioan I. C. Brătianu, fiul lui Ioan Brătianu, încheie un tratat secret, prin care se asigură ţării noastre la încheierea păcii, Transilvania, Banatul întreg, o mare parte a Crişanei şi a Maramureşului. Astfel după doi ani de neutralitate România intră în război la 14/27 August 1916.

Situaţia militară a României în război

Situaţia militară a României în momentul intrării în război nu era din cele mai bune. Linia frontului de apărat era nemăsurat de mare, mergea dela Prut pe toată graniţa Bucovinei şi Transilvaniei până la Dunăre, apoi pe tot lungul acestui fluviu (căci Serbia fusese ocupată) şi pe graniţa Dobrogei până la mare, în total 1200 km., cel mai lung din toate fronturile marelui război. Ajutor direct nu puteam primi de cât dela Ruşi, cari erau slab organizaţi şi n'aveau muniţiuni şi arme suficiente. Armata română de campanie număra 562.000 de oameni, dar armamentul, în special artileria erau insuficiente. Soldatul român s'a dovedit a avea cele mai mari calităţi militare: vitejia, răbdarea şi disciplina, dar nu era obişnuit şi pregătit pentru tehnica modernă a războiului. Astfel se explică înfrângerile din prima parte a războiului.

Prima parte a războiului. Luptele din Ardeal şi Dobrogea

Imediat după declararea războiului armatele române trecură munţii Carpaţi şi înaintară fulgerător în Ardeal. In câteva săptămâni toată Secuimea şi ţara Bârsei cu Braşovul fură ocupate, armatele noastre atingând partea superioară a Mureşului. In sudul Ardealului Românii ocupau Făgăraşul şi trecură dincolo de Olt spre Sighişoara, iar mai la apus ajung până în faţa Sibiului, ocupă basinul minier dela Petroşani şi în Banat iau Orşova.

Pe când armatele noastre înaintau în Ardeal şi luau oraşele unul după altul, în Dobrogea se produce atacul mareşalului Mackensen. In orăşelul Turtucaia se afla oaste de vreo 30.000 de Români, cari fură înconjuraţi prin surprindere şi nimiciţi după o luptă crâncenă de mai multe zile, fără ca ajutoarele să le poată sosi la vreme. Această înfrângere sili armatele noastre să se retragă spre nord, părăsind Dobrogea nouă (Cadrilaterul). Aproape de Cobadin însă ajutoarele sosite în grabă sub conducerea generalului Averescu, opresc înaintarea armatei adverse şi-o sileşte să se îngroape în tranşee

Ofensiva austro-germană: Apărarea trecătorilor munţilor

La începutul lunii Octombrie noua armată germano-austriacă a generalului Falkenhayn sosise în Ardeal şi începu atacuri împotriva Românilor. După mai multe atacuri respinse, Germanii câştigară un succes la Sibiu, unde un corp alpin trecuse peste crestele munţilor în spatele armatei noastre. Retragerea noastră izbuti să ne scape de o încercuire, însă atunci armata din regiunea Făgăraş-Braşov, rămasă cu flancul descoperit, fu silită şi ea să se retragă şi după ea urmă şi armata din Secuime. La sfârşitul lui Octombrie armata română era retrasă pe linia Carpaţilor. O lună şi mai bine loviturile adversarilor nu izbutiră, la Oituz şi mai ales în Valea Jiului, unde comanda generalul Dragalina, căzut în fruntea trupelor. Ei fură respinşi. In luptele dela Predeal şi dela pasul Bran-Dragoslave oştile române rezistară cu îndârjire. Pentru a susţine această apărare fuseseră aduse şi trupele din Dobrogea, care fu lăsată în paza Ruşilor. Ruşii însă nu o apără şi Germanii pătrunseră în Constanţa şi în Cernavodă. Podul peste Dunăre fu aruncat în aer şi depozitele de petrol din Constanţa date pradă flăcărilor în retragere.

Luptele dela Argeş şi căderea Bucureştilor

În luna Noembrie 1916 Germanii făcură o nouă sforţare ofensivă. Armata din Ardeal izbuti să străpungă frontul nostru în Valea Jiului şi străbătu în câmpie până la Craiova; iar armata de sud trecu Dunărea pe la Zimnicea. Ameninţaţi să fie luaţi între două focuri, Românii se retrag spre Bucureşti şi dau o ultimă luptă pe malurile Argeşului pentru apărarea capitalei. Cu toată vitejia ostaşilor noştri ei fură în cele din urmă învinşi de superioritatea numărului şi armamentului adversarilor. Ruşii cari anunţaseră că vin în ajutorul nostru cu mai multe divizii nu intrară în luptă ofensivă şi oraşul Bucureşti, ale cărui forturi erau învechite şi nu puteau opune rezistenţă, fu ocupat la 23 Noembrie 16 Decembrie 1916. Regele, miniştri şi parlamentul funcţionarii înalţi ai statului îşi mutară reşedinţa în capitala Moldovei la Iaşi, care fu din nou capitală a ţării timp de doi ani. Armata română care fusese învinsă, însă nu distrusă, se retrase în ordine luptând, spre Moldova. La începutul anului 1917 frontul urma linia braţului Sf. Gheorghe, Dunărea până la Galaţi, Siretul până la Cosmeşti şi Odobeşti (Vrancea fusese ocupată), apoi linia Carpaţilor moldoveni până în Bucovina.

Refacerea armatei române în Moldova

Ruşii ocupară în cea mai mare parte linia frontului de luptă în timpul iernii, dar din cauza timpului geros ostilităţile încetaseră.

A fost o iarnă cumplită, în care populaţia şi armata românească a fost secerată de boli, de foamete şi de frig. Regele şi Regina în mijlocul ostaşilor îi încurajau în fiece clipă. Se lucra la refacerea armatei române aşa de încercate în ultimile lupte. Se aduseră însfârşit aeroplane, artilerie, muniţii suficiente. In fruntea statului major românesc era atunci generalul Presan, iar armata fu împărţită în două, armata I sub comanda generalui Cristescu,

care ţinea frontul dela Galaţi la Mărăşeşti, armata II-a sub conducerea generalului Averescu, care ţinea frontul din Vrancea şi din pasul Oituz. Restul frontului era ţinut de armatele ruseşti, care însă începeau să se arate obosite şi nedisciplinate.

Turburările cari începuseră în Rusia întârziară pornirea atacului românesc. In sfârşit la 24 Iulie st. n. patru divizii din armata doua (generalul Averescu) atacară frontul din Vrancea. Satul Mărăşti întărit ca o cetate fu luat cu asalt şi restul frontului în Vrancea este rupt. În câteva zile toată Vrancea era reocupată de Români, cari cuceresc treizeci de sate pe o adâncime de 20 kilometri.. Planul statului major era să profite de aceste împrejurări şi să înceapă şi ofensiva armatei întâi spre Focşani-Râmnicul-Sărat, însă tocmai atunci Ruşii refuzară să lupte şi dezertară în masă. Ofensiva noastră a trebuit să fie oprită. La August 1917 armatele mareşalului Mackensen dau atacul principal la Mărăşeşti cu scopul de a înainta până la Adjud şi a tăia retragerea armatei noastre. Ruşii fugiră din primul moment, aşa că armatele române ţinură singure frontul apărând cu îndârjire pământul Moldovei care rămase liber.

Revoluţia rusă. Armistiţiul.
Unirea Basarabiei cu România

Încă din luna Martie 1917 o revoluţie izbucnise în Rusia împotriva absolutismului ţarist şi ţarul Nicolae II fusese silit să abdice. Curând însă mişcarea căzu în mâinile extremiştilor comunişti, cari declarară că vor încheia pace separată cu Germania. Rusia se afla într'o anarhie înspăimântătoare, armata ei se desorganizase, soldaţii omorau pe ofiţeri şi părăseau frontul, războiul civil isbucnise în diferite provincii ale imperiului. Situaţia României în aceste împrejurări era grozavă, lipsită de sprijinul rusesc armatele ei erau în primejdie să fie înconjurate.

Ruşii cerură Germanilor armistiţiu, Românii — pă-

răsiți și trădați de aliatul rus, care se bolșevizase — cerură și ei armistițiu, astfel încât el fu iscălit la 9 Decembrie. Imediat după iscălirea armistițiului Rușii se retraseră în debandadă în țara lor, având și mai multe lupte cu Românii. Dar revoluția rusă proclamase libertatea tuturor popoarelor din Rusia de a hotărî de soarta lor, așa că Românii din Basarabia se constituiseră atunci într'o *republică moldovenească* în frunte cu o adunare numită *Sfatul Țării*. Rușii în retragerea lor însă începură să ucidă pe fruntașii Românilor basarabeni și să caute să impue organizații comuniste în Basarabia. Sfatul Țării, care nu dispunea de o armată, cere ajutorul Românilor din Moldova. La 26 Ianuarie 1918 trupele române liberează Chișinăul și peste câteva zile și toată Basarabia, iar Sfatul Țării, format din reprezentanții liber aleși ai populații Basarabiei, se poate acum pronunța în libertate și votează la 9 Aprilie unirea cu România. O mare nedreptate istorică ce ținuse mai bine de un veac era însfârșit reparată.

După prăbușirea frontului rusesc Germanii înaintară în Rusia. Ucraina fu ocupată de ei până la Odesa și astfel România era încercuită de toate părțile, mai ales după ce Rușii încheiară pacea separată dela Brest-Litovsk.

În această situație, România semnează și ea pacea dela București în Mai 1918.

În Apus însă războiul se terminase. Germanii încheiară armistițiul la 11 Noembrie 1918. La 1 Decembrie armatele române în frunte cu regele Ferdinand reintră în capitala țării.

Unirea tuturor Românilor.
Tratatele de pace

După înfrângerea Austro-Ungariei, această țară s'a destrămat și popoarele deosebite care formau imperiul s'au liberat. In Bucovina un comitet național sub președenția lui Iancu Flondor proclamă unirea cu România și chiamă armatele române să ocupe provincia. In Ardeal, la 1 Decembrie 1918 în adunarea dela Alba-Iulia, unde au

venit Români din toate satele şi oraşele Ardealului, se proclamă unirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu România. Saşii în adunarea lor dela Mediaş aderară şi ei la această unire. Armatele române trecură a doua oară munţii şi ocupară toate aceste provincii.

Regele Ferdinand I.

Între timp izbucnise în Ungaria o revoluţie comunistă sub conducerea lui Bela Kun, care puse stăpânire pe Ungaria şi trecu chiar Tisa, atacând pe Români. Armata română câştigă însă o strălucită izbândă asupra Ungurilor şi în scurt timp ocupă chiar capitala Ungariei, Buda-Pesta, după ce dezarmase întreaga armată ungurească (1919). Românii salvară atunci Ungaria şi Europa de primejdia comunistă.

Intre timp se încheiară în Franţa mai multe tratate de pace între aliaţi şi foştii lor duşmani. Prin tratatul dela Trianon încheiat cu Ungaria România obţinu Transilvania întreagă, Maramureşul până la Sighetul Marmaţiei (partea de nord a acestei provincii rămânea Ceho-Slovaciei), Banatul cu judeţele Caraş-Severin şi Timiş,

iar partea de apus, Torontalul rămânea Sârbilor. Prin tratatul dela St. Germain cu Austria dobândirăm şi Bucovina întreagă, iar printr'un tratat special aliaţii recunoscură şi alipirea Basarabiei la România.

In urma încheierii definitive a păcii, regele Ferdinand devenea suveranul tuturor Românilor şi în această calitate a fost încoronat la Alba-Iulia, în cetatea lui Mihai Viteazul, în Octombrie 1922.

Marile reforme; Improprietărirea, Votul universal, Constituţia

După îndeplinirea unităţii naţionale, se puneau mai multe probleme grele pentru organizarea ţării noastre întregite. In primul rând era problema agrară. Agricultorii români, sătenii, nu erau stăpâni pe pământul pe care îl munceau, mai existau mari proprietari de pământ cari stăpâneau mii de hectare de moşii, iar în Ardeal aceşti proprietari mari erau aproape toţi nobili unguri. Improprietărirea lui Kogălniceanu dela 1864 fusese neîndestulătoare şi deaceia s'a procedat la o nouă expropriere a marilor latifundiari, iar pământul expropriat a fost împărţit ţăranilor. Această mare revoluţie paşnică a desfiinţat marea proprietate din România şi a înlocuit-o cu proprietatea mică şi mijlocie, dând o puternică bază economică ţărănimei.

A doua reformă, tot în favoarea ţărănimei, a fost votul universal, desfiinţându-se colegiile deosebite pe categorii sociale. Această reformă punea alegerea membrilor parlamentului în mâinile ţărănimii şi astfel România devine un stat ţărănesc. Dar pentru ca aceste reforme să dea roade folositoare pentru viitorul ţării noastre, trebue ca să avem cât de curând şi o ridicare a nivelului culturii ţăranului, ca el să înveţe să cultive ştiinţificeşte pământul şi să întrebuinţeze în chip înţelept dreptul său de vot, alegând oameni destoinici, nu linguşitori ai mulţimii sau demagogi.

Pentru a consfinţi aceste mari reforme şi a da o organizare unitară tuturor provinciilor româneşti reunite, constituţia dela 1866 a fost schimbată şi la 1923 s'a votat

o nouă constituție, cu scopul de a unifica organizația politică a României. Inițiatorul acestor reforme a fost Ioan I. C. Brătianu, fost prim ministru al țării în timpul războiului și în mai multe rânduri și după război.

La 19 Iulie 1927 moare regele Ferdinand I, făuritorul României Mari, în vârstă de 62 de ani. Cel mai glorios dintre suveranii României a coborît în mormântul dela Curtea de Argeș, alături de regele Carol I.

În Iunie 1941 când a izbucnit războiul împotriva bolșevismului rusesc, pentru apărarea civilizației europene, armata română s'a aflat în primele rânduri, ca în vremea și a lui Mihai Viteazul. Aceasta ne dă dreptul să privim viitorul cu nădejde și încredere.

Azi domnește în România regele Mihai I, nepotul regelui Ferdinand și alături de dânsul veghează mareșalul I. Antonescu cu titlul de conducător al Statului.

TABLA DE MATERII

	Pagina
I — *Impărțirea Istoriei Românilor și influența mediului geografic*	3
II. — *Cele mai vechi popoare de pe teritoriul românesc. Tracii, Dacii sau Geții*	9
III. — *Cucerirea ținuturilor dunărene și a Daciei de către Romani*	11
IV. — *Organizarea Daciei Romane. Pierderea Daciei*	26
V. — *Creștinismul la Dunărea de jos. Barbarii, Goții și Hunii.*	36
VI. — *Gepizii și Avarii. Slavii și influența lor asupra Românilor*	43
VII. — *Bulgarii și Ungurii*	50
VIII. — *Românii în nordul și în sudul Dunării. Continuitatea elementului romanic în Dacia. Imperiul Româno-Bulgar.*	57
IX. — *Românii din Ardeal sub Unguri*	64
X. — *Intemeierea Țării Românești. Primii domni până la Mircea*	71
XI. — *Intemeierea Moldovei. Primii domni până la Alexandru cel Bun*	81
XII. — *Mircea cel Bătrân (1386—1418)*	89
XIII — *Alexandru cel Bun (1400—1432)*	97
XIV. — *Țările române în vremea lui Ioan Corvin*	103
XV. — *Căderea Constantinopolului. Vlad Țepeș*	111
XVI. — *Ștefan cel Mare (1457—1504) I*	116
XVII. — *Ștefan cel Mare II*	124
XVIII. — *Organizarea politică, socială și economică a țărilor Române. Cultura slavă*	132
XIX. — *Țara Românească și Moldova după Ștefan cel Mare*	140
XX. — *Căderea Ungariei. Petre Rareș.*	147
XXI. — *Epoca modernă la Români*	158
XXII. — *Mihai Viteazul (1593—1601) I*	166
XXIII. — *Mihai Viteazul II.*	176
XXIV. — *Urmașii lui Mihai Viteazul în Țara Românească, Moldova și Ardeal*	185
XXV. — *Matei Basarab și Vasile Lupul*	193
XXVI. — *Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir*	203

Pagina

XXVII. — *Mişcarea literară în principatele române în a doua jumătate a veacului al XVII-lea* 212
XXVIII. — *Epoca Fanariotă I* 222
XXIX. — *Epoca Fanariotă II* 232
XXX. — *Transilvania sub stăpânirea Austriei* 239
XXXI. — *Deşteptarea naţională la Români* 247
XXXII. — *Răscoala lui Tudor Vladimirescu şi restabilirea domnilor pământeni* 253
XXXIII. — *Protectoratul rusesc şi Regulamentul Organic (1828—1848)* 262
XXXIV. — *Mişcarea literară, naţională în epoca Regulamentului Organic* 270
XXXV. — *Revoluţia dela 1848* 277
XXXVI. — *Unirea principatelor române* 286
XXXVII. — *Cuza Vodă (1859—1866)* 292
XXXVIII. — *Carol I şi Independenţa României* 301
XXXIX. — *Românii de peste hotare până la războiul pentru unitatea naţională* 310
XL. — *Ferdinand I şi războiul pentru unitatea naţională* . 317

